

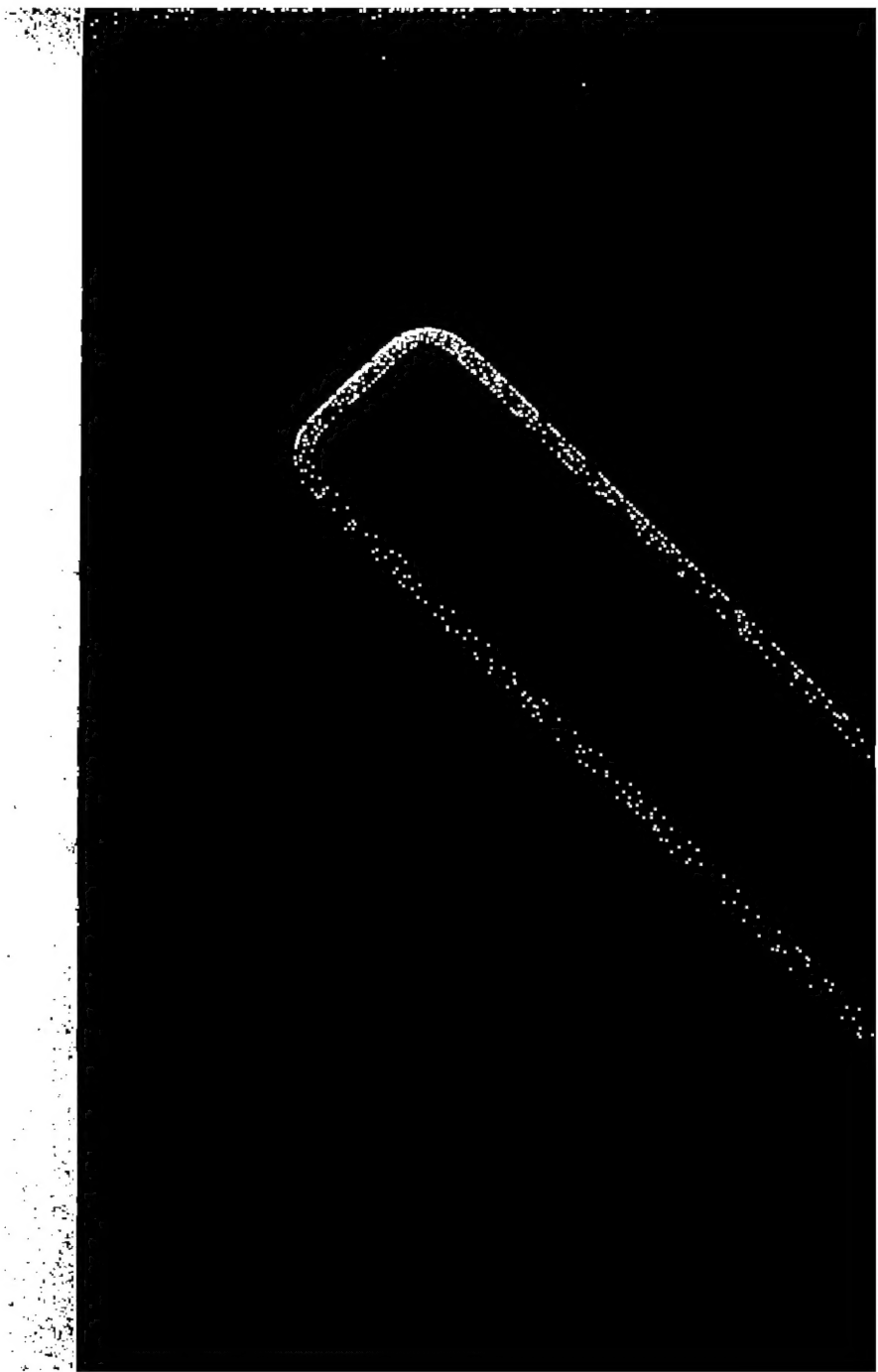
చరిత్రకర్కని చరితార్థము

1439
—
193

రచయిత
డాక్టర్ బి.రామరాజు

1850
—
1899

ప్రచురణ:

చరిత్రకెక్కని చరితార్థాలు
(విస్తృత పుస్తకాలు - కృతులు)

Acc. No: 22650

రచయిత

ఆచార్య బి. రామరాజు

ప్రచురణ

ఆచార్య బిరుదురాజు రామరాజుగారి

"Charitrakekkani Charitarthulu" a Collection of research
articles written by Prof. B. Rama Raju.

©

వెల : రూ. 80.00

1988

928.94813
R1m

ప్రతులు :-

1. రామరాజు

1-8-117/2 చీకటిపల్లి

హైదరాబాదు-500 020

ముద్రణ :

పి.హెచ్. ప్రింటర్స్, తిలక్ నగర్

2-2-1167/8/1, హైదరాబాదు-500 044

ముందుమాట

ఈ గ్రంథముమానికి మూలస్థానమై అది ఈనాడు విరిసి, వాసింక గానిది కారణమైన సాహిత్యశాఖక సరిగా అరవైయేండ్లకొండట అప్పుడే మోసులె తిన రక్షణవం. తెలుగుదేశంలో చిన్నచిన్న గ్రామాలు సంస్కృతి రుచివృద్ధినిగి తానీన అరముగిన వండ్లు. ఆ వలనముదాయంలో వరంగల్ కరిదాపుల్లో ఉన్న రెండు గ్రామాలు ఈ నందర్పంలో పేర్కొన వలసిన గ్రామాలు. ఒకటి తేవునూరు, రెండోది మడికొండ. తేవునూరు గర్దమైన విగిరిన తెంజిగురు శ్రీ వి. రామరాజు. మడికొండలో పెదనాన్న శ్రీ రాఘవ రాజు వర్మవేషంలో ఈ చిగురే కవటానై, అమీర ఆంధ్రసరస్వతి ముంగిట లోకవత్సలమై రాసిందిది ఆలోచనలో రాఘవరాజుగారి టటుంటం పిండిరాశి పాయలో నడిచేది. రామరాజు గారి స్కూలు చదువు మడికొండలోనే అరంభమై అయ్యవరంగా అక్కడే ముగిసింది.

అప్పటి నైజామ్ రాజ్యంలో ఇంటర్మీడియట్ చదువు చెప్పే కళాశాలలు మొత్తం నాలుగే ఉండేవి. అందులో ఒకటి గుల్బర్గాలో, రెండోది బెరంగ రాదులో, మూడవది హనుమకొండలో నాలుగవది హైదరాబాద్ నగరంలో; ఇప్పుడు ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ కళాశాలగా రూపొందిన 'సిటీ కాలేజీ', రామరాజుగారు ప్రెసిడెంట్ స్కూలు చదువు ముగించుకుని, హనుమకొండ చేరు కున్నాడు. మడికొండలో పుట్టి పెరిగి, ఈనాడు వివిధ రంగాలలో అంతో ఇంతో పేరు మిగుల్చుకున్న పెద్దలు కొందరు, రామరాజుగారికి సన్నిహితులు. అందులో ఒకరు అలినకపిరన చిరుదాంబరులు శ్రీ వానమామలై వరదా రాధ్యులుగారు అయినా, అయిన సోదరులు మరో అయిదుగురూ, పొందిక భినులు. వరదాచార్యులుగారు మీరు మిక్కిలి కవిత్వనిధి - సౌహార్దమూ, సోపానమూ మూర్తీభవించిన మూర్తి. అయిన కవిత్వంలో దురస్థయమూ, దుర్గ్రాహ్య లక్షణమూ లేనట్లే అయిన చలుకులో తానివ్వం లేదు. ముఖమీర ఎంక నికరంగా వెలికినా, తానివ్వలేకానీ. మాతృవర్మచ్యాయ కానీ పట్టుకో లేము. మరొకడు శ్రీ కాళోజీ నారాయణరావు. "కాళోజీ అంటాండు" - అంటూ; చక్కటి వరంగల్ నుడికారంలో జనాన్ని కవిత్వంలో ఉద్బోధించిన ప్రకాశంజి కాళోజీ, అనం గొడవంకా కాళోజీ గొడవే. ఇకకొకరు ధా, వల్ల

దుర్గయ్యగారు, దుర్గయ్యగారు ఉస్మానియా యూనివర్సిటీలో పనిచేసినవారు. కవితా పూరయం ఉన్నవారు. మంచి హాస్యప్రియత్వం ఆయనలో ఉంది. వన్ను కనపడనీయకుండా ముఖంలో హాసరేఖల్ని విరియించి, రాను నవ్వునట్లే ఉండి, ఇతరుల్ని స్వస్థించగల నేర్పుతో, ఒక్కసారేమిటి వదేపదే, ఆయన విసిరిన చెణుకుల్ని ఉస్మానియా రెజిగర్ కుటుంబంవారిమీ మేనుంట్లా నెమరు వేసుకుంటానే ఉంటాము.

ఇటువంటివాళ్ళలో సాన్నిహిత్యంవల్ల రామరాజుగారికి సాహిత్య సౌగంధ్యం అల్పింది. బ్రతుకుకున్నది ఏదో సాధించరానిదే కానీ కేవలం రోజులు గడవడానికి కాదన్న పట్టుచల ఏర్పడింది. హాస్యప్రియత్వం చెబుతోంది. ఇంతేకాక, కళాప్రియత్వం కొందరిల్ని కూడగట్టుకుని రామరాజుగారు నాటకాలు ఆడడం కూడా అప్పుడే మొదలుపెట్టారు. గయోపాఖ్యానం ఈయనకు నచ్చిన నాటకం. అప్పుడు ఇంటర్ పరీక్షలు, ఏ కాలేజీలో చదివే విద్యార్థి అయినా హైదరాబాద్ నటి కాలేజీలోనే వ్రాయవలసి వచ్చేది. తీరా పరీక్షలకు వెళ్ళేనాటికి విద్యార్థికి దైఫి అట్ అవ్వడం. రామరాజుగారు ఇంటర్ మీడియట్ అగడుపరీక్ష సంస్కృతానికి సోఉరుకాలేకపోయారు. అందువల్ల 1945-46 లో ఇంటర్ ఫూర్తి చెయ్యనందువల్ల ఆ సంవత్సరం రిటైరుగా ఉండిపోవలసి వచ్చింది. ఆ రోజుల్లో మెట్రిక్ దాకా చదువుకున్న వాళ్ళకో సౌకర్యం ఉండేది. వాళ్ళు ఒక సంవత్సరం న్యాయశాస్త్రం చదివి, చిరు దీగ్రీ ఒకటి చీనుకొని చిన్న కోర్టులో పని చేసుకోవచ్చు. ఈ రీతే ఉండడం ఎందుకని రామరాజుగారు 'లా' చదివారు. అంతేకాక, అప్పటి హైదరాబాద్ నీటి నర్సిస్ కమిషన్ పరీక్షకు కూర్చుని అందులో సెలక్షన్ చెప్పుకున్నారు. అ సెలక్షన్ వల్ల తొలిసారిగా ఉద్యోగం, గెజిటెడ్ హోదాలో, జిల్లా వందాయరీ అవీనరుగా వచ్చింది. దాన్నే అంటిపెట్టుకుని ఉంటే ప్రభుత్వంలో మంచి పదవిలోనికి వచ్చి ఉండేవారు. అప్పటి రామరాజుగారిలో పాటు ఎన్నికైన వారే ముఖ్యకార్యదర్శిగా పనిచేసిన బి.యస్. రామన్, బి.జి.పి. మహేందర్ రెడ్డి మొదలైనవారు.

ఇక్కడో విషయం చెప్పాలి. ఇంటర్ ఫూర్తి చేయడానికి, హైదరాబాద్ లో ఉన్న కాలంలో ఈయనకు బాగా సహాయం చేసినవారు N. K. రామారావునే ఒక సహృదయుడు. ఆయన ఇల్లు మోక్షాంజానా స్ట్రెట్ దగ్గర.

అక్కడే సంస్కృతభాషా శిరోమణి శ్రీ కప్పగంటుల లక్ష్మణాశ్రమిగారు, శ్రీ సురవరం ప్రభావరెడ్డిగారు ఉండేవారు. రామరాజుగారు ఆ ప్రదేశానికి రాకపోకలు చేయడంవల్ల ఈ దిగ్గంతులలో పరిచయం ఏర్పడ్డది. అనగా, ఒకవిధంగా ఈయన వతిలో చదువు సాహిత్యకులలో వరిచయం పెంచుకోగల అనునందానవిషయంగా ఏర్పడ్డది అందుకు కారణం వరోక్షంగానైనానానరే, శ్రీ ఎన్. తె. రావుగారు, శ్రీ సురవరం ప్రభావరెడ్డిగారికి రామరాజుగారు శిష్యుడు కావడం ఆ రకంగా జరిగింది. ఇంటర్ మీడియట్ దశలోనే ఆయనదగ్గర ఈ శిష్యుడు బరువైన పాఠాలు చెప్పించుకోవడం జరిగింది. ఆయనకు మిక్కిలి ప్రിയమైన విషయం తాళవత్రగ్రంథ సేకరణ, శోధన! అందులో ఆయనకు ఈయన కుడిభుజంగా, శక్తిమంతమైన సాధనంగా, ఉపకరణంగా నిలిచారు. ఈ గ్రంథంలో వరిశీలించిన చరిత్రకెక్కని చరితాధ్యలంలా ఆ తాళవత్ర గ్రంథాలనుండి అవిష్కరింపబడినవారే. ఆ రకంగా, నిపురుగుప్పిన నివృలా లోలోన దాగున్న రామరాజుగారి ప్రతిభను ఉజ్జ్వలం చేసిన స్థానం హైదరా బాదు, హస్తం శ్రీ సురవరం వారిది. ఈ విషయం రాజుగారే ఎప్పుడూ కృతజ్ఞతలో స్మరించుకుంటూ ఉంటారు.

మెల్లిగా ఇంటర్ ఒడ్డునవడి నిజాంకళాశాలలో బి. ఏ. చదువును ఈచదరం మొదలుపెట్టిన తరువాత, ఈయన ఉత్సాహం బహుముఖాలుగా ప్రతిఫలించింది. హైదరాబాద్ విద్యార్థిసహజుకు ఈయన అధ్యక్షుడు శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావు, స్వామి రామానందతీర్థ, శ్రీ తె. వి. రంగారెడ్డి ప్రభువుల సేవ్యత్వంలో, ఒక తార్యకర్తగా ఉంటూ, వారిలో సాన్నిహిత్యాన్ని పెంపొందించుకున్నారు. అప్పుడు హైదరాబాద్ ను నిజాం ప్రభుత్వపు శృంఖ లాలనుండి తప్పించే ప్రయత్నాలు ముమ్మరంగా సాగుతుండేవి. హైదరాబాద్ విమోచనం కొరకు, డా. మేల్కోలే నాయకత్వంలో గౌరీగూడా చమన్ దగ్గర ఒక సర్వాగ్రహం జరిగింది. అందులో పాల్గొని జైలు అధిభ్యం స్వీకరించిన ధైర్యశాలి రామరాజు, ఈయనలో చేపట్టిన వనిని, పరిశీలక కుండా కొనసాగించే ధీరలక్షణాన్ని ఆర్యనమాజం స్థాపించింది. అక్కడ ఉండే క్రమశిక్షణ, నియమయితర జీవనం ఈయనకు చాలా ఇష్టం. దీనికి లోడు చేపట్టిన కార్యాన్ని కొనసాగించడానికి విప్లవాత్మకమంభా ఆచార మైనదే అనే ఆభిప్రాయం లోలోవల ఈయన పెంచుకున్నారు. ఒక విప్లవ పీఠుధుగా తన్ను తాను ధూహించుకుని, ఉద్దిక్షకరచర్యలో పాల్గొనేవారు.

గూర్పు లభ్య అవడం, తెలుపటాల ఫిష్ పేట్టు రీయడం ఇట్లాంటివి. పొంగు తెల్లె యువకరత్నపు ఉరకలు చూచి, దేశానికి మొదటిసారి ఎన్నికలు జరుగుతున్నప్పుడు కాంగ్రెస్ పార్టీ టికెట్ ఇవ్వటానింది, కాని ఈయన రాజకీయ జీవితంలోకి కప్పగంతులు వేయడానికి శ్రీ సురవరంవారు ఒప్పుకోలేదు. అందువల్ల రాజాగారి రాజకీయప్రవేశం పెంజులపంతునే ఆగిపోయింది. కాని ఈ చర్య పుణ్యమా అని శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారు, ఆదిరాజు వీరభద్రరావుగారు వంటివారితో నన్నిహిత్యం అభించింది. 1950 ప్రాంతాలలో రాజాగారు అభిల ఛారత బాటియ విద్యార్థి సంఘం వజ్రాన తొంబాయికి ప్రవేశిస్తూ పెళ్ళి వచ్చారు. ఆ అనుభవం వారిలో కార్యక్షోభరసూ న్యూహ రచననూ పెంపొందింపజేసింది.

1950 వరకూ సైదరాబాద్ లో తెలుగుకు ప్రకాశిలేని రోజులనవచ్చు. తెలుగులో మాట్లాడడం, వ్రాయడం ఎదుటివాడికి అనవగాహన లక్షణాన్ని, తెలుగువాడి అర్థహాస్యాల లక్షణాన్ని పెంచిన కాలం అది. కళాకాలంలో తెలుగు చెప్పేవారు కారు. చెప్పినా మొక్కుబడికోసం అప్రవాణాంశంగా చెప్పేవారు.

ప్రభుత్వాన్ని ఎదిరించి తెలుగువారు తన భాషనూ, సాహిత్యాన్ని పెంపొందింప చేసుకోవడానికి కంకణం కట్టుకుంటున్న రోజులు. అందుకై శ్రీ కృష్ణదేవరాయ ఆంగ్రభాషానిలయం, తెలంగాణా రచయితల సంఘం, ఆంధ్రసారస్వతపరిషత్తు ముప్పేటగా, ముమ్మరంగా పనిచేస్తున్న రోజులు. ఈ వివిధయజ్ఞంలో రామరాజువంటివారు మదమ తిప్పని పీఠయాగ్యమైన కార్యక్షోభతో పాటు వంచుకుంటుండేవారు. నిజాం కళాశాలలో ఆంధ్రాభ్యుదయోత్సవాలను సుశీతవర్షంలో నడిపిన చరిత్ర రాజాగారిది కాగా, మనోహరమైన బాజీలో తన వాణిని వినిపించి అహూత జనాన్ని ముగ్ధులను కాంచిన పునత శ్రీ నారాయణరెడ్డి గారిది.

ఎం. వి. చదువుకు వచ్చినప్పుడు, శ్రీ అంకవల్లి లక్ష్మీరంజనం గారి సాన్నిధ్యంలో రామరాజాగారికి ప్రత్యక్షకవ్యత్యం ఒనగూడింది. లక్ష్మీరంజనం గారు గోరాపరీ ఠీకరులో పుట్టి, తియ్యని అంతరంగాన్ని పెంచుకున్న చునీషి. ఆయన, ఆ నీరు తాగి పెంపుగన్న అరికవి నన్నయకుపల్లె, చునూ చెన్నై మాట కొంత వెన్నకంటె గట్టిది లక్ష్మీరంజనం గారు పట్టుదల

మనిషి. చేపట్టిన కార్యాన్ని సాధించడంలో, ఆయన, అలసట ఎరుగకు, ఎవరికి ఇష్టమో, మరెవరికి అనిష్టమో తాను చేయదలచుకొన్నదాన్ని 'నిర్భాగ మాట'గా తెల్లడించడం ఆయన జీవలక్షణం. బోపల ఒకటి అనుకుని మైకి మరొకరికిగా ప్రవర్తించే వర్తతి ఆయనది కాదు. ఆయన, జీవితంలో ఏ కార్యాన్నయినా నిర్వహించడానికి ముఖ్యంగా మూడు అంశాలు ఉంటాలనే వారు. అవి ఒకటి, ఏ పని చేయాలనుకున్నామో, దానిమీద ముఖ్యంగా చేసే వాడికి బెసికీపోని ప్రత్యయం ఉండటం. రెండు, అది చేసేవాడికి ఒక్కడికి మాత్రమే ఉపయోగపడేదిగా కాక, చుట్టు ఉన్నవారికి, సమకాలంవారికి, ఉపయోగించడం. మూడు, ఒక పనిని నిర్వహించడానికి అనువైన కాలాన్ని ఎంచుకోవడం. ఈ త్రిపుటి ఒనగూడినవాడు ఎంత బృహత్తరపథకమైనా సులువుగా నిర్వర్తించబడుతుందని నమ్మడమే కాక అందుకు దృష్టాంతంగా నిలిచే పనులు చేసినవారు శ్రీ లక్ష్మీరంజనం గారు. అటువంటి పనులలో తలమానికమైన ప్రణాళిక మహాభారతానికి వారు రయూరుచేసి యిచ్చిన "సంకీర్తిత ప్రతి," నాలుగైదు వందలలో ఆరంభమైన ఈ పని, శేవలంబారి కార్యదీక్షవలననే కొన్నిలక్షలప్రణాళికగా విస్తరిల్లి, సంపూర్ణమై, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ ఆంధ్రభాషకు గర్వకారణమై రూపు దిద్దుకున్నది. అటువంటి లక్ష్మీరంజనంగానికి కూర్చున్నప్పుడు రామరాజుగారు, ఆయనకార్యదీక్ష విన్ను డికి కూడా సంక్రమించినదనంలో అతిశయోక్తిలేదు.

ఒక గ్రంథానికి పీఠిక వ్రాయవలసి వచ్చినప్పుడు, సారాంశంగా గ్రంథగర్విషయవిశ్లేషణ చేయడం పీఠికాకర్తలు చేసేపని. ఆక్కడ చెప్పవలసిన విషయం, కవినిగురించి అయితంటే బాగుండేదని నేను ఏ గ్రంథపీఠిక చదివినా అనుకుంటుండేదాన్ని. కవిరచన పాఠకుల ఎదుటే ఉంటుంది. కాని కవితీవనవిశేషాలూ, ఆత్మవ్యక్తి, అధినివేశం, ఇష్టానిష్టాలు వంటివి ఉండవు. కవి జీవించిన దేశకాల నేపథ్య వివరాలుకూడా ఉండవు.

సమకాలికుల విషయంలో ఈ వివరాలు తెలుస్తాయి నిజమే. మరో వంద సంవత్సరాలకు, జటువంటి విషయాలు అక్షర బద్ధం చేయకపోలే,

అప్పటి పాఠకుడికి తెలిసే దారి ఉన్నదా ? - గ్రంథస్థ విషయం ముంజేరి శంకరాచార్యులది, అయితే, ఇక దానికి అర్థం ఎందుకని నేనీ పీఠికను కవి పరిచయంలో పూర్తి చేస్తున్నాను.

అఖరుగా ఈ పుస్తకం ఈ రూపుకు రావడానికి ముఖ్యకారణం ఆచార్య డి. రామరాజు షష్ఠి పూర్తి సన్మాన సంఘ వార్యవర్గం. అందులో ప్రత్యేకించి, ఈ కార్యక్రమాన్ని భుజాలమీద వేసుకొని, భారాన్ని పూర్తిగా వహించి, జయప్రదంగా నిర్వహించడంలో శక్తియుక్తుల్ని చూపించినవారు ప్రధాన వార్యులర్పి దా॥ ఆర్. శ్రీహరిగారు. వారికి అందడండాగా ఉండి రసనీకరంలో శ్రమించిన వారు దా. ఆర్. మూలవరాధిపతిగారు. ప్రాధికారాదు అవరల, ఈ విషయమై శ్రమించినవారు దా. పేర్వారం జగన్నాథంగారు, దా. వల్లభకృష్ణ బుచ్చారెడ్డిగారు. పిరు నలుగురనేమిటి, ఈ కార్యక్రమాన్ని రమయింది భుజాలమీద ఉంచినవారు, భారాన్ని భుజాలమీద ఉంచినవారు నిజానికి, పేరు పేరునా ఇక్కడ స్మరించవలసినవారే - వారందరికీ, ఈ సన్మాన సంఘ అర్చ్యభూతాల్ హోదాలో నా అభినందనల్ని, కృతజ్ఞతల్ని అందిస్తున్నాను. 11-4-86 నాడు ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు రసనాలో వైభవంగా జరిగిన ఆచార్య డి. రామరాజుగారి షష్ఠి పూర్తి సన్మాన కార్యక్రమంలో పాల్గొని, సభను విజయవంతం చేసిన శ్రీ యతిరాజుగారు, శ్రీ రేవులపల్లి రామసుబ్బారావు, ఆచార్య దివాకర్ల వెంకటాచార్యులు, ఆచార్యుల, నారాయణరెడ్డి, ఆచార్య కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు, ఆచార్య భూమాటి దొణప్ప, శ్రీ, కాళోజీ సోదరులు, శ్రీ శేషవల్లభంతుల నరసింహరాజు, ఆచార్య జె. గోపాలకృష్ణారావు, ఆచార్య ఎమ్. కులశేఖరరావు గారలకు నా కృతజ్ఞతలు.

11-4-1985 నాడు జరిగిన వజ్రపూర్ణి సత్కారంలో ఆదర్శ వి. రామరాజు గారిని,
డా. యర్రవత్తు శ్రీమణి సూర్యభద్రానిని ఆం. ప్ర. ప్రభుత్వ సేవకురాలైన
సర్వజిత్త సత్యనాథరావుని గౌరవించు సత్కార కార్యక్రమం.

విషయ సూచిక

. తెలుగు విభాగము

రాజాబహిరీ పామరాయక భూపాలుడు	1- 5
బారిగడ్డుల ధర్మయామాత్యుడు	6- 12
శేషభట్టరు సంగరాచార్యులు	13- 19
కొటికెలపూడి పీఠరాఘవాచార్యుడు	20- 25
బోయినపల్లి కుమారవెంకటరాయలు	26- 32
రుద్రమిశ్వ రామన	33- 39
ఇనుగండ్ల కృష్ణవరాని	40- 48
పూడూరి కృష్ణయామాత్యుడు	44- 52
లయగ్రాహి గరుడాచలకవి	53- 60
నాదగౌడు ముప్పివల్లి వెంకటభూపాలుడు	61- 63
జల్లాను రామానుజాచార్యుడు	67- 70
సర్వజ్ఞ వర్మనాయకభూపాలుడు	71- 78
వరుట్ల శేషాచలుడు	79- 87
పొత్తపి వెంకటామాత్యుడు	88- 90
త్రిలోకభేరి	91- 93
గోపతి లింగకవి	97- 104
నేలది కృష్ణయామాత్యుడు	105-116
వశకురామచంద్రుల లింగమూర్తి	116-123
పాల్కురికి సోమనాథుడు	124-132
వేముల రామభట్టు	133-143
కుందావట్ల లింగపాలనూరి	144-149
శివరామ లింగరాజు	150-154

సంస్కృత విభాగము

ఓషంగంటి లక్షణయత్న.	165-168
సారంగ రత్నయ	164-168
సరళరామవంతుల ఆనందరామ వంశీకుడు	169-175
దిట్టకవి లక్షణకవి	173-180
దేవులపల్లి అన్నపూర్ణేశ్వరశర్మ	181-189
అయ్యవారు శాస్త్రి	190-197
పింగళ ముక్తాజిమల్లె	198-206
చంద్రదత్త ఈశ్వరప్ప	207-210
భారద్వాజ రామారావులు	214-220
బాలసరస్వతి తిరుమల బుక్కవట్టణం శ్రీనివాసారావులు	221-229
అటారి నూర్యనారాయణ వాణి పేయయాజి	230-235
పిల్లలమట్టి వెంకటవతిసూరి	236-240

తెలుగు విభాగము

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

...and the

రాజాబహిరీ

పామనాయక భూపాలుడు

పదునెనిమిదవ శతాబ్దము మధ్యరాగమున సురపుర సంస్థానమును వైభవోపేతముగా పాలించినవాడు రాజాబహిరీ పామనాయక భూపాల వీరుడ విక్రాజిరుడైన రాఘవ భూపాలుడు. ఈతడు పితాంబర నాయక పౌత్రుడు; రమణ భూపాల పుత్రుడు; లక్ష్మణుడనా గర్భవసది పీఠీపుతర్ల రాజా సుధాకరుడు. ఈ సురపురమునకే తరువాత జోరాపురముని పేరు కల్గెను. ప్రస్తుతమిది గుల్బర్గా జిల్లాలో నున్నది (లక్ష్మణరాయ వ్యాసాచార్య పుట రీతి). సురపురమును తేడగు (నిర్భయు)లను తెలుగు వాయకులు పరిపాలించిరి. ఈ లేడరులు తొలుత ఆనాగరికులట. మైసూరునందలి రత్నగిరి దక్షిణ మహారాష్ట్రము పీఠియాదిను నివాసముట. (శ్రీ కృష్ణ దేవరాయాంధ్ర భాషానిలయ రజల్-రప్త సంవిత్. పుట రీతి) ఈ రాజన్యులందు కడవటివారు వాటరుగా నున్నప్పుడు కల్కుల్ మెదీన్ సంస్థానాధికారిగా నుండి రాజుకూడురు పెద్ద వాడైన తరువాత శ్రీ. శ. 1883లో నారసికి సంస్థానము నప్పగించెనట. ఈ రాజు 1857లో జరిగిన విప్లవమున పాల్గొనుటచే నారసికి తొలుత కుర్రదండనము విధింపబడి సైన్యాధారులో లంబింపబడెను. పునర్విధారణమున ఐదేండ్ల కాలాగారవాసము విధింపబడి రాయచేలురునకు వంపబడెను. మార్గమధ్యమున నీ దేశభట్టరు ఆత్మహత్య గావించుకొనెను. ఈ మహా విప్లవమున బ్రిటిషువారికి పున సాహాయ్య మొనర్చిన చరిత్రముగా సురపుర సంస్థానము నిజము సర్కారువారికి దక్కినను. సురపుర సంస్థానాధీశ్వరుల వంశీయులిప్పటికిని కలరట. అంధ్రదేశాన పరిశోధక మండలివారి సంపుటము 18 సంవిత్ 1, 1940 లో దాక్రరు రాఘవన్ గారు "సురపుర సంస్థానాధీశ్వరులు మరియు సంస్కృత రచయితలు" అను దీర్ఘమగు వ్యాసమును ప్రకటించినాడు. దానిలో నీ సంస్థానమునకు సంబంధించినట్టి యమూల్య విషయము లెన్నియో కలవు.

ఇట్టి వంశమున బుట్టిన పామనాయక భూపాలుడు కూడ శత్రు భయం కరుదు; "వరమ భాగవత భక్తి రాత్నర్య నిర్ణయుడు." ఈరగి కాలముననే సుప్రసిద్ధ కవి వండితులగు శ్రీమద్విరుమల బుక్కపట్టణం అజ్ఞయ్య దీక్షితుల వారును, శ్రీమన్నిగమాంక దేశికుల యవరావతారముగా భావింపబడిన శ్రీమల్లి రుమల బుక్కపట్టణం శ్రీనివాస మహాదేశికులవారు నను సోదరులు రెర్ప వరమునుండి సురపురమునకు వచ్చి రాజగురువులై యచటనే స్థిరపడిపోయిరి. ఈ అజ్ఞయ్య దీక్షితులవారి కుమారులై యావద్భారతమున రమ విజయ దుందుభులు మ్రోగించిన కిరీటి వెంకటాచార్యులవారు. ఈ ముగ్గురి చిత్రములును వీరికి నంబందించిన వివరములును ప్రీ. శే. సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు నంపాడించిన "గోలకొండ కప్పుల సంచిక"లో కలవు. పామన యతుడు కవి వండిత పోషకుడే కాక న్యయముగా వండిత కవి, ఈరడు భాగవ పురాణ మను వైష్ణవ ప్రబంధమును రచించెను.

భాగవ పురాణము ఎనిమిది అశ్వాసముల గ్రంథము. వాగినగిరిలో పెల నిన వేణుగోపాలస్వామి సురపురాధీశ్వరులకు కులదైవతము. భాగవ పురాణమీ వేణుగోపాలస్వామి కంఠితముగా రచింపబడినది. గద్యాలు సంస్థానాధీశ్వరులు రమ రాజపుత్ర గ్రంథ భాండాగారమును అంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వారికిచ్చినారు. ఈ భాండాగారమున కురుగువడియన్న మాణిక్యములంబొకటి భాగవ పురాణము. వైష్ణవ ప్రబంధమగుటచే మర ప్రాశస్త్యమును, మహాకవి నిర్మాణమగుటచే సాహిత్య ప్రాశస్త్యమును, రాజకవి రచనమగుటచే చారిత్రక ప్రాశస్త్యమును ఈ విధముగా మూడు విశిష్టగుణములు గలది భాగవ పురాణము.

భాగవ పురాణమందలి యిరువృత్తము పన్నిద్దరాశ్వాసల చరిత్రము. కవికి న్యష్టమున భగవంతుడు సామర్థ్యురించి ఏతక్కురి రచనమునట్లు పురికొల్పినాడు:

చ॥ వరమ వివేకశీలుడవు బ్రాహ్మణ పోషణ రత్నయందవై
యరయుట యేను బ్రాహ్మణ ముఖానివ్రాపి దనర్చుటన్కి నిన్
వరమతిత్రోవ నివృత్తికి వచ్చిన వాడను నొక్క సూక్తిర
వ్యరచనతేరు నీ కిప్పుడు బాలక పామరరాధిపాలకా.

సీ॥ అన్నత్రుభావ మొనర్చి శ్రీపెద్దు పురాణంబు తెనుగున రసకులెన్న
కృతి రదియింపించి తతతత్త మాకంకితంబు చేయించిన ధన్యుమిది.
యదయ తన్నిద్రదైన్య మదృష్టల చరితంబు నాంద్రభాషా ప్రబంధ
మును తేసి మాకిష్టముగ నమర్చణము గావించినతో పృథివీస్థలమున

నకల పుణ్యకరా(పలా)వాప్తి సంఘటియ
నీ కనుచు సురపురవాసులై కదంగు
దేవురా కృష్ణమూర్తి యదృశ్యుడెల
మేలుకని మానసోర్వాహలీల రసర.

“అమృత న్యరూపంబులును, నిరంతరంబులునునగు భగవద్దాస్య
భాక్తులైన యోగిశ్వురుల చరిత్రంబులు” వినగోరిన శాసకాదులకు సూతుడి
కథలు చెప్పినట్లుగా నున్నది. బదరికాశ్రమమున నారాయణుడు నడునకు
వీసని వినివించెనని సూతుడి కథలు శాసకాదులకు వినివించును. ప్రథమాశ్వాస
మందలి యితివృత్తము భాగవత పురాణోత్తర ఖండమందలి పంచమాధ్యాయ
మనియు, రెండవ యాశ్వాసము దశమాధ్యాయమనియు, మూడవ
యాశ్వాసము పంచదశాధ్యాయమనియు, చతుర్థాశ్వాసము వింశతితమాధ్యాయ
మనియు, పంచమాశ్వాసము త్రయోవింశతితమాధ్యాయమనియు, షష్ఠా
శ్వాసము ష్టావింశతాధ్యాయమనియు, సప్తమాశ్వాసము త్రయస్త్రింశాధ్యాయ
మనియు, అష్టమాశ్వాసము చతుర్వింశాధ్యాయంబనియు కథలు ముగించు
నప్పుడు ప్రతి యాశ్వాసము చివరన క్రమముగా చెప్పబడినది, అశ్వాసాంత
గద్యంబులందాయా అశ్వాసములందున్న కథాదికములు వరుసగా పేర్కొన
బడినవి, కవి విశిష్టత్యైర సంతప్రదాయమునకు చెందినవాడు గనుక మొదటి
రెండు పద్యములందు సురపురమున వాగినగిరియందు వెలసిన వేణుగోపాలుని
స్తుతియు, అటుతరువాత ఆనంత, భార్గ్య, విష్ణుశ్రేష్ఠ, వంచాయుధ, ద్వాదశ
నూరుల స్తోత్రములును ఒక్కొక్క పద్యమున చేరు వేరుగా చేసినాడు. తన
సప్తవృత్తాంతమును అస్థానవిద్వాంసులకు వినుపింప వారలు కవిని
గొనియాడి ఆరని పంశావతారమును చెప్పి కృతి రచించి వేణుగోపాలున
కంకితమిడుమని ప్రార్థహించుడు. అటు తరువాత షష్ఠ్యంతములు చెప్పి
కథను ప్రారంభించినాడు.

అస్తానవిద్వాంసులతోట కవి వర్ణించిన వంశావతారమువలన సుకపురాధీశ్వరుల వరంచర మనకు తెలియవచ్చు చారిత్రక విశేషములందు ఒకటి, రామభక్తుడగు గుహుని వంశమున బుట్టిన వీరి క్రమ పీ విధముగా నున్నది. 1. నరసింహ మహిపాలుడు, 2. చడియరనాయకుడు, 3. రెల్ల మహివల్లభుడు, 4. చిన హనుమ భరణికాయుడు, 5. హావినాయకుడు, 6. పెరసోమనాయకుడు, 7. ఎరసింగ భరణిభవుడు, 8. మరిరి భరద్వాజుడు, 9. వీరజంపి నాయకుడు, 10. బలెసోమనాయకుడు, 11. పెరపామ నాయకుడు, 12. దేవాయి ఇక్కఱావిభుడు, 13. గద్దెపిడ్డ భూపాలుడు, 14. పెరపామ భరణిపాలుడు, 15. పీఠాంబరావనీపాలుడు, ఈ పీఠాంబరా వనీపాలునకు "నంతానతయవంచకశ్వరూపులగు పామమహిరవ, కృష్ణ భూపాల, రమణభరణిరమణ, వాసుదేవాధిప, మహివరులను సుతులు గల్గిరి". వీరిలో పెద్దవాడగు పామభూపాలునకు పిర్లదాస్వర, వెంకట శ్యాధిపులన తనయు లిరుపురుడనించిరి. మూడవవాడుగా పెర్నానలిరిన రమణరరణీ రమణునకు లక్ష్మమాలయందు "రామవ భూపాలభాగధానం బున గల్గినవాడీ కృతిక ర్త పామనాయక భూపాలుడు. ఈతడు "దిగంత కీర్తి ఖాంతామనోహరుడు", "నకలధర్మ ప్రరిపాలకుడు". ఈతని "కుణా ప్రతాప విఖ్యాతరంవరల కహితభూర్మన్నితాయంబు శలభనిరయంబు మార్క్కి విలసిల్లె"నట.

అన్యసాంత గద్యములందు మరికొన్ని చారిత్రక విశేషములు కలవు. చారిత్రక పరిశోధకుల మనకరించునను రలంపులో కొంత భాగము నుట్టించును :

"ఇది శ్రీమద్రాజ గోపాలకృష్ణ కర్మదాతాభూషణులతో పాడిర్య మహానవరణావనీమండలాంబరసామ్రాజ్యధానియైన మర్తరాజ్యర వలహ రణంరణారావ విజిత వరన శ్రీయో దిల్లితాదీశ మందుల్యాన క్షోరాహల భూమమద్వ్యతాంక కనకదండీశ్వరి హిరకలశీశ్వర నందీపిత ప్రభావ కీర్తిప్రభావ కోనలవంశీయపారావార రాజానురాగర పీఠాంబర నాయక పౌత్ర రకుణ భూపాలకపుత్ర లక్ష్మమండా గర్భకుత్తి ముక్తాపల రామవ భూనాయభాగధాన్ సౌందర్యజిత సుమనాయక లహరీ ప్రామనాయక ప్రణీతంలైన శ్రీ మహాభార్గవ పురాణంబునందు..."

ఈ భేదరు నాయకులు బీజపూరు, గోల్కొండ నవాబులకు లోడుగా బెరంగజేటులో యుద్ధములు చేసినట్లు చరిత్రలు చెప్పుచున్నవి. సురపురమునకు రాజధానిని మార్చక పూర్వ పీఠేదరులకు లాకినోశేదా రాజధాని. దీనినే వాగినగిరి యందురు. ఇవటి వేణుగోపాలస్వామి పీఠికారాధ్య ద్రైవరము. ఆ దుర్గమును 1704లో బెరంగజేటు జయించెనట. బెరంగజేటు మరదానంత రము నాయకులు మరల వాకినోశేదాను వశపరచుకొనిరట. చరిత్రములందు తాననగు అంశములకును, పై గద్యమందలి "వివేరిత పటన క్రియా ధిల్లికా ధీశ" యను మాటకును గల సంబంధమును పరిశోధింపవలయును. ఈ విరుద పీఠని ముత్యార పామనాయకునిదై యుండవలయును. అతడు బెరంగజేటు నొక యుద్ధమున 1740లనట్లారావములు గలపు. గద్యమందలి మరియొక విశేషము కవి తాను కోసలవంశీయురనని చెప్పుకొనుట. అపతాపికలో కవి వంశావతారమును చెప్పినప్పుడుగూడ కోసల కులమని యున్నది. "భవదన్య యంబునకు ఆదిపురుషుండును శౌర్యవిజితగుహుండునునగు గుహుండు రామతారక భక్తిహృదయావహుండగుట తద్వంశం బనేత శాఖ భేదంబుగా దాదుకొన నందలి కోసల కులంబునందు నరసింహ మసీపాలుండు" జన్మించి నట్లుగా నున్నది.

పామనాయక భూపాలుని కవిత్వమునకు మచ్చుగా నొక్క పద్యము నుదాహరించి ఈ పరిచయ వ్యాసమును ముగింతును.

మ॥ పర్వతల్వార్థ పరిష్కీయాభిరతి నుంధత్వాండ్య భూమంకరే
శ్వర సద్రైష్ణవరా విధాయి కరుణాంచర్చిత్తపాదార్య సా
దరలీలా చిరదిర్విష్టమర సిద్ధాంత స్ఫురద్ధర్మవాం
తరవిరోధి(రి)త తిష్ఠవిగ్రహ నమద్భక్తాదరాన్మగహ.

ఇట్టి గ్రంథములు మరుగునపడిపోవుట విధి వైపరీత్యము.

(గోల్కొండ పత్రిక 29-11-1980)

బారిగడ్పుల

ధర్మయామాత్యుడు

చరిత్రకెక్కని చరిత్రాత్మలందు ధర్మయామాత్యుడొకడు. ఈతని కృతి "నృసింహ పురాణము." ఆరాశ్వాసముల గ్రంథమిది. కవికాలమిదమిథ్య ముగా చెలియదు. ఈ లాశవత్ర గ్రంథము గద్యాల సంస్థానము వారిచ్చినది. మొదటికమ్మ, చివరికమ్మ రెండును లేకపోవుట విచారకరము. చివరి కమ్మ పలన కనీసము ప్రతి వ్రాయబడిన లేదీయెనను తెలిసియుండును. ఉన్న గ్రంథముకూడ మిక్కిలి శిలావస్తలో నున్నది. గ్రంథపరిస్థితిని బట్టియు, దివిసిబట్టియు కనీసము 200 ఏండ్లకు పూర్వపు గ్రంథమని యూహించ వచ్చును. పోయిన మొదటికమ్మలో శివదేవతా స్తోత్రాదికము లుండియుండును. రెండవకమ్మ అంశనేయ స్తోత్రములో ప్రారంభమైనది. అటవరదాచార మూడు వర్ణములందు పూర్వ గీర్వాణాంధ్ర భాషా కవుల సురియున్నది. ఆ వర్ణము లిట్లున్నవి.

క॥ మనముననే భజియింపుడు । ననయము వాల్మీకి వ్యాసు ననిమిషమై
మనసుర చండియలను న । స్మనిమాన్యుల హరికథానుమోదిరమరులన్.

ఉ॥ రాదు మనఃప్రమోదమున సంస్కృత కావ్యమునం ద్రువీక్షణి
ధీర మయూరు, బాణు, జయదేవుని తోడుని గాఢానునిన్
భారవి మాఘ దిల్లాయిని భైరవునిన్ శివభక్తునిన్ హరిన్
గూరిమితో సురియ మదిగోరిన్ తోర్కికను గ్రహించగన్.

క॥ తగ నంధభాషనేరవుడు । లగు నన్నయ భట్టు, దిక్కనాహ్వయ భీమన్,
సుగుణుని బమ్మెర భోలేన । జోగిభాస్కరు రంగనాథు నొనరదలంతున్.

పూర్వకవి సమాదరణమున సాధారణముగా కవిప్రయమును లేర్కొ
నుట పరిపాటి. కాని ఈ ధర్మయామాత్యుడు తాను నృసింహపురాణమును

రచించాడె నను ఎఱ్ఱాప్రగడను పెక్కునక పోవుట వింతగానున్నది. అటు తరువార కుకవి నిరాకరణంబు రెండు పద్యములందున్నది. వాని తరువార వచన భాగమిట్లున్నది.

"అని యిష్టదేవతాప్రార్థనంబును సుకవివందనంబును కుకవినందనంబును గావించి యొక్క ప్రబంధంబు సేయంబుని నువిధూషితుండైన చూ యిష్టదేవతైన బారిగడుపుల నారసింహుని పాదారవిందంబులు నాడెందంబునం బొందువరచి యొక్క రమ్యస్థలంబున ర్యానాదూడుండనై యున్న నమయంబున" —

ఈ బారిగడుపుల జటప్రోలు సంస్థానమందలి దివ్యస్థలము. కవి తన కులగోత్రాదులు చెప్పుకొన్నచోట ఇంటిపేరు చెప్పుకొనకున్నను, బారిగడుపుల గ్రామమనివాని యగుటచేతను, బారిగడుపుల నృసింహస్వామి యిలువెల్లు కనుకను, ఇంటి పేరుకాక బారిగడుపులవాడనియే యుండునని యాహించి నేనే కవి పేరునకుముందు బారిగడుపుల పదము చేర్చినాను. పై వచనము తరువార తన యెరుట సామ్రాజ్యరించిన బారిగడుపుల నృసింహుని పల్లెందు రెండు సీనవద్యములు గలవు. వాని తరువార మరియొక వచనమిట్లున్నది.

"మరియు నడ్డేవదేవుని శ్రీపాద నందరృనానుభవంబున మేనం బుల కాంకురంబులు నిగుడ నానెర్పు విధంబుల నన్నురించి మడిప్పికంబు విన్నవించిన నన్నుం గరుడార్ధరృప్తి న్నిరీక్షించి దరహానితవదనుండై యిట్లనియె, నీ యిష్టం దెరుంగుదు. మున్ను నీవు ద్వివద రూపంబుగా జేయించి నాకు నమర్పించిన నృసింహపురాణం బంగీకరించిరినని మరియు నిట్లనియె."

ఈ ద్వివద నృసింహ పురాణమేమైనదో తెలియరాదు. వాఙ్మయ రీతిక్రమంబు దీనిపేరు కూడ కానవచ్చుటలేదు. "ద్వివద రూపంబుగా జేయించి" యనుటచే నీ ద్వివద కృతికర్త ధర్మయామార్కుడో మరి యేకవియో నరిగా చెప్పలేము. పై వచనము తరువార భగవదాత్మ మరిరెండు పద్యములం దీరిరుగా కలదు.

క॥ వినుమెరిగించెద నే నీ, జనకుని గుఱించినాడ సామ్రాజ్యరం

బున మిమ్ములోరునేని, ట్లనుదినమును నంరసిల్లు మని కడిమిమెయిన్

క॥ లగి నరసింహపురాణం, బగజితమది వచనకావ్యమై భువిబరగం

దగ రచియింపుమ ఈశ్వరి, జగరి బ్రవర్తిల్లుచుండు శాశ్వతమగుచున్.

ఈ రెండవ పద్యమున నీ కృతిని వచనతాత్పర్యముననాడు. వచనశబ్దమున కీనాటి యర్థమువేరు. స్వార్థ హితమునకు మరికోంత విశాలమైన పరిధి యుండెడిది.

దర్శనామాయ్యుడు భగవదాజ్ఞను తన తండ్రి తెరిగింప నాతడు కొడుకుతో నిట్లనును.

క॥ వరగ మన భాగ్యమున శ్రీ । దరుదార్త శరణ్య దరిముదంబున మనలం గడుటించి యచట బ్రబలిన । తెరగే తెరిగింతు వినుము ధీరవిచారా.

గీ॥ వ్రతముగ తొల్లి కళ్యణప్రవాహ మోని
మహితుడై (శిలలము) గౌతమి మధ్యదేశ
మునను తపశులి నిష్ఠతో మొనసి చేయ
వరకుడై చక్ర వేడుము వరములనిన.

ఉ॥ నన్నుతుతోలి జేయుచును నయచిరంద్రుడు వీన్నవించె నో
వన్నగగల్గు అర్తజనతాంధ్రవ నస్కరుడందరిచెని నీ
విన్నగభూమి నిల్పుమిది యిచ్చము నా కనినం బ్రియంబుతో
వెన్నుడు నిర్మి మోసికిని వేడ్క అనింప బ్రసన్నుచిత్తుడై.

వ॥ అప్రకమాత్ముండిట్లని యానదిచ్చె. మునీంద్రా యా స్థానంబు చిరతా లంబున నుండియు పుణ్యప్రదేశంబుగావున బూర్వంబున చరణాద్రియు ఈ స్థలంబు కలియుగంబున తాళకల్లు నా బరగునని యానతిచ్చి యీ స్థలంబున పనియించియున్న యుద్ధేవదేవుని దివ్యమూర్తి నా చిత్తంబున నిర్మి సుఖాయుసుండనైయున్న అవ్వండరీతామండు నా న్యస్తంబున సాక్షాత్కరించి కళ్యాణుడు నన్నుచట నుండగోరెను నీవును తాళవగోత్ర జనితుడవు కనుక నీ గిరిగవ్యారంబున తారిగడుపుల నడగంహమూర్తి పేరుతో వెలసెదను కోవెల గట్టించి పూజింపుమని చెప్పిన వ్రతారంబుగా నాతడు (కృతికర్త తండ్రి) ఆ తోటను సాధించి కోవెలగట్టించె. అకోవెల యందే వన్నిద్రవాణ్యులును భాష్యవాదులును గొలుచుచుండ స్వామివాదు వేంచేసి మనల త్రోచుచున్నారు కనుక నీవా వరమాత్మునకీ వ్రతంధము నంతరము సేయుమని పురుషువదేశించి పుణ్య దీర్ఘాటనాదిలాష్యమై కాశిం జనినట్లును రదాజ్ఞననుసరించి దర్శనామాయ్యుడు తారిగడుపుల నసినంబున

ఁగితముగా దీనిని రచించినట్లును గలదు. ధర్మయామాత్యుడి వట్టన తన
గురువంశాధికమును జెప్పినాడు.

గురువుల వంశక్రమమట్లున్నది. శ్రీ వర్ణగోత్రజాలగు సల్లాన్
వక్రవర్తులవారి కోవతో 1. చిట్టచార్యులు 2. ధర్మాచార్యులు 3. రంగా
చార్యులు నను మూడు తరములవారు రంగాచార్యులకు 1. ధర్మనాచార్యులు
2. చిట్టయాచార్యులు 3. నరసింహాచార్యులు 4. చింతామణి 5. ఘంటా
చార్యులు ననువారు అన్నింటిరి. పెద్దవాడైన ధర్మనాచార్యులవారి కుమారుడు
రంగాచార్యులు కృత్తికర్తకు గురువు. ఈ గురువులవారి గురువు శతగోప
జియ్యలని పేరు గాంచిన నరసయాచార్యులట. ఈ శతగోపజియ్యలకు
శ్రీమత్పరాంకుశ జియ్యలు గురువులట. ఇట్టి గురువుల యనుగ్రహంబునకు
పాత్రులైన తమ పంశాపతారమును గూడ శవీ విపులముగా వర్ణించి
యున్నారు. కాశ్యపగోత్రజాలైన తన తాత ముత్తారలలో 1. అనంతరాజు
2. కృష్ణుడు 3. తిరుమలమంత్రి 4. తిమ్మమంత్రి (కృత్తికర్త తండ్రి)
మున్నగువారల గూర్చియు వారి సరిమంబులగూర్చియు చెప్పినాడు. తన
తండ్రియైన తిమ్మమంత్రి తిరువురు భార్యలు. 1. కొండమాంబ (ఈమె
రంగరాజు తిమ్మప్రధాని పుత్రికయట) 2. నరసమాంబ. కొండమాంబకు
ఇరుగురు కూతురు మరియు రంగమంత్రి, ధర్మయ (కృత్తికర్త) యను
నిరువురు కుమారులు. నరసమాంబకు ముగ్గురు కూతుర్రు మరియు కొండప్ప
యను కుమారుడును కలిగిరి. పంశాపతార వర్ణనను తరువాత వ్యవ్యంజములు
చెప్పి కథాప్రారంభమును నైమిశారణ్యవర్ణనముతో తొరకొనినాడు.

ఇది పేరునకు నృసింహపురాణము గాని ఇందు జయ విజయాలెత్తిన
మూడు జన్మంబుల కథలును గలవు. ఆశ్వాసాంతగద్యములం దాయా ఆశ్వా
నములందున్న విషయములు క్లుప్తముగా చెప్పబడినవి. గ్రంథస్థవిషయ
మంతయు తెలియును గనుక దాని నిట సుట్టకీయదున్నాను.

ప్రథమాశ్వాసము :-

I "ఇది శ్రీ రాంగురువుల నృసింహ వక్రప్రసాద కాశ్యపగోత్ర వక్ర
తిమ్మనామాత్య పుత్రి రంగనాహ్యయ సహోదర ధర్మయ నామధేయ
ప్రణీతంలైన శ్రీ నృసింహపురాణంబును మహాప్రబంధంబునందు నైమి

కారణ్య వర్ధనంబును, శౌనకాదిమునుల మహర్ష్యులను, నారదా గమనంబును, శౌనకాదిమునులకు నారదుండు భక్తి విజ్ఞాన ప్రకారం తెరింగించుటయు, చతుర్ద్యూహ ప్రకారంబును, శ్రీహరి మహర్ష్యం బును, ననకసనందనాదులగు యోగీశ్వరులు శ్రీహరి ద్వారపాలకులగు జయవిజయుల శపించుటయు, వారల కజ్ఞనార్దనుండు ప్రత్యక్షం బగుటయు, బ్రాహ్మణ ప్రశంసయు, జయవిజయులు జన్మంబులకుం బాల్యదుటయు, నను కథలుంగల స్రవణశాస్త్రము.

II ఇది...శ్రీ నరసింహ పురాణంబును మహాపుణ్య కథయందు నారదు జన్మంబును, సువర్ణోపాఖ్యానంబును, సముద్రమధనంబును, అంబరీ షోపాఖ్యానంబును, అందుంజక్రభీతితెరివరచిన దుర్యాసుండు క్రమ్మర సంఖిపు మరుగుసొచ్చి బ్రదుకుటయు, కార్తవీర్యార్జునుని జన్మంబును, శ్రీహరిమూర్తియైన వరుశరాము జన్మంబును, కార్తవీర్యార్జునుని పథయును, సుదర్శనోపాఖ్యానంబును, సుదర్శనుండు వేటకు వెట్లటయు, నందు మాలినీకన్యం బరిగ్రహించి క్రమ్మరిపురికి విజయం చేయుటయు, నారాజోత్తము.....యవ్వరదరాజు నుద్దేశించి రవంబు సేయుటయు, వరలబ్ధుండై తిరుగం బురంబు ప్రవేశం బగుటయు, చంద్రవర్మ జయ విజయుల జన్మంబును, సుదర్శనుడు చంద్రవర్మకు పట్టాభిషేకంబు చేసి రవంబునకుం జనుటయు, జయవిజయులయ్యగ్ర రవంబున శ్రీమన్నారాయణదేవుని మెప్పించి యవ్వరంబు గనుటయు నను కథలుంగల ద్వితీయాశ్వాసము.

I. ఇది...శ్రీ నృసింహపురాణంబునందు కళ్యావతికి నంపారంబును, హిరణ్యకశిపు హిరణ్యాక్షుల ఆననంబును, వారల దిగ్విజయంబును, శ్రీహరి వారాహరూపంబును, హిరణ్యాక్ష వధయును, అయ్యసుర వట్టణంబు ఇంద్రుండు దాడి వెట్టించుటయు, కల్యాణదేవిం జెరవట్టు కొని ఇంద్రుడు క్రమ్మరి దివంబునకుం జనుటయు, నమ్మగువను నారదుండు విడిపించి క్రమ్మరి పురంబున కనుటయు, హిరణ్య కళ్యావతి మాహర్ష్యంబునకు మెచ్చి వారి పితామహులు ప్రత్యక్షం బగుటయు, లబ్ధవరుండై హిరణ్య కళ్యావతుండు రస పురంబునకు గ్రమ్మరి వచ్చుటయు, నయ్యసురేంద్రుని దిగ్విజయంబును, త్రిదివంబాళ

మించుటయు, ప్రహ్లాదు ఇన్ద్రప్రకారంబును, నద్వాలు విద్యాభ్యాస ప్రకారంబును, ప్రహ్లాదులద్దానవేండు నెదుట విష్ణువ్రశంస చేయుటయు, అద్దానికిం గనలి అద్వాలుని తెగఱాచుటయు, ప్రహ్లాద హిరణ్య కశిపు సంపాదంబును, నను కథలుంగల తృతీయాశ్వాసము.

V. ఇది...శ్రీనృసింహ పురాణంబునందు, ప్రహ్లాద హిరణ్యకశిపు సంపాదంబును, స్తోత్రార్చనంబును, నృసింహవతారంబును, హిరణ్యకశిపువధయును, మృత్యుంతయుండు శరభావతారంబున వచ్చి యుచుండుటయును, నృసింహుని స్తుతియును, ప్రహ్లాదుని రాజ్యాభిషేకంబును, దానవ తోడితిం(లైన) చంద్రరేఖను ప్రహ్లాదుడు వరించుటయు, క్రమంబునం బట్టియుత్తుండై ప్రహ్లాదం దసురలోకంబునకు దండయాత్ర చేసి యుచుండు నందరం దోలి స్వర్గంబు నాక్రమించి యేలుటయు(.....) ప్రత్యోధితుండై హరిమీద రాడి చనుటయు, శ్రీహరి మాయవలన నద్దానవసైన్యం బంతయు శమలోదాతు తెరలి పోరి మృతిం బొందుటయు, ప్రహ్లాదునకు శ్రీహరి ప్రత్యక్షంబగుటయు, ఆరని యను గ్రహంబువలన నేరకైత్రెన్యంబు మరల బ్రదుకుటయు, ఇంద్రదైత్యేం ద్రుల సేపిహంబును, ప్రహ్లాదుండు తొల్లింటల్ల నృసింహ భక్తి పరాయణుండై తన పురంబునకేతెంచి రాజ్యంబున వసించుటయు నను కథలుంగలిగి యొప్పు నృసింహ పురాణంబునందు చతుర్థాశ్వాసము.

V ఇది...శ్రీ నృసింహ పురాణంబునందు రావణ కుంభ కల్దారుల ఇన్ద్ర ప్రకారంబును, వారలుసేయు అద్భుత పరాక్రమంబును, రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నుల ఇన్ద్రప్రకారంబును, విశ్వామిత్ర యజ్ఞ రక్షణంబును, ఆహల్యా శాపవిమోచనంబును, వైష్ణవ వినాక గాంధీవంబుల ఇన్ద్రంబును, ధనుర్వంగంబును, త్రిపుర విజయాభ్యాసంబును, సీతా వివాహంబును, అయోధ్యా ప్రవేశంబును, వట్టాభిషేక విఘ్నంబును, వనవాస గమనంబును, శురదీక్షణాది రాక్షస విధారణంబును, సీతా హరణంబును, చాలి సుగ్రీవ ఇన్ద్రప్రకారంబును, చాలి నిగ్రహంబును, సుగ్రీవ రక్షణంబును, దండయాత్రయం, సముద్రబంధనంబును, రావణ కుంభ కల్దాది రాక్షస సంహారంబును, సీతా సమేరంబుగా పుష్ప కారుడుడై రామచంద్రు డయోధ్యా ప్రవేశంబును, వట్టాభిషేకంబును

ధర్మయామాత్మకు

రామపుండు తన మొదటి సెలవునకు బసుటయు నను కథలుంగల పంచమాశ్వాసము.

71 ఇది...శ్రీసృసింహ పురాణంబునందు దేవకి వసుదేవుల వివాహంబును, ...కనలి కంసుండు దేవకిని వదిలింప గమకింప వసుదేవ, ప్రార్థింపఁజేసి విడిచి పుచ్చుటయును, బల శృష్టుల ఇన్మప్రకారంబును, వారలుచేయు ఆచ్యుత వరాక్రమంబును, కంసవధయును, ఆరానందాది శత్రువుల అలజడికి మథురాపురంబు విస్తరించుటయు, ప్రజానమే రంబుగా బల శృష్టులు ద్వారకా ప్రవేశం బగుటయు, దుక్కిణీ కల్యాణంబును, దుద్రుని కపిమోహశత్రుంబును, మన్మథుని ఇన్మ ప్రకారంబును, జాంబవతీ సత్యభామా కాళిండి హిరవిందా నాగ్నాదితీ భద్రా లక్షణల వివాహప్రకారంబును, సరకాసుర వధయును, శృష్టుడు షోడశ నవాన రివ్యశాంతామణులం బరిణయం బగుటయు, స్వర్గ గమనంబును, పారిజాతావహరణంబును, బాణాసుర యుద్ధంబును, ధర్మరాజు రాజనూయ ప్రారంభంబును, ఆరానంద వధయు, శశుపాలు వధయును, పౌండ్రక సాల్య దంతవత్సాది ఖలవిరారణంబును, పుచ్చేలో పాఖ్యానంబును, హరిహరుల వీర్యవిశేష తారతమ్యంబును, ద్రుపదపాఖ్యానంబును, తృగుమహామనిరథు...తారతమ్యంబులరసి క్రమ్మడి మునుల కేర్పరించిన యమ్మునులందరు శ్రీ పల్లధులొక్కరుండే దైవంబని భావించు....."

చివరి కమ్మపొవుటచే నాకమ్మయ్యందున్న భాగముకూడ మగడు క్కుతుండు పోయినది. ఈ సృసింహ పురాణపు మరియొక ప్రతి లభించినకే !తిలపురణము సాధ్యముకారు.

(గోలకొండ పత్రిక 7-12-1960)

శేషభట్టరు

సింగరాచార్యులు

గద్యాల, వనపర్తి మున్నగు సంస్థానాధీశ్వరులవలెనే జటప్రోలు సంస్థానాధిపతులగు సురభివాదను పండిత కవిబోధజమునకు ప్రసిద్ధికెక్కిన వారు. ఈ సంస్థానము మిక్కిలి ప్రాచీనమైనది. మొదట కాళరి సామ్రాజ్యమునకును, తరువాత విజయనగర సామ్రాజ్యమునకును, అటు తరువాత గోలకొండ సుల్తానులకును నిది సామంత మండలముగా నుండినది. శ్రీ. శే. వెల్లాల సదాశివశాస్త్రిగారు "జటప్రోలు రాజులవంశ చరిత్రము"ను రచించినారు. అందులో 21వ శతమునకు చెందినట్లుగా చెప్పబడిన చిన్న మార్గవరాపు భూపాలుని యాస్థాన పండిత కవియే ఈ శేషభట్టరు సింగరాచార్యులు. ఈతని కృతి "శాస్త్ర ధర్మోత్పల ద్విబిసీ స్మృతి శాముడి" యను ధర్మశాస్త్ర గ్రంథము. దీనికి సంస్కృతమున మూలము మదనపాల విరచితము. ఈ మదనపాలుడు చదునాల్గవ శతాబ్దము త్తర భాగమున నున్నవారు. శేషభట్టరు సింగరాచార్యులు చినమార్గవ రాయల కాలమువాడు కనుక నీరాజు కాలమిద విశిష్టముగా లేట్టుకొన్నచో కవిపాలముకూడ తెలిసికొనవచ్చును. చంద్రికా పరిణయమును ప్రౌఢప్రబంధమును రచించిన సురభి మార్గవరాయల కన్నవ్వు పుత్రుడగు నరసింగరాయల కుమారుడి చిన మార్గవరాయలు. ఈతడు 1181 ఫసలిలో నిజాము వారిచే నన్నుకు పొందినట్లును, ఈతని కుమారుడు బారి గడుపులరావు 1281 ఫసలిలో నిజామువారిచే నన్నుకు పొందినట్లును సురభి వారి వంశచరిత్రమున గలదు. తండ్రి కొడుకుల మధ్యన నూటమువ్వుది యేండ్ల యంతరమందునా? ఇది యచ్చు పోరపాటనుకొందును. బారిగడు పుల రావు నన్నుకు పొందినది 1181 ఫసలిలో కాబోలును. చిన మార్గవరావు నన్నుకు పొందినది శ్రీ. శ. 1742 అగుచున్నది. అనగా తదాస్థాన

విద్వాంసుడగు సింగరాచార్యులకూడ వదునెనిమిదవ శతాబ్దము పూర్వార్థము నను ఉత్తరార్థమునను ఉండినవా డనుకొనవచ్చును.

ఈ తాళపత్ర గ్రంథము గద్యాల సంస్థాపాఠీశ్వరులు ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వారికిచ్చిన కానుక. గ్రంథము మిక్కిలి శిథిలావస్థలో నున్నది. ఈ గ్రంథమునకున్న పీఠిక యమూల్యమైనది. సురభివారి చరిత్రమును దెలిసికొనుటకే తాళ నమకాలిన చరిత్రమును దెలిసికొనుటకు గూడ ఈ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథపీఠిక మిక్కిలి యుపకరించును. తాను రచించ దొరకొన్నది ధర్మశాస్త్రము గనుకను, అందులోను అనువాదము గనుకను, కవిత్వాశనుగాని తన శక్తి సామర్థ్యములనుగాని నమగ్రముగా ప్రదర్శించు కొను నవకాశముండదనుకొని కాటోలు సింగరాచార్యుడి గ్రంథమునకు దీక్ష మైన పీఠికను కూర్చినాడు. సురభిరాజుల వంశావళిని విపులముగా వర్ణించినాడు. సామాన్యముగా ప్రబంధములందు కాననగు పురవర్తనము చారుర్యర్థ్య వర్తనము చతుర్థంగ బలముల వర్తనము మున్నగు వానిని కూడ అవకాశము కల్పించుకొని పీఠికలో చేర్చినాడు.

గ్రంథము సంస్కృత శ్లోకములో నారంభమైనది. ఆ శ్లోకముగూడ కొంత శిథిలమైనది.

శ్లో॥ శ్రీరాజ శేఖరః పాయద, ... ర్మ దవాన్విరః॥

శ్రీ మన్మాధవ రాజేంద్రం పంటవల్లి పురాధిపం॥

గా॥ శ్రీరామా పరిరంభ (జ్య)ంభజమునం జెన్నాందు పట్టునన్

దారంబానని తారహరము మహాద్యట్టిలలం దార్పి లో

గాదాడిందగు సింగపట్టణ నృసింహస్వామి బ్రోచుం దయం

సూక్తింద్రావనకీలునిన్ సురలిపంఖ్యన్ మాధవోర్విశ్యదన్.

తరువాత పద్యములందు లక్ష్మి, శివ, పార్వతీ, వృషాక్షపీ (శైవ) వృషాక్షపాయి (శైవ), బ్రహ్మ, నరహరి, విఘ్నేశ్వర, అంజనేయదులను మూడవరాయలకు సకలనంపద లొనగుటకై శ్రమముగా ప్రార్థించినాడు. ఈస్తోత్రములందు వాద్యులైన ప్రౌఢవ్రబంధ కరయలల గడుసుపాకలన్నియు శనపించును. అటు తరువాత పూర్వకవి స్తుతి సుకవి వందనము కుకవి నింద యొనర్చినాడు. ఆపైన నొక వచన మీరీతిగా నున్నది.

"అని ఇవిధంబున ఇష్టదేవతారజనంబును, సుకవి ప్రోత్రంబును
 టకవినివారణంబును గావించి వివిధ (కవి?) పుంగవానందకంబయిన
 యొక్క మహాప్రబంధంబు వినీర్మింపబూనియున్న సమయంబున".....
 రక్కశాస్త్రగంధానువాదముకూడ మహాప్రబంధనిర్మాణమనియే చెప్పినాడతడు.
 ఇచ్చట మాధవరాయల కునికిపట్లగు పంటవెల్లి పురవర్ణనము చాల విపులముగా
 నున్నది. పూర్వపు పంటవెల్లి ఈనాడు పెంట్లెల్లిగా మారిపోయినది.
 సురభివారికి ప్రస్తుతము రాజధానిగానున్న కొల్లాపురమున కివల ఐదు
 మైళ్ళ దూరమున నున్నది గ్రామము. ఈ పురవర్ణనమును సాకుగాగొని
 సింగరాచార్యులు ప్రబంధములోని వర్ణనములను చాలవర కిది సాధించినారు.
 ఈ పురాధినీతయగు మాధవరాయలను, అతని గుణగణములను వర్ణించు
 వట్ట పలుపొకలు వీరియినారు. చదా॥

క॥ సరసింగ మారపేంతుని

స్థిరతర సత్కిర్తి చెలగ దిశలన్ మిగులన్

కరిభిద్ధర గిరిభిచ్చర

కరిభిద్ధర తైలయల్య కాంఠి స్ఫురణన్.

మాధవరాయల గురువుల ప్రసక్తి ఈ సందర్భమున నిట్లున్నది.

సి॥ వేదవేదాంతార్థవేత్తయై మిక్కిలి

విశ్రుతబుధజనవినుతి గనుచు

గురు కట్టభద్రుడౌ నర(సి)ంహ యజ్ఞుడు

ఘనత తెక్కిన యగ్రగతనయు డగుచు

మహితమై విలసిల్లు సుంద్రసౌరజ్ఞుడై

మహిలోన సతతంబు మాన్యురగుచు

పావనశీలయౌ భాగీరథినామ

వద్మగంధికి ప్రాణభర్తయగుచు

సలరుచున్నట్టి యలస్యామి (యార్య ? యప్ప ?) గురుని

పాదసీరేరుహంబులు భక్తితోడ

చెలగి భజియించు నేవేళ చిత్తమునను

సురభి సరసింహ మాధవ భరణి విభుడు.

మధవరాయలను వర్ణించు నందర్యమున నొకచో "బిజ్జల నాకసింహ పృథివీ పరికిన్ నభుతై గుణాద్యుతై" యని కలదు. అనర్థ రాసువము నాంధ్రీకరించిన బిజ్జల తిమ్మభూపాలుడు తన వంశావతారమును చెప్పిన నందర్యమున అడు తరముల పూర్వమువారిసేవాక తన పుత్రప్రౌఠులను కూడ పేర్కొన్నాడు. అందులో తిమ్మభూపాలుని ద్వితీయ భార్యయగు పౌరమాంబ కన్యకుడు నరసింహ నామకొకడు మూత్రమే యున్నాడు. ఈ నరసింహ వ్రతుడే మధవరాయలకు స్నేహితుడై యుండునని నే నూహించుచున్నాను.

ఇతల నొక దీర్ఘమైన వరనమన మధవరాయల నిరుదములు నభా విశేషములు విఫలముగా వర్ణించినాడు. నభానదులైన వంశీతులు మధవ రాయలతో పూర్వలగు సురభివంశీయుల సాహిత్య సేవ నిట్లుగడింతురు.

సీ నెరి నిజాంశంబుగా నిర్మింపజేసె నన్మతి భర్తృహరి ముదిమల్ల నృపరి కృష్ణవిజయ నామకృతికర్త భానయ్య భూరిమృడిమల్ల భూవిభుండు ప్రౌఢ(హ)రంధ్రితాపరిణయంబనుక్కురి రభియించె మధవరాయహౌళి మేలిహొ నక్షర భేలవర్ణియొనర్చె పీఠంధ్రీ నరసింగ మేదినిండు

దనమ భవదీయ వంశధరాధిపతులు

శ్రీవిభూరి గనిరిట్లు చేక్కతోర

అటుల సీపును శ్రీ మధవావనిండు

కృతి వినిర్మింప జేయుము కీర్తితెక్క.

అప్పుడు మధవరాయల సంగభార్యలను కృరి నిర్మించుమని కోరును. ఈ నందర్యమున కవి తన్నుగూర్చిన వివరములను మధవరాయల నోట లలికించినారు. కవి రామకీర్తనయొక్క శేషభట్ట వంశము కొండిన్య గోత్రమువాడనియు, వెంకటాచ్య పుత్రుడనియు తెలియజేయు నొక సీన పద్యము గలదు. ఇది తాతముత్రాలను చెప్పకొనలేదెందుకో. అటు తరువాత మరి మూడు నాల్గు పద్యములున్నవి. వానివలన సంగరాచ్యుడు గడియకు నూలు పద్యములను గ్రక్కున చెడుగుడు లాకునట్లు చెప్పగలవాడనియు, ఏతైకదినప్రబంధనిర్మాణదక్షుడనియు తెలియుచున్నది. ఇటనొక దీర్ఘవచన వింశతి కవినిగూర్చిన వివరములును వ్రస్తూర గ్రంథము పుగూర్చిన విశేషము లును చెప్పనట్టిది కలదు.

"మరియును నిదిగాక శ్రీ శేష విలాసాది ప్రబంధములనేకంబులు రచించి విబరసంస్తురులు గాంచి విద్యాధనరాస్యపుత్రపౌత్రాది విరచనమృదుల విశ్రుతి వహించిరివి నీవెంత ధన్యుడవని వచియించి యంతట లోకోపకారంబుగా శ్రీ రాయమడనపాల విరచిత శూద్రధర్మార్పణకౌఠిసి స్మృతికేముది యను గీర్వాణమహాగ్రంథంబునందు మనుస్మృత్యాది స్మృతి శ్లోకంబుల కావస్తంబ నూత్రాది (నూ)త్రంబులగు బహుపురాణేతిహాస శ్లోకంబులకు వర్ణంబు లదిగాక గ్రంథకార గ్రంథంబున కాక తొన్నిచోట్ల వర్ణంబు లొకకొన్ని చోట్ల వచనంబులు మేధావిధి ప్రశ్నయలచేత వచియింప బడిన శ్లోక వ్యాఖ్యానంబులకు ప్రయోగంబునకు వచనంబులునై విలసిల్లునట్లుగా రూపా మొవలెన పరదర్శనంబుల యందొకమైతా విడిచిపెట్టక విద్యజ్ఞులంబు లొనని యభిరుచింపనట్ల నర్చయింపును సత్కృతిగా నాంధ్రభాషను నిర్మింపు" మనియు "బారిగడుపుల నృసింహస్వామి కంకితంబు గావించు" మనియు లాంబూలమిచ్చినట్లు గలదు.

ఇప్పటినుండి సురభివంశావరార వర్ణనము కలదు. ఇది సుమారయవది వర్ణములందున్నది. సర్వజ్ఞ సింగరూపాలుడు మొదలుకొని సురభివారి వంశచరిత్రము విపులముగా చంద్రికాపరిణయముతో నున్నట్లుచే కలదు. ఇందనేక చారిత్రక విషయములును గలవు. ఈ మార్గవరాయల తండ్రియగు నరసింగరావునుగూర్చి

"హరుల సామజముల సవరంగ పాచ్ఛాపు

(పొ)సగంగ నెవ్వని తొనగె మిగుల" అని

యన్నది. నరసింగరాయలు ధీర్ఘబాహుయగు భరంగజేబుచే సత్కృతులైనట్లు దీనివలన తెలియుచున్నది.

"సురభివారి వంశ చరిత్రము"న నీ నరసింగరాయలకు మార్గవరాయ దొకదే పుత్రుడున్నట్లు వ్రాయబడినది. కాని ఈ గ్రంథమువలన మార్గవరాయలకన్న పెద్దవాడగు నిరసింగరాయ దొకడుండినట్లు తెలియుచున్నది. ఒక సినమాలికలో భాకటియులనాటినుండి సురభివంశప్రాధవ ముగ్ధుడవ బడినది. ఆ సినమాలికలోని తొన్ని పాదము బుర్రాహరిండును.

"కాకటియ నృపాల పునరాజ్య సంస్థాపనాధార్య వరమిరుదాంకుకగురు

చర్మనాయకులకు ప్రఖ్యాతిగావించె శ్రీరావు సర్వజ్ఞ సింగస్వరతి

రాజ్యము (న)ద్రాయ రాజ్యవద ప్రాధి భూవనమాజైక పూజ్యులగుచు
 రమణ సాహసవృద్ధి రణములు గుడిపిరి నేటుగా పేటి వెల్లోటివారు
 ఇల గోలుకొండలో నిటరాము శూరవర్త విశ్రుత పీఠాది పీఠుడగుచు
 ఆనమాన చర్యల నాయాడితెక్కుచు రంజితై..... ఇ రావునుడు
 రాజాధిరాజా వరంగ గావోదత్త గజపైటాట స్తోమకలితుడగుచు
 నాంద్రభూవతులలో నాదూడితెక్కిను జటప్రోలి నరసింగజనవితుడు

ఈ సనమాదిక రచనార మరిమూడు నాలు పెద్దములుండు మారవ
 రాయలను నాశీర్వదించుటయు, భగవంతుని మారవరాయల కష్టశివ్యము
 రిచ్చుటకు వేడుకొనుటయు కలదు. అటుగరువార షష్ఠ్యంతములు చెప్పి
 గ్రంథమారంభించినాడు. ఆశ్వాసాంతగద్యములం దాయా ఆశ్వాసములందున్న
 విషయములను సంగ్రహముగా నుట్టంకించినాడు. ప్రథమాశ్వాసాంత గద్య
 మిట్లున్నది.

"ఇది శ్రీమదుత్తర సింహరామ చరిత్రాంఘ్రి సరోదహ సేవా మరంద
 పానమత్త మిళిందాయమాన మానస మహా తివ్య చరపర శరన్నీరద నారదా
 త్రధునీ శుభ్ర సరసీరుహ నమానకీర్తి నికలోల్లన త్వంటలవెల్లి శ్రీ సురభి
 మాధవరాయ భూవశేంద్ర ప్రదత్త ప్రకటనకల సౌరాగ్య సాంద్రాశ్మ విశేష
 గుణోల్ల నచ్చేషభట్టరు వేంకటార్య రమాభవచంద్ర శ్రీ సింగరాజ్యకవి ప్రణీ
 తంజైన తూద్ర ధర్మార్థుల ద్యోగినీ స్మృతిశోమదియను మహా సర్వభరి
 యందు తూద్రునకు గర్వాదానాది సంస్కార విషయాదిరానదికార చింతా
 నిరూపణంబున సగ్మ్య భావదీంతా నిరూపణంబును, సంధ్యావందనాభిశారా
 భావ నిరూపణంబును, దీపాదిభారంబును, బ్రహ్మజ్ఞాన నిరూపణంబును,
 వివాహ భేద వివరణంబును, వివాహాది కర్తవ్యతా ప్రతిపాదనంబును, వివాహ
 నిరూపణంబును, నామసంస్కారాది నిరూపణంబును, ధర్మనిరూపణంబును
 నన్నది ప్రథమాశ్వాసము" —

దీనిక్రింద "విక్రమ సం॥ ఆషాఢ శు॥ ౨ భానువారం రెండుమాముల
 వేళకు ప్రాశస్త్య" అని కలదు. ఇది శ్రీ. ౪, 13-7-1760 లో నభివద్యును.
 ఇది స్వయముగా కవి వ్రాసిన తేదియైనను కావచ్చును లేదా యనబడును

సకే వెలువడిన రెండవప్రతి వ్రాయబడిన తేదియైనను తావచ్చును. ద్వితీయా
గ్వానమందున్న విషయములివి.

"శూద్రాశురి నిరూపణంబును, శూద్రాశురి వర్ధలియు, నేకోద్దిష్ట విహితా
విహిత నిర్ణయంబు నేకోద్దిష్ట శ్రాద్ధ వర్ధలియు, సపిండితరణ వర్ధలియు,
పాఠ్యజ శ్రాద్ధ విధానంబును....."

తృతీయాగ్వానమందున్న విషయము లివి.

"బ్రాహ్మణ్యహూతాదారభ్య (శౌచ) విధ్యాధిక నిరూపణంబును, దంత
రావనవిధియును, దంతధాపన పూర్వక ప్రాతస్నాన విధినిరూపణంబును,
శూద్రమాధ్యాహ్నిక స్నానవిధి ప్రకారంబును, శూద్రబ్రహ్మ యజ్ఞపూర్వక
తర్పణాధిక విధానంబును, శ్రాద్ధవర్ధలియును, బోజన వర్ధలియును, శయనాది
నియమ ప్రకారంబునన్నిది" —

ధర్మశాస్త్ర గ్రంథమందలి వచనము లానాటి వ్యావహారిక భాషకు
చక్కని యుదాహరణములు. పీఠిక ఆనాటి సాంఘిక చారిత్రక విషయ
ములకు దర్పణము.

(గోలకొండ పత్రిక 14-12-1960)

కొటితెలపూడి

వీరరాఘవాచార్యుడు

అంద్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వారికి గర్వం సంస్థానాధీశ్వరు లిద్విరు
యముల్య తాళపత్ర గ్రంథములందెన్నియో యముద్రిత గ్రంథములు
కలవు, వానిలో “నవీనం ద్రోణవర్ణం” ఒకటి, ఇది కిరీతాళపత్రములం
దున్నది. కిరీత తాళపత్రముకే వైపుననే వ్రాయబడియున్నది. రెండవ
ప్రక్కన నేమియునులేదు. మొదటిప్రక్కన గ్రంథము ముగింపుగాక మధ్యలో
నాగిపోయినట్లున్నది. అనగా ప్రతి వ్రాసినవారెవరో అంతవరకే వ్రాసి రక్తి
నది వ్రాయక విడిచినట్లున్నది. ఈ ద్రోణవర్ణము ప్రారంభమున అనగా
మొదటి కమ్మ ఎడమభాగము చివరన “దర్శవరం కరణం రామయ్య తాత
చెప్పినది నవీనం ద్రోణవర్ణం” అని కలదు. అగస్త్యత్రాతపత్రే ఈ కరణం
రామయ్యతాత యేవరామయని చాలకాలము మధనపడితిని. రామయ్యకు తాత
యని భావించినచో నిది యగస్త్య త్రాతపత్రీదేయగును, అట్లుగాక తాతయగు
రామయ్య యనుకొన్న బాగుండుననుకొందును. ఈ రామయ్యగారు దర్శవరం
గ్రామమునందు కరణమో లేదా యా గ్రామ కరణమో తెలియదు. మీదు
చిక్కిరి భర్తవరం అనునది యింటిపేరో అంతకన్నను తెలియదు. ఇన్నిటి
కన్న ముఖ్యమవస్య మరియొకటి గలదు. ఈ ద్రోణవర్ణము రామయ్యతాత
చెప్పినదట, చెప్పుటయనగా కవిత్వము చెప్పుటయనియో లేదా పూర్వము
చెప్పినదానిని వినిపించుటయనియో యని కొంత తికమకపడితిని. చివరకు
ఈ కరణం రామయ్యతాత కవి గాదనియు కేవలము వాచకుడు అనగా విని
పించినవాడు చెప్పినవాడు అనియే నిర్ణయించుకొంటిని. ఈవ్రతిలో గ్రంథకర్త
శ్రీరెక్కనకు లేవున్నను దీని రచయిత గర్వాంశోమభూషాలు నాస్థానమున
నుండిన కొటితెలపూడి వీరరామచార్యుడని నాయభిప్రాయము. పేర్కొని
ప్రాయవకుటకు కొన్ని తారతమ్యము గలవు.

కొటితెలఘాడి పీఠరాఘవకవి రచించిన యధాశ్లోకతాత్పర్యభారతో ద్యోగ పర్యమును గద్యాల సంస్థానాధీశ్వరులు ౧౫. ౪. 1821లో ముద్రింపించినారు. ఈ సంస్థానాధీశ్వరుల కిలువేల్పుగు పూదూరి చెన్నతేజవస్యామి శీగ్రంథమంతిరము, స్యామి కంతిరముగా రచింపుమని పెదసోమ భూపాలుడు కోరుటచే నిటులజరిగినది. తిక్కనాచార్యుడు తన భారతమున ప్రతి యాశ్వాస ప్రారంభమునందును హరిహరనాథుని సంబోధించి వ్రాసినటులే పీఠరాఘవుడును పూదూరి చెన్నతేజవుని ప్రతియాశ్వాసము ప్రారంభమున సంబోధించినాడు. ఇది ముద్రితమైన యద్యోగపర్యమును జూచిన వారికి తెలియును. (ఈ నెల "భారతి"లో శ్రీ తేజవరపు వెంకట రామకృతిశాస్త్రిగారి కవినీ గూర్చియు సుద్యోగ పర్యమును గూర్చియు వ్రాసియున్నారు.) ప్రస్తుతము లభించిన ద్రోణపర్యముగూడ పూదూరి చెన్నతేజవదేవుని సంబోధించిరి ప్రారంభమైనది. మొదటి పద్య మీరితగా నున్నది.

క॥ శ్రీ వరతొస్తుభరత్న, శ్రీ వత్స స్తురిత వక్ష శ్రీలయనరజ్జ
పావన వనమాలాంచగ్గిరా పూదూరి చెన్నతేజవదేవా.

కనుకనే కొటితెలఘాడి పీఠరాఘవ కవియే. ఈ ద్రోణపర్యమునకు గూడ కర్తయని భావించిరిని. మరియొకకవి యీ ద్రోణపర్యమును పూదూరి చెన్నతేజవునకే యంతిరముగా రచియించి యుండరాదా యని సంశయము కలుగవచ్చును. మరియొక కవియైనదో గ్రంథమునకు నవతారబాదులను రచించియుండును. అందులో తన విషయమును కృతి విషయమును, కృతి స్యామి విషయమును చెప్పియుండును. ఇట్టిదేమియును లేక అనుబంధముగా వచ్చు దానికివలె ఒకేపర్యము సంబుధిగా చెప్పియుండుటలేక నీకృతి కొటితెలఘాడి పీఠరాఘవ కవిదేయని తేలుచున్నది. ఈ పర్యము తరువార మరియొక పద్యమిట్లున్నది :

క॥ శ్రీ మహారాకర్య కృపామహిమ రచింపు ద్రోణపర్య ముఖయథా
షామార్మికసూరితన, స్తోమము లుబ్బొంగ నాండ్రనూర్తి నిష్కలతన్.

ఈ రెండు పద్యముల తరువార ద్రోణపర్య మారంభమైనది.

గీ॥ భావము చెలంగ సేనాధిపత్యమంది

బలము పూహముగా బన్ని ప్రధన కాంక్ష

బలియై నట్టి నీరసాభవులతోన

అమ్మహారతి యాచార్యుడవుడు వెడలె"నని

సంజయుడు రణరంగ వార్తలు ద్వారాప్రసన్నులకు వినిపించుటతో నిది ప్రారంభమగును. కనుక ద్రోణవర్ణమునకు ముందుడు పర్వములలో నెంతో రస రచనోక్తిగాదులు కవి చెప్పకొన్నవాడగుటచేతనే ఈ గ్రంథమున కాని ప్రవృత్తిలేదు. పూర్వ పర్వములకిది యనుబంధమని భావింపవచ్చును.

ఇక నీ కవి కాలమును గూర్చియు, భారత రచనోక్తిగమును గూర్చియు పరిశీలించుము. కీ. శ్రీ. సురవరం ప్రభావరెడ్డిగారు సంపాదించిన "గోలకొండ కవుల సంవిక" (పుటలు 408-410) లో నీ కవి "181 సంవత్సరముల క్రిందట" అనగా పదునెనిమిదవ శతాబ్దము చివర పాఠమున నున్నట్లుగా చెప్పబడినది. ఇది పొకపాటు. ఇండియకాళి "కవి వివరములు తెలియవు; గ్రంథము గద్యాల సంస్థానమునందు లభించును" అని కూడ కలదు. రెడ్డిగారీగ్రంథ పీఠికను చూచి యుండినచో కవి కాలమును గూర్చియు కవి విషయమును గూర్చియు నరిగా తెల్పి యుండెడువారే. వాడీగ్రంథమును చూచియుండకు. ఈ భారత రచనమునకు ప్రోత్సహించిన వాడు గద్యాలనేలు సోమభూపాలుడనియు, అతడు బక్కమాండా పెద్ద విభుల సంతానమనియు, కందనవోలు ప్రాంతముల కేలికయగు వీరాద్వై ఆరనిభార్య దిమ్మంబుల కూడు బక్కాంబయనియు, ఆమెను పెండ్లియాడి పెద్దాద్వై ఇల్లటవల్లకై రాజ్యాధిపతియై యైననియు నీ యుక్తిగ పర్వమువలన తెలుయుచున్నది. ఈ సోమ భూపాలునే పెద్ద సోమ భూపాలుడనియు సోమనాద్రి, శోభనాద్రియనియు పేరులు కలవు. ఈరెడే గద్యాల నిర్మాత మరియు మహాకారుడు. కర్నూలు నవాబునే కాక నిజాం నవాబును కూడ ఓడించినవారు. ఈరని గూర్చికథలు గారలనేకములు తెలంగాణమున ప్రచారమున కలవు. ఈ సోమనాద్రి క్రీ.శ. 1663-1712 సంవత్సరముల మధ్యనుండినవాడని శ్రీమారేమంక రామారావుగారు కాశీయ సంవికలో (పుట 282) వ్రాసియున్నారు. శ్రీమారుడ వోలునుండలేళ్ళవారావుగారు గద్యాల చినసోమ భూపాలవిరచిత కవిరహస్యము పీఠికలో గూడ ఇంచుమించుగా నిదే కాలమును నూచించినారు. కనుక దివ్యాశ్రయిగారు వీరరామపురు కూడ పదునేడవ శతాబ్దాంతముననుండిన వారే యగును

ఉద్యోగపర్యమున కవి తన వంశాధికమునట్లు తెలుపుకొనెను. కాంధిల్ల గోత్రము తొటితెలపూడి వంశమున నూరకవి జన్మించెను. ఈ నూరకవినుండి వంశావతారపీఠీతిగా నున్నది:

సీ॥ వరమొందె సతదేడురతము లాట్మయ సం

రతి విర్యలు ఫలింప తవనుచేర

నా నూర కవియై రాయలదేవు నభి పూజ

దాల్చె నతడు మా లాత రండ్రి

యిభరామ భువిదు నభ జయశ్రీల జె

లంగె మా గార శ్రీరంగగౌయి

యతనికి ప్రతిలింపమై యట్ల మా రండ్రి

రంగ కపిల్రుందు ప్రౌఢిజెందె

భూమి నభినవ లిక్కన సోమయాజి

లనెడు పేరొందినార రామాంధ్రీయుగ ప

మాశ్రయత పీఠరామవాక్యయుడు ప్రతిభ

నొందె యాజ్ఞ సాంప్రదాయంత నెను.

ఈ వర్ణము తరువాత భారత రచనోద్యోగ మొక వచనముం దీర్చుగా చెప్ప బడినది:

"ఉద్యోగ పర్యంబు తెనుగింప నుద్యోగించితిని. ఇమ్మహాభారతంబు నున్ను నన్నయ భట్టారకుండు మూడు పర్వంబులు తెనుగించె. ఆరణ్య పర్వశేషంబు గొంత యుట్టనాడుండు రచించె. విరాట పర్వంబు మొదలుకొని వదేను పర్వంబులు లిక్కన సోమయాజులు నిర్మించిరి. వీరందరు వేదవ్యాస ప్రోక్షంబులైన మూలశ్లోకంబు లన్నియు తెనుగించిన బహుగ్రంథ విస్తరంబగు; లిఖింప లిఖింప వినం దరంబు గాకుండు; లేఖనపతనాదులు మిగుల గలుగ కుండునను తలంపున సపాదశరసహస్రశ్లోకసంఖ్యారయైన భారత సంహిత యందలి కథాసారాంశంబులు సంగ్రహించి కల్పంబును రచియించి తేనీ పర్వంబునం గల మూలశ్లోకంబులంగల యర్థంబంతయు నాకు తెలిసి నంతయుఁ దెనుంగు కల్పంబునఁ బ్రచుంగింప గదంగితి" -

అటు తరువాత గర్వాట పురవర్ణనము, సోమభూపాలని వంశావతారము, అతని దినచర్య, కేశవ స్వామికి ప్రతినిధిగా సోమయాపాలుడు రాజ్యము

దేవులు, అతని భగవద్భాగవత త్రైకర్యము మున్నుగాగల విశేషములు విపులముగా వర్ణించబడినవి. అటుపై మరల కొన్ని విశేషములు కవిని గూర్చియు, భారత రచనమును గూర్చియు చెల్లునట్టివి కలవు. "అమ్మహాదు బాపుని (సోమభూపాలుని) ప్రభావంబును, శ్రీ తేజవస్వామి ప్రభావంబునఁ బని వినికొంద నంజ్ఞానంబుననుండి నేనుఁ గర్వాల పురంబునకు వచ్చి యెద్దెపునిన దధానుండైన యాసుకృతోల్లాసుం దగు తెరంగునం బొరగాంచి యా జగత్ప్రభువునకుఁ గొన్నికల్పంబులు రచియించి వినిపించిన విని యా సుపాగఁటి నా కవిత్వ నైపుణికి మెచ్చి నీకవిత్వంబు లిక్కన సోమయాజుల కవిత్వంబునకు టిటగు శ్రీ తేజవస్వామి యనుమరి నీకు నూరన లిక్కన సోమయాజులనియెడు పదై సంకెద, లిక్కన సోమయాజులు భారతంబంతయు సంగ్రహించి రచించినవాడగుట నీవు భీష్మపర్వంబునం దద్రచిత శేష గ్రంథంబునెల్ల తెనుగించి రఘుర్వ గ్రంథంబునందే పూరింపవలయు నిట్లని శ్రీ తేజఃపదానరిచ్చిన వాడనిన నతని కద్దెవుండు బావికార్యంబులెల్ల చెలుపు చుండెడు పోలుపు మునుపు చిన్న వాడనగుటంచేసి రచాత్మ వ్యర్థమింపనోపక రిష్టవర్త్యులగైకొని నాకు దోచినట్లకొంత పూర్వరచిత శేషగ్రంథంబు తెను గించి పూర్వోత్తర గ్రంథంబుల నడుచునడుచు నందరించి యందే పూరించిన నరినందించి నీ వివర్తంబునందే నిరంతరంబు నివసించుచునిన నేనునుఁ గ్రమ్మరదేశంబునకున్ అని యా ప్రాసంబులను ధన్వంతరిప్రాసంబులం గూర్చు కొని మరల పచ్చెదనన నాకు దగిన నర్కారంబులన్నియు శ్రీ తేజవస్వామి నమ యను మరల వచ్చెదనని వర్ణించి పక్కొల్పిన నేనును నిజదేశంబునఁ గొని జాత్యాపాది పశంబునం గొన్నిమానెఁబులు రాకయున్న మున్ను నేనానర్చిన మిరి యరిక్రమించిన నా న్యరరి మదేశంబునకు మదీయ బాగినేయం అనిచి పిలిపించిన నేనుఁ దగిన పరిణానంబుతో గలివయ ప్రయాణంబుల వెండియు గర్వాలపురంబు ప్రవేశించి..." నట్లును సోమభూపాలు డీ కవిని అరరించి రచనగడువుతో చెప్పి ఆగురువులవారిచే నుద్భోగవర్తమాద్యరచనతై యను మురి నివృత్తంబున కవి చెప్పకొనెను.

దగవంతుడు కూడ కవికి న్యప్పమున సాక్షాత్కరించి యంపలతై ప్రోత్సహించి.

"అః శార్కము యుక్తమేనియు నగమ్యము మిక్కిలి వ్యాధివార్యరా

త్యర్యమటంటి చేని నరతంబు మదీయనభా వనించునా

చార్యులు దెబ్బవారది నిజంబుగ నంశమైనచోట చా
రుక్మము పెక్కి నీకయిన దోచు మదిన్పరికింప మర్కవచా”
అని యనుగ్రహించెనట.

పైన పేర్కొనబడిన విషయముల నన్నిటిని సాక్ష్యముగా వరికిలింది
నచో నీ కొటికలపూడి వీరరాఘవాచార్యులు ద్యోగవర్త్య మొక్కటియేగాక
భారతమం దనేకవర్త్యములు రచించినట్లు తెలియుచున్నది. కనుకనే ఈ
ద్రోణవర్త్యపుగూడ నీతడే రచించినట్లు భావింపవలెనది. ప్రకృతము లభించిన
ద్రోణవర్త్యము నంపూర్ణము గా లేదు. సంపూర్ణముగా రచింపబడలేదో కాక
ప్రతిప్రాసానికొన్నవాడు పూర్తిగా ప్రాసానికొనలేదో తెలియదు. రీతి కష్టములతో
నున్న విషయము కొలదియే. అభిమన్యునిచే లక్ష్యణకుమారుడు హరుదగు
టయు నటుపైన మరికొన్ని పద్యములుగల పుర్వార్థముమాత్ర మిందులో
గలదు. తిక్కనగారి భారతమున నభిమన్యుని పున్నగు విషయములు ద్వివిధా
యాశ్వాసమున గలవు. కాని యీ నవీన ద్రోణవర్త్యముననొక్క యాశ్వాసమైనను
పూర్తిగా లేదు. సంస్కృత మూలములో తొల్లినచో నీరహస్యము లయటపడ
గలదు. ఒక్క యాశ్వాసమైనను పూర్తిగా దిన్నచో నాశ్వాసాంత గద్యము
వలన పెక్కునమస్యలు విడిపోయియుండును.

ద్రోణవర్త్యమునందలి కవిత్వ మారయుటకై తెందుమూడు పద్యము
లుదాహరిండును. ద్రోణుని మరణవార్తవిని దృఢరాష్ట్రుడు దుఃఖించుచు
పలికిన మాటలివి:

క॥ వననిధి యింకిన తెరగున, కనక మహీధరము పాదగదలిన రీతిగా
దినమడి ప్రాల్సితై వడి, ధనురాచార్యుండు వడుట భాతు నెటులకా.

గీ॥ గర్వదుర్యోధననిరస్థానశీలు
దరిసిపుణ రాత్రికావన ప్రతరబుద్ధి
శత్రుసంహారమందగు చాపగురుడు
విడిచె రారాజుకొరకు జీవితము నకట.

అ॥ పై॥ మందభాగ్యులైన మనవారి విజయాశ
యేమహాత్ము నాశ్రయించియుండె
బుద్ధిబలముచేత బుధగురు కవి నమ
దరదు నమరనిహరుడౌట యెట్లు?

బోయినిపల్లి

కుమార వెంకటరాయలు

తవిరాజుల చరిత్రములేకదు, రాజకపుల చరిత్రములును తాలగర్పమున మటుమాయమై పోయినవి. కవి వండితులను పోషించు లేకాక సత్త సంతానప్రతిష్ఠ లొనర్చిన రాజకవి బోయినపల్లి కుమార వెంకటరాయలు. ఈతడొక పద్యనాయక వ్రేతువు, పానుగల్లు దుర్గాధిపతి. ఈతని రత్న రాహుంబు, తండ్రి వెంకటరాయలు. ఇంటిపేరు బోయినిపల్లివారు, వీరిది పెన్నాలగోత్రము. కుమార వెంకటరాయలు పదునేడవ శతాబ్దము మధ్య బాగమందుండినవారు. ఈతని కృతి "త్రైపదీ కల్పాంశ"మను నైరాళ్యనముల మహాప్రబంధము. ఈ గ్రంథముకూడ గద్యాల సంస్థానాధీశ్వరులు ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఆకాశమీ వారికిచ్చినట్టిదే.

త్రైపదీకల్పాంశము విరువరి వెంకటేశ్వరస్వామి కంఠీరముగా రచింపబడినది కనుక ప్రారంభ పద్యమెట్లున్నది.

॥ శ్రీవత్సాంశము భూమి కామయను దృష్టిం జేష్టలం రత్నమీ
తావృత్తిన్ రన దివ్యకౌస్తుభమడి ద్దాయన్నిరోధించి లీ
లావైముఖము రోపకుండ నలమేల్కంగం బరీరంభ సౌ
ఖ్యావిర్భూరి నలర్పు వెంకటనగార్కమందు మమ్యేలురన్.

రెండవ పద్యమున నిలువేల్చుగు నరసింహస్వామి స్తోత్రము కలదు. అటురకువార కివ, బ్రహ్మ, లక్ష్మీ, పార్వతీ, సరస్వతీ, విష్ణుకేసిన ద్వాదశాస్వాదులు, రామానుజుల ప్రార్థనము తోక్కొక్క పద్యమున గలవు, పదునొకండవది నీన పద్యము. అందు రమ యాచార్యులను కవి యీ రీతిగా పొగడినారు.

౬॥ శ్రీమల కర్వయవాది మతి నిరూపించియు
 ర్వయవాది దర్శనందారయయ్యో
 సౌరానుమత కులచారణు గాంచెయు
 శమిత సాకకుల ప్రచారుడయ్యో
 భాగవత స్నేహభావణు రాల్చియు
 వివిధ భాగవతి విద్యేషియయ్యో
 వరమతర్క రహస్య పరిశీలుడయ్యో వి
 వర్జిత వరమతర్క గతివెలసె

౧॥ ధరణి నేమనుడా నమ్మలాల తిరుమ
 లార్య దౌషిత్ర వేంకటాచార్య నూను
 తోనపాచార్యవరహనుకీనగురుల
 ప్రస్తుతించెద సునితరభక్తియుక్తి.

పండ్లెండవ పద్యమున రంధ్రిని, 18వ పద్యమున వాల్మీకి బ్యాసు లను, 14వ పద్యమున బాహుసాది సంస్కృత కవులను, 13వ పద్యమున కవిప్రయమును, 16వ పద్యమున పోతన, భాస్కర, శ్రీనాథ, పెద్దనాథులగు ప్రాచీన కవులను కీర్తించినారు. 17వ పద్యమున కుకవి పరామర్శ గలదు. 18వ పద్యమున నందరు కవులు సాధారణముగా "అని యిష్టదేవతా వంద సంఘను" అని చెప్పు వచన భాగమందలి విషయమున్నది. అనగా మొదటి 17 పద్యములందలి విషయము సంక్రమించవలెనది. అటువలెనాచ "మదీయా వాసరాజుదానిం తెప్పెద"నని యొక సీసమున పొగ్గంటి దుర్గమును వర్ణించినారు. (దీనికే పెదపానుగల్లని పేరు) ఈ పానుగల్లు వర్ణనము మరి నాలుగు పద్యములందులకే సాగిపోయిగది. ఇట్లుండగా శరదాగమమును, తదవనరం బున దుర్గా, సరస్వతీ, లక్ష్మీపూజలు చేసి హరికథాగోష్ఠినుండి తాను రచించ దొరకొన్న గ్రంథమునకు కృతికి నాయకుడెవరాయని యాలోచించు నొక రాత్రి నాలవ తామున

"కలుములినెరు కేలు గలమేలు నెలమేలు నలమేలామంగ ముంగలను బెనయ"గా వెంకటేశ్వరుడు స్వప్నసాక్షాత్కారమొనర్చి తనకంఠీరముగా కృతి రచింపుమని యానతిచ్చును. మరునాడు కవి తన స్వప్నమును దలం

చుచు తెలులు, చుట్టములు, సొమంతులు, మంత్రులు మున్నగుగాగల వారితో
కొలువై యుండును.

చ॥ కొలువయ్యుండి డెందమునకుం బొలునాటి నిశాంతవేళ నా
కల గననైన వెంకటనగప్రభువాగమృతంబు గ్రొంఱిపుత్ర
గొలువగ నానుతో మయి గగుర్పొడవం బడవాళ్ళ బంపి బో
వెల్లి నరసింహ నామ సుకవిఁ బిలిపించిలి నంచెలంచెలఁ.

చ॥ ఉడుగక నారసింహ శవి యూడిగఱుం బుడుతల్ బ్రయోక్షులన్
బడి బడిపోయి పిల్వ మడుపాంతము జేరగ నేగురెంచె వెం
బడి నడతెచ్చి లేఖకులు పాతకు లుత్తపరార్థ గౌరవం
బడుగుడు రాగ నానరెను నల్లన నుల్లము పల్లవింపగన్॥—

(ఈ బోరవెల్లి గర్వాలకు సమీపమందున్నది).

ఈ రీతిగా వచ్చిన బోరవెల్లి నరసింహశవి కుమారవెంకటరాయలను
డివింది, యాతని గుణగణములను, నభాసదులను పొగడును. అందులో
మొదటి (4^{వీ}) పద్యమిట్లున్నది:

సి॥ గోప గోపక గోప గోపనత్ నలుపొందు

నీ దయోదయ బోగ నియతికలన

రాజ రాజవ రాజ రాజజాత్ జాటుకన

నీ నిరాన భసారి నిధన నిధుల

ధర్మ ధర్మజ ధర్మ ధర్మముల్ ములుసూప

వరయ నీ శమన నత్య ఋగిగరుల

రామ రామా రామ రామమూర్తులరుల

నీ బల ధర్మార్థ నిశ్చయములు

గీ॥ గండభేరుండ గండర గండ చండ

నమర నిశ్కంక విరుదాంక నడకలంక

వర విశంకట వెంకట ప్రభుకులాధి

నాయక కుమార వెంకటరాయ ధీర,

ఈరీతిగా ప్రోత్రము చేయు బోరవెల్లి నారసింహ శవినిగూర్చి కుమార
వెంకటరాయలు,

౧౧॥ ఆర్జేలాన్వయగేయ రాయసము మల్లామాత్మ సూర్యస్వవా
యోర్విదేవ మర న్వతంత్ర కపిగోత్రీయూర దత్తాత్రయోం
రత్వాణి ప్రియ సూను కృష్ణవిరుషా (బుధా) తృప్తిరృపుండైన యా
బోర్వేర్వీపుర నారసింహ కవి నంబోధించి అట్లంటాగిన్ (46)

సీ॥ మీ బార తారకు భార్యజనూవి గ
దా రాయసము మల్లసూరి చంద్ర
భాను చరిత్ర మొవ్వగజెప్పె మీ తార
రత్నన్న శల్లశాస్త్ర ప్రవీణు
దతని సుతుండు కృష్ణప యయాలి చరిత్ర
మిశ్రతావ్య మొనరె మీ జనకుడు
చేసిరిపిపు దక్షిణతాళలంపురి
నృహరి దయోదయా మహార కలిత

గీ॥ కృతి యతనికంటితముగ బండిరుల మరుల
నెనయ సౌవర్ణతాఖ్యాన మనగ నొకటి
యభయభాషా విశేషోక్తియు (...శిథిలము...)
సిద్ధముగ సాంప్రదాయ ప్రసిద్ధి గనుచు॥ (47) స్తుతింతును.

పై రెండు వద్యములందు బోరవెల్లి నారసింహ కవి రంధ్ర తాతల
పేరులును వారి వారి రచనములును తెలియుచున్నవి. ఈ గ్రంథములన్నియు
నేమైపోయినవో? రచనార వద్య విట్లున్నది;

చ॥ అరమరతేక దీనముదయాతిరయాహృరయాంరగుండనై
యెరుకమదిన్ సుబోధ గురుదే గురుదే వరుదే యటంచు నిన్
గరము ప్రియంతోనర్ప భువి నాక వినాయ వినాకృతిన్ కుభా
కర కవితల్ గడించెదపుగా యపుగా నపుగామ పెప్పెరన్. (48)
దీనివలన కుమార వెంకటరాయలకు బోరవెల్లి నారసింహకవి గురు స్థానీయు
రని తెలియుచున్నది.

కవి రచన స్వప్నవృత్తాంతమును నారసింహ కవికి చెప్ప నారకు
నంబోషముతో కుమార వెంకటరాయల వైరవమెన్నుచు కృతి రచనమునకు

ప్రొత్పించును. అంత గురువును నక్కరించి "రక్కనంగ సంగతానంద
లింగి నెనంగ బ్రాహ్మీ కల్యాణ కథా కథన వ్యాసంగంబు నంగీకరించి" తన
కంఠావతార వర్ణనమునకు సుపశ్రమించెను.

పెన్నిల గోత్రము గల బోయినిపల్లి పెద్దనాయక కులమున "తైత్తి
రాత్తిత నిజనిత చ్చక్ర చక్ర, గండభేరుండ విదరాంక మందనాదిరామ
నామావహృత తైరి రావణుండు" రామక్షమానాయకు రుద్ధవించెను. అతని
భార్య అబ్బమ్మ, వీరి సంతానము అప్పన, అప్పన భార్య రత్నాంబ, వీరి
సంతానము 1. రామరాయలు (ఈతని రాజధాని కోవెలకొండ) 2. తిమ్మ
రాయలు 3. కోననాయకుడు. ఈ కోననాయకుని భార్య కృష్ణమ్మ. ఈమె
వె(లి)జాల మార్గవరాయ నృపతి కూతురు. కోననాయకునకు కృష్ణమ్మయందు
1. అప్ప, 2. మార, 3. తిమ్మ, 4. వెంకట నృపాలురను నలుగురు పుత్రులు
ఉదయించిరి.

"చెలిగి రానబ్బు రాయువు శ్రీయు నెనగ
జిహ్మగతి నర్కలోముఖ స్థితి చహించి
కురులుపా దత్త విదరాంక కురుకమరులు
మెరుకు గిరి మర్గమున కధిపతులు నగురు"

కురుకుపాహించే నర్కూరులైన వీరి తరువాతి తరమువారగుటచే
ఏతత్కృతికర్త వరునేడవ శతాబ్దమునకు చెందినవారని నిశ్చయముగా చెప్ప
వచ్చును. మెదకు దుర్గము మొదట వర్ధనాయకుల వశముననుండి తరువాత
రెడ్డితైవనమైనది. కవి కాలమునాటికది వెలమల యధీనమందుండెను.

పై నలుపురన్నదమ్ములతో మూడవవారగు తిమ్మనాయకుడు విరాళ
సాళవ విదరాంకుడు కొండవీటి సుంపువారట. ఈతని కుమారుడు వల్లభ
రాయుడు. నలుపురిలో కనిష్ఠుడగు వెంకట రాయలు పెర పానుగల్లు దుర్గాధి
పతి; కృష్ణవేణి జలక్రిదనా విశోరనా విరుద వివ్రాజితుడు. ఈ వెంకట
రాయల కిడుపురు భార్యలు. 1. రామాంబ, 2. నరసాంబ, వెంకటరాయండు
రామాంబ వలన విడుపురు కుమారులు గలిగిరి. జ్యేష్ఠుడు కోననాయకుడు
(భార్య యామాంబ). కనిష్ఠుడు బ్రాహ్మీ కల్యాణ రరయిత యగు కుమార
వెంకట రాయలు. ఈతని భార్య మార్గవి. కవి తన పెదరంధ్రులు, వారి

ధార్యలు, వారి వారి నంరానములను గూర్చి విషయముగా వ్రాసియున్నారు. అటుతరువాత మరికొన్ని పద్యములందు కృతివదియగు వెంకటేశ్వరస్వామి స్తోత్రము కలదు. తరువాత పద్యగ్రంథములు చెప్పి "అట్లుదయ పరంపరాధి పృథ్వీంకుర నవరసాలంకారాంకితంబుగా నా రచియింపంబూనిన వ్రాచడి కల్యాణంబను మహాప్రబంధంబునకుం గథా ప్రారంభం బెట్టిదనెన" అని కావ్య మును ప్రారంభించినాడు—

ప్రతి యాశ్వాసము చివరనుండు పద్యములకు వివిధవృత్తములను గద్య కవిత్యము, లందర కవిత్యము మున్నగు చిత్రములను గూడ ప్రదర్శించి నాడు.

ప్రథమాశ్వాసాంత గద్యమీదగా నున్నది:

"ఇది శ్రీ మద్వేంకటేశ్వర , వసాదోపలక్షిత లక్ష్మీకళా విరాజమాన సకల సుకవిజన జీగీయామాన తెన్నాలగోత్ర వచిత్ర బోయినపల్లి కలక పారావార తైరవమిత్ర రామమాంబాగర్భసర్పిర కుక్తి ముల్లవరార యనవద్య విద్యావిశంకట వెంకటరాయకుమార గండభేదంక బిరుదాధిదేయ కుమార వెంకటరాయ ప్రణీతంబైన వ్రాచడికల్యాణంబను మహా ప్రబంధంబునందు ప్రథమాశ్వాసము."

బదాశ్వాసముల గ్రంథము సంపూర్ణమైన తరువాత అశ్వాసాంత గద్యము ముగిసిన తరువాత సాధారణముగా వ్రాచునకాంక్షను వ్రాసెడి, పద్యములు వ్రాయబడియున్నవి. వాని తరువాత మరి రెండు పద్యములు కలవు. వానిలో చివరి పద్య మీ విధముగా గలదు (అతి వ కన్ము)

సీ॥ కుతల వృత్తిగ్రాహకుండ వీవైయుండ

అకులవృత్తిగ్రాహకుండనైచి

సర్వార్థ సలర్పప్రకారి వీవైయుండ

సర్వార్థసల ర్పప్రకారినైచి

అకావదేశ విఖ్యాతివీవైయుండ

అకావదేశ విఖ్యాతినైచి

గణులింప నాయకాగ్రణిని వీవైయుండ

గణులింప నాయకాగ్రణినై యైచి

గీ॥ తన్మయుగాదె నాకు నిదానమైన
కరుణ జేపట్టి తిరిగాక మరి నమయ్యె
లర్థినెలైన దీనికెంతవచ్చియ
వచ్చు వెంకటరాయ భావజ్ఞమూర్తి.

ఈ పద్యము వ్రాయనవానిది గాక న్యాయముగా కుమార వెంకటరాయలు కృతికర్తయగు వెంకటేశ్వరస్వామి నుద్దేశించి చెప్పినదై యుండును. ఇట్టి భక్తులను కవి పండిత పోషకులును నగు ప్రభువుల తాదృశములుగూడ మరుగుపడి పోవుట విచారకరము. ఇచ్చటి పంక్తియులెవలెన కలలో లేకో, ఉన్నచో వారైనను దీనిని ప్రకటించిన బాగుండును.

పంచమాశ్రాసాంఘమున గల ఓక పద్యములో యుగిండును.

మ॥ "అదులంబై యకలంకమై ప్రభు నసూతాకర్ణమై వర్ణమై
యతిపాపావహమై శుభావహమునై యాభంధ్రభారార్కను
స్థితమై యుండెడుగాక వెంకట నగాదిస్వామి యుష్మద్గుణాం
కీర మేరక్కొరి యాక్షిరిన్ కవిజనాంగీకార సారోన్నతిన్."

(గోలకొండపత్రక 28-12-1880)

తురుమిళ్ళ రామన

ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రమున సువర్త యుగముగా శరిగజింపబడు ప్రబంధ యుగమునకు చెందియు మరుగుపడిన మాతీక్యములందీ తురుమిళ్ళ రామన యొక్కరు. శేషధర్మములను వ్రబంధములుగా కూర్చినవారియందీత రగ్ర గణ్యాదు. శేషధర్మములను తామరపల్లి తిమ్మయ్య నరాని, వెణుతురుపల్లి విశ్వనాధకవి, కొడిచెర్ల శ్రీనివాసకవి, తానాల నరసింహకవి మున్నగు ప్రాచీన కవులును, చెరలువాడ సుందర రామశాస్త్రి, జల్లపరాజు, సుబ్ర హ్మణ్యకవి, నోరి గుడిలింగశాస్త్రి, యస్. శతకోపాధిరి మిటి అర్యాచీన కవులును చేపట్టిరి. ఈ కవులందరకన్న తురుమిళ్ళ రామన ప్రాచీనుడని తోచుచున్నది. చెన్నపురి ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారముందు కూడ తురుమిళ్ళ రామన రచించిన శేషధర్మము వ్రతి యున్నట్లు లంధ్ర వాఙ్మయ సూచిలన తెలియనగును. కొడిచెర్ల శ్రీనివాసకవి మరియు తానాల నరసింహ కవి విరచిత శేషధర్మములు ముద్రితములో యము దితముతో తెలియదు కాని తక్కిన పైవారి గ్రంథములు మాత్రము ముద్రింపబడినటుల ఆంధ్ర వాఙ్మయసూచియందు గలదు. తురుమిళ్ళ రామనకవి శేషధర్మము కూడ ఆముద్రితమే. ఈ కవి తాలము గూర్చి ఇరమిత్తముగా తెలియకున్నను గ్రంథపీఠికలోని విషయములనుబట్టి ఈతడు పదునారవ శతాబ్దము వారని యూహించుచున్నాను. చనపర్తి సంస్థానాధీశ్వరు లాంధ్రసారస్వతకవిషత్తు వారికిచ్చిన తాళపత్ర గ్రంథ భాండాగారమందీ గ్రంథము కలదు. పీఠికాదు లందున్న విషయములకు క్లుప్తముగా తెలియజేయుట నాయత్నేము.

ప్రారంభ పద్య మిట్లున్నది.

"శ్రీ మంచన్ నరసారయందయి మహాసింహానారాధుడై
రామన్నుది నెనంగి తమ్ములకు నత్యానంద సంధాయియై
ప్రేమన్ ఆకమునేలు తార్యరహయన్ శ్రీరామ దాత్రీభా
వామేయప్రథమానుడై యెరు పర్వాధీశ్వరున్ గొల్పెరన్"—
అత్యాసార గద్యమిట్లున్నది.

"ఇది శ్రీరామభద్రస్వామిద్రవ్యపాకటాక్షరములన్ని నరన కవిత్వానిరామ నందవరవంశ సురాంతోధాననుదారామ, మనమోసరితభోగిరాజు వాగరాజు మావ్యవహార, నకలవిద్యజ్ఞానదేగియమాన సద్గుణసాంద్ర, తురుమిళ్ళ రామన కవింద్ర ప్రసీదంతైన హరివంశోక్త శేషధర్మమునందు నర్మమును అష్టమా వ్యాసము."

ఈ శేషధర్మ ప్రబంధము శ్రీరామచంద్రున కంకితముగా రచింపబడి నది. మొదటి పద్యమును పైన నుట్టించినాను. రెండవ పద్యమున శ్రీరామ దర్శంగియగు సీతాదేవి ప్రార్థనమున్నది. అటు తరువాత భరత, లక్ష్మణ, శత్రుఘ్ను, అంజనేయారుల స్తోత్రము లున్నవి. అటు తరువాత గురుస్థుని కలరు. ఈ గురుస్థుని పద్యము కవికాల నిర్ణయమునకు తోడ్పడును నని ప్రాయముతో దాని నుదాహరించుచున్నాను.

స॥ ప్రథ దినానేక హిరణ్యదాసోత్సాహమున తొల్పు ననభవద్ధనకరుండు
నకలపుష్కలవేష్టనందాయకాధిక ప్రాధీమింపిన యదర్పకగురుండు
కర్త నంపూర్ణున పునయన్కరవర్క దనరు ననుగ్ర నుదర్పనుండు
గురురదానంబున గోలోకయన్నురి యెనగ గాంచిన యనంధృరధరుండు

రరణి నేదేకకళావరంస మల్ల
దాన నివహరి శీఘ్రనర్మల విధాన
దురలు భట్టయ రఘునాథ గురువరారి
దాన నరవిష్ణుమూర్తి గీర్తన మొనర్చు.

ఈ పద్యమువలన తురుమిళ్ళ రామనకవి రఘునాథ భట్టరాచార్యుల పుత్రుని తెలియుచున్నది. కంచెర్ల గోపన్నకూర దాశరథి శతకమున లభా శక రఘునాథ భట్టరాచార్యుల కంజరించినారు.

గురుస్థుని తరువాత సంస్కృత కవులగు ప్రాచీనన, బాణ, కాళిదాస వేదాది. వివర్ధర, మాఘ, దండి, హర్ష, శుల్లభ, విల్లభ, భారవి, మయాదులను, తెలుగు కవులగు కవిగ్రయము వారిని, తెలుగు లాక్షణికులగు ల్లంకి తాతమసీషి, భీము, ననంతు, చిత్రకవి పెద్దనలను కలపొసినారు. ప్యముతో కుదిరికత్తె కవులను ముందువారిని వెనుకను వెనుకవారిని ముందు పేర్కొనెనను వెల్లంకి తాతంబట్టు, చిత్రకవి పెద్దనలను ఈ కవి పొన్నులచే వారికి నీతరు లరువారివారని మనము తేల్చుకొనుటకు వీలగు

చున్నది. ఈ కవి తనకు కవిభారతనమున లోద్బుదిన కనిమిట్రునకు కృతజ్ఞత
లివద్యమున దెల్పుకొనినాడు.

ఉ॥ చిత్తమునం దలంచి నుతిచేసెద మక్కొరితిన్ సహాయము
ద్యోతరమైరి జేసిన మహానుసు నక్కపులెంచ పిమ్మర
లోత్తర ముఖ్య సత్కృతు లనూనరమృత్కృతి కిరణేయు న
య్యత్తము భద్రరాజు కులధుర్యుని తమ్మనసూరి వద్యునివ్.

తురుమిళ్ళ రామనకవిలోపాటు ఈతని మిత్రుడు భద్రరాజు తమ్మన
సూరి గూడ మధుగుప్తన మాణిక్యమే.

ఇష్టదైవమగు శ్రీరామచంద్రుడు న్యక్షమున సాక్షాత్కరించి కృతి
రచింప ప్రేరేపించినట్లుగా నీకవి చెప్పచున్నారు.

సీ॥ వెదక కన్నులవాడు వేల్పురా రతనంబు నిద్దంపుమై నిగనిగలవాడు
మందహాసమువాడు మందారకాభిరామహయత భుజాయుగమువాడు
మెరుగు చెట్టలవాడు మేలిపున్నమ చందమామగేరెడు ముద్దుమోమువాడు
మణి కిరీటమువాడు మహానీయ ముక్తాసరంబులుగల పేరురంబువాడు

తనకు బంగరు వ్రాత దువ్వలువవాడు
జనకనందన చెంగట దనదవాడు
రమ్యభక్తానువర్తి శ్రీరామయూర్తి
యలర సాక్షాత్కరించి యిట్లనుచు లలెన్.

క॥ తురుమిళ్ళ కులాంబుది పూ
ర్ణ రజన్యధినాథ రామన సుపీండ్ర భీ
హరివంశ శేషరత్నము
బురుమరి తెనుగించు బాగ్య మొదవెప్పికున్.

చ॥ విసవిస నింపునించు కృతి విశ్రుతసర్వలభరమృత్ముల్
కనలదజేయు ఘోరరర కల్మషతాతలావిరమై
తనరు సభిప్పితార్థ ఫలరాయకమై తగు శేషరత్న పా
వన చరితంబు తన్మహిమ వాచ్యులైన గణించకళ్యమే.

ఉ॥ భారతముభ్యసంహితలు భాగవతాదిపురాణముల్ వర
శ్రీ రహమీరగా తెనుగుజేసిన పూర్వకవీశ్వరుల్ దయో

రాకకటాక్షపీఠ నను ధన్యునిగా నొనరింపజూచియో

రాదు రచింపఁగెరి చనుదానలి తెన్నగ శేషధర్మముల్.

పోతనగారివలెనే తురుమిళ్ళ రామనకవి తనకన్న పూర్వుల గ్రంథమున
తెనుగు భేయకపోపుట తనను ధన్యుని చేయుటకే యని తలచినాడు. పీఠ
మిక్కిలి ఈవద్యమువలన శేషధర్మములు రచించిన రామరక్షల్లి తమ్మయ
వ్రదాని మరియు వెలుతుడువల్లి విశ్వనాథకవి వంటి ప్రాచీనులుకూడ తురు
మిళ్ళ రామన కవికి కరువారివాడేయని తెలియుచున్నది. శేషధర్మమును
రచించుటకు తానే మొదటివాడనని కంఠోక్తిగా చెప్పుకొనినాడు గదా.

తన న్యవృత్తాంతమును కవి విద్యర్థుని బంధు సందోహమునకు
వినిపించును. వారాతని ప్రోత్సహించి ఆతనిపూర్వుల నభివర్ణించుడు. కవి
వంశావతార పూలుధనందోహము నోట వినుపించి యాచిత్యమును పాటించి
నాడు. కవివంశవృక్ష పీఠిరుగా నున్నది.

గౌతముడు (గోత్రకర్త)

తిమ్మనచిపుడు (భార్యయెల్లమ)

రామనమంత్రి (భార్య బుక్కాంబిక-లింగరాజు తనయ)

1. పెద్దయెల్లయ 2. చినయెల్లయ 3. చిట్టన 4. తమ్మరాజు 5. పెదయక్కలయ్య
6. చినయక్కలయ్య 7. నాగమంత్రి 8. బోడయ 9. అప్పన్న 10. తమ్మరాజు

11. లింగన 12. బోకన్న

(భార్యగోపమ్మ-వోలుకంపల్లె తిమ్మనపేరి)

1. చిట్టనమంత్రి
(భార్య ఎర్రమ్మగొట్టి
పాటి మల్లనబిడ్డ)

శేషాద్రి

2. పావన్న
(భార్య లక్ష్మమ్మ మర్రి
రాల గంగాధ్యునిబిడ్డ)

3. రామనమంత్రి
(కృతికర్త) (భార్య
వెంగమాంబ అనంత
పురపు ఎల్లమంత్రిబిడ్డ)

కపనిగూర్చిన వివరములు తెలియజేయునట్టి మరిమూడు సీసపద్యములున్నవి. వీనిలో నాదని ప్రభువును గూర్చియు, ఆతని యుత్సాహమును గూర్చియు, అతడు చేసిన పుణ్యకార్యములను గూర్చియు వివరము లనేకములున్నవి.

సీ॥ కూర్చినాడపు చాల కుంభినీజనులెంచ ధర్మసామగ్రియే ధనముగాగ

పేర్చినాడవ జాండపేటికాంచరమున వటుశీర్తి కర్పూరఫలకరాశి

చేర్చినాడపు స్వాంతరినింపాననంబున గట్టిగా రఘుకుల వట్టభద్రు

నేర్చినాడపు అందునిరరాధిపాథోరుహాశిమిత్రుండనై యలరజేయ

ధన్యుడపు నీవు వర్ణింపదరమె నిన్ను

రామభద్రదయాల్పి రామభద్ర

అనఘసుత పుణ్య సందశరాగ్రగణ్య

మహిత గుణసాంద్ర రామయామాత్య చంద్ర.

సీ॥ తన జగద్విరిశ్కార్యమునశీర్తిలతకు దిగ్దంతిదంతము లుపప్పుములుగాగ

తన దీప్యమానప్రతాపంబు పరివృద్ధిలలపనాల్కి రవానలముగాగ

తన నమున్నతతీవ్రతరవారి జయరమాతరుణికి శేరిసౌధంబుగాగ

తన నిరంతరదాసయౌదేయహస్తంబు సకరాధ్యులకు కల్పశాధిగాగ

దనరు వేముల పురపరాధ్యక్షదత్త

కూనపులి చిన్ననాయక హాజిపరికి

కార్యనిర్వాహక రత్న గౌరవమున

ప్రియలి లౌలౌక తురుమిళ్ళ రామదీర,

ఈపద్యమువలన తురుమిళ్ళ రామకవి వేములపురపాలకుడగు కూన పులి చిన్ననాయకునకు కార్యనిర్వాహక రత్న యని తెలియుచున్నది. వేముల కడప మండలము పులివెందుల గాలుకాలో నున్నది. కూనపులివాది వంశ పుత్రము. అంపల్లి కొండపార్వతి ద్విపద భాగవతమున నున్నట్లు విద్వాంశ్రీ పిళ్ళ వేంకటరామియ్యగారసుచున్నారు. ఇదియు నమృదితమే. చిన్న నాయకుని కాల మిదమిథముగా తేల్చుకొన్నచో తురుమిళ్ళ రామన కాలము గూడ నరిగా తెలియగలదు. ద్విపద భాగవతము శ్రీ లెక్కగారిచెంత గలదట. దీనిలో ననేక చారిత్రకాంశములున్నవట. మరియొక సీసపద్యమున రామకవి చేసిన పుణ్యకార్యము లిట్లలివర్ణింపబడినవి.

సీ॥ గరిమ మరకుమాళ్ళకాల్క దీపాచలాధీశ్వర శ్రీ వేంకటేశ్వరునకు

సేయించినాడవు చెలువమై కనువట్ట వల్లకి యొక్కటి భక్తిమీర
నిలిపి నాడవు స్వర్తనిర్మితకలకంబు తద్యవనోపరి స్థలమునందు
చెన్నాంద వెల్లుల పెన్ననాయనికి గోవా సేయించి సద్యక్ష కవర

భవ్యపీఠాంబరాదికాభరణములు న
మర్మణులు సేసిలివి వీటికన్నిటికిని
శేఖరంబుగ కృతించెసి శ్రీరఘూర్ధ్వ
పానకు రామయామాద్య సిహనగు మనిరి.

ప్రేసద్యమునగు కుమాళ్ళ కాల్కకదపమందలము రానుచోటి లాలూ
కాలో నున్నది. వేల్పుల పులివెందుల లాలూకాలో నున్నది. ప్రాచీన గ్రంథ
ములందును శానసములందును ఈనాటి కాల్క, కాలువ కల్పములు "కాల్క"గా
నుండునని శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగా రనుచున్నారు. రాయచోటి
లాలూకాలోనున్న కుమాళ్ళకాల్కయే తుదిమిశ్ర రామన పేర్కొన్న కుమాళ్ళ
కాల్క.

ప్రే సీనవద్యము తరువాత "అనిసరేసు నంతోష శ్రీ నమాత్రత
హృదయాష్టాంధరై మత్కూరికి ముఖాంకృతియగు శ్రీ రఘునతి చరితం బభి
వర్ణించెద" నని చెప్పి శ్రీ రామచంద్రచరిత్రము నభివర్ణించి షష్ఠ్యంతములు
చెప్పి "నమర్చిగంబుగా నా యెనర్పంబువిన శేషదర్శంబను మహా
ప్రేలందమునకు కథాక్రమం బెట్టిదనిన" అని కథాప్రారంభ మొకర్చినాడు.
గ్రంథమంతయు ౨08 కమ్మలలో చక్కనివ్రాతలో ఏమాత్రమును తిథిలము
గాక భద్రముగానున్నది.

తుదిమిశ్ర రామన చిత్రలంధ కవితర్వములందుగూడ చిట్టవలె నున్నాడు.
అశ్వాసాంతములందుండి వద్యములు శాననగును. నాటకపయ్యాశానము చివరన
కుంజగ్రహయారపులైగర్విరసగ్నితేవుర మెట్లున్నది.

"రాజమానోదయా రమ్యతేజోహరి
యాశీతానిర్వయా యార్థనానాహరి
బ్రాజితార్యాశయామద్రువాటి హరి
రాజితార్యాశయా రావతారీహరి"

దీనికర్వాక

“ఈ పుత్రములో ఈదనున్న హరిశబ్దము మొదలనుంచి చదివితే
పంచగ్రహయారవృత్తిమపునూ” అనియు కలదు. పైపుత్రమునగల ఆశ్రువు
నాటి మామిళ్ళపల్లెకు సంస్కృతీకరణమై యుండును. మామిళ్ళపల్లె కడప
3 లైన్లసేవను సమీపమున గలదు.

పంచమాశ్రాసాంతమునగల ఖగ్గబంధములో నీ కవి పరిచయము
మిగిలును.

సుగంతిపుత్రము.

“దీరవార సారసార్క చవ్యసేవ్య భవ్యదా
దాతిలోగ్ర పంత్రి కంత దక్షజాభివర్తితా
తారహార తారణావదార సద్గుణాస్వదా
దారుణాఘమేఘ మారణ గణావననతా”

(గోలకొండ వ్రతక 4-1-196)

ఇనుగండ్ల కృష్ణప్రధాని

తెలుగు వాణ్ణు ముదికముగా ప్రభువుల రోహదమున వర్తిల్లినది. కవులకు

జీవనోపాదియు, శూనాభ్యుములును, పోషకులకు శాశ్వతక్షిర్దులును, పుణ్యమును ఈ విధముగా ఉభయభాగమునైనది రాజాశ్రయము. ఆంధ్ర వాణ్ణు యమున నెవ్వరిని ఆశ్రయింపకయే వర్తిల్లిన భాగముగూడ కొంతగలదు. వీరిని ఆశ్రయింపని కవులు తమ్ముగూర్చి విఘ్నముగా చెప్పకొన్నవా రయ్యుదు. అందులో భగవంతున కంకితముగా గ్రంథములు రచించినవారు తమ్ముగూర్చి చాలా తప్పుపనిగా చెప్పకొన్నాడు. వీరిలో కొందరి కాలమునుగూర్చి కాని, యూరు పెరులగూర్చిగాని, పుట్టుపూర్వములగూర్చి కాని నరికగా తెలియదు, ఇట్లకొవకు చెందిన వారిలో మన ఇనుగండ్ల కృష్ణప్రధాని యొకడు. ఈతడే కాలమువాడో తెలియదు, ఈతడు "ధర్మరాజాశ్రమేధ"మను నైవాశ్యాసముల ద్వివద కావ్యమును వ్రాసినాడు. గ్రంథమున చివరకమ్మలు కొన్నిచేయినవి. ౨౦౦ కమ్మలలో మిగిలిన గ్రంథముకూడ మిక్కిలి తీర్థదళలో నున్నది. ఇది శ్రీరంగవతి కర్మితము.

ఆశ్యాసాంతభాగము వలన కవి కులగోత్రములు, కల్రాడిపేరు, గురువుపేరు గ్రామనామములు మాత్రము తెలియవచ్చుచున్నవి.

"అని రమాబ్రతకు నభిలక్ష్యకును, మన నగోర్తరకు శబుషహర్తకును హతకలందున కావ్యురాకలందునకు, నతిదయాసింధునకాత్రింధునకు శరకోటి శంకర్య నన్నిభాకృతికి, ఆరదైత్య విదలికి శ్రీరంగపతికి అంకితంబుగ నాశ్వలాయనసూత్ర, సంకలిత శ్రమ నహణ వర్తకుడు అనపునందపు(రా)గహరనిరాసు, దినుగండ్లసోమమంత్రింద్రనందనుడు తిరుమల వెంకటేశ్వర దివ్య, విరం సేవనుడు కృష్ణ ప్రధానుండు ఆర్మిరి రవియింది యర్పించినట్టి, ధర్మరాజాశ్రమేధనిరాస మనెను సుందరమగు కథామాత్రమందెన్న, సందంబుగా వ్రథమాశ్వాసమయ్యె"

పై ద్వీపద పంతులవలన కవి ఆశ్వలాయన సూత్రుడనియు, సందర్భాగ్రహారనివాసియనియు, ఇనుగంట సోమమంత్రకుమారుడనియు, లిరుమిల కంటట దేశికుని శిష్యుడనియు తెలియుచున్నది. కవిని గూర్చి యీ గ్రంథమువలన తెలియనగు విశేషము లింతకెక్కుదు లేవు. ఈ సందర్భరాగహార మెచ్చటగలదో తెలియదు. ఇనుగంటి వెంకన్న ఆగ్రహారము, సందర్భరి వలన ఆను గ్రామములు గజపతి నగరం తాలూకా విశాఖపట్టణము కిల్లాలో నున్నట్లు మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీ గ్రామనామముల పట్టికవలన తెలియుచున్నది. మన కృష్ణప్రధానికి వీనితో సంబంధమున్నదో లేదో? ఈ గ్రంథము గద్వాల సంస్థానాధీశ్వరు లాంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వారికిచ్చినది. కనుక నుహాలునగరం మండల మంటి గ్రామములున్నవో తెలియదు. కవికి గురువులైన లిరుమిల హాళియులు మూత్రము గద్వాల యందుండినట్లు తెలియును. (గద్వాల నేలిన చిన సోమభూపాలుని కాలమున నాగ్నదు కవులు రచిసి యథాశోక తాత్పర్య రామాయణము నాంధ్రమున వ్రాసిరి. ఆ యాగ్నది తో లిరుమిల కృష్ణాచార్యులొకరు.)

గ్రంథప్రారంభము శ్రీ రంగనాయక స్వామిస్తోత్రముతో ప్రారంభమైనది.

"శ్రీ లక్ష్మీయనుమించు చెలువువహించు, నీలమేఘస్ఫూర్తి నెఱమించుమూర్తి
కావేరి నదుమ భక్తజనావళిలోప, తావేరి కొనియున్న ధర్మానువర్తి
అనుపమ శంఖవ్రతాదినమస్త, మనసాధనంబుల గనువట్టు భీరు
వ్రజవ మంత్రానంద పాదవోన్నతుల, ప్రణవితెక్కిన పరా(త్వ)దు
మహాదారు....."

పరమాత్మునయ్యరు పద్మానునర్వ, పరిపూర్ణ సత్తు భవగోగవైద్యు
వేయ శిరంబుల వేయ నేత్రముల, వేయపాదంబుల వెలయు సత్పురుషు
శతధృతి నందాయి సకల సంస్థాయి, శిరస్థువు ఫలదాయి శ్రీరంకాయి
పాదసోజముతో భక్తిసేవింది, ఆదేవదేవుని నాత్మలో నుంది"

శ్రీ రంగనాయక స్తోత్రము తరువాత లక్ష్మీ నరనర్మతులను, విఘ్నేశ్వరుని స్తుతించినారు. అటుతరువాత "గురుసుతుడగు కంతుగురు గురుభక్తి, గురుతన వెంకటగురుని కీర్తించి" కావ్యమును గూర్చి యిట్లు తెలిపి యున్నారు.

"శ్రీహరి చర్యల నృప్తిలో" నుజన, మోహనమైన తైమిని భాగవతము
 ధర్మ మర్మములకు దావలమైన, ధర్మరాజ్యమేద విధానమేను
 దేవతీ సురుకృప క్రిపద కావ్యంబు, గావియ రత్నభాగ్రమ మెట్టదనివి
 అని కథా ప్రారంభ మొనరించినాడు.

"అనమేతయదుమున్నునర్పయాగంబు, అనుతర్పనొనరించి నమవిరగోర్తి
 అంక భారతకథ నతిభక్తి వినుచు, నంతోషనిచ్చుదై వ్రమిని సూరి
 ఓముని పంగవ ఆత్మమచుచు, దే మహిష్టరి నర్పసిద్ధియై యున్న
 ధర్మరాజ్యమేద విధానమెల్ల, నిర్మలోప్తుల నాకు నెమ్మిలో నిభ
 వినుపింపు వినుల విందుగాననిన, మనుజువల్లభుని నమ్మితి నిర్మింది
 నైమిగరజ్యంబునను తొల్లినారు, గామోదమున శానరాదిమూనులకు
 విమలవాక్యంబుల వివరించినట్టి, క్రమమార్తమహాచారి కథకు చిట్టనియె"
 అని యశ్యమేదకథను వినుపించును,

కృష్ణ ప్రధాని కవిత్వమంతయు నరళముగా నిటులే యున్నది.
 నునుకు ధర్మరాజునకు హయమేద క్రమము నీరిరిగా తెల్పును,

"అనిరారయైన యాహయమేద విరము, వసుధేశ్వరెల్లద వసుసరో వినుము
 అది దీక్ష వహించి అతివలో కర్త, వేదశాస్త్రపురాణవిద్యానుభవులు
 పరమవివేకనంపన్నులారా, వరులు శ్రీహరిపాదభక్తి బావనులు
 వ్రవిమలమరులైన బ్రాహ్మణోత్తముల, వివరింప నిరువదిచేల ఋర్విజుల
 ఒప్పుగా రావించి యొక్కొక్కరికి, కప్పక కనకరత్న సమీరమైన
 ఒక రథ మొకగ మొకజవనాశ్రయ, మొకదారుపు నువర్ణమొక సహజంబు
 దేనుపురోవేరక నంధిల నేమమున, దానంబులర్పించి తదనంతరమున
 ఒక్క కర్ణమనల్పు ఒకరెల్ల తెలుపు, మిక్కిలి నొజుపుగా మెదకకు పెరుపు
 వలుగులెమగు లోక బంగారురేక, గరిగి కల్యాణులక్షణముల చాల
 వర్ణనకెక్కు నశ్యము వైత్రకర్త, పౌర్ణమియ నర్పితి పూడించి
 సులిరతుడిగోజుల భూషణములు, తెలుపుమిరగ ధరించి మనోహరముగ
 కన పేరి రిదుర పర్యము దానినుచుట, కనక వర్ణ ప్రాస వైకౌనికట్టి
 ఒకయేరు రియింప నుత్తిపై పిదిరి, అకలంక మది దాని నరసి రక్షింప
 కన సహోదరునైన రమణస్మనైన, సమహావలయు సందరిగిన గురమ

పుడమినిచ్చీట విణ్ణుత్రముల్ హయము, విడుచునచ్చిల్లవెనకుద్దిపరచి
అంతలోపల హోమ మంటు నేయింది, వింతగా నర్పించి వేదోత్తనరణి
భూసుపన్నులకునుభూరిటానములు, గోసహస్రింబు గ్రక్కుననొసగుచును
బోవిగా నాత్రోవ భూవరుల్ గినిసి, చేవచేబట్టిసి చికొని హయాము
విడిపించగావలె విడిపించ కున్న, తదయక పుణ్యమంతయు వారిజేరు
గాన ప్రయాస మీ క్రతువు జేయంగ, ఓనరపాల యిట్లుచిరమార్గమున
గావించు మును శతక్రతువు లింద్రుండు, గావించె నీగతి గానలేదయ్యె
నని ననిస్తరముగా నాసలి యిచ్చి, తన యోగశక్తి సంతర్హితండయ్యె"

(గోలకొండ చక్రక 11-1-1561)

పూడూరి కృష్ణయామాత్యుడు

మన ప్రస్థానశ్రయమున బహుళ ప్రచారముగలది భగవద్గీత, భారత దేశమందేతాక విదేశములందుగూడ భగవద్గీతల కధికారము గలదు. భగవద్గీతలయందు సర్వమతముల సారమున్నది. ప్రాచీన కాలము నుండియే నేటివరకును అనంతములగు వ్యాఖ్యానములు భగవద్గీతపై అయలుదేరుచున్నవి. తర్వాత ఒక్కొక్కరోక్కొక్క పరమార్థమేరియో సాధించుచునే యున్నారు. వ్యాఖ్యానములేతాక భగవద్గీతల నన్నిదావలవాడును తమ తమ రావలలోని కనువడించుకొన్నారు. ఒక భాషలో నొక్కరి యనువాదముతో నిది యాగిపోలేదు. తెలుగులో రామాయణమునకు ఎఱిన భగవద్గీతకును పెక్కు అనువాదములు వెలసినవి. పద్యములుగా పాటలుగా ద్విపదలుగా పదనములుగా భగవద్గీతలు తెలుగులో ఎందరో వ్రాసినారు. అట్టివారిలో పూడూరి కృష్ణయామాత్యుడొకడు. ఈతని కృతి భగవద్గీతార్థదర్శనము. ఇది ఒక కమ్మలందున్నది.

భగవద్గీతార్థ దర్శనము పరునేడర్యాయముల గ్రంథము. భగవద్గీత ప్రథమార్థాయము చిదిది లక్కిన వానికొంద్రమున నరక నుంభరముగా నున్న యనుతాదమిది. ఈ తాళపత్ర గ్రంథము కొంత శిథిలమైనది. చిట్ట చివర గద్యమిట్లున్నది.

“ఇది శ్రీమద్యోగానందగురువర కరుణాపాత్ర వాసుదేవ బ్రాహ్మణ శ్రీ మంత్రరాజ విద్యానుష్ఠానపవిత్ర కౌండిన్యకగోత్ర పూడూరి కౌండయూ మాత్యపుత్ర కృష్ణయ నామధేయ ప్రదేశంబైన శ్రీ భగవద్గీతార్థ దర్శనంబు నందు పరమార్థ నిర్ణయంబను అష్టైదోర్థాయము” —

అటు తరువాత భగవద్గీత వశనము వలన గలుగు ఫలమొక పద్యమున బెప్పబడినది. ఆ పద్యము చాల లాగము కలిగియైనది. ఆ పద్యము తరువాత

"శ్రీ కా(లివాహన) శతాబ్దములు ౧౬౬౪ అగు దుందుభినామ సంవత్సర భాద్రపద శుద్ధ ౧౦ వరకు గ్రంథ నమాప్తం. వాసుదేవార్చనమును" అని కలదు. ఈతేది ప్రతి వ్రాసిన తేదియో లేక న్యాయముగా గ్రంథకర్త గ్రంథమును ముగించిన తేదియో తెలియదు. గ్రంథకర్తయే వ్రాసిన తేది యనుకొన్నచో సీ పూరూరి కృష్ణయామాత్యుడు ౨నునెనిమిదవ శతాబ్దము పూర్వార్థమున నుండినట్లు మనము భావించవచ్చును. గ్రంథకర్త ఇంతకన్న మిక్కిలి తన్నుగూర్చి యీ గ్రంథమున వ్రాసికొనిలేదు.

పూరూరి కృష్ణయామాత్యుడు తాను యోగానందగురువర కిష్టుడనని చెప్పుకొన్నాడు. ఈ యోగానంద గురువును మరియొ యోగానంద అప ధూతయు నొకరగుదురో కాదో తెలియదు. యోగానంద అపధూత "గురు శిష్య సంవాదము" మరియు "ఆత్మైక్య బోధము" అను ద్వివిధ గ్రంథము లకు కర్త. ఇవియును అముద్రితములే. వీని ప్రతులు తెలంగాణమున నన్ని మండలములందును లభించుచున్నవి. లక్ష్మణరాయ పరిశోధకమండలి వారి కదను, గర్వాలవారు అంగ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఆకాడమీవారికిచ్చిన గ్రంథము లందును, నా చెంతను గల తాళపత్ర గ్రంథములందును ఒక్కొక్క దానికి రెండు మూడు ప్రతులున్నవి. యోగానంద గురుడును యోగానంద అప ధూతయు నొకరేయని నేనూహించుచున్నాను. అట్లైనచో పూరూరి కృష్ణయా మాత్యుని కాలము మరికొంత పెనుకరు పోవును. వలన కీ. శ్రీ. చాగంటి శేషయ్యగారు తమ కవి తరంగిణి (సంపుటము 10 పుట 201)లో యోగా నందాపధూత 18వ శతాబ్ద ముత్తరార్థమునందుండినట్లు నిర్ణయించినారు. కనుక పూరూరి కృష్ణయామాత్యుడు 18వ శతాబ్దము ప్రారంభమునందును 17వ శతాబ్దము పూర్వార్థమునందును ఉండి యుండవలెను. అప్పుడు పైన పేర్కొనబడిన తాళపత్ర గ్రంథాంశమునందున్న తేది ప్రతి వ్రాసిన తేదియే యుండవలెను. పూరూరు గర్వాలకు సమీపమునందున్న వారిత్రక ప్రదేశము. చాలతర తై నమునకును తరువాత తైవ వైష్ణవములకును ఆకరమైన కాలితిరి. ప్రాచీన తై నశిల్పము లిప్పటికిని పూరూరి దిబ్బలందు కానగును. కృష్ణయా మాత్యుడు పూరూరు వాసియైనచో నాతని గురువగు యోగానందుడు గూడ

తెలంగాణమువాడై యుండవలెను. కనుకనే యోగానందానందాచార్య రచనలను లగు ద్వైవద వేదాంతగ్రంథము ప్రతులు తెలంగాణ ముదిప్పటికిని ఆధికముగ లభించుచున్నవి. ఇతరములగు నారాచములు లభించునరకు నూడూరి కృష్ణయామాత్యునిగొల్పి యంతకన్న నెక్కుడుగా చెప్పటకు పీలులేదు.

గ్రంథమిట్లు ప్రారంభమైనది.

గా॥ (.....శిథిలము.....)ంద మహామన్ తిన్నాత్రమై నిర్భయో
భానవన్నరచే త్రిమూర్తి కలనన్ భానిల్లు బ్రహ్మంబు నెం
తే సమ్మోదమునం భజించి గురుభక్తిన్ నేకృతార్థుండనై
వాన్మంగోల్పి నరస్వరం దలచెదన్ భవార్థ నందికిన్"

ఈ చర్యము తరువాత వెంటనే

ప॥ "అని యిష్టచేతలాభివందనంబు గావించి శ్రీరంగవడ్డీతాతాశ్రమంబంద్ర భాష
రచియింపంబూని రెండవ అధ్యాయంబు మొదలుగా భగవంతుండర్చునునడు
రత్నోపదేశంబొనంగె గావున సాంఖ్యయోగంబు ప్రారంభింపబడియే
నది యెట్లనిన - అను మాటలతో సాంఖ్యయోగము ప్రారంభించినాడు.

సాధారణముగా కవులందరును తమ తమ గ్రంథములతోవో పీఠికలు
కూర్చెదరు. కాని యీ కృష్ణయామాత్యుడొక యొక పద్యమును, పైన
పేర్కొనబడిన వచన భాగమును రచించి పీఠికను జుగించినాడు. ఇది చాల
చిత్రముగా నున్నది. వేదాంత మీతని మ్రొగి వేసినట్లున్నది. ఇంతటి విరాగి
చరిత్రము మనకు లభించుట కష్టమే. మొదటి యధ్యాయమేల తెనిగింపలేదే!
పై గద్యభాగమున చెప్పినాడు. రెండవ అధ్యాయము మొదలుగా రత్నోప
దేశము కనుక అటనుండియే గ్రంథము ప్రారంభమైనది. విషాదయోగము
విడిచిపెట్టబడినది.

క॥ ఉదితాత్ర హర్షనైత్రుడు

నరయహృదయుడై గిరిటి నమ్మరిమెదల'

వరలుచు శోకం బంచగ

వదిలంబుగ శౌరి వల్కె రాసురపదవిన్.

పై పద్యము సాంఖ్యయోగమునందలి "తం తథా కృపయా బిష్టమ్"
అను శ్లోకమునకు సరళానువాదము. అటు తరువాతి మూడు శ్లోకముల భావ
మొక సీన పద్యమున బొందుపడినది.

సీ॥ ఏమి కారణమున నీ నంకటంబంది

మోహచిత్తంబున ముడిగె దీవు

ఆర్యసేవికను ధర్మావహము (ం) గాని

వృత్తి సక్రిత్తి నుద్వృత్తి సదచ

నట్టి భయంబు నీ వందంగ యుత్తంబె

హృదయదౌర్బల్యంబు పదలుమింక

తెమ్ము వేవేగ అయిమ్ము గైకొనుచున్న

యధునుం దను తృప్త యుడలు నాకు

గీ॥ బొడమె అన్యాయకార్య మీయెడ ప్రసక్త

మగుటగాని కార్యమేనంది కాదు

యువరతుడనైతి నింక నీ యుద్ధమందు

వినుము దేవ నీ కిప్పుడు విన్నవెందు.

"కథం భీష్మ" మను శ్లోకములు మొదలగు వానినిట్లాంధ్రీకరించినారు.

క॥ ఘోషాపాత్రుల సుతబో

వ్యాజచరిత్రుల గురువుల భవ్యాత్ములనే

నోటన్ భీష్మ ద్రోణుల

నాటిన్ బాణహరి నొంప నలరుదు నెటులన్,

క॥ పరలోక విరుద్ధంబగు

గురుపథ మొనరించుకంటె గురియగు శ్రేయ

స్కర మీ జగమున తైజా

చరణంబున నంచరింప నస్మృత మనమా.

ఉ॥ భోగము లభ్యకామములు బొల్పుగు రక్తవిలేపనంబు లో

నా గురుమిత్ర హంతనలు యట్టిదినే భుజింపనేర ను

ద్యౌగమరిన్ విరర్మగరి విశ్రుతమౌ నమర్యవకాః

ద్యౌగము బూనగా అయిమ నోజ బరాజయ మెట్టులుండునో.

సీ॥ రాత్రరాపులు నన్ను తగ జయించిన వారి
 నే జయించిన నాదు నిపుణులది
 ఆధికంబులందు నే నది కలబోయనే
 హేతువుచే నన్ను నెలమి వారి
 హింసించి బ్రతుకుట కిర్పయింపను కుల
 క్షయబోషపరిభూతకలన మున్నె
 రావట గరినుండు బరమశిష్యుని బ్రన
 న్నుని నన్ను శిక్షించి యనకు నిర్న

గీ॥ యంబు దెలియంగ (జెన్న) మహానుభావ
 నేనది యొనర్తు నింద్రియ నికర శోష
 ఇంబు భోకంబు నేరీరి నలిననేత్ర
 యవనయిందు టపాయమ్ము నానతిమ్ము. (౧వ కమ్మ)

స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణములు భగవంతు కథనునకు చెప్పు సందర్భమున
 గల పద్యము లీతిగా నున్నవి. (౨వ కమ్మ రెండవ ప్రక్క)

కరువోట॥ వినుము చిత్రస్థిత వివిధ కామంబులెపుడు నమగ్రంబు నెడలంగనెయు
 తన పరమానంద దస్యరూపమున రాన సంగర్పపుడైతగ విషయముల
 జనియించు నలిలాష సడలంగనోపు నెప్పుడెనియు

బ్రాహ్మణీ లక్షణమున
 రనరియార్క ( ) మరాస్థిరి బాలునపుడెస్థితప్రజ్ఞుడని నెప్పుటయును..

క॥ శోకము జెందిన చిత్రప
 మాకులరన్ బొలగి నుభము లందిన స్పృహయున్
 లేక ధియ ప్రయ కోపి
 ప్రదేశముడిగి నరదె మునియు స్థితబుద్ధియగున్

గీ॥ పుత్ర మిత్రాదికం బందు బొనగ స్నేహ
 రహితుడై (యను)కూల సంక్రమ (నుభ)ంబు
 నొందునపుడు సంరుష్టియు జెంది యుండ
 కనుభమొందిన ద్వేషిగా కలరు నెవడు.

ప॥ ఉదాసీనుడై భాషింపుచుండు నరనికి బ్రజ్ఞ బ్రదికిరంబగు.

అ॥ వె॥ ఎప్పుడేని యోగి యింద్రియంబుల విష
యముల వలన దిగిచి చుడుచు నశ
మమున కూర్మ మంగకములు ముడుచుచు నుండు
నట్లు నపుడె యారని క(మ)రు దృఢర.

(ఇవ కమ్మ) చ॥ విను మింద్రియములకు విషయంబులందు నప్ర
వృత్తి స్థితప్రజ్ఞానకు లక్షణం బయ్యెననిన జగులకు నాతులు కువవాన
పరులకు విషయాప్రవృత్తియు నమలగునం లేని యదినిజంబ రాగవిరహితంబు
గానేర దదెట్లనిన

తరువాత॥ తగు నింద్రియములచేతను విషయా నాహరించుట
(నిరా)హరి యనంగ
నగునట్టి దేహికి నల విషయసుభవము నివర్తించు పది నింతెకాని
జగురొత్తునభివృద్ధిచేయెడల దయ్యాత్మజూచి దృఢ ప్రజ్ఞశోభితంబైన
నిమజ్జానకునందెరినివర్తించు నింద్రియనియమంబు నేనయకయున్న

క॥ స్థిరమగు ప్రజ్ఞాశలనం
లిరవౌందరు సాధనేర్చు నెనయునపుడ ర
ద్గురురయర్హము తెయుట
పరమావశ్యకము నుమ్ము పాండవ పర్యా.

చ॥ వినుము వివేకియైన దగ విశ్రుతయర్హము మోక్షమందగా
పనుపద తీయచో మనము బాంధవ నింద్రియసంఘ ముద్ధరిన్
ఎనసి బలంబు పేర్చి హరియించును విభేదమొనర్చు గాన వా
ని నియమసంబునన్ బరమనిష్ఠము చుత్తరతానుభిత్యవృద్ధిన్

వ॥ అట్టి యోగికి గల్గుంగావున.

గీ॥ ఎప్పుని కఠినములకు నీ యింద్రియంబు
లరని కల బ్రజ్ఞయందు నుస్థితి నిజంబు
మనము నియమింపకుండిన మలయు విషయ
సంగమము దానివలన సంజనితమగును.

క॥ కామము రక్తస్థంబగు
వేమారుం గ్రోధమందు వెలయున్ మోహం

బామోహము స్మృతి విద్రవ
మై మెలగున్ బుద్ధినాశమగుటో చానన్.

ప॥ ఆని నెప్పి విషయాభిముఖ స్వభావంబులగు నింద్రియంబులు నిరో
ధింప సకళ్యంబగుట నితి దుష్పరిహార్యంబు గావున స్థిర వ్రజిత్యం
బెట్టగు నంటేని.

ఉ॥ రాగము ద్వైషమంతోరసిరాక నంది ( ) దర్శహీనతన్
బాగగు నింద్రియంబులను విస్తరగా విషయవ్రజంబులన్
బోగముతెంచి యైనను మనోవశవర్తలు గాన శాంతి ని
ర్వాగతి నొందుచుండు స్వ(ప్ర)కాత్ముడు భారతవంశవర్తనా

ప॥ శబ్ద చిత్తప్రసాదంబున నేమి పలం బంటేని

ఆ॥ వె॥ చిత్త శాంతిగల్గు సిద్ధయోగికి నర్వ
దుఃఖహాని ఫలము బొరతొనంగ
కాలియుండునా బ్రసన్నచిత్తుని బుద్ధి
వేగ సుస్థిరత్వ వృత్తితెందు.

ప॥ స్థిర వ్రజిత్యంబునకు సాధనంబు గల్గుట వ్యతిరేక ముఖంబుగా దెప్పడి
యభిప్రాయంబున నిట్లనియె.

సీ॥ ఆవశ్యకేంద్రియండుగు వానికా గురు
శాస్త్రోపదేశ సంజనిత యాత్మ
విషయయా బ్రజ్జయు వివరింప నుదయింప
దట్టివానికి ధ్యానమతి నిలువదు
లక్ష్యయందా ధ్యాన మలవదలేని యె
ర్పంగి శాంతియుగల్గు బరమశాంతి
నందక మోక్షనరానందసుఖమెట్లు
సిద్ధించు పార్థ వశీకృతములు

గీ॥ గానివై యింద్రియంబులు గరిమ విషయ
మల యధేచ్ఛ జరింప నందుల నొకటి
గూర్చి మనమేగు నది(యెవో) కుటిల వృత్తి
బురుషు) బ్రజ్జి కారించు విస్మృతి ననఘ.

ప॥ ఇంద్రియం బొక్కటియె విషయ ( ) ఉత్తంలై యీ రీతింజేయు
నింద్రియ గణంబువలననేమి తెప్ప నెట్లంటేని శర్లదాయండు ప్రమత్తం
తైన వాయువుచే నమ్మద్రంబున వాడ యెందెని త్రవించు చలదం
బగునని ఉత్తార్థం.....యట్లనియె.

గీ॥ ఎవని యింద్రియంబు లీ విషయంబుల
వలన నిగ్రహించు వలను గాంచు
నరని కట్టి ప్రజ్ఞ యలవడు పైరిని
గ్రహుడ విట్టిచెంత కార్యమనఘ.

స॥ ఈ స్థితి నొందుమని మరియు లోకంబున నొక్కఁడు బ్రహ్మండునుం
టోరె దర్శనాదివ్యాపారభాస్యంబునై నిరంతరంబు నిగృహితేంద్రి
యందై చూడంబును గావున శబ్దరూపంబునంబావితంబునైని సెప్పెర

రయవో॥ అమరు నీ సర్వభూతావధులకును నిశబ్దాలు నయ్యార్యనిష్ఠయజ్ఞాన
తమముచే దగనావృత్తయ్యునై నచిత్తములుగల జనులకింపుగఁ దర్శనాది
కన్ములైన వ్యవహార గతులు లేవగుట యాత్మనిష్ఠారూపమందు
నమ్మునియు

నుమతి జితేంద్రియస్ఫూర్తి మేల్గునుచునుగడు భూతముల
తెట్టుండునంటేని

అ॥ వె॥ ఎట్టి విషయతాత మెనసిన నిష్ఠయం
దెల్ల భూతములు సమీధతాగ
రమున దెలిసియుండు రహి పార్థ వినుమిట్టి
విషయనిష్ఠ మునకి నెలయు నిశయు.

ప॥ అట్టి నిశయందాత్మరత్నంబు గను మునకి దర్శనాది వ్యాపారంబు లేదు.
బ్రహ్మజ్ఞాండుస్థితిరావలెనై న అతనికి బ్రహ్మంబంద దృష్టి యుండు.
విషయదృష్టి లేకుండు గావున తల్లక్షణంబు నందభించు న్నయినను
విషయ దృష్ట్యభావంబున (నిర)ంతెట్లు విషయంబులను అనుభవించు
నంటేని తెప్పెర.

చ॥ నకలనడిజలంబులను సాగర మెప్పుడూ బూర్ణమయ్యు దా
ప్రకటముగాని యాప్యగతి బాయకయుండగ నంబువుల్ మరిన్

సుకరముగాగ నందఱగు నొప్పన నీ విషయంబు లమ్మునిన్
వికలమనస్కుడైయను వినిద్రత భోగములందెసేయున్.

ప॥ మరియ బోగంబులచే నవిక్రియమాటుండై యందర్థప్రగల్గు యోగినిం
గురించి విషయంబులు ప్రారబ్ధకర్మాక్షిప్తలబులగుచుం బ్రవేశించు
నరండు కైవల్యం బందుచుండుగాన భోగకామనశీలుండుకాదు గావును.

క॥ కామంబులెల్ల తొలగియు
భీమహితా నిస్సృహుండు ధృతి నిర్మమతా
శ్రేష్ఠుడు నిరహంకారుం
తై మహితనుఖంబు శాంతి నంది జెలంగున్.

తరువాత॥ ఇదియె బ్రహ్మజ్ఞాననహిత నిష్కనుష్ఠు భగవదారాధన

ప్రకటిత వృత్తి

మది నిర్మలంబగు మహిపాతృ పురుషుడెవరేని యాస్తిరి నెనసిన యోమ-

మది బాటు శ్రమమాత్రమంత కాలమున నీ జ్ఞాన నిష్ఠ

దా నిరభయభావము

వరలక వరమనిర్వాణంబునొందు సాంఖ్యయోగంబిది

ఆరపు మీవనము.

ఉపేంద్రవల్లభ॥ ఈ సాంఖ్యయోగంబున నింద్రనూనున్

దీనంస్తురిన్ బూన్దిన దేవదేవున్

శ్రీ సక్త పాదాబ్జవి చిర్యదూపున్

నే నంస్తురిన్ జేసెద నిర్మలామృత్.

ద్రవ్య॥ ఇది శ్రీమద్భోగానందగురువర కరుణాపాత్ర వాసుదేవద్వాచాంశుడి

మంత్రరాశి విద్యానుష్ఠానవనిత్ర తొండిన్యనగోత్ర పూజూరి శోధించి

యామూత్యంత్ర కృష్ణయనామధేయ ప్రవేశించెన శ్రీ భగవద్గీతార్థ

దర్శణంబునందు సాంఖ్యయోగంబును ద్విధియాద్యాంబు, శ్రీమదాంఖ్య

గానంద గురవేనము శ్రీ వేదవ్యాసాయినముః.

పై పద్యముంచలన నిది కేవల మనువాదముకాక, దీని ప్రాయ మైన
మనువాదముని తెలియనగును.

మోగింది
చీకెందు
గావున.

లయగ్రాహి గరుడాచలకవి

పుల్లి
మోహ
పునసు
గుసము.

రామాయణేతివృత్త మాధారముగా నాంధ్రవాఙ్మయమున వెలువడిన
రచనము లత్యధికములు. తెలుగులో మరియే యితివృత్తమునకును నింతటి
వ్రేదారము కలుగలేదు. అది శ్రీరామచంద్రమహిమయో లేదా వాల్మీకిముని
కలము బలమో, మరి తెలుగువారి భక్తి కలిమియోకాని రామాయణ కథ
సంపూర్ణముగనో లేదా అందలి ఘట్టములో ఇతివృత్తముగా గొని పందలకొలది
కవులు ప్రాచీనకాలమునుండి నేటివరకును వివిధసాహిత్యప్రక్రియలందు
వెలయించుచున్నారు. ఈ విధముగా వెలువడిన గ్రంథములందు సగముకన్న
తెక్కు భాగముదితములు. ఇట్టివానిలో కౌనలేయచరిత్రమును మహాప్రబంధ
మొకటి.

ఇది యైదాశాసనముల తావ్యము. దీనికి కర్త లయగ్రాహి గరుడాచల
(గరుడాద్రి) కవియను చరిత్రకెక్కని చరితారుడు.

మూర్తి
దండి
తార్క
యోగి
మైన

గరుడాచలకవి బోర్వెల్లి సంస్థానమందుండినవాడు. బోరవెల్లి సంస్థా
నాధీశ్వరులు పాకనాటి రెడ్డు, వీరిది మిదమిళ్ళగోత్రము. ఇంటిపేరు ముప్పివల్లి
వారు. గద్వాల సంస్థానాధిపతులకును వీరికిని సన్నిహితమైన బాంధవ్య
మున్నది. ఈ రెండు సంస్థానములవారి ఇంటిపేరును, గోత్రములును సమానము.
ఒకప్పుడు స్వతంత్రముగా నుండిన బోరవెల్లి సంస్థానము ఎప్పుడో గద్వాల
సంస్థానమున లీనమైపోయినది. కౌనలేయచరిత్రము బోరవెల్లి యాస్థానా
ధీశ్వరుల తిలువేల్పుగు శ్రీరేవస్వామి కంకితముగా రచింపబడినను కవి
జోషకులు సంస్థానాధీశ్వరులు కనుక వారి చరిత్రము గూడ ఇంటి విషయముగా
వర్ణించబడినది. ఈ చరిత్రము కవి కాలమును నిర్ణయించును. గ్రంథస్థాదార
ములనుబట్టి లయగ్రాహి గరుడాద్రికవి యిందుమించుగా గద్వాల పెదపోతు
భూపాలునకు నమకాలినుడు.

గ్రంథ ప్రారంభమున సున్న వద్యము.

ఉ॥ శ్రీ పిలగిల్లు బోర్వెలి పురిన్ తెలిదీవిని నిల్పువైభరిన్
భావము రంజింప నిలిచి భాసిలు కేళవదేవురాత్మవ
బోవదరాబయంబునను కూర్చిన నిల్విన రీతి నిల్పురన్
క్రివనితాశిరోమణిని శ్రీగిరియమ్మ గృహంతరంబునన్.

తెంకవ పద్యమున లక్ష్మిదేవియు, మూడవ పద్యమున పోల్లటి సోపే
శ్వరుడును (ఈరథు కూడ బోరువెల్లెకెడ్డి రాజులకు లలువేలుపు), నాలుగవ
పద్యమున పార్వతియు, ఐదవ పద్యమున బ్రహ్మయు, ఆరవ పద్యమున సు
స్వతియు ఏడవ పద్యమున విఘ్నేశ్వరుడును స్తుతించబడినారు. ఎనిమిదవ
పద్యమున "బారత రామాయణముల్ రచించిన మునీంద్ర శ్రేష్ఠులన్, పుణ్యులన్"
నులించినారు. తొమ్మిదవ పద్యమున గీర్వాణరాషాకపుట స్తోత్రమున్నది
ఈ సీత పద్యమున సాలుగవ పెద్దపాదమున మురారిని గూర్చి యిట్లున్నది
"కవి సన్నతేరజ్జగన్నాటకోద్యుత్తి పేరెన్ననలరు మురారిగొలుడు" మురారి
విరచిత నాటకములందు మనకు లభించినదొక్క యనర్థ రామవేషే, జగన్నా
టకమును భూవకమును గూడ మురారి రచించి యుండవచ్చును. శేషాచలదళ
కవి జగన్నాటకమును ప్రబంధముగా రచించెను. ఇది ప్రబోధరంధ్రోదయము
వలె వేదాంతవక్తమైనది. ఇది యముద్రితము. మన పూర్వకపుట సంగ్రహి
నాటకములను ప్రబంధములుగా సంకరించుట మనమెరుగుదుము శేషాచలకవి
విరచిత జగన్నాటక ప్రబంధమిట్టి తెగకు చెందినదేమో. ఇది నాయాహ
మాత్రము గరుడావలకవి యుద్దేశమింతకు మురారి "జగన్నాటక" కర్తయని యో
చారో. పదియవ పద్యమున తెలుగు కవులను స్తుతించినారు. అందులో
కవిరాయమువారు, పోతన, లావణ్య, రంగనాథ, నూరన, పెద్దన, రిమ్మ
నాథ్యులున్నారు.

ఆట తరువాత 11 నుండి 18 వరకుగల పద్యములలో కవిరస పూర్వ
లను గూర్చి చెప్పికొనినారు. వారిలో మొదటివారు మాధవకవి, అందు
కృష్ణదేవరాయలవారిచే నత్కారము లందినవాడట. ఆరవ గూర్చి వద్య
మిట్లున్నది.

ఉ॥ మారవల్లి క్రియుక్తు రనమానకవిర్యగురుండు కృష్ణరా
యధిపరర్త సర్గజవరాదిభుజుహుమానగారి గం

గాధరకి రిసాండుడు ఆగక్కవిచండుడు మత్తులేండుడో
మాదపు దస్త్రాదులకు మాన్యుడుగాడె తలంచి చూచినన్

శ్రీ కృష్ణ దేవరాయలంగవనిచే నిట్లు సర్కరింపబడిన మార్గవకవి
చనలేమైపోయినవో । ఈ మార్గవకవికి ముగ్గురు పుత్రులు 1. శైరపుడు
2. రామకృడు రి. చందప్ప. ఈ సోదర త్రితయమున మర్యముగగు రామ
కృడుని కుమారుడు రామన్న. కనిష్ఠుడగు చందప్ప కుమారులు 1. రెమ్మయ్య
2. కృష్ణయ్య 3. రామన్నలు. అటు తరువార నొక పద్యమిట్లున్నది.

౧॥ ఆరతగుణి రామన్నకు
భూతలమున గలిగినట్ట పుత్రుల దలరున్
మూలారల నారాయణ
సీతాపరులన్ నృసింహ సేవాసురులన్.

పై పద్యమున చెప్పబడిన కృతికర్త డాచలగు నారాయణ సీతా
పరులు రామన్న కుమారులట. పైన రామకృడుని కుమారుడు రామన్న యొక
డను చందప్ప కుమారులందు కనిష్ఠుడగు రామన్న యొకరును గలరు. ఈ
యిరువురు రామన్నలును అన్నదమ్ముల కుమారులు. వీరిలో కవిగారి ముత్తాత
ఏ రామన్నయో నృప్తముగా లేరు. సీతాపతి (కవితాత) కుమారులు మువ్వరు;
1. సంతీపి 2. వెంకటయ్య 3. నృసింహకవి. వీరిలో కనిష్ఠుడగు నృసింహ
కవിയే కౌసలేయచరిత్ర కృతికర్తయగు లయగ్రాహి గరుడాద్రి కవి జగదుడు.
ఈ విధముగా కవి యారు పద్యములందు అదరతముల తన పూర్వులను
స్మరించినారు. వీరిలో చాదాపుగా అందరును కవులే! అందరును చరిత్ర
కెక్కనివారే, పరునేడవ పద్యమున గురువును స్తుతించినారు.

౧॥ శ్రీ గంధర్వ వ శీతలార్మకుని కాశీసీరు మన్యావని
కాగభ్యాదివిరాజమానుని పుహాభాష్యాదిషట్కృత్య వి
ద్యాగారున్ సరసింహ సర్కవి కుమారాగ్రేసరున్ బోధ్యైలీ
యోగానంద కవిండు మధురువరేణ్యున్ భక్తి సేవింతుడెనన్"

కృతికర్తకు గురువైన ఈ యోగానంద కవిండుడెవడు? కృతి
కర్తకు అగ్రజుడగునేమో! ఇరువురి చంద్రపేరులును సమానములు. దీనిపై
పద్యమున రంధ్రుల గూర్చి,

క॥ సీతాపతి తస్యయల వి
 భ్యారల సంజీవి వెంకటాఖ్యల నుకవి
 ప్రాచీనపుర కవితామను
 మాతండ్రి నృసింహకవిని మూటికి దలచున్"

అని చెప్పినాడు. కనుక నృసింహకవి కుమార్తెనయ్యె యోగానంద కవీం
 ద్రుడు గడుదాడికవి కన్నయగునని యాహించుచున్నాను. ఈ సంబంధములు
 పిరిచి యోగానందుని గూర్చి కొంత విచారితము. ఈ వ్యాసమునకు పూర్వము
 వ్యాసము పూరూరి కృష్ణయామాత్యుని గూర్చి. పూరూరు బోరవెల్లికి నమీచ
 మందున్నది. పూరూరు కృష్ణయామాత్యుడు తన "భగవద్గీతార్థ దర్పణము"
 చివర గద్యములందు తాను "శ్రీమద్వేదానందగురువరకథాపాత్రు"
 తనని తెలిపెను. ఈ యోగానంద గురుదే "గురుశిష్యసంవాదము" "అత్తైకశి
 బోధము" వంటి దీర్ఘవచన వేదాంతగ్రంథములకు కర్తయగు యోగానంద అవ
 రూఢత్రై యుడునని జాహిరేనీని. అది యెట్లున్నను పూరూరి కృష్ణయా
 మాత్యుని గురువగు యోగానందుడును అయ్యగ్రాహి గరుడారలరని గురువగు
 యోగానంద కవీంద్రుడును ఒకరేయని నిశ్చయముగా లావించవచ్చును. నిలన
 పూరూరి కృష్ణయామాత్యుడను అయ్యగ్రాహి గరుడారల కవియును నమకాలి
 నులు. మీరు మిక్కిలి ఏక ప్రదేశమునకు చెందినవారు. ఇక యోగానందాచ
 రూఢయ్య యోగానంద గురుడును ఒకరగుదురో కాక! ఒకరే కావచ్చునని
 యింతకు పూర్వపు వ్యాసమున నూహించితిని. కాని యిప్పుడు కొంత సంశ
 యము కలుగుచున్నది. కారణమేమన నీ యోగానంద గురుడు కాశీనేరు మధ్యా
 పనీ రాగఱ్ఱాది విరాజమానురట, మహాభాష్యాదిపట్టాక్షర విద్యాగారుండట;
 కవీంద్రుడట. యోగానందాచరూఢ విరచితమగు "గురుశిష్య సంవాదము"
 "అత్తైకశి బోధము"లందు వేదాంత మున్నదే కాని ప్రాడిమ, పాండిత్యము
 లందగా కానరావు. కనుకనే యిప్పుడి సందేహము బాధించుచున్నది. ఇది
 లావడలకోరనలనలన లేలనగు విషయము. ఇంతటిలో జప్తదేవరాష్ట్రాధ్యక్షనమనను
 పూర్వకవిత్వితయు, కవి వంశాచారమును, గురు స్తుతియు ముగిసినవి. ఇర
 మిగిలితది సం వదాయ ప్రకారముగా కుకవినింద, అది యెట్లున్నది.

చ॥ మననవరత్న సంఘములు గల్గిన దొంతులు ద్రోయ భుక్తు
 త్తనువగు నల్పపీశ్వర మహారథనా వరస ప్రచారతల్

మొనయు మహాప్రబంధములు ముష్కరదుష్కవి కేమినేయ దీ
రును మెరిపాని నుద్ది శరతో దెదలో వివరించి చూడగన్.

అటుతరువార నొక పుణ్యదినమున కవికి బోర్లెల్లి కేశవస్వామి
స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి.

“బాలక నా గృహంబెఘడు బాయక విద్యలు నేర్చినావు డా
పాలనభాంజరాళముల వండితు లొనన నర్కవిర్య డు
ద్యోలవచోవిఘ్నాటణల వేగముగా రచియింప నేర్తువో

మేలు భగీ భవదగ్గము మెచ్చి వరం లొనగంగ వచ్చితిన్” అని
తొనలేయ చరిత్రమును గనకు అంకితముగా నొనంగుచుని యాశీంతును.
ఏలన రనకు మండిరము గట్టించిన గిరియమ్మ రనపై కృతి విరచింపజేయ
నంకల్పించినరట.

క॥ గిరియమ్మ నాకు మెచ్చుగ

శరణము గట్టించి యొక్క సర్కూరి నాపై

విరచింప జేయవలెనని

శరసురుడుగ దలచినది జగద్గత మిదియన్.

అల్.

ఉ॥ ఈ కృతియే మరంతర మహినమరిన్ రచియింపజేయు మం

రా కమలాక్షయో గిరియమాంబకు నే శలలో వచించెదన్

బోకగ నీ కృష్ణములు జూపుదు శ్రీ సరసింహమూర్తిని

సీమిపేలుపై రగిన నీరజనాథుడ నేనె బాలవా” —

స్వప్నమునుండి మేల్కొంచి గరుడాద్రీకవి కృష్ణవేణికిం జని
కాల్కంబులు దీర్చుకొని పెద్దలకు తన స్వప్నమును చిన్నవించి యున్నయెడ
గిరియమాంబారాణి యాశ్చర్యపచ్చును. తవి యాస్థానమునకేగును. భగవ
రాజ్య ప్రకారమే గిరియమ్మ కృతి సత్కీంచి భగవంతున శంకితమిదమని
తవిని సర్కూరించును. తవి వల్లెయని గిరియమ్మ వంగావతారమును
వర్ణించును, దీనిలో బోరలెల్లి గర్వాల సంస్థానముల చరిత్రములు, సీమలు
ఆయా పాటకులొనర్చిన మనకార్యములు సప్తసంధానప్రతిష్ఠలు మున్నగునవి
విఘటముగా వర్ణింపబడినవి. ఈ చరిత్రమంతయును ౩౩ నుండి ౭౦ వరకు
గల ౩౮ పద్యములందు విఘటముగానున్నది.

బోరవెల్లివారి చరిత్రమిట్లున్నది. శ్రీమన్నారాయణుని పాదపద్మమున గంగ జనించెను. ఆ గంగకు చరజవంశము కలిగెను, అట్టి ప్రసిద్ధాన్వయమున శ్రీ తేశవస్వామి సేవాచరాధీనుడును, కీర్తిశాలియు, రిపుభయంకరుడును దివీ విశ్వ గోత్రజుడును నగు నల్లభూవల్లభుడు జన్మించెను. అతడు మల్లాంబున, దిమ్మాంబును వివాహమాచెను. మల్లాంబ పుత్రుల నల్లారెడ్డికి పెద సోమవిభుడు చిన సోమవిభుడునను కుమారు లిరువురు జన్మించిరి. పెద సోమభూపాలుని భార్యలచ్చమ్మ. రజాధ్యన విరుదాంకుడగు చిన సోమవిభుడు గిరియమ్మను పెండ్లియాడెను. ఈ గిరియమ్మ గర్వాంబు ప్రభువును, బక్క-మంబా పుత్రుండును, దయాలైత కందనూర్పుర జనగానివల్ల భండాత్మభూ రహో బలము రాగలమట్టి శివువశ్య నందేల సీమల సాధించినవాడును నగు సోమనాధికి లింగాంబయందు జన్మించినది. అనగా గిరియమ్మ గర్వాంబు నంస్థానమునకు మూలపురుషుడగు పెద సోమనాధి కూడును. ఈ పట్టున సోమనాధి గుణగణములును, అతని భార్య లింగాంబ యొనర్చిన పుణ్యకార్యములును విపులముగా చెప్పబడినవి. అటు తరువాత వారి నంజానమగు గిరియమ్మ గుణగణములును ఆమె యొనర్చిన పుణ్యకార్యములును వర్ణింపబడినవి. ఈ గిరియమ్మయే మన గరుడాధికవిని నర్తకిరించి వీరత్కృతి తేశవాంకిరిము చేయుటకు పురికొల్పినది.

గర్వాంబు పెద సోమభూపాలుడు క్రీ. శ. 1668-1712 ప్రాంతము లందుండినవాడని చారిత్రక లిఖిత నిర్ణయము. కనుక లయగ్రాహి గరుడాధి కవి గూడ ఇందుమించుగా నిరేఖలమయన్నవాడని మనము భావించవలెను.

గిరియమ్మ గర్వాంబు పెద సోమభూపాలుని కూతురనియు బోర్వెల్లి చిన సోమభూపాలుని భార్యయనియు తెలిసికొంటిమి. గర్వాంబు మరియు బోరవెల్లి వారి కొత్తే గోత్రము. ఇంటిపేరుకూడ ఒకటియే. ఈ సగోత్ర వివాహమెట్లు కట్టినదనరా?

గిరియమ్మ యొనర్చిన పుణ్య కార్యములను వర్ణించు వర్ణములందు రెండింటి సుట్టంకియును.

సీ కట్టించె తేశవాగారంబు భూమిపై బరగు కుదేర పుష్పకమనంగ
సేవించె వారామసేరుకామవశ్య దివ్యస్థలంబులు తెగువ మీర

వేయించె వనములుత్తిని చైత్రరథనందనోద్యానములరీతి హృద్యముగను
చదివించె విద్యార్థిజనుల కన్నములెట్టి వేదశాస్త్ర పురాణవిద్యలెల్ల

జన్మము లొనర్చజేసె నిర్జరగణంబు
గుణతి యొనరింప విప్రసంఘములచేర
ననుచు ప్రజలెన్న వర్తిలె ననుడిసంబు
వరమనర్జుణనికురుంబ గిరియహంబు (౬౬)

ఇక గిరియమ్మ నెలకొల్పిన యన్న స్రవములగూర్చి గమనింపుడు.

౬॥ పుత్రక యెందుదోయితివి? బోర్వెలితో గిరియమ్మ బెట్టు బ
ల్పత్రములో భుజించుటకు. స్రవశేషములేమి? చూడు నా
గాత్రము! త్రావిలోనుధ? జగజ్జులందరు ద్రా(వ)త్రాపుపే
చిత్రము నేనటంచును వలించును బ్రహ్మకు నారచుండటన్ (౬౭)

దీని తరువాత మరి మూడు పద్యములుగూడ గిరియమ్మను వర్ణించునవి
కలవు. అటుతరువాత రెండు పద్యములందు కేశవస్వామిని స్తుతించి పక్ష్యంధ
ములు చెప్పినారు. అటుపైన,

“అంతిరంబుగా నాయొనర్చుం బూనిన కౌసలేయ చరిత్రంబును మహా
ప్రబంధంబునకు కథా ప్రారంభం బెట్టదనిన”యని

౬॥ శ్రీనిలయాగ్రజస్థితి ధరించి గురూన్నత రీచితే సుధ
ర్యానఘ లోగభాగ్యము లహర్నిశ సీయగనోప సౌధలో
భాసితపద్యసిర్జరశుభక్రియ బూని యసాధ్యమై యయో
ద్యానిగరంబు పొల్పు పసుధన్ వసుధాసు నియుక్తి స్వర్గమై.

యని యాయోధ్యానిగర పర్ణసములో ప్రారంభించినారు. అశ్వాసాంత గర్భ
మిట్లున్నది.

“ఇతి శ్రీమదహోలల నృసింహ కడుడా కటాక్ష లక్ష్మీ భయ భాషా
నిరంకుశ లయగ్రాహి సీరావతి పౌత్ర నృసింహకవి పుత్ర హరితనగోత్ర
పవిత్ర గరుడాచల కపింద్ర ప్రజీతంచైన తౌసలేయచరిత్రంబును మహా
ప్రబంధంబునందు పంచమాశ్వాసము” —

గ్రంథము వ్రాయబడిన రిపి యొక రీరుగను అన్వేషించి గర్భము లన్నియు వ్రాయబడిన రిపి మరియొక రీరుగను ఉన్నవి; కొన్ని అన్వేషణముల చివరన గర్భము వ్రాయబడక స్థలము విడువబడియున్నది. ఒక గర్భమున "అష్టవిధరాషాకవిత్వసంవత్స సారస్వతాభినందిక"యను విశేషము చుట్టముగా నున్నది. గ్రంథముకూడ మూలమునకు ప్రతియేకాని అనలు గ్రంథకర్త వ్రాసిన ప్రతిగాదని భావించుట కవకాశమున్నది. అచ్చటచ్చట మిక్కిలి కఠిలమై పోయినది.

టోర్వెల్లి యాస్థానమున గిరియమ్మ కాలమున గదరాద్రీకవి తి'నలేయ చరిత్రమును, ఆమె కర్తవ్యములు వెంకటవతి కాలమున చింతలపల్లి ఛాయారేణి యను కవి రాఘవాభ్యుదయమును మహాప్రబంధమును శేషాచలస్వామి కంఠిర ముగా రచించిరి. రాఘవాభ్యుదయమున గల టోర్వెల్లి సంస్థానవిశేషములు చింతలపల్లి ఛాయాపతినిగూర్చి వ్రాసినవృత్తు 30-11-1960 నాటి గో'లకొండ పత్రికలో తెలిపియుంటిని. జిల్లాసూవులు గమనింతురుగాక.

(గో'లకొండ పత్రిక 8-2-1961)

నాడగొడు ముష్టివల్లి వెంకట భూపాలుడు

గర్వాల సంస్థానమునందలి ముఖ్యగ్రామములలో రాణవోలొకటి. వ్రస్తుర
మది "రాణవోలొ"యని పిలువబడుచున్నది. ఇది రుంగరద్రావిరమున గలదు.
రుంగరద్ర యిట రెండు పాయలుగా ప్రవహించును. రెండుపాయల మధ్యన
నొక లంక యేర్పడినది. ఇదియును గోటలు, రాజ ప్రాసాదములు రాణవోలు
పూర్వవై భవమును మూగనోను పట్టియైనను చెప్పక చెప్పుచున్నవి. దుర్గమధ్య
మున పీఠసాయుజస్వామి యాలయమును, గ్రామమునకు రెండు మైళ్ళ
దూరమున నదియొద్దను రామేశ్వరాలయమును, ఆ భూలయము ముంగిట
రాజకృష్ణ భూలోకములుని శాసనమును ఉన్నట్లు శ్రీ మా రేపంధ రామాద్రాపుగాడు
తెలుపుచున్నాడు (కాకటియ సంచిక పుట 271)

పాకనాటివాడును, మిడిమిళ్ళ గోర్రజాలును, ముష్టివల్లి యింటపేరుగా
గలవాడునగు రెడ్డు, రాణవోలు రాజరానిగా ఈ ప్రాంతములను పాలించిరి.
పిరికి నాడగొడు, దేశము విరుదములున్నవి. గర్వాల రెడ్డి ప్రభువులును
పీఠము జ్ఞాతులు. ఈ పాలకులు మొదట గర్వాలవారికి లోబడి యుండిరి.
లేక స్వతంత్రముగా నుండిరి తెలియరాదు కాని తరువాతి తరువాత మాత్ర
మే ప్రాంతములన్నియు గర్వాల సంస్థానములో చేరి పోయినవి. ఈ రాణవోలు
పాలకులలో నాడగొడు వెంకట భూపాలుడొకడు ఈతడు గొప్ప ధక్కుడు,
మరియు ననేక గ్రంథములకు కర్త. దివ్యభాగవతాద్వైతపీఠిక యను
ద్విపదరావ్యమొకటి అతాళపత్రములపై గలదు. ఇది నూట యెనిమిది దివ్య
స్థలములను తనూహార్యములను తెలుపు ద్విపద గ్రంథము. గ్రంథాంతమున
గల ద్విపదలవలన కృతికర్తయను, కృతికర్తయను, వారి వివరములును కృతికి
సంబంధించిన విశేషములును తెలియనగును.

"అని చెప్పి శ్రీ వెంకటాద్రిపై పేర - వనమ నేత్రుని పేర వరదుని పేర
రాజుడు రుంగరద్రావిరమందు - నాణెమో రాజవోల్పుగరావతంస

రమణ వైకుంఠ నారాయణ పేర - మమకతో నన్నేలు మాధవు పేర
 నయముగాను జనార్దనస్వామి పేర - జయమిచ్చినట్టి తేజవదేవు పేర
 ప్రేమసంకీర్త మొనరించి ప్రోల్లంబి - సోమేశ్వరదాససోదయావాప్త
 బోగదాగొండయ్యతో ముష్టివల్లగళ - సాగరచంద్రులు నద్గుణసాంద్రు
 లదయించి రంచుతో నుద్వేగవహాననగముడిమ్మడియై లజనపాలుడలరు
 కులము రప్పలు దీక్షుకొను పాక నాటి - కులములో మిడిగో (మిగి)ళ్ళ
 గోత్రుడై నాడ

గోరుదేగాయన గణాదికి నెక్కి - ప్రోడయై నకలగూములకిల్లి గాంతె
 ఆ విడు ననుజన్ముడొ చినరెడ్డి - దేవి లక్ష్మ్యాంబ ప్రధిర గుణాలంబ
 ధర (చెలసె) నకల ధర్మవ్యూహప - గరిమచే నాసాద్వైగవియై లక్ష్మీ కు
 హరానుగుణరూపమహిమ కుమారు - వీరు చిన్న విడు నుదీపిలో దారు
 గౌమనుండు వివాహమయ్యె ముదమున - శ్లాఘనీయ కృపావలంబనులింగ
 మాంబ నారంపతు లర్చి నన్ గాంచి - రంబుతోడరవదధ్యానపాఠిణు
 శ్రీ వెంకటేశభూరికటాక్షులబ్ధ - పావనకవితానుభావుని గోడ
 నామ వెంకటదాసు నయము దీపింప - భీమంతులెల్లనెంతె నెంతెనెంప
 ఘన్ను నే చేసిన పుణ్యవలమున - వెన్నున కిచ్చితి ద్వివర గావించి
 దివ్యదేశమహాత్మ్యదీపికాకావ్య - మవ్యమసౌఖ్యరమై రాజనధుల
 స్మరిన నంపెంగవోడిమిదాల్చి - యాచంద్రరాశిర్రమై యొప్పుగార

పై ద్వివదలవలస నీ కృతి రాజవోలి తేజస్వామి కంకిరముగా
 రచింపబడినదనితెలియును గద్వాల, పూరూరు మున్నగు సంస్థానాధీశ్వరులకు
 వలె రాజవోలిపాలకులకుగూడ ప్రోల్లంబి సోమేశ్వరుడొక ఇలువేలువనియు
 తెలియుచున్నది. గ్రంథకర్త వంశావతార మిట్లున్నది.

ముష్టివల్ల ఇమ్మడి యెల్లాచెడ్డ సోదరుడు

చినరెడ్డి

(భార్య లక్ష్మ్యాంబ)

|

పిన విడుడు

(భార్య లింగాంబ)

|

వెంకట భూపాలుడు

(కృతికర్త)

ఈ కృతికర్త చాల మెదమితముగా చెప్పట కెట్టి యాధారములును గానరావు. కృతికర్త తాను అంబుతోడరపదర్యాసపాఠీణు డననియు, శ్రీ వేంకటేశభూతికటాక్షలబ్ధిపావనకవితానుభావుక సనియు, నారగౌడసనియు చెప్పుకొన్నాడు. గ్రంథమంతయు నరకమైన భాషలో భగవన్నామలు, అయా దివ్యప్రదేశముల మాహాత్మ్యము బుట్టింపించుచు నడచినది. అయ్యగడుగు నను కృతికర్తరుగుల భగవద్భక్తి మనకు గోచరించుచుండును. కర్త తనను చివరకు వెంకటదాసుగా చెప్పుకొన్నాడు.

పై కృతియేకాక వెంకటభూపాలుడు మరికొన్ని కృతులు రచించెను. ఆ కృతులలో నింక విపులముగా వంశావళిరము మున్నగు వివరములు లేకున్నను పేరునుబట్టియే ఆ గ్రంథములుకూడ వెంకటభూపాల రచితములని భావించుచున్నాను. అట్టివానిలో మొదటిది రాజవోలీ వేంకటేశ్వర శతకము. ఇది శిథిలావస్థలోనున్నది. ఇందులో మొత్తము ౧౦౮ పద్యములున్నవి. అన్నియు కందపద్యములు. ఇది శ్రీ రాజవోలీ వేంకటేశ్వరస్వామికందకము.

క|| శ్రీ రమణీ ప్రాణేశ్వర
చారిణ లోచన మురారి.....నమ
స్కాంఘిరె రాజవోలీ వి
హరునివలె కరుణ వెంకటాచలరమణా,
చివర పద్యమిట్లున్నది.

క|| సరహరి యెప్పుడు చాలా
నిరతము నుదినమైనా నీ దాసుని సన్
మధువకుము రాజవోలీ
హరి లీలను కరుణ వెంకటాచలరమణా.

ఈ శతకమందలి మొదటి ౫౬ పద్యములు "ర" ప్రాసముతో నున్నవి. ౫౭ నుండి ౬౬ వరకు "న" ప్రాసముతో నున్నవి, ౬౭ నుండి ౮౬ వరకు "ల" ప్రాసము, ౮౭ నుండి ౧౦౬ వరకు మిందుహర్వక దకార ప్రాసము. చివర మూడు పద్యములు మరల "ర" ప్రాసముతో గలవు. ఏనిలో కవి పేరు ఎచ్చటను లేదు.

ఈ శతకము వినియుంటుంటేనే ఈరాశుల గ్రంథమందే వినిమిదవ కట్టునుండి "రాజవోలి వెంకటేశ్వరశీర్షనము" లాభంబమైనవి, ఈ శీర్షనము లంటే వెంకటరాయగౌడ భూపాలుడనియు, గౌడేశ్వరుడనియు, గౌడ భూపాలు డనియు, గౌడ భూపాలనియు, వెంకటరాననియు పేరుండుటనుబట్టి రాజవోలి వెంకటేశ్వర శతకశీర్షనము, రాజవోలి వెంకటేశ్వర శీర్షనలశీర్షనము ఒక్కడగుదురని భావించుచున్నాను. ఈ శీర్షనలు రెండు సంపుటము లందున్నవి. మొదటి సంపుటములో రాజవోలి శతకము తరువార ౧ నుండి ౧౫౫౨ వరకున్న శీర్షనలు గలవు. ద్వితీయం ౬౩౪ నాగివీయినది. అటుపై కమ్మలకు సంఖ్యలేదు. ఇవి ప్రతి శీర్షన ప్రారంభమున రాగరాశము లును, శీర్షన తరువార దాని సంఖ్యయు గలవు. రెండవ సంపుటమున నీ రాజవోలి వెంకటేశ్వర శీర్షనలు ౧౫౫౧ నుండి ౩౪౭౭ వరకు గలవు. మొదటి సంపుటమందు ౧౫౫౨ వరకు శీర్షనలున్న వంటిని. మొదటి సంపుట మందలి ౧౫౫౧, మరియు ౧౫౫౨ శీర్షనలను రెండవ సంపుటమందలి ఈ సంఖ్యలుగల శీర్షనలను ఒకటిగావు. వేర్వేరుగా నున్నవి. ఇది యొక చిట్కా సమస్య. సంఖ్య వేయుటలో వ్రాయనకాని పొరపాటు పొరలినదో భేద రెండవ సంపుటము శీర్షనలు వానిభార్యల క్రమసంఖ్యయు వేరే తెలియదు. ఏది యెటులైనను ఈ మూడు వేల నాలుగువందల దెబ్బదియారు శీర్షనలు రచించినది మూలము వెంకటరెడ్డియనియే నా మతము. పేరునకివి వెంక టేశ్వర శీర్షనలుగాని వీనిలో నంతయు వైష్ణవమే లేదు. ఈ శీర్షనలందు కొన్ని శివవరముగా కూడ కలవు. మట్టివల్లి రెడ్డు మొదట ప్రొల్లంట్టి సోమేశ్వరుని తీర్థులు, తరువార వైష్ణవమును స్వీకరించినారు. ఇనను శివేశ్వరులను సమూహముగా నారాధించినచో రెడ్డు.

మొదటి శీర్షన మిట్లున్నది.

మారువరాగం - ఆదిరాశం

రామరామ మిమ నమ్మిన జానుల రక్షించగ ఇక యెవరున్నాను
స్వామి వరాట..... పై నేమి నేరములు గల్గిననైనా,

ప|| నే చేసిన పాపములన్నియును నీవై పరిహరములు కావుగనూ
చాచకముల మీ దివ్యనామములు వర్ణన చేసెద రావురావునుని

నేనుములో మీ పాదర్యానము నిరతము నా హృదయమునందు
ప్రేమనిల్వగా నేయుము వేడుక సామజవరదా శ్రీనివాసహరి ౨
రాజవోలి శేకపుడగు వేంకటరాయ గౌడ భూపాలకుని
తేజము మీరగ నేవ పరునిగా పూజితముగ రయచేసి యేలిది ౩

ఈ భూపాలునికి శాస్త్రపులవలన నెట్టి యాపదలు కలిగినవో కాని
యొక కీర్తనములో "రణజయమిచ్చి శాస్త్రపుల మర్ధించి" రన్ను గాపార
వలసినదని పరాశ్రమని వేడుకొన్నాడు. ఆ కీర్తనమిది.

తోడిరాగం-ఆటలాళం

భారంపు సంసార వలల (దగిలి?) మమ్ము చేరనేరనైతిగా ఓరంగా
ఏ రీతి నను దయఁబది రక్షించెదొ కాదుఁజ్ఞము మీరగా ఓరంగా
కాయము నిత్యముగాదని మీపాదకమలామలఁబిహోను ఓరంగా
ధీయుక్తి పూజాలునేయుచు మదిలోన తెలివినొందనేరకా ఓరంగా
పాయాని కామోదిశత్రువర్గములచే బద్ధుడనైయున్నాను ఓరంగా
యేయేక రాపాడు భారమే మీది నన్నేలుము మరువకను ఓరంగా ౧
నారాయణయను నాలుగక్షరములు బాలుక నుంచలేనూ ఓరంగా
కారాణగురువులు అసలిచ్చు యోగచాంము తెంచలేనూ ఓరంగా
ద్యాలాకావాసాములైన మీపాదములపైన చిత్తముంచనూ ఓరంగా
క్షీరాబ్ధియనా నామనవాలకించి నీసేవపరుని జేయవే ఓరంగా ౨
ప్రణామింపగా నెల్లచోట నిండియుండు బ్రహ్మము నీ రూపమూ ఓరంగా
రణజయమిచ్చి శాస్త్రపుల మర్ధించినన్ రక్షించుమని వేడితే ఓరంగా
గణనోనర నాడగౌడ గౌడ భూకాంతుని నెల్లప్పుడు ఓరంగా
అణి మాదులొనగు వెంకట రాజవోలి విహార శ్రీ చెన్నరాయా ఓరంగా ౩

ఈ కీర్తనల మధ్యన కొన్ని ద్విపదలు కూడ కలవు. ఆంధ్ర కీర్తనల
రచువార "ద్విపదలు" అను శీర్షికనుంచి.
"శ్రీ రామచంద్ర యాత్ర శత్రునిండ్ర, కాదుఁజ్ఞ సాంద్ర భాస్కరవంశచంద్ర"
యని మూడు కమ్మల నిండుగా ద్విపద వంక్తులున్నవి. వదేసి ఇరువదేసి

ద్విపద పంక్తులు కలిపి కీర్తనల శ్రమయు ననుసరించి సంఖ్యలుగూడ వేయబడినవి, ౨౦౯, ౨౨౦, ౨౨౧ సంఖ్యలతో నున్నవి ద్విపదలే.

౨౯౨౪ సంఖ్యగల కీర్తనయు శివపదముగా నున్నది.

తోడిరాగం-ప్రతిపుటలాళం

మరచేవీర సన్నా, క్షోరిచేతిరిర నిన్ను

మరచేవీర సన్ను, మరువవద్దర సన్ను పరపరాల మల్లేశ్వరా॥

౪॥ రజతాలలనివాసా యెప్పుడు నిన్ను భజియుండు సద్విలాసా

భుజగేంద్రహార సకల భువనాధార భక్తవరదా

౧

గజచర్మాంబరదారా సకలముని స్తోత్ర

నిజముగ వరము—ద్వివిరాజితేభరా యేరా దిగ్విజయమియరా ౨

అనందకరమైన రాజవోలి హరి

హానిక వెంకటేశుని మానుగ నభుతైన మల్లేశ్వరా రాసునినన్నేలరా ౩

ఇన్నివేల కీర్తనములు రచించిన పరమభక్తా గ్రేవరుడైన ఈ ప్రభువు అంద్ర వాగ్దేయకారుల శ్రేణిలో జేరదగినవాడని నామనవి.

కీర్తనములున్న ఈ రెండు లాళపత్ర సంపుటములు గూడ మిక్కిలి శిలీపనలో నున్నవి. అక్కరక్కడ ఇప్పటికే చాల భాగము ప్రమిదప్రయుఁ గొంది దినములలో గ్రంథములు నునియైపోవునను భయముగలదు. ఇంక గేయ సంపదను పంఠించియు తిరుపేరులు లేక మరుగుపడిపోవుచున్నదీ ప్రభువు చరిత్రము, గ్రంథముల పరిస్థితినిబట్టి ఈ రచయిత పదునేడవ శతాబ్దము చివరలో లేదా పదునెనిమిదవ శతాబ్దము పూర్వార్థముననో ఉండి యుండునని ఊహించుచున్నాను.

(గోలకొండపత్రిక 1-3-1961)

ఆత్మాను రామానుజార్కుడు

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వారికి గర్వం వారివైన లావణ్య గ్రంథములం దొకగ్రంథము చిక్కిలి శిథిలావస్థలో నున్నది. అది బాగుగా క్రిమిదప్తమైనది. దానిలో మొత్తము మూడు కృతులున్నవి. 1. శ్రీ దుత్తిణి కురవంతి, 2. సారంగధర చరిత్ర - యక్షగానము, 3. కృష్ణార్జున సంవాదము - ద్విపద. ఈ మూడింటిలో చివరికృతి నాదిండ్ల గోపమూర్తి కృతము మరియు ముద్రితము. తక్కిన రెండు కృతులును నమూదితములు.

శ్రీ దుత్తిణి కురవంతిని రచించినది ఆత్మాను రామానుజార్కుడు. ఈ కృతికర్త దేశభావములు తెలిసికొనుటకెట్టి యారాధనములును గానరావు. ఈ కృతి మొత్తము 24 లావణ్యములం దున్నది. మొదటి కష్ట నగమునకు విరిగిపోవుటేగాక బాగా చిల్లులు పడినది. మిగిలిన మొదటి భాగము నగము కష్ట జల్లారంభమైనది.

మాళవి|| శ్రీ కరందై (ఆది)లక్ష్మి జీవితేశ్వరు ఉరమునా.....

ఇట్టి ప్రారంభములట్టి ఈ రచనము ప్రాచీన యక్షగానములకును ప్రాచీన కొరవంతి రచనముల తెగకును చెందినదని భావించవచ్చును. విరిగి పోయిన మొదటి కష్టలో ఇప్పరేవలాప్రార్థనము పూర్వకవిస్తరి మున్నగునవి ఉండియుండును. రెండవ కష్టలో కవి తన్నుగూర్చి చెప్పుకొనినాడు. రెండవ కష్ట జల్లారంభమైనది.

"...మొత్తి- మునిగ్రామ వాసుడగు మూర్తిగలయట్టి

వనధియగు పాండాళ వంశపావనుడ

ఆత్మాను సంబంధిమనటివార

ఆత్మాను రామానుజార్క సాహాయుడ

కరమొప్ప దుత్తిణి కల్యాణ (న) రశి

కరమర్థిలో యక్షగానంబురీతి

కొరవంజి జేసెద కూర్మిలో ననుచు
 ధరణిపై మదిలోన దలచిన యంత
 శ్రీరంగనాథుండు శ్రీపారిజాత
 వారిదిగంటెరు వై భవాకారు
 నా మదిలో నిల్చి నన్ను కరుణించి
 వామిభాగము తొనగు ఘనర పెంపొంది
 వరతావ్య కరవాక్కు వాణి నాయందు
 వరుసతో అమృతప్రవాహమై (వేర్క) నేడు !
 ఇచ్చిన సంతోష మెంపుతో నింపు
 అచ్చతెలుగున కృతి ఆరంభమగుచు
 అనందభరితుడై అమృతాత్మిగురియు
 గురుదుగా శ్రీ మదనగోపాలునకును
 కొరవంజి జేసెద కుంభిని తెలయ
 దివ్యాంశ దుర్మిణి దేవి తా.....
 .....
 నరణి తేటగ వినడి సంతోష మొదప
 కరమరి కొరవంజి క్రమ మెట్టిదనిన.

పై ద్వివదలవలన కృతికర్త మునిగ్రామ వాసుడనియు, పాండ్రాజు
 వంశపావనుడనియు, ఆత్మాను (శ్రీ వైష్ణవార్యపితమువారు) వారిలో
 నంటందము గలవాడనియు, పేరు ఆత్మాను రామానుజాచార్యుడనియు, మదన
 గోపాలస్వామి కీకృతి అంకితముగా రచింపబడినదనియు మార్గము తెలియు
 చున్నది. ఇంతకన్న నెక్కుడు విషయము లీగంధమువలన తెలియరావు.
 ఈ ముని గ్రామ మెచ్చటిరో? మనదేశమున నెన్నియో పునివల్లెలున్నవి.
 ఓడుగల్లు మండలమున, మహబూబనగరం మండలమున, గుంటూరు
 మండలమున మునివల్లెలున్నట్లు నేనెరుగుదును. పాండ్రాజు ఇంటిపేరా లేక
 కులము పేరా? ఇంటి పేరైనతో మరల ఆత్మాను అను పదనామ మెందులకు?
 పాండ్రాజు కృతికర్త రంధ్రి పేరో? తాత పేరో? భావలెను.

గ్రంథాంశమున కృతి రక్తయగు భగవంతుని స్తోత్రము కలదు.
 అటుపై పలకటతి మున్నగునవి చెప్పి ముగించినారు.

(అవకాశము)

అని యిట్లు కొరవంటి హరుప్రార్థి...., అనికంటే శరణుంటి అరివృద్ధిగాను
(వరమ) పాపని రా(మ) వరిపేరగాంచి, వరదరాజులపేర వనజాక్షుపేర
సరహరి శ్రీ జగన్నాథుల పేర, పురణింపగా అష్టదశస్థాయి పేర
గురుడుగా శ్రీ మదన గోపాలునీతి, విరివిగా కొరవంటి విన్నవించిరిని
కరమర్చి లక్ష్మీకాంతు(ని) కృపను, గరిమలో నావాక్య పున పుష్పమాల
చేసితి నానేర్చు చేతనైనట్లు, వానిగా నీ కృతివైభవంబునను
భూచక్రమందు సంహార కళలందు, ఆ చంద్రభారాద్భుతుగురు వల్ల
విశదంబుగా చదువు విన్నవారలకు, ఆయురారోగ్యంబు లక్ష్యరహితము
శ్రీ జయలక్ష్మి నిరులిచ్చునింట, పాదుక వసియింపురాగ్యముల్ ( )రామ
ఎన్నాళ్ళు మేరువు ఎన్నాళ్ళు జలది, ఎన్నాళ్ళు తారలు ఎన్నాళ్ళు...
ఎన్నాళ్ళు దినముటి ఎన్నాళ్ళు...., ఎన్నాళ్ళు ప్రహ్వంకమెన్నాళ్ళనిలుచు
ఎన్నాళ్ళు ఈ కృతి యభివృద్ధి బొందు—

ఈ కురవంటిలో జంపె, సుహృదులు, మంగళాచారులు, ద్వివరలు,
ధవళములు మున్నగు రిరుద్ధిరుల గేయములు గలవు. ఇందున్న రచనములో
"మైత్రసముగ రేలబాలునూ, మత్తగ బోసిరి మునులూ" అని కలదు.
మైత్రసము, మత్తనముగా మారినది. ఈమాటలు తెలంగాణాదేశమున భువనాబు
సగరం మండలమున నదిక ప్రచారమగుచున్నవి. (రామలసిమలో హరుక
యందుండుట అందరెరిగిన విషయమే) కనుక ఈ కవి మహాబాహుళ్యగరం
మంగళమువా రనుకొందును.

ఈరని వచనశైలి తెలియుటకై యొక యదాహరణము, ప్రాచీనమున
నుదాహరించిన ట్టిపద తరువార వచన మిది.

"ఇట్లు— — — తైన బూదోకమందు, అంబుచ్చీవఃమన విరర్చ
దేశంబున, మండినా పురిపట్టణంబు గలదు, అందునగల నకలసాధాగ్య బల
సంపన్నుండగు భీష్మకుండను రాజేంద్ర పట్టభిరుండు నకలగుణసంపన్నుండై
రాజ్యంబేలు నమయంబున ఆతందు నంలానంబు వరసె"—

రుక్మిణీ శ్రీకృష్ణుల వివాహసందర్భమున కొల్లుములు చించినవృద్ధి
"సువ్యాస" గలదు.

కూరిమిలో ఇంగార మందెనాలో కొలుచు విచరి

గారవిచి నరులు రోకండ్లు దంపుచు

సువ్యరంగనాథ సువ్య సువ్య పంకజేశ సువ్య

నువ్వి కృష్ణరాయ నువ్వె నువ్వెలాతె
 రామ రాతె చంద్రవరన రమణీరానె చంద్రవరన
 కోమలాంగు లెల్ల రాతె కొట్టుమందుకూ
 అనుచు పేరటాండ బిలిచి హరములన పనుపులిర్చి
 చినుతి నొసల ఉండుమలను పునక జెట్టిరి
 కొలది దంస్తు(?) పట్టులమర కొంగు బంగారు మెరయ
 జిలుగువన్నె చంద్రకాచి చీరలిర్చిరి
 కునుమపువ్వు చాయరంగు కుందనంపు పూరమెరయ
 పనుపుపట్టు రవితెల్లెల పందియిర్చిరి
 అంత ముత్తయినువలును హర్షమున నుద్వీకరింపుకొనుచు
 కాంతుపిరి పొటబాద రంయతోడనూ
 పేరవేదార కృష్ణ అదివానుదేవ కృష్ణ
 నారాచినోది కృష్ణ నాథ కృష్ణ
 వన్నె నన్ననూది వచ్చ గన్నెరాలు కృష్ణతోగి
 నన్న రాజనాలు తీలనర్హు దంపుచూ
 ఉర్వి నీక్కి అంగళాచి ఉవిదలెల్ల చెమట జార
 గర్విగుల్మ లదరగాను కలయచందీరి
 యెంచి పెండ్లి మోపు యింటు————
 పంచగళుల జేరి వాయించ దొణగిరి॥—

గ్రంథమంతటను వ్రాయనశాని రచింపు లభికముగా గలవు. అవి
 వ్రాయనశాని రచింపులో లేదా అనాలి వ్యావహారికపు శైలియో తెలియరాదు.
 సజల అనుకోట సకళ అనియు, "క" చోట "పు" వారుటయు, చంద్రుడు
 లోని "చ" కారము ఎత్తముతో నుండుటయు, చేయగా అనుటకు శాయగా
 అనుటయు, నిరులకు శిరులును, ఉదారాంతముల తరువార యదాగమములును
 కలవు.

ఒకే సంపుటమందుగల మూడు వివిధగ్రంథముల కాలమును బట్టియు,
 గ్రంథపరిస్థితిని, ప్రక్రియనుబట్టియు నీ అక్షాను రామానుజాచార్యుడు పరునారవ
 శతాబ్ది కిటివలివాడు కాడని భావించుచున్నాను.

(గోలకొండ వర్తిక ౧-౪-1961)

సర్వజ్ఞ పద్మ నాయక భూపాలుడు

అట్లును రామానుజాద్యుని "శ్రీదుష్పిణి కురవంతి" రథవాణ అదే లాళవల్ర సంపుటమున "సారంగధర చరిత్ర-యక్షగానము" గలదు. ఇది చరిత్రకము నుండి విశిష్టమువరకు మొత్తము 30 కన్నులలో నున్నది. దీనికి కర్తసర్వజ్ఞ బిరుదాంకితుడగు ఒకానొక వద్మనాయకకుల భూపాలుడు. ఆతని పేరే గ్రంథమున లేదు. తేవలము బిరుదు, పులము మరియు పరపులు మాత్రమున్నవి. రత్తిపేరు స్పష్టముగాను, రంధ్రపేరు అన్యష్టముగాను, రాజరానిపేరు స్పష్టాన్యష్టముగను నున్నవి. గురువు పేరన్నిటికన్నను కష్టముగా నున్నది.

రాచకొండ నేలిన రేచెల్లపద్మనాయకులందు రెండవ సింగభూపాలునకును మరియు మూడవ సింగభూపాలునకును సర్వజ్ఞబిరుదము లున్నట్లు మన మెరుగుదుము. ఈ వంశములో రత్తిసహరిడి బిరుదుమున్నదో లేదో తెలియదు. సారంగధర యక్షగానకర్త ఈ యిరువురు సింగభూపాలురందొకరు కావచ్చును కాకపోవచ్చును, లేదా వీరికన్న పూర్వుడైనను కావచ్చును. ఈ లాళవల్ర గ్రంథము మిక్కిలి తీర్థావస్థలో నున్నది. కొన్ని కొన్ని పంక్తులనలే చదువ రాకున్నవి. బ్రాత రప్పులు కూడ కుప్పలు తెప్పలుగా నున్నవి. కంటవల్లిడి కొని కొన్ని వారముల గ్రంథమును పరిశీలించుట జరిగినది. ప్రత్యక్షరమును జాగ్రత్తగా చదివినది. ప్రాచీనతర యక్షగానములందిది యొకటి యనుటకు నందేహ మినుమందయును లేదు.

దీని ప్రారంభమిట్లున్నది.

అటలాళపు రేకులు

శ్రీ విభుని బూజించి వాక్యలి..... యెప్పుడు నవని...పార్వతి

శ్వరు ప్రస్తుతింతున్ 1

విష్ణురా(జుడు) మ్రొక్కి....వాగ్విరలి నిర్విఘ్నముగ శ్రీయక్ష...(?)

వేరుకొందున్ 2

వ్యాస(భ)ట్టాద్యు(స) వాత్సీకి గొలిచి (మది)లో అశుగ బ్రహ్మది

మునులకు నాంజనేయు.... ౩

హని దత్తల చరణకోపల కృంగవాటి 1...ల గానశాస్త్ర ప్రబంధ

కర్తల కరుణ వదసి ౪

లిపి లాఠమయూరులను చిత్తమున నిలిపి తక్కిన కవివరేణ్యులెల్ల

ద(.) యు. మొనంగి||

పై యటలాశు రేఖలందు మొదటి చరణమున త్రిమూర్తులను, రెండవ చరణమున విఘ్నేశ్వరుని మరియు నెవరినో చేరికొన్నాడు. మూడవ చరణమున వ్యాసవాత్సీకులను గొలిచినాడు. ఆ చరణముననే శుగబ్రహ్మదు లను(౩) స్మరించినాడు. ఈతడు శుకుడో మరియెవడో? అటు తరువాత అంజ నేయుని స్మరించినాడు. అంజనేయుడు పూర్వభరణాచార్యులందొకడు కదా? అంజనేయు డీతల భరణాచార్యుడుగ స్మరింపబడినాడో కాక రైవతముగా స్మరింపబడినాడో తెలియదు. నాల్గవ చరణమున దత్తలాది భరణాచార్యులు స్మరింపబడినాడు. 'దత్తల' తరువాత "చరణ"యని కలదు. తరువాత "కోపల"యో కోపలయో సరిగా తెలియరాకున్నది. కోపాలని లావించు చున్నాను. కోపాలుడొక భరణాచార్యుడని ప్రసిద్ధిమే కదా. ఐదవ చరణమున కేవలము లాఠమయూరుల నామములు మాత్రము పేర్కొనబడినవి, కానిదా సాది చుహాకవుల యూపేలేదు. రెండవ సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుడు రసార్ణవ సురాకర, సంగీత సురాకరములకు కర్త. ఒకచోట అ సర్వజ్ఞుడే ఈసిద్ధగుడో యేమో! కానిచో దత్తల, కోపల, అంజనేయాది గానశాస్త్ర ప్రబంధకర్తల స్మరణమెందులకుండును?

ఇష్టదేవతాస్తోత్రాదికములున్నట్టి ఈ యటలాశు రేఖల తరువాత ఐదవదా అని వ్రాసి "రాదిలెగుంట్ల పీఠభద్రా" యని యున్నది. విశిష్టమున టిది ద్విపదగో చేరినదికాదు. దీని తరువాతనే ద్విపద అని వ్రాయవలసి యుగదెను. ఈ రాదిలెగుంట్ల యెచ్చటిదో తెలియదు. ద్విపదవంతులందలి తప్పలు దిద్దక ఉన్నదున్నట్లుగా పేర్కొనుచున్నాను.

అంధర నీరంగి అఖినుడిచేసి-ఐందిరావరుచేత యింద్రుడు మెచ్చ

కవి(.) మహాత్మీకడు దత్త(రే)కి-తువి కామ్యులనుమెచ్చె పూజ్యుడై నభల

మిచ్చి(న)కవి మహామేటి నం(సా)రి-అంచ్చిరగమపురాణిర సహసా
 వీణాదిసంగీతవి (ద్యావి)నోరి-వాటి వివేకది వరద్రగవర్తి
 సహజ విక్రమశీర్షి సర్వజ్ఞమూర్తి-అపహమాన పురుషుండు వర్జనాయకుడు
 కరునాప్రసారంగీకరదిగంధముల-పుడమిశ్యులు మెచ్చబులుచెరియింప
 నరనులుగొనియోడ జాణలొననగ-నరనవదోర్క-తిర (క?) తావదద్విపర
 వి (ప్ర)ద్రవర (రా)షా.....దవాగ్ని (గ్వో)త్ర-మృత్తి లంఠంబుల
 విననింపుగాగ
 చెప్పెను ధరలోన చిరశీర్షి తెలయ-అపృణ్య చరిత తానది యెట్టిదనెన

ఈ ద్విపరవంతుల తరువార రాజమహేంద్రవర పట్టణము-అరటి
 రాజరాజనరేంద్రుని వర్ధనములో వరసము ప్రారంభమైనది, ఇచ్చటినుండి
 శిశివ శమ్ము మొదటివై పువరతును సారంగధర చరిత్రము (సారంగధరునకు
 నిర్దుని మహిమచే నరుకబడిన కాలుసేతులు మరలవచ్చురనుకనున్న సుభాంర
 మైన శత్రు యంతయు) కలదు. దెంచవలెపున గ్రంథాంతమందుండు ద్విపర
 వంతులును పరిగ్రురియును గలవు.

".....శ్రీకరంబుగ (.)వృషచెంద్రునకును
 కావమరేభిః గారాయసురుడు-అచారమణి భక్తరయ్య శ్రీపాద
 వంశజభ్రమరా.....న్న వారు
 మానగుణార్థ్య దుమాచలేశ్వరుడు-నానారణ్య (..)యశ్రీయ లమర
 రచియించె చిరశీర్షి...రువులుచెలయ...చెరితమది విన్నపములకైల్ల"

॥వరసము॥ - "ధనకనకవస్తువాహనసమృద్ధి వరశి (.) మోత్యల
 గుణసంరాసమున వరలు నిర్భయమై విజయలక్ష్మి గలిగి.....లక్ష్మి పరి
 పూర్ణమై సంవరల మిన్నండ్రి నంతోషము యల్లకాలము గలిగి రంపవులు
 (...) తుడు దుర్దశలు లేక శరహారమై నవలెమై అస్థానజయమై మన్నన
 ప్రతాపమై సురికెక్కుదురు. భూపతులు నడలందు ఆయురారోగ్యములు
 అందందు శ్రద్ధములు పాదక అనిగంబు చెందుగాన పా..... (శిలిమి)
 ....."

కథాప్రారంభమునకు పూర్వమును, కథాంతము వరువారనుగల ద్విపద పంక్తులనుపై ననుచు హరించితిని. సారంగధరచరిత్ర యక్షగానమును రచించిన ఈ కృతికర్త చరిత్రమంతయు నీ ద్విపదల సాహాయ్యముననే తెలిసి కొనవలయును. ఇంతకన్న మిక్కిలి మనకు ఉపకరించు వస్తువు ఈ గ్రంథమున కానరాదు.

కథాప్రారంభమునకు పూర్వమున్న ద్విపదపంక్తు లాదారముగా నీ కృతికర్త ఆగమపురాణేతిహాసములందేకాక వివాదినోగిత విద్వాదినోగి, వాణివివేచాధిపరక్షవర్తి, నహఃపితృమక్షత్రి, నర్వజ్జమూర్తి, వర్జనాయకుడు, రేచెర్ల ద్వితీయ రృచీయ సింగమ నాయకులకు నర్వజ్జ బిరుదములున్నవి. ఈ కృతికర్తకూడ నర్వజ్జుడు. పై యిరువురు సింగమనాయకులందీతదాకదగు ననుకొందమన్న కథాంతమున నున్న ద్విపదపంక్తులందున్న తలిదండ్రుల పేర్లు కుదురకున్నవి. నర్వజ్జ బిరుదాంబులైన మాధవ సింగ దూపాలురు బోగినీందకము ననుసరించి పోరమాంబాలనర్వజ్జసంజాతుడు మరియు కుమారాన్నపోతావసీపాథనూనుడు. రెండవ సింగభూపాలుకుడన్ననో ఎఱదాచానేనిని పోరమదేవులకును వ్రతమ పుత్రుడని వెలుగోటివారి వంశావళి సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది. ఆక మన కృతికర్త తలిదండ్రులనుగూర్చి విచారించుము. ఈతడు "కావమదేవికి గారాలునుడు" పైన పేర్కొనబడిన ఇరువురు సింగభూపాలుర తల్లుల పేర్లు పోరమలు. పోరమ యనుటకు మారుగా కావమ యన్నాదేమో యనుకొందమన్న కావమ - గారాలు అని యర్థిస్తానమున వ్రతాంగమన్నది. తండ్రిపేరైనను మన దురదృష్టమున నరిగా లభింపరాదును. "శ్రీకరంబుగ (...) నృపచెంద్రునకును" అని కలదు. కొన్ని కావసములందువలె మన కెచ్చట యవసరమో అచ్చటనే ఈ గ్రంథము శిథిలముగా నున్నది. త్రిమిరజ్జములైన ఈ రెండక్షరములను "దెన" యనిగాని "లిన్న" యనిగాని చదువుటకు వీలున్నది. దాచానాయకనియు దేచానాయకనియు ఎఱదాచానాయనికి మారుపేరులు. "దేవ" శబ్దము మన గ్రంథమున శిథిలమై "దెన"గా నగుచుచున్నదేమో యనుకొందమన్న పోరమ - కావమలకు పోలి నడుచున్నది. కనుక తల్లిదండ్రులపేర్ల సాయమున నీకృతికర్త చరిత్రమును సింగభూపాలద్విపదయమునను ముడిబెట్టజాలకున్నాము. మొదటి సింగభూపాలునకుగూడ నర్వజ్జబిరుదముండెనో లేదో? ఉన్నట్లెంచ

వరకేమియు సొమ్ము గానరాదు. అనలు మన చాత్రికకు లీ విరుదమును ద్విరీతుర్యునింగమనాయకు లంబొకరికే ఈయవలయు ననుచున్నాడు. మనకీష్టము వచ్చిన వారికెల్ల విరుదులిచ్చుటకు వీరాధునికులు కారు గదా.

కావమదేవికి గారాలు నురుదనని చెప్పుకొనిన కృతికర్త తన గురువును స్మరించి మనకు కొంత మేలుచేసినాడు. "ఆచారమణి భట్టరయ్య శ్రీపాద పంకజ"ము లీరచారాధిందినాడట. ఆచార్యమణి యనుటకు మారుగా ఆచారమణియని వ్రాయనకూడు వ్రాసియుండును. ఈ భట్టరుల వారెవరు? కోడుకొండకు వేంచేసిన పరాశరభట్టరులే ఈ భట్టరయ్య యని నేనూహించుచున్నాను. కథాంధమందలి యీ ద్విపదలలో కవి తనను గూర్చి మరియొక విషయమును చెప్పినాడు. కృతికర్త "మానగుణాధ్యు ధుమాచలేశ్వరుడు". ఈ యుమాచల మెచ్చటిది? ఇది యాతని రాజధాని కావలెనుగదా! రాచకొండ నేలిన పర్వతానుకులకు మొదటిరాజురాని అనుమనగల్గు, దీనినే "అమ్మనగల్లు" అందురు. ఉమాచలమునునది అమ్మనగల్లుకు నగస్కృతికరణమా? అటులై నచో నీ యక్షగానము పుట్టుక రాచకొండదుర్గము పుట్టుకకన్న ముందునకు బోవును ఉమాచలమునుగూర్చి మరియొక యూహ, శ్రీతైలమున కుత్తర ద్వారమగు ఉమాచలమేశ్వరమే ఉమాచలము కావచ్చును. అవటి కొండను ఉమాగిరి యందురట. కొండపైనున్న క్రిందను శివాలయము లున్నవట. కొండ క్రిందనున్న దేవాలయమే ఉమాచలమేశ్వరదేవాలయము. అవట కాకరి దుద్రవదేవికాలపు శాసనమున్నట్లును, రేచెర్ల మాధవేంద్రుడు వేయించిన (శకవర్షములు 1293 ఫాల్గుణము క్రి. శ. 1376) శాసనమున్నట్లును పూజ్యులు శ్రీ ఆదిరాజు పీఠభద్రరావుగారు తెలుపుచున్నారు. (నంగ్రహేంద్ర విజ్ఞాన కోశము 2వ సంపుటము పుట 248) ఈ శాసనము కీ. శే. వెల్లాల సారాళివ శాస్త్రి మరియు అచధానము శేషశాస్త్రి గారలు రచించిన వెలుగోటివారి వంశ చరిత్రము అనుబంధమున (పుటలు 81-86) ప్రకటింపబడినది. ఈ మాధవ నృపాలుడే రేచెర్లవంశమున నారపతరమువాడగు చూదానేడు. ఈరడు మొదటి సింగమనాయనికి పుత్రుడు మరియు అనపోతానేనికి తమ్ముడు. ఈ యిరువురు సోదరుల పరాక్రమాతిశయములు విజయములు వెలుగోటివారి వంశావళిలో విపులముగా వర్ణింపబడినవి. "రాచయ సింగభూపతి నుతుండైన మేడిసిరువనారాయణ సింగమాండాగర్భపుణ్యోదయ రేచెర్లవంశ దుగ్ధాబ్ధి

సురాళదుండెన శ్రీ మాధవేంద్రుండు దేవనగర్మచాప్రాంతమందుల
 న్ననామాంతమైన మాధవపురమందు ప్రాజ్యరాజ్యోపవిష్టుండై " ఈ
 శాసనము జేయించినట్లు తెలియుచున్నది. వెలమరాజ్యము ప్రారంభమున
 మాధవస్వవతికి ఉమాచలము నమీవమున గల మాధవపురము రాజధాని.
 రాజ్యము పెరిగిన తరువాత అన్నయగు అనపోతానాయునికి రాచకొండయును,
 తమ్ముడగు మాధవస్వవతికి దేవరకొండయును రాజధానులైనవి. మాధవస్వవతి
 మాధవపురమును తానే పొందించి తన రాజధానిగా నిర్ణయించుకొనెను.
 ఈతని పూర్వులకు ఐదుగురు ఉమాచలమే అనగా ఉమామహేశ్వరమే రాజధాని
 కావలయునుగదా. పైన సురాచారిచిన ప్రబలవారణము లాధారముగా
 సుమామహేశ్వరమునే యుమాచలముగా భావించుట సమంజసమని నా
 యభిప్రాయము. ఏలీరుగా జూచినను సున కృతికర్త మాధవస్వపాలునికి
 పూర్వుడే కావలయును. మాధవస్వపాలుని తండ్రి మొదటి సింగమనీడని
 మనవిచేసిరిని. ఈతడే సున యక్షగాన రచయిత కావలెను. ఈతనికి కూడ
 నర్వజ్జలితురముండవలయును. ఈవిధముగా దేవర్ధవంశమున ముగ్గురు సింగ
 భూపాలురకును నీ నర్వజ్జలితురమున్నట్లు భావించవలెను. ఈవిధముగా నీ
 యక్షగానము పట్టుక వదునాల్గవ శతాబ్దము మధ్యభాగమునకు ఖేపుచున్నది.
 ఈ యూహాయంతయు నిదివరకుదాహరించిన ద్వివరవంతు లాధారముగా
 చేసినది. నిజానిజములు రాక్షత్రకవతిశోధకులు తేల్చవలెను.

ఇక సారంగధరకథనుగూర్చి విచారించు. ఆంధ్రభారతమును
 వ్రాయించిన క్రితోపాటు రాజరాజనరేంద్రునకు కొడుకు తాలుసేరులు
 నరికించిన యచీరియు తెలుగువా రంటగట్టినారు. చంద్రవంశమున
 జన్మించుటచే గాడు రాజరాజనరేంద్ర యశస్వితోపాటు కళంకమును తప్ప
 రయ్యెను. రాక్షత్రకులిది యనశ్యమన్నను సారంగధరుని దిట్టలు, నిత్రాంగి
 మేరలు రాజమహేంద్రవరమున శాశ్వతత్వమును గడియకొన్నవి. గౌరన
 మంత్రి నిత్రాంగి సారంగధరుల పృథ్విరము మాళవదేశమున జరిగినట్లు
 వ్రాసెను. రాజమహేంద్రుడు మాళవదేశమునకు రాజుని గౌరన
 మంత్రి స్వచ్ఛముగా వ్రాసెను. చేమకూర వెంకటరాజు పౌరపతి రాజు
 మహేంద్రుడును రాజరాజనరేంద్రుడును ఒకదేయని లోచనట్లు వ్రాసెను.
 ఇక కాకునూరి యప్పకవిమాత్ర మీకథయంతయు రాజమహేంద్రవరమున

రాజనరేంద్రుని యంత్రపురమున జరిగినట్లే బాహుళముగా వ్రాసెను. మనము ప్రాచీనుడనుకొనుచున్న ఈ యక్షగానకర్తయగు "నర్మజ్ఞుడు" కూడ రాజమహేంద్రవరపురమున జరిగినట్లే ఈ కథను చిత్రించినాడు. నేనూహించి నట్లు గౌరనకు పూర్వదో లేదా నమకాలికుడో కావలసిన ఈ నర్మజ్ఞుడు గౌరనపత్రగాక అప్రకవివలె వ్రాయుట నా యాహుకు మిక్కిలి దారకముగా నున్నది.

కథాప్రారంభమునకు పూర్వమున నున్న ద్వివరవంతుల నిదివర కుట్టించితిని. వాని రథవార వచన మిట్లున్నది.

"||వచనం|| భూలోకమందు వట్టడశ్రేష్ఠమైన రాజమహేంద్రవరము. ఆ రాజమహేంద్రవరపురమేలు రాజ రాజనరేంద్రుడు. ఆ రాజనరేంద్రునకు వట్టపుడేవులు పెద్ద పెండ్లాము రత్నాంగి చిన్న పెండ్లాము మోహపుడేవి చిత్రాంగిన్ని అయివుండగాను ఆ పెద్దపెండ్లాము రత్నాంగికి బిడ్డలు లేక పెద్దబాలము పెక్కు నోములు నోచి (కన్న) కుమారుడు సర్వలక్షణ సంపన్నుడైన సారంగధరుడు అతని గుళకరసాలు విన నొరరింపురా" —

సారంగధరుని రూపగుణసంపదలు రథవార వచ్చు ఆటరాలపు లేకులందు బాగుగా వర్ణింపబడినవి.

సారంగధరుడు విడిచిన పాపురము చిత్రాంగి మేడలోనికి పోయినపు డచటకి పోవచ్చునో లేదో యని సారంగధరు దాలోచించు సందర్భమున నిట్లున్నది:

అంపె లేకులు:—

"ప్రేమలో పక్షి మానిసరల్లినగరా. (అ) మేడ(పై)వాలె (అ)ల బోయి
 పిన్నమా యనిపోయి వ్రేయమునను గొంతా. మన్నింపు...గోరుర....సునో!
 అటుగాక నవలి కొడుకని నన్ను గి.మక. కుటిరా ర్తియై పలుకకుండునో
 డట్టయెడ పాపురము నిడి(చి)లియ నేని. రట్టునో మడికడంబ బట్టనో
 యిట్లు తెరవక యిట్లు చొచ్చిననంచు. (.)ట్టగా పలికేమి సెప్పనో
 పలనెరిగి యీ పాపురము దేనుపొయంబు. పునులని చెప్పరే...రారా!"
 సారంగధరుని నేరమును విచారించి శివపడించినప్పటి వరకుమిట్లున్నది

"అంతట ధర్మాననమువారి అనుమతానచేతి శోడువలీనని మోహా
(భార్య) కీ తాత్యర్థంబులు వీడిచి, వీడు పాపభద్రుండు, చిత్రాంగి యింటికి
నడిచిన కాళ్లన్ను పట్టుకొన్నచేరులున్ను అర్ధరాత్రి నమయమపుడు అదీవిలోకి
కొంపోయి నడికిరందసిన తల(వ)రులవారు వచ్చి సారంగధరునిలో యేనును
చున్నారు విననొధరించుదా" —

తలవరులచూట బుర్రుశిలందు చెప్పబడినవి.

"పుత్రయకులపావనుడగా పుర్యవించి వరగిన, సుభగబోజుల నజ్జనుడ
రాసుతుడ నిన్ను
చంపుమని మీ రండ్రి ముద్రక నర్వరమునా, యిచ్చియు, వంపినాడిది
చూడుమా భూపాలరసయా
వన్నుగా తలిరండులెయెడ భక్తిచేసి, పుండెడి, అన్న నీకీపావ మిటువలె
నల్పై రండ్రి
భక్తిలో భరుచయ్యన కడిభక్తిచేసి, కొలువగ, బోత్తలేదే మాకు నీకును వో
పుణ్యపురుషో
యిచ్చి యినుకరెహ మిటవలె బుచ్చియిపుడు, బలిమిని, కట్టుమన నెట్లాచెనో
మనుడ నిన్ను
గాన రాజనరేంద్రనానలి గతువరారు, నిర్దయు, పూని చంపగ వలతెనో
వో మనుడ నిన్ను
అయ్య యిదిగో రాజు మనసు లరళిచూచి, పోయిరి, దయ్యనను నయనంబు
గావలె నజ్జనుండా" —

నర్వజ్ఞుని తెలియు నీ యక్షగాన నరణియు తెలిసికొనుటకు నింతవర
పుట్టరించి యుదాహరించబడిన భాగములు చాలుననుకొందును.

నేనూహించినట్టిది ప్రారీసరమయక్షగానమగునో కాదో ఈ నర్వజ్ఞుఁడు
లేచెల్ల వంజితగునో కాదో పెద్దలు మరియు వరిశోధకులు నిర్ణయించవలెను.

ఏ దుష్ట శేషా చలుడు

గద్వాల సంస్థానాధీశ్వరు లాంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వారికిచ్చిన యముల్య గ్రంథములందు జగన్నాటక మొకటి. ఈ చుచావ్యమునకు కర్త యేదుట్ల శేషారావు, లయగ్రాహి గరుడాచల కవిని గూర్చి వ్రాసినవ్యుదాతడు పూర్వకవిస్తుతిలో మురారిని స్మరించిన నందర్భమున జగన్నాటక మనుచూట ప్రసక్తి వచ్చియుండెను. జగన్నాటక మనునది మనకు లభింపని మురారి రచనములందొకటియై యుండునని యూహించితిని. కాని నాయూహ నిజమైనది కాదు. శేషారావు రచించినది అంధీకరణము గాదు, ఇది యాతని స్వరంధ్రకావ్యమే, అనువాదమైనదో నీరదు తాననువారము చేసిపట్టు చెప్పు కొనవలెనుగదా ! అట్టి ప్రసక్తి యేమియు నీ గ్రంథమున కానరాదు.

శేషారావు సంగీతసాహిత్యభరతరాస్రాధినకంఠకావహరు. కౌండిన్యగోత్రుడు, చెన్నయ వండితుని పౌత్రుడు మరియు నాగేశ్వరి (నాగభూషణ) వండితుని పుత్రుడు. వనవర్తి సంస్థానములో, వనవర్తి చెంత గల భిల్లా గణపుర నివాసి. ఈతని పూర్వులు ఏదుట్లనండి భిల్లాగణపురము నకు వచ్చియుండురు. కనుకనే వీరి యింటి పేరు ఏదుట్ల వాడైనది. ఏదుట్ల గ్రామము జట్రోలు సంస్థానములోనిది. పూర్వకవి సంస్తుతిలో వీరడు పింగళి సూరనాధ్యనిగూడ స్మరించుటచే నీరదు సూరనాధ్యని తరువార మున్న వారనుట నిశ్చయము.

ఈ లాశవలగ్రంథమున తిరు కృతులున్నవి. మొదటిది జగన్నాటకమను ద్రైత్యానముల కావ్యము ౧౫౦ కమ్మలందున్నది. అట్ల తరువాత దారిగర్వుల నృసింహశతకమను మరియొకకృతి యున్నది. దారిగర్వుల నృసింహస్వామి సంగవట్టమున నున్న జట్రోలు సంస్థానాధీశ్వరుల యిలువేలును. ఈ దైవరమును గూర్చి యిదివరకు దారిగర్వుల

దర్శయామాత్మనిగూర్చి వ్రాసిన వ్యాసమందును, శేషభట్టరు సింగరా
చార్యులగూర్చి వ్రాసిన వ్యాసమందును, కొలదిగ ప్రస్తావించి యుంటిని.
శేషాచలుని పైరెండు కృతులును నొకే తాళపత్ర గ్రంథమందుండుటచే నిది
మూలప్రతి గాబోలునని నానుచు. ఈ గ్రంథము మిక్కిలి తీర్థావస్థలో
నున్నది. చాల భాగము కిలమై పోయినది.

ఆగస్త్యాటకము ప్రారంభమున గల పద్యము

॥ శ్రీ సీతా నైవమందలంబున పర శ్రీగంధమన్ బాసి (సా)

భ్యాసంతో తన విశ్వరూపము కర్తున్ భద్రంబుగా వ్రాసి యో
హాసాద్వి (బ)హు భారమయ్యెనని నర్మోక్తునీ వచారంపునన్
హాసప్రీడలు నల్పు రామపురు కృత్యాదిన్ కృపన్ బ్రోవుతన్.

రెండవ పద్యమున సీతాదేవిని, మూడు నాల్గు పద్యములందు శివ
పార్వతులను, ఐదు ఆరు పద్యములందు బ్రహ్మ సరస్వతులను, ఏడు ఎనిమిది
పద్యములందు విష్ణుశక్తుని, తొమ్మిదవ పద్యమున నాంజనేయుని, పదియవ
పద్యమున ననంతరుని, పదునొకొండవ పద్యమున నవగ్రహములను, పండ్రెండవ
పద్యమున నష్టదిక్పాలురను, పదమూడవ పద్యమున గురుదేవుని, పదునాల్గవ
పద్యమున మునిజనమును, పదునేనవ పద్యమున ద్రుపుని స్తుతించినారు. ఈ
దేవతాదిత్యస్తోత్రపద్ధతియం దీరతొక క్రొత్త విధానము నవలంబించినట్లు
తెలియుచున్నది. నవగ్రహములను, అష్టదిక్పాలురను, 48గురు మునులను,
ద్రుపుని పూర్వాంధ్రకపులు స్తుతించి యుండలేదు. ఈ స్తోత్రాదిక మీరని
కావ్యాగ్రమునకు సూచికగా బావింపవలెను. ఆంజనేయ స్తోత్రమిట్లున్నది.

సీ॥ ఏ మహానత్త్వండు రామకార్యంబున గిడులెల్ల నచ్చనగిల్లతాదె
ఏ బలప్రభాతు దేడువారాసులు తాల్యలీలి లంఘనము తేసి
ఏ సింహవిక్రముం దెలమి రక్షణంజరారి నీగలరీతి నణచిపుచ్చె
ఏ మహానమనాయ దింద్రారి ఖండించు వేర తారలు కటివేల బెరగె

దారగిరి చాలనద్రియాదక్షశక్తి

పార సౌమిలి తీవమే ప్రదుదానంగె

నట్టి గుజవంతు ధీమంతు నదికళాంతు

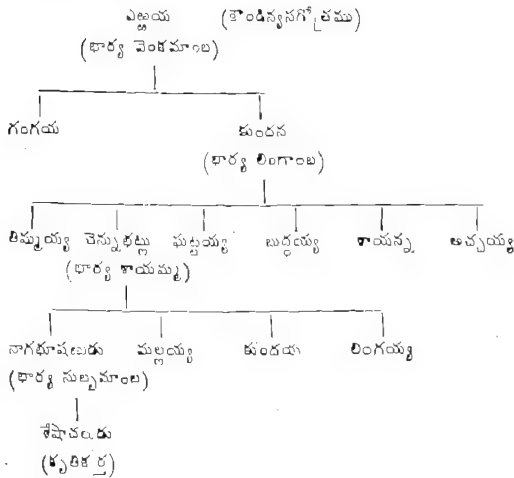
వ్రకట జయవంతు హనుమంతు బ్రస్తుతించు.

(౯)

దేవతాస్తోత్రము తరువాత పూర్వకపు లందరివలె నీతడుగూడ సుకవి ప్రశంసయు, కుకవి నిందయు చేసినాడు. అటుపైన తన వంశావతారమును చెప్పుకొనినాడు. గురుస్తోత్ర సందర్శమున తన గురువు పేరు సూచింపలేదు. కేవలము గురుదేవుడనినాడు.

గీ॥ అమర మంత్రిచదేశంబు విమలతయును
ఫణ్ణజనవర్ధనంబును బుధసమీప
వర్తనము తావ్యచింత యవ్యయనివాస
మకదు త్రి గురుదేవు నే నభినుతించు.

గురువుపేరు కంతోక్షిగా చెప్పబడదుంటుందగూడ ఈ కవి యార్యాత్మిక రృప్తిని మరియు నీ జగన్నాటక కావ్య ప్రశ్నోత్తరము చాటుచున్నది. పదునైదు పద్యములంత కవి వంశావతారమున్నది. దాని ననుసరించి శేషారావు కవి వంశ వివరించుచున్నది.

తాత ముత్రాతలను చెప్పినచోట వారి గ్రామనామము ప్రసక్తి లేదు. కాని తండ్రిల తరమును చెప్పనవ్వకు వారు "భిల్లాగజపురముందిరు" అని చెప్పినారు. కనుకనే వీరిపూర్వులు మొదట ఏదట్లలో నుండియుందురనియు తరువాత గజపురమునకు వచ్చియుందురనియు సూహించిరిని. పంజావతార పర్వమందు వివరణ తననుగూర్చి కవి చెప్పకొన్న పర్వమీరితిగా నున్నది.

మ॥ పర కౌండిన్యకుతోర్వపుండ గురుసేవాప్రీతుడన్ చెన్నయ
స్థిత నల్పేత్రుడ నాగకాత్రిసురుడన్ శేషారలాభ్యాదిచే
సరయన్ తూమి సురాశిషంబులను మేలైయుందు నేదట్ల న
ద్యుర పంకార్చకుడన్ నమస్తజననాథశ్రేణి సంపూజ్యుడన్.

ఈ పర్వము తరువారగల పరనమునుబట్టి మనమీరిని గ్రంథప్రయాణక సవగరము చేసికొనవచ్చును. ఆ పరన వర్చటర్చట శిథిలముగానున్నను కాని సుదాహరించుచున్నాను.

"మ॥ ఇట్టియే నాబాల్య ప్రేర్థలి శ్రీరామచంద్ర చరితారవిచ మకరందబిందు కందళర కసాస్వాదన కౌతూహల శుంభదృమదృమిర దింబాయమాన మానసుండనై యొక్కనారు సుఖయాతలంబున నిద్దుర జెందియున్న నరుణోదయ సమయంబున న్యవ్వంబునందు నర్థ (నారీశ్వర?) రుండును తర్హ్మిక భాగంబున నొక్క శ్రీ వైష్ణవుండును తత్పురో భాగంబున నకలతూషా విశేషాలంకారితయై విదురి సిందూర రేఖించిర పాలవలకయనై శరంబున కిరీటంబు బెట్టి (చేర) వేణువునుని, నైశాఖ స్థా(న) కంబున నిలిచి(...)లంబు నలుపుచున్నొక దివ్యశక్తియ సన్నిట శివుడున్నాడని (.) తంబుగడించిన నర్థనారీశ్వరుండు హారేరామ గోవిందాయని యంచ నుడుపుట నుడుపుచున్న యవనరంబున నహార్య పర్రనమిది యేమొకోయని న్యవ్వు జాగ్ర (.) కుండనై తర్హ్మిక భాగ నివాసి) శ్రీవైష్ణవ చక్రవర్తి నడిగిన నరకు జగత్పాటకం బిటువంటిదే యని యానరిచ్చిన తిగ్గన మేల్కొనిన యునంతరంబు(న) నీ గ్రంథ నరణి: (.....) గలిగె నా శ్రీవైష్ణవసార్యభౌము(రు)ను శ్రీరామస్వామి యని పెద్దలానరిప్పిరి గావున నన్నర్యం పరంపరా నుష్టాసాధిదేశక యరందే కావున తరంతంబుగా ప్రబంధంబు సేయం

బూనిన నరండు హృత్పర్మ కర్ణిణాస్థాన నివాసుడై యాట్లు పలికింప దొడంగె" —

దీని రరువార వృత్తాంతములున్నవి అటు రరువార భాగమిట్లున్నది.

"వ॥ సాష్టాంగ రంద్ర ప్రణామం బాచరించి

ఉ॥ ఈ మ(హి) గర్భ వద్యముల నింపె (సలా)రు కృతుల్ తెలంగ నే
నామహనీయ కావ్యము(న) కంఠిలి తేనీ నురించి మొక్కి శ్రీ
రామవదారపంద మకరందముతో (తుల)దూ(గునీ...)
..... ముల గూర్చిరి భక్తిర (సై)క (సి)ష్టచే" —

పై వద్యమున శేషారావున కృతికి మూలమేదైన సూచించబడినదో లేదో తెలియదు, అటుపై కథారంభమైనది.

"వ॥ అర్జునయ వరంవరా లిస్మద్విగా నాయెనర్థం బూనిన భరత కాస్తూరి
ద్యౌత్వ విద్యానుసారంబై న జగన్నాటకంబునకు కథా సూత్రంబెట్టిదనిన

ఉ॥ శ్రీమ దనంధరాద్యు(దును) సే(ప్రి)తు దమ్యంతు దాభ్యు రద్యయం
తై మహనీయరేణిమన నాదియునంతము లేక న్వప్రణా
గామిత (మై)న యిచ్చను మహత్వము సేయుటకై నిరంతుశ
ప్రేమను ప్రౌద్ధ బుచ్చుటకు లేర్కొని కల్పన (గా) నొనర్చె రాన్.

ఉ॥ మేటి(గ విశ్వ)రూపుడు నమేయగుణాండగునట్టి బ్రహ్మజం
బాటము (మీ) ర (నొ) వ్యగ నజ్ఞానము (....)టకై అనర్చె నీ
నాటక మాటకుందగిన (నా) జెడులైనటువంటి పస్తువుల్
దీటు కొనంగజేసె నదిదీరత నా (- -) రంబు నొందగన్.

క॥ వడిగుల తాండవ మనగా
కడువడి లాస్యంబనంగ మనమగునీ రెం
రడరించిటి (. .) దగి (.)
నరలక (సామాజి)కంబు సంపాదించెన్,

క॥ చరతాండవ నటనమునకు
పురుషుడువలె లాస్యస్మర్యమునకు చతురయై

నరసింహుడు నలిగావలె

నిర (పుగ) నీ యిచ్చ (....) ములు జూచెన్" —

ఇట్లు యాచినంత నొక నువ్వు త మిరునం బావిర్పవించుటయు నారి
వలన నకటసామాజికార్పితి గలుగుటయు నమస్తస్పృహయు ప్రశుముగా
చెప్పబడినవి. ఆశ్వాసము ముగియుననగా నొక వచనమిట్లున్నది.

"ప॥ అని పలికి విదూషకుండు విశ్లేషణనట దంతప్రజామంబు లావరించి
పరాకరల సంశ్లేష్టంలైన అంజలి(హారంబు) నిటలతటంబున మటియింది
సామాజిక స్థపంబు నేయందలంది" —

ఈ సామాజిక స్థపము న్రగిణి, పంచరము, వనమయూరము
భుజంగప్రయాతము, రోదకము, మత్తకోకిల, వృత్తమలందున్నది. వాని
రథవార

"ప॥ ఇట్లు సమస్తదేవగానవంబులు నేయుచున్న యవనరంబున సూర
ధారుండు నమయోచితంలైన జగన్నాటకం(బునకు) నాదికారణంలైన
పాత్రము వచ్చుట యోగ్యంలైన గీతంబుగడించుమనన మహా
ప్రసాదంబని విదూషకుండ్లిని రలంచె" — అని శలదు.

అటుపైనాకచూర్ణికయు, ఆశ్వాసాంతవర్కములునుగలవు. ఆశ్వాసాంత
గర్వములం రాయా ఆశ్వాసములందున్న కథాంతము లన్నియు ధృవముగా
చెప్పబడినవి.

I శిలి శ్రీమద్రామచంద్ర కరుణాకటాక్షవీక్షణలల్ల కవిలాపాత్ర,
అవస్తంబనూత్ర కౌండిన్యనగోత్ర పవిత్ర యేదుట్ట చెన్నయూరిదాన
పౌత్ర, నాగేశ్వరాంతర్యామి పుత్ర, సంగీతసాహిత్యభరతాస్రాది
నకలకలాప్రవీణ, విద్యజ్ఞనవిరేయ, శేషాచల నామధేయ ప్రశీరింతైన
జగన్నాటకంబును మహావాన్మంబునందు అనుక్రమణికయు సత్సన్ది
రూపులైన పరబ్రహ్మయందు తీవ్రవక్తృత్వారి జననంబును, నరండు
దివోద్ధారణంగా భరతాస్రామిరూపాధ్యాత్మవిద్యానుసారంబుగా
ప్రపంచనాటకంబారంభించుటయు తర్పరంబునందుప్రవిధాండంబులు
బుట్టి వికసించిన తద్భూతరతశక్తి త్రిమాత్రు లన్యోన్య పరిగ్రహ
సామర్థ్యంబున నాట్య సామాజిక సంపత్తి నా పరబ్రహ్మనిరేఖంబున

నిదూపితులై నిలుచుటయు తత్పరమేశ్వరుండు నభానదనంబు గల్పించి పేరొగలంబు (న్న) నమయంబున మార్దంగికాది సామాజిక జనంబు నతనిం బ్రశంసించుటయు బుద్ధి విదూషకుండు మనస్సుత్ర దారి యనుమతంబున విప్రమాతృకాగమన సూచనంబు సేయుటయు నను కథలు గల వ్రథమాశ్వాసము" —

II ".....విప్రమాతృకాగమనంబును, అయ(.....)ంబు వాచికాధి నయంబున తెప్ప (.....) దను గమ్యమానులైన విప్రులు వేద శ్రాతజ్యోతిషసాముద్రికశతనన్యవృషాపీఠస్థితైర్యాదివిద్వజ్జుల ప్రసంగించుటయు, క. (.....) దాల్చి అంగికాభినయంబు (.....) యించుటయు, తత్పురోభాగంబున చతురంగబలసమేతులై రాజ మండ్రులు చనుదెంచి తమ తమ .... టయు .... నాట్యాభినయంబులు సలుపుటయు, మాగడులు స్తోత్రంబులు చేయుటయు, వైశ్యమార్గక యేతెంచి యాచార్యంబున నభినయించుటయు, వర్ణవహితమాతుల కన్యకావివాహానిర్ణయంబులును, కూడమాతృకచనుదెంచి సార్వత్రికంబున నభినయించి.....వర్ణభేదంబులు దెలుపుటయు, (స)కల శక్తిప్రకారంబు సేయుటయు నను కథలుంగల ద్వితీయాశ్వాసము.

II ".....మహాశ్వంబునందు నహంకారంబు మనుచారియను భార్యతో నమెతుంతై వచ్చి తన ప్రభావంబు చక్కాబించుటయు, మోహం దేతెంచి భన స్థితి చెప్పటయు, (కా)మాగమనంబును (ర)రి వర్ణనంబును, లోభుండు తృప్తయను పర్మిలోడం గూడి చనుదెంచి తన నదక చెప్పటయు క్రోధుండు హింసయను మహిషినహారంబుగా మద మత్స్యమలం గూడివచ్చి తన ప్రభావంబు రూపించుటయు గాదాపర్వ జౌర్ణలైన చార్వాక శాస్త్రేయు లేతెంచి తమ స్థితులు నటించుటయు, తైవ వైష్ణవ నంబాదంబుచే యుద్ధంబగుటయు, సుమరియను సాధ్వీ నమేరంబుగా బివేకుం దరుదెంచి తర్కలహంబు మోస్తుటయు నను కథలుంగల తృతీయాశ్వాసము" —

V "..... ద్వైతవిశిష్టాద్వైతాద్వైతలేతెంచి భేద, భేదా భేదా భేదంబులచేత బ్రహ్మన్వరూపంబు నిదూసించుటయు నను కథలుంగల చతుర్థాశ్వాసము" —

V ".....జగన్నాటకంబును మహాకావ్యంబునందు విరాడ్వి గ్రహం
దహంకార భార్యయైన మమ.....శాంతిని వానికిచ్చి పెండ్లిచేసి
నిరహంకారుండని పేరుపెట్టటయు, శాంతి పరిణయంబును,.....
నొందుటయు, చంద్రవాయు మన్మథాద్యపాలంభనంబును, (..) పూజా
విధానంబును, శాంతి గర్భంబును, జ్ఞానదేవుండు జ(నియించి) జగ
న్నాటకంబునకు వచ్చుటయు, జ్ఞానోపదేశంబును (..)ద భూమికు
నితిహాసంబు దెలుపుటయు, ఉదయాస్తమయవర్ణనంబును, శాంతినిరహం
కార జ్ఞానదేవులు జనులకు సంకయపరిచేర్పడంబుగా పలుకుటయు
నకలతనులు నవ్వురమపురుషుని సుతి నలుపుటయు నను శతలుంగల
పంచమాశ్వాసము" -

పైనుదాహరించిన అశ్వాసాంతగద్యములవలన జగన్నాటక ప్రబంధ
కథా ప్రధాన మనకు స్పష్టముగా గోచరించును. ప్రవేశాధ చంద్రితగుము
వంటివానిలో మనకి జగన్నాటకము విపరి మూఢాశ్వాసములలోని కథ కొంత
కానుపించునుగాని మొదటి రెండాశ్వాసములలోని వృత్తాంతము మూల్ర మీ
గ్రంథము వైశిష్ట్యముగా భావించవలెను.

శేషచలుని రెండవకృతి తారంగదుపుల సృసింహ శతకము. ఈ శతక
మంతయు సీనపద్యములం దున్నది. సృసింహస్వామి నాపాదమస్తకము
వర్ణించు పద్యములును, స్వామి వైభవమును వర్ణించు పద్యములును పోదకోవ
రారపూజాపద్యములు (కాటోలు)ను, దశవతార పద్యములును ఈవిధముగా
సృసింహస్వామి వరముగా నున్నదీ శతకము. అన్ని పద్యములకును ఎత్తుగలి
వివర రెండు పాదములు ముకుటమొకే విధముగా నున్నది.

"ప్రితి ననుబ్రోవు దనులోను యాతుధాన

గజ కరటిసంహా సింగపట్టణ సృసింహ" యనునదీ ముకుటము. ఈ
శతకము ఊర మిక్కిలి శిథిలముగా నుండుటచే పద్యము లెక్కువగా నెత్తి
వ్రాయటాలవైతిని. మచ్చునకై యొకపద్య ముదాహరించును. ఇది పోదకోవ
రార పద్యములందొకటి కాటోలును. దీని సంఖ్య 35.

సీ ప్రాగ్గిరి మీదను బాలావచ్చర సాంద్రడిరినెల్ల నమయతేసి
కమలకైరవషండకల్లికాంతస్థమా పుష్పాది శాంతుల గప్పిపుచ్చి

వదియారు వన్నెల బరగి సువర్ణమో బంగారు చాయల పాటి నొంచి
దిననాడుక నమించిన వేళల సెలంగు సొంద్య రాగంబుల నవురు నది

యలరి పీతార్తమై తెలు వమరుచున్న
వస్త్రయుగ్మంబు నొనగెద వసుమతీశ
ప్రీతి ననుభోపు దయతోను యాదుదాన
గణకరటిసింహ సింగపట్టణ నృసింహ" —

ఈ రెండు కృతుల రఘువార రెండు మూడు లాటియాకులు వ్రాయనివి
కలవు. వానిలో నొకదానిపై మూడు వద్యములున్నవి. ఇవి పై కృతులకు
సంబంధించినవి కాకపోయినను వాని నిట సుదాహరింతును.

"ముదంబుమీర నీవు నేను ముందె చెల్లిచెసినా
మిదెలపాటి మీరు వాడమిందు వేములందు దీ
పు దా(...)బెలంగెరా(...)లు దెట్లినట్లనే
ఆదేమి వింతలయ్య నమ్మినట్టి వారి చెంగటన్" —

క॥ కాయలు గూరలువలె నా
రాయజుఘర నతుల గోర రాగా వైపా
టీయెర దెలిసెనుగద నీ
మాయలుగల రర్మవరన మంచిది కృష్ణా.

గీ॥ వెలదితోలు వెల్లివిరియంగ నిన్ను రా
నమర వాదిదేల యందె పొమ్ము
యెత్తుకోలు దిన్నెల్లిట్ట పట్టారకె
యేల సికు దాని నేలు కృష్ణా" —

పైకంద వద్యమున నున్న నారాయణపుర మెచ్చటిదో, నారాయణ
పురములు మన దేశమున ప్రతి మండలమునను గలవు, వాని కృష్ణదెచ్చదెచ్చట
గలదో తెలియదు.

ఏడుట్ల శేషారలుడు పింగళి నూరన రఘువారి వాడనుట నిశ్చయమైనను
ఏ కాలమువారి? ఇరమిర్లముగా తెలియుటలేదు. అనను అగన్నాటక
వస్తువునుబట్టి ఈ మహాకవి ర్రికాలములకును చెందినవారని మనవి చేయు
చున్నాను.

(గోలకొండ పత్రిక 28-2-1981)

పొత్తుపి వెంటటామాత్యుడు

శతశతాబ్దాల కాలమునుండి "నూటయెనిమిది దివ్యునిరువదల సుబ్బు
 రామ శతకము". కవిత్వమంద గొప్పటి కావ్యపోయినను పరిశోధకు
 లకు, చారిత్రకులకు తెలియుటకై దీనిని వ్రాయుచున్నాను. ఈ కవి కాలము
 శతక సాధారణముగా తెలిసికొనుటకు వీలులేదు. ఈరచకు రాయలసీమవాడై
 యుండునని నాయూహ, అందు కాధారము శతకప్రారంభమున నున్న
 మొదటి పద్యము. పద్యములన్నియు నీనములు, మకుటము ఎత్తుగిలిలోని
 చివర రెండు పాదములు.

"మహిళ రోపాయ ధూర్జటి మరవిధేయ

సూర్యశతకోటినిభకాయ సుబ్బురాయ"

ప్రారంభపద్యమిట్లున్నది.

నిః శ్రీరామచంద్రుల సేవించి యశ్వత్థ నారాయణుని వేద్యమీర దలచి
 పెన్నజాతురి పురి చెన్నరాయలసేంచి అంజనేయుల భక్తి నభినుజించి
 వ. ఆగిరి నృసింహు వర్ణించి యాచరికొన రంగేళుని గొలిచి విఘ్న
 రాజునే ప్రార్థను రమణతో ఘాటించి పలుకులతోడిని ప్రస్తురించి

వేద్య హాస్మాది రాయని వినుతిదేసి

నిన్ను మగిలోన నుతిచేతు నన్నుద్రోపు

మహిళ రోపాయ ధూర్జటి మరవిధేయ

సూర్యశతకోటినిభకాయ సుబ్బురాయ.

పై పద్యములోని ప్రదేశము లన్నియు అనంతపురము మండలము
 లోనివి, కనుక నీశవి యనంతపుర మండలవానియై యుండును.

2 నుండి 108 వరకున్న వర్ణములందు నూట యెనిమిది ధివ్యులిరువరులును అచటి దేవతలును వర్ణింపబడినారు. 109 వ వర్ణములో కవి తన్ను గూర్చి యీ విధముగా చెప్పుకొన్నాడు :

సీ॥ ముదిరాత్ముడగు పెరముల్కి వెంగనకేను పొత్తుండ హరితనగిరజాండ
అనపు పొత్తపి చెన్నయామాత్య నూనుండ మహితలాత్ముడ మానధనుడ
కామక్షమాంబను పునసాద్వివరగర్భ జలధివల్లరుడ మహానరన గుణుడ
సిరిమించు రాయలచెర్వు యల్పారుడ(1) పునుగ వెంకటాచార్యునివరుండ

ధర్మచరితుండ నిరతాన్నచాతవనుచు
నీకు మ్రొక్కెడ ననుబ్రోవు లోకవంద్య
మహిత లోపాయ భూర్వతి మతవిధేయ
సూర్య శతకోటి నిభకాయ గుల్బాయ

ఈ వర్ణమువలన నీ కవి తాతపేరు వెంగనయనియు తండ్రిపేరు చెన్నయ యనియు తల్లిపేరు కామాక్షమ్మ యనియు తెలియుచున్నది. పొత్తపి కడవ మండలములోనిది. ఈ కవి పూర్వులు పొత్తపినుండి యనంతపుర మండలమునకు వీరియి స్థిరవడి యుండుటలే వీరికి పొత్తపి యనునది అంటి పేరుగా వారుకలొకి వచ్చియుండును. తాతగారి పేరునకు ముందున్న పెరముల్కి యనునది పొత్తపికి సమీపముండున్న గ్రామముట. కవి పేరునకు ముందున్న "రాయల చెర్వు యల్పారుడ" అనగా నేమో నాకు తెలియరా దయ్యెను. తాతపేరునకు ముందున్నది పెరముల్కి. యను గ్రామము, తండ్రిపేరునకు ముందున్నది పొత్తపి యను గ్రామము, తన పేరునకు ముందున్నది రాయలచెర్వు అను గ్రామము; ఈ విధముగా నీ ముగ్గురి పేరు లకు ముందు మూడూళ్ళ పేర్లున్నవి. మూడుతరములవారు మూడు చెరువుల నీళ్ళు త్రాగినట్లున్నారు. చిట్టచివరకు "రాయలచెర్వులో" స్థిరవడి పోయినారో లేదో!

చిట్టచివరనున్న (110) వర్ణమున శృంగేరిచరణమనకై తన్ను పోర్చు హిందనవారినిగూర్చి యీ విధముగా చెప్పినాడు.

సీ॥ శ్రీహిందు చనరెడ్డి సింధునిఘాంతుండువిఘ్నభూత్ముడగురంగవిభురనయరు
పునుడు చిన్నాగమ్మ గర్భోదయందగు చినసుంకిరెడ్డి నకా జేర తిరి

మేదిని నూటయ్యెన్నిది దివ్యరథవరుల్ వరుసలో వర్ణించి బాంధవీర
సుబ్బరాయనిపేర సురుచిరంబుగ శతశము రచించుమటంచు పునరమెరయ

పరికినను నేను మీపేర భక్తి నంత
రముగ జేసితి నను చాల దయతో బ్రోవు
మహారోపాయ ధూర్జటి మర విధేయ
సూర్య శతకోటినిభవాయ సుబ్బరాయ

ఈ కవి రైలి రెలియటరై రెండు పద్యముల సురాహరింతును.

సీ వినియ భక్తిస్థానమున భుక్తివానగెరు దేవుని నిదనుంది దిగులుమాని
సారంగముల రెంటి సారంగమున గూర్చి సారంగధరు జూచి నరసుదగుచు
వండు వెన్నెలలోని వండు వెన్నెలగాంచి వండు వెన్నెలగల బయలుబట్టి
వరితాపమందక వరితాపమును దీర్చి వరితాపహరు గురు ప్రస్తుతించి

జ్ఞానమార్గంబు రెలినిన మానపుండు
అతిభుదన మించి నభ్యుదయమందకున్నె
మహారోపాయ ధూర్జటి మరవిధేయ
సూర్య శతకోటినిభవాయ సుబ్బరాయ

(89)

ఈ క్రింద పద్యము రత్నావళిలో దశకమని యున్నది.

సీ శ్రీపుర్యరంబున చెన్నించు గుణనాథు నేవేళ భార్యలో నెన్నికొనుచు
అలచుచ్యెమై నీటి తెరుకెక్కవలెగాని మూపున పెనుగొండ మోవరాదు
మోతయై ముసైను గోరాడవలె గాని దిగులొంగగా నోరు తెరువరాదు
దీనర నొక్కరి రితియగావలె గాని రెండున నృపతుల ద్రుంపరాదు

శబ్దవలెగాని రోకట గొట్టరాదు
ఉండవలెగాని కత్తి మెంకొడరాదు
మహారోపాయ ధూర్జటి మరవిధేయ
సూర్య శతకోటి నిభవాయ సుబ్బరాయ

(98)

ఈ భక్తవచనము పుంరత్నలో ఘటించును.

సూర్య శతకోటినిభవాయ (గోంకొండ-ప్రతిక 29-2-1081)

విశాఖపట్నం నామక పుస్తకమునందు

త్రి లో క భే ది

విధివిలాసమైట్టివోణాని కాంగర్వమున కనుమరుగైన కృతులును దర్శించి జీవితములును ఎన్నియోగలవు. హలప్రవాహమున తెదురి నిల్చిన కృతులు కొన్నియే. కగమ గ్రంథము చిత్రములైనను నామకాపారులు తెలియరానివి కొన్ని; నామనూత్రావశ్యములు కొన్ని, జీర్ణావస్థలోనున్నవి మరికొన్నియు గలవు ఇట్లున్నవానిలోగూడ చరిత్రమున తెక్కనివి నేననేను. ఆయా గ్రంథములలోపాటు వాని కర్తలకుగూడనదియే గరిజ్జననది చేతుగా చెప్పినవక్కరిలేదు. ఇట్ల చరిత్ర తెక్కని చరితార్థముల కొకడు త్రోవకట్టి యను కవి, త్రోవకట్టి యనునది నామకరణమునాదు రిదిచెప్పుడు తెట్టిన పేరోలేదా సీత దాధులైన పిమ్మట అయిదుకొన్న దిరురనామమో తెలియదు. మరియును సీత దే యూరివారో, ఎప్పటివావో నదిగా తెలియదు. ఈనవి రచనము 'నకలదర్శసారము'. ఇది హరివంశాంగరగము నకలదర్శ సారముని యొకతోటను నకలదర్శసారాయమని మరియొకతోటను ఈ గ్రంథముండె తెందు విధములుగా పేర్కొనబడిన దీర్ఘలి. ఇది నాణ్యంగాన మూల గ్రంథము. ఈ లాకష్టర గ్రంథము దిస్కానియా ప్యూబ్లికేషన్సు సంస్కృత అకాడమీ గ్రంథాలయమున కథిలావస్థలో నున్నది. ఈ కవి దేశబాలారులు కనుగొందచున్న దీనికి పీఠిక లేదు. లేదనగా కవి వ్రాయ లేదని కాదు, శ్రతి వ్రాసికొన్న మహానురావు ధర్మానిని వ్రాయలేదు. ఐహో! అననికి లభించిన మార్పికలోగూడ పీఠిక మాయమైయుండును.

మొదటి కమ్మ ప్రారంభమున "శ్రీ వెంకటేశ" యని వ్రాయు కాదు శ్రీకారము చుట్టినాడు. అటురదవార "అంకిరంబగా వా యొకర్వం బునిన నకల దర్శసారాయంబునకు కథాక్రమం దెల్లదనివ" అను కవచ ముతో గ్రంథమారంభమైనది. అందుచేత అంకిరము గొన్నవాని చరిత్ర మంతయును నీ పీఠికకు హాడుబోయినది; కవి యచ్చున ప్రవేషయోగి లగా ప్రదిని వ్యాసకొన్నవారు కుట్టజెప్పవనియోగి. కనుక దిగ్గంత మారగా

మొదటి చేతులలో సరిగినదో ఏయేదళం ననుభవించినదో తెలియదు, అందుకే పీఠిక లేకుండబోయినది. ఇక మిగిలిన గ్రంథమారావముగా నీ కవి దేశకాలాదుల నూహించుటకు ప్రయత్నించును.

పీఠిక బువ్వమైనందులకు, ఆగ్యాసాంకపద్యములును గద్యములును మూల మధ్యస్థవర్ణమున కొంత కఠిలముగానైనను కొనయాపిరితో నిల్చినది. కిరులో మేలనునది యిట్టిదవాబోలు. కవి తన తాతరంధ్రులను గూర్చియు తన్ను గూర్చియు వ్రాసినకొన్న ఆగ్యాసాంకగద్య పీఠికగా నున్నది.

"ఇది శ్రీమద్రామరాంధావరప్రసాద నవరసానుబంధంబున ప్రబంధో నిబంధరాజురీచురీణ సకలవిద్యాప్రపీఠ గౌరవగోత్ర పవిత్రవారిశ్ర గౌరవో మాత్యుపాత్ర రామయమంత్రిపుత్ర సకలజనస్తోత్ర సంభావిత బ్రిలోకభేది శతదీర్ఘతై న హరివంశంబునందు సకలధర్మసారాయంబునందు" — అటుపై నాయా ఆగ్యానములందలి విషయముల అనుక్రమణిక గలదు.

శ్రీనాథునకు నమకారీనుడును, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, నవనాథ చరిత్రము, అక్షుడివివాద్యనేతకృతివిరూపయనగు గౌరనమంత్రి అంధరలోక మున కీవంతి వరివిడుగు. మన బ్రిలోకభేది ఈ గౌరనామాత్యునకు మనుమడై యుండునని నే నూహించుచున్నాను. గౌరనామాత్యుని కాలము క్రీ. శ. 1388-1445 అని ఆంధ్రకవిరంగిడివాడు నిర్ణయము. గౌరనకు మను మడు గనుక బ్రిలోకభేది క్రీ. శ. 1445 ప్రాంతములం మండియుండును. బ్రిలోకభేది తాత ఈ గౌరనయే యేల కావలయును; తేలికడు కాగుడరా యను ప్రశ్న యుదయించును. ఇరువురి గోత్రము లొకటే యగుటయును, ఇరువురును శైవసంప్రదాయమునకు చెందినవారగుటయును, ఇరువురును తెలంగాణమున వర్తిల్లియుండుటయును వాడు తాతమనుమలను నా యూహకు కారణములు. ప్రసిద్ధుడగు నీ గౌరనామాత్యునకు రామయమంత్రి యను కుమారుడుండిన ద్విరారారములలో ప్రవహనవో నా యూహ నిజమగును. వేల్పుటిపీడుల కథలందు "కొళ్ళసోట్లాట-గోపుయ్యభము" మున్నగువానిని రచించిన మల్లనగూడ గౌరనామాత్యుడేత్రుడు మరియు రామయమంత్రి పుత్రుడు. ఈ మలినయు మన బ్రిలోకభేదియు నన్నదమ్ము లనుకొంద

• శివంపాపిరి, టుని, మదియకో ఆగ్యాసాంకగద్యము.

మన్నతో పీఠి గోత్రములు వేరువేరుగా నున్నవి. మల్లసది తొండన్నగోత్రము. బ్రిటానిక భేది గౌతమగోత్రము. కనుక హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానాద్యనేక గ్రంథ కర్తయగు గౌరనామాయ్యుడే బ్రిటానిక భేదికి తాతయని భావించుట యిప్పటికి తెన్న.

శ్రీరంగమహర్ష్యులు రచించిన బైరవికవి గూడ గౌతమగోత్రుడు మరియు గౌరనామాయ్యపుత్రుడు. కీ. శే. మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారి బైరవుడు ప్రసిద్ధుడగు గౌరన(హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానాది గంభకర్త) పుత్రుడే యనిరి. అట్లయినచో నీ బైరవుడు మన బ్రిటానిక భేదికి పితృపుత్రుడును. బైరవకవి గద్యమిట్లున్నది.

“ఇది శ్రీమద్రామదాంబా వరప్రసాదలబ్ధసిద్ధసారస్వతవిజ్ఞానగౌరవ గౌరనామాయ్యపుత్ర సుప్రసిద్ధియ బైరవ నామధేయ ప్రణీతంబైన శ్రీరంగ మహర్ష్యులను పూజిత ఫయంచు ప్రథమాశ్వాసము” —

గౌరన, బైరవుడు, బ్రిటానిక భేది పీఠిక గద్యములందు కొన్ని పోలికలు గానవచ్చుచున్నవి. వీరందఱును “కృతమదాంబావరప్రసాదలబ్ధ” కవిత్వా సంపన్నులు. కనుక పీఠికే కుటుంబముకారని యూహించుట సీదియును తోడ్పడుచున్నది.

ఈ గ్రంథపు పీఠిక పోయినదని తొలుతనే మనవిచేసితిమి. దానిలో కృతిపతి మరియు కృతికర్తలనుగూర్చిన విపులమైన చరిత్రముంపియుండును. ఈ గ్రంథమునకు వెలొకప్రతి పీఠికతో లభించిననేగాని యాలోచు దిరదు. ఆశ్వాసారంభవర్ణములును, ఆశ్వాసారంభవర్ణములును కొన్ని రక్తి యుండుటవలన నీ కృతిపతి పేరుమాత్రము తెలిసికొనవచ్చును. ప్రథమాశ్వా సారంమున కృతిపతినిగూర్చిన వర్ణము లెత్తివ్రాయును వ్రాయనవాడొక వర్ణము వ్రాయదగిన స్థలములో తొందరాగ మూరక విడిచిపెట్టి రేవేర రాగమిట్లు వ్రాసినాడు: “లోగనంసీర, త్వరమ వల్లెర ఇనపొలసంస శివ్యధీమణి” కనుక నీ “నకల ఫర్మసారము”నకు కృతిపతి శివ్యమండ్రముని తెలియుచున్నది. ఈ లవ్వశేషము రఠువార నొక కందవర్ణము మరయొక వంచరామరమును గలవు. దానిలో నీ శివ్యమండ్ర శివహజారందర్శమును, ■ంగమారాధనయు, కీర్తిప్రార్థనములును ఈ రీతిగా వర్ణింపబడినవి.

"శివహూణా పరిహూర్ణా
స్తవ జంగమపాదపద్మనంసేవక న
ద్వివర విహర మహామహ
కవిజననస్మిత్ర తావపుననర్పుత్రా."

"నరా నరా! వార్జనాది సారసాప్తచేత
శ్మరా మదాది నాగసింహ మానురస్థురస్థిరా
న్యరాన్యరాను దానకర్త పాతిజాత జాత నం
వరా వరాభిరానలోక పావనాంగా నంహృదా."

ద్విరీయాశ్వాసారంభమున కృతిపరిని సంబోధించుచు వర్ణముట్లున్నది.

శ్రీ మల్లికార్జునార్చిత
ప్రేమాలోయానురాగ వృక్షీజన శు
క్రామ కరుణావయోనిది
సీమాంతర జయవిహర వివ్వగ భీరా.

కృరీయాశ్వాసారంభముందలి వర్ణ మీ దీరుగా నున్నది.

శ్రీ పార్వతీ కళిత్ర
శ్రీ పాదయుగప్రవ త్రిసేవా నప్త
ద్వీవయోస్త రచతురా
శేవగుణానంద ధీర వివ్వగ భీరా.

ఈ వర్ణముంచలన నీ వివ్వమంత్రి యసారాజుడని తెలియుచున్నది. కృరీయాశ్వాసారమున నొక మత్తేభము, ఒక శందము, మరియొక మానినిలో నీ వివ్వగభీరుని గుణశీర్షన మున్నది. మానినిలో కృరీయ పాదమును, చతుర్థ పాదమున మొదటి నగమును బుష్పములు, మిగిలిన రెండవ నగమున కృతిపతి తల్లిపే దున్నది.

"వర వితర వారా వార్జిగంధీర ధీరా
వరమనర విచారా బంధుమందారసారా
మత్తేమాంధా కుమారా.

దీవివలన నీ శివ్యమంద్ర తల్లిపేరు మల్లమాంబ యని తెలియనగును. తక్కిన ఆశ్వాసారంభపద్యములవలన తెలియనగు చారిత్రకాంశములు లేవు. కనుక వానిని విడచినై నది.

'నకలధర్మసారము'నకు కృతిపరియగు నీ శివ్యధీమణి యెవడు? ఆతడెవరోచాని కనీసముక లాతానొద్ద ముద్రితపదవియందైన నుండియుండను. ప్రసిద్ధుడగు గౌరనామాయ్యని పెదతండ్రి మున్నగువాడు రాచకొండ రాజ్యమున ముద్రలుగా నుండుట తెలిసినవిషయమే. ఈ శివ్యధీమణికూడ రాచకొండ సంస్థానమునకు చెందినవాడై యుండును. అతనికి రైల్వేకళేషి తనకృతి సంతకమిచ్చియుండును. పీఠిక దక్కకుండటచే నీ శివ్యధీమణి చరిత్రము ప్రకృత మింతకన్న నెక్కుడు తెలియరాదు.

గ్రంథమందలి యతివృత్త మాత్రాసారగద్యము లందలి యనుక్రమ ణిక వలన తెలిసికొనవచ్చును. ఈ "నకలధర్మసార" మనునది హరివంశాం తర్గతము.

ప్రథమాశ్వాసమున "శానవాటిముప్పులు నూర్చుం జూచి ధర్మప్రశ్న వేయుటయు, ఆరకు సకలధర్మసారంబులు అనమోయియుండు వైశంపాయను నడిగెనని చెప్పుటయు, శ్రీ. కృష్ణుండు పొడవులున్న కామ్యకవసంబునకు రిమ్మనినోగూడి వచ్చుటయును, విష్ణుభక్తిప్రధానంబు ధర్మరాజునకు గాంగే యుండు దెలుపుటయును, భగవంతుడు ధర్మనందనునకు భూదానమహర్వం బును, గోదానమహర్వంబును, అన్నదానమహర్వంబును జెప్పుటయు నను కథలు" గలవు.

ద్వితియాశ్వాసమున, "సం(బు?)దాన మహర్వంబును, కన్యాదాన పంబును, సర్వప్రతమహర్వంబును, విదియ (?) దానప్రభావంబును, ర(బా)క దేవాలయవనప్రతిష్ఠాఫలంబును, భగవత్ప్రళయయు, భగవత్పూజా ఫలంబును"నను కథలు గలవు.

తృతీయాశ్వాసమున, "నానావిధసన్నద్రవ్యకుసుమగంధదానపంబులును, దానగర్వ దానపంబులు" గలవు.

చతుర్థాశ్వాసమున, "పాండవులకు నకల ధర్మంబులు దెలుపుటయు, వారి నన్నిదిక్కి దూర యేతెలుటయు కృష్ణుండు ద్వారక కేగుటయు నను కథలు" గలవు.

గ్రంథప్రతి వ్రాసికొన్న వ్రాయనకాదు చిట్ట చివరన తన యూరు పేగులను వ్రాసికొన్న తేడియు ఇచ్చియున్నారు. ఆ పువ్వముల విధముగా నున్నవి.

"పాథావనాఘ సంవర్సర పుష్కల. ౧౨ స్థిరవారం వరకు మార్చి రాజు వెంకటేశం నకలదర్శనారాయం ప్రతిలోక వ్రాసిన వ్రాసినాడు. రవ్వలు వుంటే పెట్టలయినవారు దూచి కోపం దాయక నమస్కార్యవలెను. శ్రీమదే రామానుజాయ నమః. శ్రీ వరాహదర్శనం బిరువడినులే శరణం. ౧౩

పెద్దలయ్యువారు ప్రేమలో జూచియు

దిద్దరయ్య మీరు బిట్టబోక

నదు గాయకురయ్య జాగేలరా మొగిరి

గిద్దె రంగరామ కి రిరామా"

వ్రాయనకాదు వెంకటేశం వైష్ణవ నియోగియని రామానుజులకు వరాహదర్శనం (గురువు) ను తలచుట చెప్పక చెప్పరున్నది. ఈతని గ్రామము బహుళి మొగిరిగిద్దె వాడోపు. ఈ గ్రామము మహబూబ్ నగరం మండలము హైద్రానగరం తాలూకాలో ఉన్నది. ప్రతి వ్రాసిన తేడి క్రీ. శ. ౩-1-1840 తేడికి సరిపడుచున్నది. అనగా గ్రంథము పుట్టిన తరువాత దాదాపు ఇమ్మారేండ్లకు వ్రాయబడిన దీ ప్రతి.

(ఉదయభాను, డిసెంబరు 1961)

గోపతి లింగకవి

తెలుగు వీరశైవవాఙ్మయమునకు తెలంగాణము పుట్టినిల్లు. పాల్కురికి సోమనాథుని నాటినుండి నేటివరకును వీరశైవవాఙ్మయస్ఫూర్తి యింకా ఖరుగుచునే యున్నది. తెలంగాణమున వర్తిల్లిన వీరశైవకవులందు గోపతి లింగకవి యొకడు. ఈతని కాలమిరమితముగా తెలియకున్నను నీతడు న్యూరించిన కవులను బట్టి గోవరి లింగకవి మధ్యయుగమునకు చెందినవాడని యూహింపవచ్చును. ఈతని కృతిభర్త మెదకు మందలమువారు. కనుక నీరడుగూడ మెదకు మందలమువారై యుండునని భావింపవచ్చును.

గోవరి లింగకవి బహుగ్రంథనిర్మాత. కాని ప్రకృతము రెండు కృతులు మాత్ర మువలెటములు. ఈ రెంటిలో "చెన్న బసవ పురాణము" సమగ్రముగను, "అఖండజ్ఞాన మనఃప్రబోధ వచనశాస్త్ర వ్రంధ" మనగ్రముగను ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయమువారి సంస్కృత అకాడమీ లాళపత్ర గ్రంథములం దున్నవి.

గోపతి లింగకవి అంగడిమతము వీరశైవారాధ్యులకు శిష్యుడు. ఈతని యింటి పేరు తుమ్మావారు. లాత పేరు శివరామలింగము. మల్లజూంబా శివరామలింగదంపతుల నంతానవంశకమున పావయలింగ మొకడు. లింగమాంబా పావయలింగము దంపతుల వరపుత్రుడు మన గోవరిలింగకవి.

"శివదేవియు ముక్తసనియు

శివదేవుడు రంధ్రీ సుప్రసిద్ధియుగాగన్

శివభక్తులు బంధువులును

శివుల జనిరుంధ నిరతిశివగోరుండన్."

అని చెప్పుకొనునంత వీరమాహేశ్వరాచారసంపన్ను డీ గోవరిలింగకవి. కవి చెన్న బసవపురాణమునకు చిహ్నలికరమైన పీఠికను వ్రెలుంపినాడు. మొదటి యెనిమిది పద్యములందు శివస్తుతియు, తరువాత గురుస్తుతియు, నూతన

పురాతన ప్రచురణముల ప్రతియును గలవు. అటురథవార పూర్వకవి సంస్కరణమున నొక పద్యములో పాల్కురికి సోమనాథుని ప్రతియున్నది. తండ్రి పద్య మీ రీతగా నున్నది—

ఉ. రామరఘణమూర్తి పిడువర్తి ఘనున్ బనవేరు తర్పురున్
సోమయలింగమాదియగు, కూలికపిండ్రుల గార్లపాటి పీ(1)
దీమటి లక్ష్మణాహ్లాదుని దివ్యవరాటముల్ మదిన్ నట
నేమి మెచ్చగొల్తు సుతిజేయుచు మ్రొక్కెర సార్యలమన్." (2)

దీనిలో పిడువర్తి బనవన్న, అతని కుమారుడు సోమయలింగము (పిడువర్తి సోమనాథుడు) పద్య బనవపురాణకర్త, గార్లపాటి లక్ష్మణ్య (పింగళివారి పరవముల కర్త) మున్నగువారు స్మరింపబడుటచే గోపాలింగకవి పదనాథవ శతాబ్దాంతముననో లేదా పరనేడవ శతాబ్దాంతముననో ఉండి యుండునని యూహించవచ్చును.

కవి తన గురువరంపరను గూర్చి చెప్పిన పద్యము లనన్వితములుగా నున్నవి.

సీ. నేర్వేకు తంగడిశ్వర గురుస్వామి శ్రీకరసురుడు చినమల్లి బాన్లునందో
నమ్మచాగురుపుత్ర లభివాననంబులోయన నంగడికుందు ఘనుడు మీకు
నాకుండు మల్లయ్య ప్రసిద్ధి చినమల్లన్నయును వీరదేశికుండనగ రుచిని
నెరవల్లనానన్యమ నెకకీర్తితన్వస్త వికరవదాంతోయిగట దగుచు

దనకు నడకేకుల నూసులనగ మీన
నాకుడును విశ్వనాథు డాననగ భక్త
ముల శివరామోగిండ్లు రనగ వాగ
(లి)ంగమన త్రోవి తెలమి నెన్నగ్గ ముని.

ఆ. వె. అట్టి దేశేంద్ర కవిర కృపాసాంధ్ర
నమ్మచాగురుని ముమ్ముట్రోచు గురులు వారి
పదముల నాగా శ్రీకృష్ణాంబు శిష్యశిష్య ప్రశిష్యుండ
నాడు నామ శిష్యులగమ్యంబున నేవకుండ.

గురువరంపర తరువార తన తాతతండ్రిలను గూర్చి చెప్పి ప్రబంధ రచనో
ద్యోగమును చెప్పినారు. సత్ప్రబంధము రచింప నుద్దేశించిన నమయమున
శ్రీగిరిశ్వరుడు జంగమాశ్వురి నేతెంచి యిట్లునును.

క. సురుచిర గంధము లారును

చంసుస్తవ మొకటి దెక్కు వకనంబులును

నీర శరశము లైరును శ్రీ

కర తేదారీశు నోము కథయును మరియున్.

వ. మంగళాష్టకంబులును విష్ణుశ్వర వీరేశ్వర పుల్లేశ్వర రామేశ్వరాష్ట
కంబులును, శారద వదంబులును, జాజరవదంబులును నివి మొరలుగాగల
కృతులును మత్స్యరంబుగా భక్తమాహేశ్వరానందకరంబుగా చెప్పినాక
వప్పుడు,

క. నీకు ప్రయంబుగ నీకృతి

మా కంకితముగ నొనర్చు పది చలచిలిచె

మాకు ప్రయంబుగ భక్తుని

కాశాంక్ష రచింపు మాకు నగును కుమారా.

చీ. బసవలింగంబు శ్రీ పదసర్వముకరంధ రననుధావార్తి మరాళ మనగ
బసవపరద్యానదవిలాంఠరంగుండు బసవాంశజనితప్రభాపు దనగ
లనమలింగమరచినిరుహార్తిరభక్తి రనపరిపూర్ణవారాళి యనగ
లనవాదిప్రమథగల వినరాంచితరద్యాన చళమాననద్రవ్యరవత్రి యనగ

వెలయు కాసాల సరబణ విచులభక్తి

పరుడు గాపున రదృక్తవసుని గురుని

కరనకోజాతజనితశ్రీకరుని సరత

పరహితారాద్యమరుని సదృక్త హితుని.

ఆ. వె. కలర జెప్పవలయు నమలాత్మ దళన హృ

క్కుమల కర్ణిలాంకరమున బాయ

తెలిమినుండు మతని కీ ప్రబంధము జెప్ప

వలయు నంకితముగ వరకుమార.

ఈశ్వరుని సంరేగము ననునరించి గోపలిలింగకవి యటలై తేయదలచెను.
కవికి తన తండ్రియు న్యవృత్తమున సాక్షాత్కరించి యటలై చేయవలెను. కవి

కృతశ్రయమై యుండగా తమ్ముడివల్ల నిద్రయ్య యను నొక మాపేశ్వరుడు వచ్చి కృతిభక్తయగు కాసాల వరలక్ష్మి వీరమాపేశ్వరాచార సంపదస్సుగ్రాహ గణములను వంశావళిని పేర్కొనును వానిలో మొదటి వర్ణ మిట్లున్నది.

సీ. మహి నభవుమూర్తి తమ్ముడివల్ల నిద్రయ్య దేవరాదిగ అంగమానలియను
శరుతారసము తీలగ మమ్ము పీడించి వినుము గోపతి లింగ విక్రీతాంగ
శరణోపవాదుండు శరణుండు కాసాల వరలక్ష్మి భక్తిప్రవాపు ధరని
కనమానమగు చెన్నలనవ పౌరాణ మాపురోగిగ శరలింగమూర్తికృతి

సత్వితలుగాగ నగ్గురుమూర్తికి

వెలయ చాంగిలేరు వీరునకును

శివుని దేవతాను నీదేశ్వరున కంకి

తముగ జెప్పవలయు నమలహృదయ.

కాసాల వరలక్ష్మి చిరులొండవ కులబాదట. ఆరని తమ్ముడు గణైవల్లి బసవ లింగము. ఆతడుదూర తనయన్నగాఢిని కొనియాడి చెన్నబసవపురాణమునకు కృతిపతినిగా జేయవలయునని కవిని కోరును. దీని తరువాత మాపేశ్వర పీఠిక యను శీర్షికతో వీరమాపేశ్వరప్రభూరప్రభావ ముచివర్ణింపబడినది. దేవపారమ్యమును స్థాపించు నీ పీఠికలో పూర్వకపుల యొక్కయు శ్రుతిస్మృతి పురాణాదుల యొక్కయు చాక్రము లుట్టించబడినవి. అదర్శజితము, జాబాలోపనిషత్, మునికోపనిషత్, బ్రహ్మాండపురాణము, స్కాందపురాణము, విష్ణుపురాణము, వీరాగమము, విశ్వాగమము, రహస్యము, బ్రతులింగగీరిల (తెలుగు వర్ణము మరియు ద్వివర్ణలు) చివరకు వేమన వర్ణములగుండిగూడ ఉదాహరణము లున్నవి. వేమన వర్ణ మిది.

క. మేకలు కరువులు అనగా

ప్రాకటముగఁనొక్కకోరి వర్ణలెక్కెన

ఆ కోరు లిగజిరము అన

కోకో యని యొక్క సక్క గూసెర వేమా.

పైవర్ణము వేమన శరకాదురగు రెడ్డివేమనరెయ్యనతో మన గోపతి లింగకవి చేమనకు తరుచాలివా డగును.

ఈ వర్ణములందే పురోగివట్టడాదీశ్వరుడగు శరలింగ జేమనమును పొడవగి రంగుడుగు చాది శిష్యవరంధరయ భర్తీంపబడినాడు. అట్లున్న

కల్పగూడు (మెడకుమండలము) నీమయ, నందు సంగారెడ్డిపేటయు వర్ణింప
బడినవి. కృతిభర్తయుగు కాసాల వరబల్ల సంగారెడ్డిపేట నివాసి.

ఆతని పంజావతార మిట్లున్నది:

రేవణ (భార్య రామాయమ్మ)

↓
వీరణ (భార్య నాగహంబ)

↓
వరబల్ల (రాక్షసు పెరవీరమ్మ దివదీపమ్మలు)

ఈ వరబల్లయే చెన్న బసవపురాణమునకు కృతిభర్త. ఆతడును, ఆతని భార్య
లును రాంగిలేడు వీరేశ్వరస్వామి భక్తులట. ఈ రాంగిలేడు నిడదవోడ వర్ణనము
గూడ ఇందులో గలదు. అటు తరువాత తన ప్రబంధమహిమను వర్ణింపబోవుచు
చెప్పిన గద్యరూప మిట్లున్నది:

“అని శ్రద్ధానుభూతికముగా, అట్లుడయవరంపరాధిన్యధిగా, ననంత
జన్మభవహరంబుగా, మడియవాత్సావనంబుగా, నగణితశుభ్రత ఫలదాయ
కంబుగా, భోగమోక్ష వరప్రదంబుగా, పురితోగిగ రివరింగ ప్రాచార్య
మాహేశ్వరాంకితంబుగా, నా యొనర్చుం బూనిన సమస్త వేదాగమ పౌరాణి
హాససారంబగు, నకల భక్తమాహేశ్వర ముఖముటరంబగు శ్రీ చెన్న బసవ
పురాణంబను మహాప్రబంధ ప్రారంభం బెయ్యది యనిన” —

అటుపై చెన్న బసవని మహిమలు వర్ణించబడినవి. ఆ వర్ణనములు,
మహిమలు, ఉత్సాహము, మత్తకోకిలము, రరల, మున్నగు వృత్తములందును
గలవు. వీనికి పూర్వము కవి చెన్నబసవపురాణంచనమునకు తాననమధుర
ననియు అది మహాసాహసకార్యమనీయు తన బసవమును చాటుకొన్నాడు.
తాను కన్నరభాషలో నున్న చెన్నబసవపురాణము ననుసరించి దీనిని రచించి
నట్లు చెప్పకొనుటచే తెలుగులో నీరచే మొదటిసారిగా చెన్నబసవపురాణమును
వద్యకృతిగా రచించినట్లు మనము భావించవలయును. ఆత్రులారి పావకవి
చెన్నబసవపురాణ మీత తెరుగదన్నచూల.

రరల. అరల శివకవివరులు మును శల్లాట భాషల నేర్పడన్

బలికి రీశ్వరరత్నవదనంపాదనీయముగా ముదిన్

దలప నందుల నూపులొనర నిరానముగ పొందింది నే
 ద్బులును విక్రమిలంగ నెవకవి పుంగవుల్ ముదమందగాన్.

గీ. కలయ భవ్యన్నభావల గన్నరల్లి
 తెలివి తేటతెనుంగున తెల్లమిగను
 నెవకవింద్రులు నిది నుప్రసిద్ధమనగ
 నవరనజ్జాలు నిది నాతెమానన రచించు.

చెన్నులనవని మహిమలు వర్ణించి అట్లుపై రజతాద్రి వర్ణనముతో కథాప్రారంభమునకు గడంగినాడు.

గోపాలింగకవి విరచితచెన్నులనవపురాదాశ్వాసాంతగద్యములిట్లున్నవి:

"ఇది శ్రీగిరి మల్లికార్జునదేవర దివ్యశ్రీకరుణాకలిర వరప్రసాద లబ్ధి
 కవితావిధిత పావయలింగనామార్కపుత్ర గోపాలింగనామధేయప్రణీతంబును
 నకల్పభక్తమాహేశ్వరనికరముఖముకురంబగు, సుకరతైవనిర్దాంతరహస్య
 ప్రకరంబగు, వికసిరత్న శ్రీ సురాననపూరపాలావారంబగు, ప్రకటిత శ్రీ చెన్ను
 లనవపురాణంబును మహాప్రబంధమనందు ప్రథమాశ్వాసము."—

ఈ చెన్నులనవపురాణము ఐదాశ్వాసముల ప్రబంధము. ౧౮౮ లాటి
 యాదులపై నున్నది.

పంచమాశ్వాసాంతమునకు పూర్వము, పురాతన నూతన శివశరణుల
 స్తోత్రములున్నవి. వానికి పూర్వమొక పద్య మిట్లున్నది :

క. ప్రసరించె ప్రాచునాథుడు
 లనవాదుల మహిమ చెన్నులనవపురాణం
 లనరాక ద్వివరభాగ్యము
 సుమధురి భరియించె రత్నచిరులు నులింపెన్."

ఈ ప్రాచునాథుని ద్వివర చెన్నులనవపురాణ మేమైనదో తెలియరాదు.

ఈ రాగపత్ర గ్రంథప్రతిని ప్రాసనవాకు గోపాలింగకవి కుమారుడే,
 విట్టివరన "కుమార్ గోపాలింగం కొమారుడు మల్లయ్య వ్రాసిన చంద్ర
 లనవపురాణం" అని యున్నది.

వ్రాయనతారు అంశ కమ్మమీద వ్రథమాస్యాసాంత గద్యము ముగించిన తరువాత నిట్లు వ్రాసికొన్నారు.

"సురాభాండేశ్వరం పుస్తకం నని పున్నాది యింట్లో పెద్దగూర్తై పొడవు చచ్చితె (నంచిత?) పున్నాదిబక్కాండి (బక్కవానిని) తోలింపినాం అగత్యంగ వంపించేది" -

తోలింపినామనునది తెలంగాణ ప్రయోగము. ఇది ప్రాచీనతాలమందును వ్యవహారమున నున్నట్లు దీనివలన తెలియుచున్నది.

ఇక గోవరిలింగకవి రెండవకృతి "అఖండజ్ఞానమనఃప్రబోధవచన రావ్యవ్రతంధము" కేవల మారుకమ్మలపై వ్రాయబడి యనపుగ్రముగా నున్నది. పీఠికగూడ పూర్తిగాలేదు. అదిలో శివస్తోత్రము, అంగడిశ్యధర్మగు తన గురుస్థలియు, తలిదండ్రుల స్థలియు పురాతనాధునాతనదత్తగణముః స్థలియు జేసి "నకలవేరాగమశాస్త్రపౌరాణ రహస్యసారంలైన, వజ్రరాశి రంలైన, అవాక్ష్యాననగోచరంలైన, నమస్తరల్వీంతంలైన, పరమాహేశ్వర ప్రభావ ప్రసేదసిద్ధాంతంలైన పరమశివతత్వసుధాకరపారావారంలైన నిష్ప్రపంచనీరవ యనిర్గుణ నిరాశ నిర్మ నిరంజాన్య (1) మహాలింగ సంగావధానంబగు, ఖండ సద్విద్విరహిరంబగు, నఖండజ్ఞానమనఃప్రబోధ ప్రబంధ విరచితోద్యోగ సంరంభియై" యుండగా నొక మాహేశ్వరుడు వచ్చి దీనిని తన గురువున కంకితంబుగా నిమ్మని కొడును. కవి అందుల కీయకొని యా గురుస్థలి చేయును. ఆ గురువు తోటమకమున కదిపలియట. అదిని గూర్చిన పద్యమిట్లున్నది :

గీ. తోట మకమున నమిత సంతోషమునను
సంతరానందమయ పవృకాంత భగిని
మన గురుస్వామి భువి భక్తగణము నేలు
కొనుచు దిగ్దేశముల పూజ గొనుచునుండె.

అటురథవార కొలనుపాక సోమేశ్వరస్వామి వర్ణనము గలదు. కొలనుపాక వర్ణనముగల పద్యములలో నీ గ్రంథ మనపుగ్రముగా ముగిసినది. ఆ పద్యము లుఃకాకటి రెండు-

మ. అమరుల్ పాదజముల్ ఖగంబులును నిత్యానందసింధుల్ పురిన్
 అమరున్ గొప్పలు కామధేనువులు పుణ్యక్షేత్ర సర్వర్థనం
 బిసెరేంద్రాబ్జ భవాచ్యుతాదుల కళకళం బన్నపూర్ణాంబకుక
 బ్రహ్మరాధీశునకుకా సుఖావహము సామ్రాజ్యైక రత్నరమన్,"
 ర. కపలహితుండు రాజులును గారి సురాశరుడున్ గ్రహంబులున్
 అమరులు రావసేంద్రులు మహాధీయమంద పురంబు చుట్టునన్
 గమిగొని బైరపుల్ ప్రహరి గాచుచు చా విహరింపుచుండు ర
 క్కమల, విరోధిహాళ వదకంజములున్ మదిల్ దలంపుచున్."
 6. కళకవి విరచితములగు రత్నీన కృతు లేస్త్రైప్రయోగినవో తెలియదు.

(ఆరయరాసు, జనవరి 1962)

నేటి కృష్ణయామాత్యుడు

గోలుకొండగనిలో పుట్టి సుమారు నాలుగువందలేండ్లుగా మరుగున పడియుండి ఇన్నాళ్ళకు కన్నులు తెగిలు మనిసిందిన కవివరసీరము నేటి కృష్ణయామాత్యుడు. అతడు కేవలము కవికరుడే కాదు, ఆహార్యశబ్దమారని యొక సార్థకము. కవియై, కవిసోషకుడై, మంత్రియై, మహమ్మదీయ సుల్తానుల సలహాకారయై, భగవద్భాగవతత్రైంకర్యధరీణుడై విరాజిల్లిన నేటి కృష్ణమంత్రి చరిత్ర మిన్నాళ్ళు మరుగున పడియుండుట విధివిలాసము. కృష్ణమంత్రి తండ్రి కమలయామాత్యుడు, తల్లి కొండాంబ, వీరిది కౌండిన్యన గోత్రము. గోలుకొండకు సమీపమున గల సిద్ధలూరు జన్మస్థలము. సిద్ధలూరు నకు సమీపమున గల అనంతగిరిలో వెలసిన శ్రీ నరసింహస్వామి యిటు వేలుపు. మహమ్మదుషాహి అని తెలుగు కవులు పేర్కొను మహమ్మదు ఖుట ఖుటా (1880-16, 2) ప్రధానమండలిలో నొకడై, అతని యాస్థాన కవులందుగూడ నొకడై, మిక్కిలి "రాజనీతి రత్నాకర" మనునాధ్యాసముల కావ్యమును వ్రాసినవా డీ కృష్ణయామాత్యుడు.

'రాజనీతి రత్నాకరము' ౧౪౫ అక్షరముల గ్రంథము. ఇది ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము సంస్కృత అకాడమీ లిఖితపత్రకరాంధాగారముల దున్నది. దీనిని తొలుత కనుగొన్నవారు శ్రీ. శే. కురుగంటి సీతారామయ్య గారు. ఇది పరిష్కరించు కలంపుతో నెల్ల వ్రాసికొన్నవారు శ్రీ కౌటా రామ కృష్ణశాస్త్రిగారు. నేటి కృష్ణయామాత్యుడు పంచరంగమును అంధ్రత్వముద్రలో వైష్ణవప్రబంధముగా దిద్ది దీర్చి 'రాజనీతి రత్నాకరము'ను వెలుయించినాడు.

రాజనీతిరత్నాకరము పీఠిక మిక్కిలి విలువైనది. పసుకాలిన రాజకీయ చరిత్రముతోపాటు నమకాలిన సాహిత్యచరిత్రమును గూడ రాజనీతిరత్నాకర పీఠిక మన మన కందించుచున్నది. గురుస్తులి సందర్శమున గల వర్ణమువలన

1. వివరములకై చూడుడు. "ఖుతుబ్షాహీ సుల్తానులు-అంధ్రసంస్కృతి" పుటలు 97-112 ప్రచురణ : ఇరార-అర్చియాతె-ఉర్దూ, 1962.

2. చూడుడు. అంధ్రభాగవతోపన్యాసములు. పుటలు 21-22. అంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, 1967.

కృష్ణమంత్రి గురువు కందాళ రంగాచార్యులని తెలియుచున్నది. అటు రథహాస వన్యములో కందాళ అవ్వగాను స్మరింపబడినాడు. ఈ కందాళ అవ్వగాను వైజయంతి విలాసకర్తయగు సారంగు తమ్మయగురువునకు కందాళ అవ్వగాను ఒక్కరై యుండుడు. నమకాల్పితులగు ఆచారపురుషులను స్మరించువల్ల కృష్ణయామాత్యుడు అష్టభాషాకవిత్వవిద్యార్థులీఁబడును, వరాళరత్నరాన్వయకులాత్మి యందును, ముదుంట శింగరాచార్యకనయుడునగు, శ్రీ సామభట్టరాచార్యుని స్మరించినాడు. ఇంతవరకు చరిత్రమున తెక్కిని సరియొక మహాకవిని గూడ కృష్ణమంత్రి వేరియము చేసియున్నాడు. అమహాకవి మరింగంటి వెంకట రాగన్నాచార్యుడు. ఆతడు గురుమూర్త్యుడట. శతవదాన లివదాంబుడట. ద్రావిదామ్నాను రత్నరనజ్జుడట. సంస్కృతాంధ్ర రచనాదక్షుడట. హయా దీశకంధరసంలభినువర్ణవృష్టియనుడుట, కల్లాటమాతృకృతాంధరభూజుడట. ఇంటి మహాకవి కృతులేమైపోయినవో తెలియదు. మరింగంటి వెంకట రాగన్నాచార్యుల తరువాత ఆంధ్రభాషానిరోష్ఠ్య ముపశ్రవణంధరాణీరచనాధు రీఁబడును, కల్లాటరాయలబ్ధ కవిసార్వభౌను కల్్యాణలిరుదళాలియునగు మరింగంటి నిగరాచార్యులను స్మరించినాడు. ఈ మరింగంటి సింగరాచార్యులు చరిత్రమున తెక్కిన మహాకవి. వింశతి ప్రబంధనిర్మాత. దశరథరాజనందగు చరిత్రము. నిరోష్ఠ్య నీలాకల్మాషము మున్నగు నీతిని రచనము లాంధ్రసార స్వరలోకమున తీవరకే వరించెములు. కృష్ణమంత్రి కూడ సామాన్యకవి కాదు; తన కవిత్వావైరవాదుల నీతడు తన గురువుతోట నీ విధముగా పలికించి యున్నాడు:—

సి. న్యక్తునీచిరాసంచారముమమము న్నిర్దోషముల మించి నీటు గెలిచి

వాగ్దామనీపాదవనజాత కాంచనాంగద ఝళంఝళలావగతుల దెగి

నిర్దగ్ధమజాలనిస్సరన్నకరంద ధమరమన్నాద సంతతుల గేరి

కాంచినరంభినీకాంచీలరామంతివా మణఃఫలరచక్రమము మించి

A. తెలసె భవదీయనరస్తోత్రి విరచితానవద్యగద్య ముపద్య కావ్యవ్రతుండ

దండకోదాహరణకవితానిగుంభనములు కృష్ణప్రదాసింధ్రనవరతీంద్ర. 1-38

చ. వరువపు బొందుమర్రియల బంతులొకాయన జాజులొయనన్

విరిచిరచారిపువ్వులనె వెన్నెలలో కుముదంబులొయనన్

నరసింహకర్ణికాకృతుల చల్లనిలాపుల పక్కటిల్లుచున్

నెరసె భవదీయనరములు నేటి కృష్ణకారురందరా.

గ. కొనమదే వీవల్లభ గానకళాలోల సకలకవితాంధవ ర

హనిధి వైష్ణవకల్పక ధీనిధి కమలేంద్రు నేలరివరు కృష్ణా.

1-88

గి. సరన చౌరానిదుర్గరక్షాధురీయదై న మహమదుశాహుస్సులూను కీపు

గలప్రదానివిహిరుడపుకవివరుడిపుటరక్తికృష్ణకొండమాంరాసుపుట్ర; 1-90
వైవానిలో శిశి, శిశి వద్యములవలన కృష్ణమంత్రి కపిర్యపటర్యమును, శివ
వద్యమువలన కృష్ణమంత్రి భార్యపేరు కొనమ యనియు, ఆరడు గానకళా
లోలుడనియు, నకలకడతాందవ రక్షానిరియనియు, వైష్ణవకల్పకముయు,
ధీనిధియనియు, తండ్రి కమలేంద్రుడనియు తెలియుచున్నది. శిశివ పద్యము
రాజకీయ, సాహిత్య చరిత్రములకు మిక్కిలి ముఖ్యమైనది. చతుర్థపాదమున
కృష్ణమంత్రి ఆనని కొండమాంబ పేర్కొనబడినది.

కష్టమంత్రి శిశి దుర్గముల కేలికయగు మహమదుశాహు స్సులూనునటు
ప్రదాని, హిరుడు, మరియు కవివరుడట. మహమ్మదుశాహునుల్లా చాంద్ర
వాజ్ఞియమున కీచరకే పరినిశుడు. సారంగు తమ్మయ తన వైజయంతీ చితా
సమున నీ మహమ్మదు శాహునే 'ఎనుబడినాల్గు దుర్గముల నేలిన యేలిక'గా
వర్ణించియున్నాడు. కీ, శే. కందుకూరి వీరేశలింగంపంతులుగారును మరియు
కీ. శే. రాగంటి శేషయ్య గారును సారంగు తమ్మయ కాలమును గూర్చియు,
మహమ్మదు శాహును గూర్చియు లిన్నాల్లిప్రాయములను ప్రకటించియున్నారు.
ఇన్నాల్లి సమన్య సువరిష్కారము గాకయుండెను. నేలరి కృష్ణమంత్రివలన
ఇన్నాల్లికి చిక్కునమన్య శాశ్వతముగా పరిష్కరింబడినది. మహమ్మదుషా
హుననది ఖురుఖాహీ సుల్తానులందెడవవాడైన మహమ్మదు ఖురీఖురుఖాను
(1580-1612) తెలుగువాగు పెట్టిన పేరని తెలియుచున్నది. ఏలన నేలరి
కృష్ణమంత్రి కొలిచినది మహమ్మదు శాహీసుల్తానును. కృష్ణమంత్రి తండ్రి
కొలిచినది ఇబ్రాహీం ఖురీఖురుఖాను. తండ్రి కొడుకులు కొలిచినది మరల
తండ్రికొడుకులగు సుల్తానులే కావలయును గదా. ఇబ్రాహీం ఖురీఖురుఖాను
అంద్రవాజ్ఞియమున మరికథరాముడనియు శిభరాముడనియు అందురు.

తనతండ్రియగు కమలప్రదానిని వర్ణించుచు నేలరి కృష్ణమంత్రి చెప్పిన
పద్యమిట్లున్నది.

సి. మరికథరామక్షమానాథ చంద్రుండు మెచ్చగా నర్పిత్తి పొచ్చినాడు

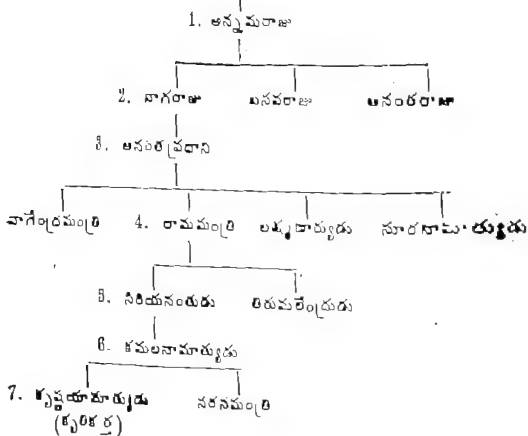
పానుగంటివర వల్లభార్థుడై మించగా ప్రజల బోషించినాడు

చనుక నేకాదశీ వల్లభుడై ద్వాదశీ చూరకాదుడై చెలగినాడు
 కలనైన లొంతెరుంగక నరకపాత్య ప్రతిష్ఠచే నీరుల వర్తిల్లినాడు
 నరన సగీర మహిమల వరకవిర్య లీల నాదిమనుకపుల బి'రినాడు
 తెలియ ననిచెంద మాత్రుడే యలము విధవరాని నేటి కమల ప్రధానకారి.

కనుక కమలమంత్రి కొలిచిన మరీకీధరామ యనూనాథ చంద్రుని కుమారుడును,
 కృష్ణమంత్రిచే కొలువబడిన మహమ్మదుళాహు సుల్తానును, మహమ్మదు ఖులీ
 ఖుల్జాయే కావలెను. మరియు సారంగు తమ్మయవలెనే కృష్ణమంత్రియొ
 మహమ్మదు కాహీని 84 దుర్గముల కదివరిగా వర్తిందినాడు. 84 దుర్గము
 లెవ్వయో చార్తీరకులు లెప్పవలెను. పై వర్ణముతో 'కమలమంత్రికున్న
 ఏకాదశీవల్లభ, ద్వాదశీచూరకా యను రెండు నిరుదముల కంఠము నాట
 తెలియరావలెను. ఇవి యారని విశిష్టాద్వైతమతనంప్రదాయమునకు చెందినవో
 యేమో తెలియదు. కృష్ణమంత్రి నవప్రభుషోరకములనుండి తన వంశావతార
 మను దానలోని కాభీవళాఖలను విఫలముగా వర్తిందియున్నాడు. ఇరక
 కాఖలను విడిచి కేవలము కృష్ణమంత్రి హృద్యుల క్రమ మిట్లుండును.

కొండిన్యహొని

తై చంకావతారమున రెండవ తరమునకు చెందిన నాగరాజు రెండవ కోట సులురాసుకహా సముఖమున నేలరివసి యుద్ధరించినవాడు. అప్పటి నుండియు రమ ఇంటిపేరు నేలరివా రై నట్లు కవి చెప్పియున్నాడు. నాగరాజు అశ్వపతి సులురాని దక్షిణభూజాదంకమై విలసిల్లెనట. నేలరి యనునది నియాబట్ అను పదమునకు తెలుగు రూపము. నియాబట్ పదమునకు రాయ బారి యనియు స్థానావరి యనియు రెండర్థములు కలవు. నాగరాజు అహ్మనీ సుల్తానుల స్థానావరియై యుండునని నా యాహ. ఈ విధముగా కృష్ణయా మాత్యుని యమాత్యపదవి నరమంధ్రపు నీరి కారనియు, అరేరు పురుషాంత రములనుండి యారని పూర్వులు రాజకీయముగా గొప్ప వరపు లంతరించిన వారనియు తెలియచున్నది. తండ్రియగు కమలమంత్రి పానుగంటి పట్టణా ద్యక్షుడు. ఆనగా పానుగల్లు దుర్గాధిపతి బుని యర్థము కాబోలు. తన తండ్రి సిద్ధబాదులో నప్రసారాన్నవరివత్ యొనర్చినట్లు వర్ణించియున్నాడు. తమ్ముడగు నరన మంత్రియు “తెలిపి మహమ్మదు శాహు సుల్తాను సమ్మతి మున జనులెన్న బొందలినాడు” అమైర పోరనాత్యుడు మత్కలవరెయ్య దనియును స్మరించినాడు. పీఠికగతములగు నిరరపక్షయును లన్నియు విస్తరి శ్చీరిచే విడిచి, కేవలము ముఖ్యమైన వానినే పేర్కొంటిని.

నేలరి కృష్ణయామాత్యుడు విశ్వాత్మైర సంప్రదాయమునకు చెందిన నియోగి. కనుక రాజనీతిరత్నాకరమును గూడ ఆ సంప్రదాయము ప్రకారముగనే దిద్ది రిల్పినాడు. మొదటి వర్ణమున శ్రీ మహావిష్ణువును, రెండవ వర్ణమున శ్రీ మహాలక్ష్మిని, మూడు నాలుగు వర్ణములందు అనంత గరుడ విష్ణు శ్రీనాథులను మరియు పూర్వారాధ్యులను స్మరించినాడు. రాజనీతి రత్నా కరము కృష్ణమంత్రి తన ఇలువేలువగు అనంతగిరి శ్రీ నరసింహున కంఠిర ముగా రచించెను. పీఠికలో నీ యనంతగిరి నరసింహస్వామి సన్నిధిని మోహనాంగులు వెరపు సేవావిరాసలు శృంగార తరంగ సంగీత విద్యా వరానూటల పెక్కుగీతులను వర్ణించియున్నాడు. చివరన షష్ఠ్యంతములు చెప్పి కథాప్రారంభమునకు గడిగినాడు.

కృష్ణ మంత్రికి తనకన్న సుమారు నూరేండ్లు ముందుగా చూలగుంట నారాయణ కవి రచించిన కంఠరంత్రిము తెలియజెట్టున్నది. ఎంత పీఠికలో రవి,

గీ టిరె తొట్లెరి కప్పులు ప్రబంధ కర్తలయ్యే నీ రాజనీలి రత్నాకరంబు
నేయకుందురె(రు)మున్ను నేతేయునుకృతికలనసీకృతిరచింపగలిగెగాక"
యని చెప్పియున్నాడు. ఈ పద్యమునకు ముందున్న పద్య మిట్లున్నది.

జ. పరరాజనీలి రత్నాకర మిక్కటి, చరిత విష్ణుకథ, నాథుడు శ్రీ
నరసింహుడట టిరి బంగరుపునకున్ బరిమళంబు గలుగుటగాదే.

దీనిచన కృష్ణమంత్రి దీనిని వైష్ణవప్రబంధముగా రచించినాడని తెలియును.
కనుకనే శ్రీరంగము వర్ణనముతో కావ్య మారంభమైనది.

కథాప్రారంభమునగల పద్యమిది.

గీ. బందిరానుందరి తేమందిరంబు, నిజవనీ సౌరలాగతేందిందిరంబు

ధరణి కాంతాపరాజ్ఞానూపురముదనదు, రమ్యపథవాకరంబు శ్రీరంగపురము.

శ్రీరంగపుర మి విధముగా నిరువది గద్యపద్యములందు ప్రబంధోచితముగా
వర్ణింపబడినది. పురసర్వనము, చారుర్వర్ణ్య పర్వనము, నతురంగబలముల పర్వ
నము, వారివిలాసినుల పర్వనము లన్నియు ప్రౌఢముగా శబ్దాలంకారమయ
ములుగా నున్నవి. శ్రీరంగనగరము చుట్టునున్న యగర్వన వర్ణించు
పద్యమిది.

సీ. ఉబ్బు సొక్కులనొంద నొడ్లలో రాపారు జడలియరెవ్వడు ఉడుకుబోరు
తమ్ములవగవాని తొడ్డి రక్కసిమాక కడుపులో నిడుకొన్న కలకదారి
బ్రుష్టుచునుండు కోశుల కెట్టుబట్టువా డలివిసపాది కొండాటకాడు
వట్టినవారిచే పరుసుళ్ళుబడి మొరవెట్టు సూరక చుట్టిచుట్టి తిరుగు
నలనమువ్రుండు నాకునీడగు నెయ్యనుచు, తన తరంగముబంధుమికారవాట్ట
హాసములచే గయాంబునట్ల తనకు, నగడిరన్నుత్తి నమ్మహానగరిపరిభా.

ఈ సందర్భముననే శ్రీరంగమందలి చారకాలలను వర్ణించిన సీసపద్యము
రచనాక నవటి యావనాంగుల బొంగరములాల నీ విధముగా వర్ణించినారు.

కం. బంగరు బొంగరముల నృపపుంగవు నతులరర నలుల; బుచ్చుకొని పడినో
భింగురనిమోయ సౌరప్రాంగణముల యౌవ్యనాంగు లాడుడు రెపుడున్.

శ్రీరంగపురవర్ణనమైన విమ్మట తదధీశుడగు సుదర్శన చక్రవర్తి వర్ణనము
నాల్గు పద్యములందున్నది. సుదర్శనుడు వైష్ణవుడుగా చిత్రింపబడినారు.

అతని యాస్థాన వర్ణనము కడుదీర్ఘముగా సాగినది. ఆదియు పదునావ శతాబ్దపు దర్బారుల వర్ణనమువలె నున్నది. విష్ణుకర్మ సభావ్రవేశ మొనర్చిన నమయమున సుదర్శన చక్రవర్తి "తనదండ శ్రీమద్రామాయణ మహాకావ్యంబు నకు ననేకార్థంబు పుట్టి కర్ణవర్ణంబుగా శ్రీ కైఫవస్వాములు వినుపింప సంతోషించు" చుండెను. సుదర్శనుడు విష్ణుకర్మకు తన భూమారుల నప్పగించ నాతడు "రాక్షసాక్షలారా వినుండు. మీ తదేరంబన, సుహృద్భావంబన, సంధి విగ్రహంబన, అభినావంబన, అపంపేష్క కాకిర్ణంబన బరగునిని వంద రంధ్రంబులు, అందు ప్రథమరంధ్రంబును మిత్రభేదం బన్నది యెరింగించెద" అని తథలు చెప్పట ప్రారంభించును.

మిత్రభేద మెరింగించువట్ల ప్రారంభమున కాంచీపురము వర్ణనమును శ్రీ పరకరాజస్వామి వర్ణనమును గలపు. అచ్చటి జేహరి విష్ణువర్ణనము వరద రాజస్వామికి గోపురప్రాణారముంటవంటు లనేకంబులు గట్టి పరమభాగవత కైంకర్యదుర్ముఖై నవాడుగా వర్ణింపబడినాడు. అతడు నందననంతివాస్త్య యములు గల వృషభములను బూన్చిన బండిపై జేహరమునకు లయలు దేరును. అతడు కొన్నాళ్ళు వ్రయాణముచేసి వెంకటరామశైల ప్రాంతమునకు వచ్చెను. అప్పుడు విష్ణువర్ణనము

గి. కాంచీమాకాంచీకాపురి కంఠెతాడ, కన్నులపండువై యున్న దెన్నుననుచు దిగువలిరువలి యుండు మాణిఘలవిడిచి, నరకకొందరమునిచితానరులర్చి.

అగ్నాదుర్భరమున స్నానమాడి తిరుమటి లిరుహర్షములు దరించి వెన్నెదల రాజ్యుల బ్రస్తుతించి గోపందరాజుల గొలిచి చూడుకొడుత్తూర్చియారుకు వందనము చేసి, అలిపి గోపురము కదలి, ఆయా విగ్రహముల గలనెడించి స్వామి పుష్కరిణిలో స్నానమాడి నీరదిరుగు రంతను వర్ణించి గరుడస్తంభ మునకు ప్రవేశించి మొసర్చి అటుపై వెంకటేశ్వరస్వామిని దర్శించి లక్షప్రదమ్మ మర్పించును. వెంకటేశ్వరస్వామి విష్ణువర్ణమున భక్తికి మెచ్చి కన్నుల పొడకట్టి "నీవు దెచ్చిన నంతివక వృషభంబు నాకు నమర్పించరా" యని కోరును. విష్ణువర్ణనుడు నంతివకమును స్వామికి నమర్పించి దిగువలిరువలిలో జేరము చేయుచుండును. ఇది ఇట్లుండ నంతివకుని వర్ణనము.

క. దినదినము నరచక్రికలు, వెనువదగా నానచాల పాసెపుపుముద్దరే

దినమింప వృషభ మెచ్చెనీ, మినమినమని మేనిరాయ మిండులు జూచు

సీ. తోనేదు బిర్లు గ్రోలి వచ్చుటలచే వెంకటేశముఖాబ్ధి పీఠమున
 సరదవైష్ణవదివ్యసత్తాపకథలచే ద్రవిడవలంభార్థలచులచేత
 శ్రీ. భాగవతభుక్తశేషంబు గొనుటచే నజ్ఞులొత్తమ వికన్నర్చనమున
 కల్పకారామనంగరి జరించుటచే వివిధమున్మాత్రమ విహరణముల
 గాంచెనుజ్ఞానవిభవంబుగాంచెయుక్తి గాంచెరామాయణాదిభాగవతపురాణ
 వేదతేదాంతశాస్త్రార్థవిశదబుద్ధి, భగిర సంజీవకుడు కళాప్రాడిమమున.

ఈ విధముగా పంచరంగముపై వైష్ణవముద్రయు మరియు నాంధ్రర్య
 ముద్రయు సత్కృతి రాజనీతిరత్నాకరమును వెలుయించినా డీ గోళొండ
 నియోగి మంత్రి.

నేలతి కృష్ణమంత్రి తన యాశ్వాసాంతగద్యములం దాయా యాశ్వా
 నములందలి విషయమును క్లుప్తముగా నిర్ణయింపబ్బు. ఆ శాస్వాసాంతగద్యము
 లీ తీరుగా నున్నవి :

I ఇది శ్రీ మదనంతనంతర కృపాకటాక్షనంప్రాప్త సరసవిద్యానిదాన రామో
 నుజారార్యకథానుసంధానమానన తొడిన్యగోత్రపవిత్ర నేలతి కమళేంద్రు
 పుత్ర పరమభాగవతకైంకర్యదుర్య కృష్ణయామాత్య ప్రతీకంబైన
 రాజనీతిరత్నాకరంబున మిత్రభేదంబునందు పునవర్ణనయును, రాజవర్ణన
 యును, రాజాస్థాన శృంగార వర్ణనయు, శాంతిపా వేంకటప్రభావంబును,
 కరటక దమనక సంహారంబును, నందవివరంబున మర్కటంబు దిక్కు.
 వస్తుబయు, అంబుకంబు వెరపు దీరుటయును, పింగళకనంజీవకమైత్రి
 గలుగుటయు నన్నది ప్రథమాశ్వాసము.

II ఇది శ్రీ.....రాజనీతిరత్నాకరంబునందు మిత్రభేదంబున సంజీవకుం
 దొనర్చు పారుపత్రెంబునకు దమనకుండు నిరోధించుటయును, మేష
 యుద్ధంబుచే అంబుకంబు గెడయుటయును, అపాదభూరిగాదనుబాడు
 ఘోషితుడు విశ్వానంబు యాచి కురుపసౌమ్యవహరించుటయు, వాయన
 తాకోదరోపాఖ్యానంబును, శకం బుపాయాంతరంబుచే కంఠిపరంబును
 బరగొట్టుటయును, దమనకుండు పింగళకు నొద్దకు తొంఁగెంబు జెప్ప వచ్చు
 టయు నన్నది ద్వితీయాశ్వాసము.

III ఇది శ్రీ.....రాజనీతిరత్నాకరంబను మహాప్రబంధంబునందు మిత్రభేదం బను ప్రథమతంత్రంబున దమనక పింగళక నీతిహార-బును, దీపింధుండు వచ్చుటచే మంజునర్పిణి గెదయుటయును, దమనగ నంజీవక నయవివాదంబును, సింహంబు లొటిపెటను నమ్మించి ద్రోహంబు సేయుటయు, తిట్టిటిట్టి నంబాదంబును, కూర్మంబు యష్టి విడిచిపెట్టుటయు, అనాగత విధాతయు నుత్తన్నమతియును భవిష్యంబును, సుత్యక్తయవిధాతంబును, గోపికాంగన ఆరద్యంబు మోసపుచ్చుటయు, కింత్రివర్ణనయు, శ్వేత ద్వీపవర్ణనంబును, శ్రీమన్నారాయణంబు గరుడనాహవాదాధుండై తిట్టిటి 1వనమ్మండై సమ్మలుని చేత గ్రుడ్ల సప్పించుటయు, దమనకుండు నంజీవకునితో యుద్ధక్రమంబు జెప్పుటయు, మర్కటంబునకు (నూ)ని ముఖదను పక్షి బుద్ధిచెప్పబోయి గెదయుటయు, సుబుద్ధి దుర్బుద్ధి సం (వాదం)బును, బకడింభకుల సోకముంగిన రక్షించుటయును, లోహార్థంబు జ్వరదు తెల్లు పోరి లిగవున దె(గుట)యును, నంజీవక పింగళకులు పోర శ్రీ వెంకటేశ్వరుండు ప్రనమ్మండై నంజీవకుని రక్షించుటయు నన్నది తృతీయాశ్వాసము.

IV ఇది శ్రీ.....రాజనీతిరత్నాకరంబను మహాప్రబంధంబునందు సుహృద్ధాంబును ద్విదీయతంత్రంబున భటుపరనకుండు రాగా గణ శాల్మలి... పై నిలుపుటయును, జాలరివాడు వచ్చి క్రింద పలయొడ్డిన చిత్రగీవాది కపోతంబులు వచ్చి చిక్కుబడుటయును, అవి నీతిల్లి వాని నెత్తుకొని యెగసి చని పారజ్యకునిచే బంధనంబులు విడిపించుకొనుటయు, వాయున మూషక స్నేహంబును, మందరంబు మూషకంబుతో నిష్ప్రమేధి గావించుటయును, మూషకంబు తన పూర్వ వృత్తాంతంబు జెప్పుటయును, సారంగంబు వచ్చి మందరాదుతోలర నభిర్వంబొనర్చుటయును, వేటకాని యురుల హరిణంబు రగులుపడుటయు, నెమక వచ్చిన యెలకకు తొల్లిటి నిర్బంధంబు చెప్పుటయు, చెంచువాడు చనుచెంచుతో నవియు దొరకకుండిన కూర్మంబును బట్టకొనుటయు, నా మువ్వరు సుసాయంబున కమతంబును సాధించుటయు, నలువురు గూడి సంతోషచిత్తులై శ్రీరంగ దివ్యభూమిల స్థంబం బొనర్చుకొని యుండుటయు నన్నది చతుర్థాశ్వాసము.

V ఇది శ్రీ.....రాజనీతిరత్నాకరంబను మహా ప్రబంధమునందు మేల్చి
 ఎట్లుం దరిందమునిచేత తరుముడుబడి బోవుటయు, నకలవపులు గూర్చి
 యొకగూఱును వట్టంబు గట్టగా నొక వృద్ధవాయనంబు వచ్చి నిఘ్నంబు
 సేయుటయు, వ్యవదేశంబుచేత శశికంబు గజంబులం బోగొట్టుటయు,
 శశిక పింజులు యజ్ఞోన్య వాదంబులచే మార్తాలంబు గెడయుటయు,
 బ్రాహ్మణుండు ధూర్జటచేత వందించబడి ఆయజ్ఞంబు విడిచిపెట్టు
 టయు, యజ్ఞవళు పదార్థంబు భక్షించి విఘ్నంబు సేయుటయు, రథశాసను
 భార్య యన్యపురుషుని గూడి ప్రియుని సంబోష పెట్టుటయు, గౌరవ
 ప్రభావంబున మూషికి కన్యయై మునుపటి రూపంబు గైకొనుటయు,
 కవచోపామమైతిచే చిరంజీవి గర్భదాస్యరంబున శరణొందిన నా యరింజ
 ముండు తన ప్రధానులతో విచారంబు గావించుటయు, సార్వభౌముడన్న
 వైశ్యుండు తోరున ఉపవశారంబు సేయుటయు, ఒక్క బ్రాహ్మణునకు
 తొరరాక్షసులు హిరపు చెప్పుటయు, రథశాసనుడు తన భార్య విలునిం
 గలయంతాచి క్రోధంబు మాని ఆయువతి వాక్యంబులకు నంగసించుటయు,
 అరిందమాడుల గిరివదేశంబుల నుంచి చిరంజీవి మేఘపల్లనంగూడి
 అరిందపు మునీంద్ర రత్రుధానివంచకంబుల నిర్మించుటయు, కృష్ణ
 నర్పంబు జాలపారాదిమందూకంబుల భక్షించుటయు, రత్రుధానిచలన
 వాయసాదీశ్యుండు నిశ్చింతంబై పుత్రమిత్రకళత్రసూర్యులతో గూడి
 రాజ్యంబు సేయుచు నుభయ బసుధవించుటన్నది సంభవి గ్రహంబును
 కృతీయతంత్రంబు వంచమాన్వనము.

VI ఇది శ్రీ...—రాజనీతిరత్నాకరంబను మహా ప్రబంధమునందు చతుర్థ
 తంత్రంబను లబ్ధనాశనంబున బలివరనుండు శివుమాత్యునితో నిఘ్నంబు
 గావించుటయు, అతండు కవచోపాయంబు దలంచికొని ఉరుంబరవృక్షంబు
 కపిండుంచెక్కుటయు. దానికి జంబుకంబు ( ) మృగేంద్రునికు
 దోనయ్యెనను వృక్షాంతంబు జెప్పుటయు, నన్ను చతుర్థతంత్రంబున లబ్ధి
 నాశంబయ్యె, నటమీద ననంతమైశ్వర్యకార్యంబుగల వంచకులంత్రంబున
 నొక బ్రాహ్మణుండు దన పుత్రులగును మించి ఉపదానం బుట్టించెద
 ననుటయు, ఆసాధ్య అనాగతరింత చలవదని విద్యాభ్యాసీయును భూసురుని
 కథచెప్పుటయు, అతండు భార్యచలన భూసునిం గనుటయు, కులాంగర

పెరిమిటివద్ద కుమారుని నుంచి జలంబులకుం బోవుటయు, తిరుగవచ్చు లోన వారు సాహసంబున నకులంబును గెడపుటయు, ఆశండుభార్యవలన బాపితుంగు నిశ్చేపార్థుణుడైన విధంబెరింగించుటయు నన్నది ఉభయ రంధ్రంబులు సర్వంబును వృష్ణమాన్వానము" -

స్వీవర కమ్మపై (౧౪౬) ఈ లాళవత్రప్రతి వ్రాసిన తిథివారాదులున్నవి. 10వ త్సర మార్గశిర బహుళవంశమి గురువారమునాడు బోనాల అవ్వన్న మారుడు వెంకటాద్రి యీ వ్రతని వ్రాసికొన్నట్లు గలదు. ఇది 6-12-1౮౩8 టికి నరిపోవుచున్నది.

అదిగెరు దిక్కులేక తెలంగాణమందు పుట్టిన కృతు లిట్టి వెన్ని నశించి 'యినవో' మరి యెన్ని మూలమూలల నడగియున్నవో తెలియరాదు నేటి లమున నీ లాటియాకుల గొరవ యేరికిని పట్టరాక వెట్టి పుట్టిన నిర్దవతె నన్నది.

(ఉదయరాసు, ఫిబ్రవరి 188౭)

పరశురామపంతుల లింగమూర్తి

రెండు వేదాంత శతకములు

తెలుగు వాఙ్మయమున శతకములకున్న ప్రాముఖ్యమును వాని వైవిధ్యమును సాహిత్యజ్ఞులెరుగుదురు. శతకవాఙ్మయమున వేదాంతశతకముల దొక యవగాఢ, ఇటివల రెండు ఆముద్రిత వేదాంతశతకములు సాకంట్టబడినవి. ఇవి యిన్నాళ్ళిట్లు మూలబడియుండుటకు కారణ మేమో నాకు తెలియరారయ్యెను. రచయిత ఏ యనామకుడో యనుకొందమన్న నలులగారు. తెలుగు వేదాంతవాఙ్మయము వ్రనక్తి వచ్చినంతనే చేరులెత్తి మొక్కవలసిన మహానుభావుడారచయిత. మరి యీ శతకములకి దుర్గతి యెట్లు వచ్చెనో నా పంటి యల్పజ్ఞున కూహకందని విషయము. పరశురామవంతుల లింగమూర్తి గారి పేరు విననివారుండరు కదా! ఆయన రచించిన సీతారామాంజనేయమును గూర్చి తెలియని సాహిత్యజ్ఞులుండరు కదా! అంతటి మహాయోగి-కారణ జన్ముడు-రచించిన ఈ శతకములు మూలబడి యుండుటేకాదు. వాని పేరులు కూడ సాహిత్యచరిత్రమున తెక్కలేదు. సీతారామాంజనేయమునకు పీఠికను సంతరించిన కీ. శ్రీ. శేషాద్రిరమణకవులు పరశురామ పంతుల లింగమూర్తి గారి కృతులారించిని పేర్కొన్నారు. ఆ యాంబిలో నీ శతకములు లేవు. ఈ ఆంబిలో నాకటియగు మానసశతకమే కీ. శ్రీ. వెంగురి సుబ్బారావుగారు పేర్కొన్న మనశ్శతకము. నా కంటబడిన ఈ రెండు శతకములు లింగమూర్తి, గోవింద శతకములు. నాకు ఇంక ఈ శతకములు లింగమూర్తి యోగి కడవటి రచనములని తోచుచున్నది.

పరశురామవంతుల, శ్యామవంతుల మున్నగు నియోగులు బొలుత మహారాష్ట్రానియు, ఓరుగల్లు మండలమునకు వలన వచ్చి యట స్థిరపడి బోయినయొ ప్రాతరరములవారు చెప్పగా వింటిని. పరశురామవంతుల

వారు అంటాల, ఈదులవాయ, నుత్తెవార మన్నగు ప్రాంతము లందున్నారు. లింగమూర్తి వరుసెనిమిదవ శతాబ్దమున నున్నవారు, ఆతని సీతారామాంజనేయము క్రి. శ. 1700 ప్రాంతములందు రచింపబడియుండునని కీ. శే. శేషాద్రిరమణకపు ఆహించియున్నారు. వారు లింగమూర్తి రచనములని హేర్మిస్సు 1. రతిమన్మథ విలాసము 2. జీవస్మృతి ప్రళయము 3. బ్రహ్మ వారద సంవాదము 4. తారకయోగము 5. మానస శతకము (కందములు) 6. సీతారామాంజనేయము కాక తరువాత కాలమున బయలుపడి అర్రెన్సది 'సీతపాట'యను నర్చురగేయ కావ్యమొకటి కలదు.¹ లింగమూర్తి గొప్ప వేదాంతవేత్త మరియు మహాభక్తుడు. బోధన్న గోపన్నలవంటి మహానుభావుల వెన్నుదన్ను పుట్టిన లింగమూర్తి తత్త్వివేదాగ్రముల కూడలి. అతని జన్మ చేతను, నివాసముచేతను పావనమైనది మత్తెవార (ఓరుగల్లులో నొక భాగము). లింగమూర్తిగారి యిల్లు రద్దీంటేయుల కిప్పటికిని వాసియోగ్యమై రద్దీక్షులచే గౌరవింపబడుచున్నది. ఈ పావనగృహమును ప్రభుత్వమువాదను ప్రజలును మనదేశపు పుణ్యస్థలములంటొకటిగా భద్రపరుపవలసిన యుగత్య మెంతేని కలదు. వరకురామపంతులవారి వంగరము లింగమూర్తి ఆదిగా ఆధ్యాత్మికవిద్యల కాలవాలమైనది. ఎన్నియో తత్త్వివేదాంతగ్రంథములా పంశీయులచే వ్రాయబడినవి.² లింగమూర్తి రామమంగిరెమ్మమాంబల కుమారుడు. అతని జీవితవిశేషములు కవితర్రముల తెక్కియుండుటచే వాని గూర్చి వ్రాయనక్కరలేదు. ప్రస్తుతము ఆత్మారామ గోవిందశతకములను పరిచయము చేయుచే నాకర్తవ్యము.

ఈతెండు శతకములును, మరికొన్ని పంచరత్నములును తెండు తెల్లల పొరపుగల 36 రాటియాదులపై వ్రాయబడి ఉన్నానియూవిశ్వవిద్యాలయము నంనక్కర ఆకాదమిలో (నెం. 481) భద్రముగా నున్నది.

1. చూడుడు: తెలుగు జానపదగేయ సాహిత్యము. 1956, పుటలు 388-389.

2. చూడుడు: "సాహితి" మాసపత్రిక, ఏలూరు, సంపుటము 1 నంబిక 3) జనవరి 1962 అండుల సంస్కృత సాహిత్యసేవ, పుటలు 13-17

అత్మారామశతకము ౧-౧౫ కమ్మలపీఠము, గోవిందశతకము ౧౫-౨౯ కమ్మలపైను, పంచరత్నములు వేరుగా ౫ కమ్మలపీఠము వ్రాయబడి యున్నవి.

అత్మారామశతకమున మొత్తము ౧౦౬ కందపద్యములున్నవి. 100 పద్యముల రచనాత "శ్రీరామార్చనమును" అని ముగించి తక్కిన ఆరు పద్యములలో గురుస్తతి, కృతీ ప్రశంస, ఫలప్రసాద మున్నగునవి చెప్పబడినవి. ఈ శతకమున ప్రతిపాద్యమైన వేదాంతవిషయములును, శైలియు తెలియబడుటకునై స్థావరీపుటాకస్థాయముగా అట నట కొన్ని పద్యము లుదాహరింతును.

క॥ సరసారాయణ(ల)ము మన
మిరుపురము నవిద్యవలన నేకాత్ముల మ
యరపురుషవరచపురుషుల
మరయంగా విద్యవలన నాత్మారామా (2)

క॥ నిను గనియెదనను వాఁడన
ఘనదేహేంద్రియమనముం కద ద్రోచిన యం
రస నీవే నేనైతిని
యనుభవమిది యతివిధిర మాత్మారామా. (8)

క॥ నిమోన్నతములు గాని ను
మహ్నామార్గమున నిన్ను జూచి జితవ్ర
ద్యములగు యోగిపంగవు
లాహ్నాయవిధిం భజింతు రాత్మారామా. (40)

క॥ శ్రద్ధారత్నము మొదలగు
బుద్ధివికారములు నన్ను బొందునె నేనా
బుద్ధ విమర్థ నమిర్థమ
హద్ధిహసకుడనగుట నాత్మారామా. (61)

క॥ జవములు తవములు వ్రతములు
చవలమనోనియమములు విచారింపగ నె
ల్లనై తమనస్కుడనగు నా
కవరారోపణములేం అత్మారామా. (84)

క॥ నానా దేశములందును
సానాకాలములందును సానాటగమున్
నేనై వెలుగుదుగాన న
దానందార్థికుడ కేవలాత్మరామా. (100)

క॥ గురుదనగా నీశ్వరుడగు
స్థిరమతి శిష్యుండనంగ జీవాత్మం న
య్యిరువుర కై కృష్ణానం
లరయంగా వరమవదము నాత్మారామా. (101)

క॥ అని యిద్విధమున నామది
ననిశము వింసెట్లు శ్రీమహాదేవగురుం
దనవగు (?) నీకప్పుడు నా
యగుభవ మెరిగించితిన్ మహాత్మారామా, (102)

క॥ ఇల వరశరామపంతుల
కులజ శ్రీ లింగమూర్తి గురుదేవు నీవై
వలికితివి గాక నికరుల
కలవరునే యిట్లు బలుక నార్హరామా. (103)

ఈ శతకాంతమున వ్రాయనకాదు తన్ను గూర్చియు తిథివారాదులగూర్చియు నీ విధముగా వ్రాసియున్నారు.

“కాళయొక్క నామ సంవత్సర వైశాఖ శు॥ ౧౨ శుక్రవారం అయిదు గడియల ప్రార్థన యేకేశ్వరకు రాపాతవంధ్రయ, మాయుక్యవల్లి వెంకట రామయ, మా యింట్లో దక్షిణపు ఆరుగురినీ భూమిందగాను బ్రహ్మనంద స్వరూపులైన వరశరామపంతుల లింగమూర్తి అయ్యవార్లగారి పుస్తకంలో చూచి నక్కా నరసంధట్ల వ్రాసినాడు.”

వ్రాయనకాదు కోర్కొ స్థిరగువలె దేశకాలములను సాక్షులను రుజువు వరచనట్లుగా నింద వివరముగా వ్రాయుట కొంత మిరగానే యున్నది. వ్రాయనేకాదీచ్చిన తిథివారములు శ్రీ. య. 27-4-1793 నాటికి సరిపోవు చున్నవి.

పద్యనైరవ శమ్మ రెండవవైపున 'గోవిందశతకము' ప్రారంభమైనది. ఈ శతకమున మొత్తము 111 పద్యములున్నవి. ఇందులో కూడ 100 పద్య

మఱ తరువాత 'త్రైరామా' అని ముగించి తక్కిన 11 పద్యములు వ్రాయ
లడినవి. ఆత్మారామ శతకమంతయు వేదాంతవిషయములతో నిండియున్నది.
దాని గోవిందశతకమున భక్తివేదాంతములు తెండును ప్రతిపాద్యములు.
గుణాత్మనము గల పద్యముల సంఖ్య గోవిందశతకమున నధికము. దీనినుండి
ఈర మచ్చుకుగా కొన్ని పద్యములు బుట్టించింతును.

క॥ శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ
సేలాంబుదనిభశరీర నిగమారాదా
లీలావిహార నిర్మల
ఓల చిరానందకంద శ్రీగోవిందా. (1)

క॥ యోగశర యోగవిద్యర
యోగాధ్యానప్రవీణ యోగారాదా
యోగైశ్వర్యచరాయణ
యోగానందానుభూతియుత గోవిందా (18)

క॥ శ్రవతర్జ్యము నంటక న
శ్రవపురుషుని మించి నర్తసాక్షి యనంగా
పురుషోత్తముడని వెలసిన
వరమార్కుని నిను భజింతు పరగోవిందా. (88)

క॥ జ్ఞానికి మిక్కిలి ప్రయోదను
నే నరహును నాకు ప్రయోదు నిక్కముగా నా
జ్ఞానియె నేనని మును మీ
దానది యిచ్చితిరి కాదె హరి గోవిందా. (61)

క॥ శతకమున రిక ప పద్యమునుండి వివిదాపరారముల స్తోత్ర మున్నది.
పరశురామావతార స్తోత్ర మిట్లున్నది.

క॥ ధరణిసురవరద మహా
పరశురద నృపాలజలధిబరణాల దా
సురసుతపోధన ఘనసుం
దర బాగవరామ దూవరర గోవిందా (88).

లింగమూర్తి తనకృతిని గూర్చి చెప్పిన పద్యమిట్లున్నది.

క॥ ఈ స్తోత్ర రత్నరాజము

తొనుభవజీయల్యముగను గని కానుకగా

హస్తాబ్జంబుల గైకొని

విస్తరముగ మై ధరింపవే గోవిందా.

(108)

కవి తనను గూర్చి ఈ విధముగా వ్రాసికొన్నాడు.

క॥ ఇల వరకురామ పంతుల

కులజ శ్రీ లింగమూర్తి గురుమూర్తి నము

న్యాల గోవింద స్తోత్రము

నలలిరమరి జేసె నిద్య శతకము చేరన్.

(111)

ఈ పద్యము రచయిత "శ్రీ సీతారామ పరబ్రహ్మణే నమః, శ్రీ లింగమూర్తి పరబ్రహ్మణే నమః" అని ముగించి వ్రాయనకాదు తానొక పద్యమును వ్రాసినట్లున్నాడు.

క॥ రయ నాచరింపు భక్తహృ

రయ నావళిగయన వికసిరాంబుజనయనా

నయనామయ నామయ నా

భయనాశము చేసి చుమ్ము పాలింపు హరి.

దీని రచయిత వ్రాయనకాదు నక్కా నరసంభట్లు తిథివారాదుల గూర్చి యిచ్చిన సాహ్య మీదిగా నున్నది.

"కాలయుక్తి సంవత్సర వైశాఖ శు॥ ౧౩ స్వళింహజయంతినారు నక్కా-నరసంభట్లు జాపాతకు జానకిరాముడు భోజనానికి పిలిచే ఆ పూరికి పోయి గంపావారింబ తూర్పుండి తూర్పు ముఖానను తూర్పుండి నక్కా-నరసంభట్లు వ్రాసినాను" ఇందు పేర్కొనబడిన రిథి మున్నగునవి క్రీ. శ. 28-4-1798 నాటికి సరిపోవున్నవి, జాపాత ఓరుగల్లుకు సమీపమందున్న యొక గ్రామము. గంపావారు కోమటలై యుందురు. ఆ యింటి పేరుగల కోమట్లు హయార నున్నారు.

ఇంతటిలో నీ రెండు శతకములు ముగిసినవి. ఈ లాళ పత్రగ్రంథము రెండవ వైపునుండి పంచరత్నము రారంభమైనవి. ఇవి ఆరుకమ్మలపై నున్నవి. మొదటి పంచరత్నములు సీసపద్యములు. పంచరత్నములని

ప్రాయబడియున్నను ఈ సీనవద్యము లాడున్నవి. ఈ యారు సీనవద్యములకును మకుటముగానున్న ఎత్తుగీరి యొకటే. సీనవద్యములందు మొదటిది

సీ॥ మొదలు ప్రాణాపానములను తద్రేచకపూరకకుంభకంబులను నవి మె
లంగు నిరాపింగళాసుషుమ్నల హంసతత్వంబునే సా॥ తానె తెలియ
వికరహృత్కమలకర్ణికయందు మోషించు ప్రణవనాదంబునే నేవరువుతెడుగు
ద్రూమధ్వమమును చూపులను నానావిధకళలను మనము నేఘనుడుగాంచు

నతరె వ్రత్యగార్ము దరతెపో పరమాత్ము

దరతె వాసుదేవు దరతె శివుడు

ఆతరె స్వప్రభాతుకైన శ్రీ మన్నహా

దేవ లింగమూర్తి దివ్యకీర్తి.

ఇట్టి నాలుగు సీనవద్యముల తరువార బిదవ సీనవద్యమునకు, సాంఖ్య మనియు, ఆరవ సీనవద్యమునకు ఆమనస్కమనియు శీర్షకములున్నవి.

ఈ వద్యముల తరువార "శ్రీరామ రామ రామేతి రమే రామే మనో రమే" ఇత్యాదిగా గల్లు వంచరత్న శ్లోకములున్నవి. అటు తరువార గీర్ణికముల కాంధ్రానువాదములగు వంచరత్నములు గీత వద్యములున్నవి. వానిలో మొదటి వద్యము.

"శ్రీ మనోరమ శ్రీ రామ రామ రామ

యనుచు రమియించు రాముని యందు రామ

నామము వరానన నహస్రనామ రుల్య

మట్లుగావున దీని నీ వపఠరింపు".

ఈ సీన వద్యములును, గీతపర్యాయవాదములును పఠశురామపంతుల లింగ మూర్తిగారి రచనములై యుండును. ప్రాయసకా డీ వద్యముల తరువాతకూత రితిపారాదుల నిర్మియున్నాడు.

"కాలయుక్తి నామసంవర్సర వై శాలకు॥౧౫ ఆదివారం నాడు బ్రహ్మ సందస్యరూపులైన పఠశురామపంతుల లింగన్న ఆయ్యవార్లగారి ప్రతిలో ఘన్న క్రమాన నక్కా నరనందట్లు వ్రాసినాడు. యమ అపరాధం, రెండు కూమల అప్పుడు మల్లెసాలలో మొగరానికికొరిగి ఉత్తరముఖానను కూర్చుండి వ్రాసినాను." ఈ రితిపారాదులు. క్రి. శ. 28-1-1746 నాటికి సంపూర్ణమైనది.

మరనిపోయిన "మల్లెస్థిల," "మొగరము" వంటి వల్లెటూరి మాటలు పట్టణవాసపు బ్రాహ్మింగు రూములో పిల్లలకు చేరువగా కూర్చుండి వ్రాయుట కలవాటువడిన నాకు మనస్సు కలుక్కు మనిపించినవి. వ్రాయన కాదీచ్చిన తిథివారాదుల ననుసరించి ఈ తాళపత్రగ్రంథము మన 'నైవంది' పుట్టిన ఏప్రిల్ మాసములోనే సూటయరువది నాలుగేండ్లకు పూర్వము వరుసగా మూడు దినములలో వ్రాయబడినట్లు తేలుచున్నది.

ఈ సక్రాంతరసంఖ్యట్లు సాక్షాత్తుగా లింగమూర్తిగారు వ్రాసిన మార్మక నుండి ఎత్తి వ్రాసినారు. ఈతడు లింగమూర్తిగారి శిష్యుడేటనిన వాడై యుండును. శ్రీ. శ. 1798 నాటికా మహిమోగి సజీవురైయుండును. లింగ మూర్తిగారిని సేవించి తాను ధన్యురై లింగమూర్తిగారి ఈ శతకములకు ప్రతిని వ్రాసి ఈ నాటికి మనకు దక్కించి మన కృతజ్ఞతలకు పాత్రులైన ఈ సక్రాంతరసంఖ్య టుటుంటముచారిపు తెచ్చటలైన కలలో లేకో తెలియదు.

(నైవంది, ఏప్రిల్ 1962)

పాల్కురికి సోమనాథుని

పండితారాధ్యోదాహరణము

మహాపండితుడును మహావియనునగు పాల్కురికి సోమనాథుడు
బసవపురాణము, పండితారాధ్య చరిత్రము, సోమనాథభాష్యము, రుద్రభాష్యము
మున్నగు బృహద్గ్రంథములే కాక పెక్కు లఘుకృతులు రచించినాడు. ఆలఘు
కృతులలో గొన్నింటిని శ్రీ బందారు తమ్మయ్య గారొక సంపుటమున నీటి
చల వ్రకటించియున్నారు. పిదువర్తి సోమనాథుడు, పాల్కురికి సోమనాథుడు
"ఉదాహరణ యుగ్మము" రచించినట్లు పేర్కొన్నాడు. సోమనాథుని బసవో
దాహరణము తెలుగులోను సంస్కృతములోను లభించుటవలన ఇన్నాళ్లు
పండితలోకము ఉదాహరణయుగ్మ మనగా బసవోదాహరణయుగ్మమనియే
భావించినది. కఠిమునగరము మండలమున నా కొర భావవ్రతగ్రంథము
లభించినది. దానిలో సోమనాథభాష్యముతోపాటు పాల్కురికి సోమనాథుడు
రచించిన పెక్కులఘుకృతులున్నవి. వానిలో నీ పండితారాధ్యోదాహరణ
మొకటి. ఈశ్వరి యున్నట్లు ఇంతవరకు ఆంధ్రసాహిత్య ప్రపంచమునకు
తెలియదు. తమ్మయ్యగారి సంపుటములో నీది చేరలేదు. మొదటిసారిగా దీనిని
ప్రకటించుభాగ్యము కలిగినందుకు మిక్కిలి సంతోషించుచున్నాను. బాయన
వాడు భావవ్రతగ్రంథము వ్రాసికొన్నది వందన సంవత్సర వైశాఖ బహుళ
త్రయోదశి శుక్రవారము. ఇది శ్రీ శ. ౧౩౩౧ కిక్కిరి చేడిది సరిపోవుచున్నది.
ఇతరాండ్ర ప్రాంశములందువలె దెంగాణమునఁ గావవ్రతగ్రంథములను
నేరఁజేయుట తదవరచుట అరుగలేదు ప్రభుత్వమువారేమార మిగిషయమును
శ్రద్ధగ్రహింపలేదు. చిన్నచిన్న సంస్థలవద్ద కొందఱు వ్యక్తులవద్ద కొన్ని భాగ
వ్రతగ్రంథము లున్నవి. ఏయే మారుములలం దింకనెట్టి యున్నవర్తమాములు
మాటుమఁచి యున్నవో తెలియదు. ఇదుగు పొదుగు రాష్ట్రములందు ప్రాచ్య
పరిభోగశాలయములున్నవి. వేలకొలది భాగవతము లిప్పటికిని తెంగాణ

మున లభించును. వాని నన్నింటిని ప్రోగు చేసి అందఱచే ప్రభుత్వము వారును మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారము పండిదాని నొకటి స్థాపించి పరిశోధనలు చేయించినఁ దెలుఁగు సంస్కృతికిని తెలుఁగు సాహిత్యమునకును పేరుచేసినవారగుదురు. అలస్యము చేసినచో ఆరాకప్రతి గ్రంథము లెక్కడివక్కడ జీర్ణించిపొవును. అప్పుడు "నదీనాం సాగహా గతిః" ఇకని యుదాహరణమును జిత్తగొంపదు.

శ్రీ మల్లిఖార్జున పండితోదాహరణము :

శ్లో. ఆత్మైకోద్ధర కుండికుంధరశనోద్భవోద్ధరపంచాననో
గర్భోదంచితపాంచద్రాగ్ నివికప్రాతేయ చంద్రులి,
పాషండాబ్జచుపగణో విజయతే బౌద్ధాదిభూతాని,
శ్రీమన్మండర మల్లిఖార్జునగురు ర్విర్యర్థబాహుజితః.

శ్లో. పండితారాధ్యక్షామేరి పంచాక్షరనమస్కృతమ్
నకృత్రిన్ న్యరంతి యే భక్తా సేవనాః పుష్కళారిధాః.

మాలిని. ఇవర ఇవసాఖ్యా శిష్టభక్తైకమఖ్యాః
వివిధపరమకీలా వేదకాస్తానుపాలాః.

ప్రతిమిలవరదావా పండితారాధ్యక్షేభ్యః
తవిలి విము రజింయన్ రత్నయుం బ్రస్తుతింతున్.

కా. శ్రీమత్ప్రేమహవతున్ వివచిత శ్రీ చెన్నమల్లెశ్వరున్
శిమంతున్ నిగమాగమ శ్రుతిమతోద్భూతవేత్తన్ ఖర
ప్రొమస్తున్ బ్రహ్మ సూర్యసేత్రుఁడగు సూర్యున్ పండితారాధ్యక్షున్
గామింతున్ సురింయతుఁగొల్లుఁ తలయన్ గామ్యార్థభాసితికిన్.

—: ప్రథమ వి ర త్తి :—

కా. శ్రీమత్పండితమల్లిఖార్జునున్ వైశిష్ట్యేల్లనవృక్ష్యుండు
ద్వామప్రోద్ధతవిరర త్తినతి నిర్వళికుండుద్యన్మని
ప్రోమస్త్రోద్రుఁడగజ్యపబ్జుఁడరణేతోరాశి నమ్యగ్గయా
దామం ధీపుర ముకు బోకియుఁ బ్రసాదార్థక్రియాన క్రియున్.

మధురగరిగగద

కళిక :— విమటి ఉద్ధైవమాంధమందనుడు
 రుణవడించు భవ + దుర్గఖండనుడు
 పరతరప్రణవ + నిర్దమాంత్రికుడు
 పరమభక్తివిని + బద్ధలాంత్రికుడు
 మునిగణ ప్రవయ + ముఖ్యపండితుడు
 అనిరదిన్నయను + సౌఖ్యపండితుడు
 అలఘునందితశి + వైకృతావనుడు
 ఎలమి నర్వజగ + దేకపావనుడు

కళిక :— రన్న విభుత్వమును
 పునమహత్త్వమును;
 భరణి నింపుచుని
 హరుడు వంపంబి
 పదనీ తెన్నుచుర
 నొరలు గొన్న వర
 మముదయాతనుడు
 రమితయాతనుడు.

—: ద్వి తి యా వి భ క్తి :—

కా. ఆద్యుండై ప్రమరానుసారకలిరుండై పరమాపేశ్వరా
 రాద్యుండై పరభక్తిముక్తినుమహాల్పేశ్వరకుండై మహా
 శ్వరుండై భవకోగ వైద్యుడయి భాన్యన్నాత్రియై నర్మజ
 నైద్యుండై చను మర్తిభాధును యతాశక్తిన్ బ్రశంసించెదన్.

మధురగరిగగద

కళిక :— మణియును భువనన + మామస్త్యుని
 నెఱసిన మహిమా + నిర్విక పాండిత్యుని
 అతిశయనురదా + హ్యందరకమృని

2. మణియు 3. వినిర 4. చదసె

హితవగణవిర , హితజనబౌద్ధుని
 వివరములు , శ్రీసాన్నిధ్యుని
 సవిశేషాభిల , జగదారాధ్యుని
 సంవిర విమల , జ్ఞానసముద్రుని
 సంవిరనరర , రామవృత్తుడుని.

౯

అర్చక :— హరు సుపకరణము

తొరసిన చరణము

లలగళ పెరిగిన

యలుగుల సజితిన

మన మహదేవయ

దును వాళ్ళున దయ

బడసిన పీరుని

బడలా దూరుని.

౧౦

—: ర్మ పి యా వి ర త్తి :—

౧. అజ్ఞారసహస్రచే విధినిషేధాద్వియాసీయచే
 సజ్జనాభివహిరచే , అరమయోగానందుచే తత్తన
 మృణ్మనాశ్రయజియచే ననఘచే మా పండితారాధ్యుచే
 నాజ్ఞానీర్థియ , తిలకర్థియ నమర్మ బ్రీలిమై తొందెదన్.

౧౧

ద్విరచగలి రగర

కవిక :— మలియు తవిజనరహిత , మహిలైకలియచే

సురుషరాసగజో , ద్యుక్తవాగ్దాబచే

ప్రకటితాస్తాదగళ , రాజనిర్దేశచే

సకలసాస్త్రార్థవి , జ్ఞాన సంధారచే

వేదాంతసిద్ధాంత , విషయప్రవర్తిచే

నాదిమాగ్ధవర్తిస్తా , రార్యమూర్తిచే

విరత్త్యలావనం , విరయోగమథనుచే

విరత్త్యసారనం , విరపుజ్ఞాకథనుచే.

రి. జన.

అత్కళిక :- గురునాథుఁ డలమోచి
యరసి ప్రతులను జూచి
శిష్య ప్రసాదము గొనిన
భవము మఱిలేదనిన
దని శిగంబులఁ జూచి
మును ప్రసాదము సాటి
చేసిన ప్రసద్దచే
నా శుభనముద్రుచే.

౧1

—: చ ర థీ వి ర త్తి :-

౧. భక్తుం దీశ్వరుఁ డగ్రగణ్యుడు మహాగుండు తత్కార్యసం
యుక్తస్వామిఁడు దేశకొత్తముఁడు విఠ్యోబ్ధానవంతుండు ప్ర
వృత్తుండఁడు గుఱించి శింగమముర్ఖత్వార్థవర్జ్యార్థనా
నత్తిగా బేర్కొను మల్లికార్జునునకై నర్పితి నాఁటించెదఁగా.

౧

ద్విరదగతి రగద

కళిక :- మఱియును బునర్జనన । మరణదూరునకునై
వఱలు నవగరభయా । వరణ శరణునకు నై
గహనాంగనంగరవి । కారదూరునకునై
సహజైకయోగప్ర । కారదీరునకునై
శమనీయతత్త్వం । కార పాత్రునకునై
సముదిరాంచితశివా । కారపూర్ణునకునై
అరులసంవిద్యుభా । యత్తర్పితునకునై
అలివినిర్మలమహా । దాతర్పితునకునై

౧2

అత్కళిక :- లింగార్పనాచేశ
శింగమము సర్వలఁ
(గడువడిని రసకడకు)
నెడలేర శివపూజ
గొనితత్తుఁడే లింగ

మని భజించిన అంగ

పుప్రప్రాణవదునకై

విప్రసమ్మరునకై

౧౬

—: పంచమ విభక్తి :—

౧. అభ్యాసప్రమథానుక్తిర్నివలనకా స్వాత్మావబోధోల్లస
తౌ(భోక్తౌ)యతన్మహాశుభలనకా శంభుప్రసాదాగమ
^౧పాభ్యాసాచరణప్రవీణమతి దాస్తృప్తితారాధ్యనా
మాభ్యాసాచరణపుష్కమూర్తివలనకా మా కిష్టముల్ చేతురుకా.

౧౭

ద్విరదగతి తగద

శ్లోక:- మతియు సనదృశశివన | మయనముచితునివలన
గురుఁ బొనరుచుకా దనరు | గుణగణాయతువలన
శరణగణవరచరణ | సరసదుహవశువలన
సరస ? వరమునినికర | సరతసురయశువలన
వరమవరవిమలతర | వరమసుఖకరువలన
నిరతిశయగురినవయ | నిఖిలరయహరువలన
శ్రుతినియరమనహిత | సురచరసహితువలన
విరతయమనియమనము | విలసచ్చరితువలన

౧౮

ఉత్కృత:- శివుని పంపున వచ్చి
దలిలి కనుగప నిచ్చి
ముమ్మాటికిని బడయ
సమ్మతున్నను దడయ
కెడ నియదలగు కన్ను
బడరఁ బడసిన చెన్ను
నివుడు ధన్యునివలన
భువనమాన్యునివలన

౧౯

—: వక్షి విధి :—

౧. పాపాత్ముఁడ నెలనాటితోదనృపతిఁ డ్రామ్యత్వరంగారముఁ
బాపొడ్రేకవిజృంభితాగ్ని శిఖలఁ బానాశంబుగాఁ
బాపొడ్రేగఫలంబు నవృతై గనఁబ) భన్మంబుగా నుగ్రుఁడై
యాపాదించిన మల్లికార్జునునకి ట్లర్పించు నా చిత్తముగా. ౨౦

తురగవలన రగద

- కీత : మఱియు మెఱయఁ బెత్తునోపు : మహిరనిహితవర్తనునకు
నెలపు నీరపుఁ జూపనోపు : నిర్భనత్యక్తిర్తనునకు
బ్రాపురాపు దానయొగ : భక్తియుక్తి కారణునకు
పావకోపరాగరోగ : భవనిరయనివారఁబునకు
సతతవిరతకర్మమర్మ : జాలమూలకృంతనునకు
సలివిహితవిచారసార : సాంగలింగచింతనునకు
ఆర్యహృద్యరచిరనిచిత : యజనరజనమండితునకు
గర్వవర్జ్యనవ్యకావ్య : కథనమధన పండితునకు ౨౧

ఉత్కృష్ట : ఇల నమస్తవారవేర

మఃలఁ బ్రమాణజాలమాల
మున నిపుండ మేటి పోటి
యని గుఱించి జ్ఞానహీన
సమయనమితిఁద్రుంచిమించి
యమిరవిమలభక్తియుక్తిఁ
బరుగు రత్నచేతనునకు
భరిరభక్తినిఁమునకు ౨౨

—: నప్తమి విధి :—

౧. లింగాత్ముఁడ భవశేవామయసు బల్కిన్ జీరి మార్కాన్న గ
క్యాంగ్రుక్రొహిని బానుగంటి యుదయత్నాద్భిః దర్శించబిన్
బ్రుంగంగా శివయించి మించి జగదుత్పంగప్రతాపితయా
శివంగద్యంనకు మల్లికార్జునునియం దానక్తిమైఁ గొల్పెరఁ ౨౩

8. దాంగి తాదురు

మధురగతి రగత

తళి :— మణియును నల్లన , మందలునందుకా
గోఱలు శ్రుతిస్మృతి , మందలునందుకా
దుతితనముర్కర , మారగునందుకా
వరమపరాత్పర , పారగునందుకా
సరనజగజ్జన , నన్నుతునందుకా
ఉరురకర్తి న , మున్నుతునందుకా
వరిమెతమూన , భాషణునందుకా
స్ఫురితదయారన , భాషణునందుకా

—౨౪

ఉత్కృతిక :— హరు కృపయాటల

శిరమగు రోటుల
కనుమగు మాటల
వినుతుల తేటల
పదముల పాటల
ముదమగు నాటల
గల గురునందు(న్)
మలహరునందు(న్)

—౨౫

—: సం తో ర న :—

౧. శాంతస్ఫూర్తిరసందినాథ భవపాశ్చర్యేరసోగ్రాహ నీ
ద్ధాంతప్రౌఢరవాదగీతమయవిర్యాగీత భృంగీదు
ర్వాంతోద్భవ్యల వీరత్వర నినునే బ్రాహ్మితు విజ్ఞాతవే
దాంతా పండితమల్లికార్జునా త్రిలోకారాధ్యో రక్షిం[పమా]

—౨౬

తురగవల్లన రగత

తళి :— మణియు నయమిశ్మితోక్త , మార్గనంతరప్రచార
మెఱయు హృదయకమలమధ్య , మిశ్రశుద్ధరత్నపూర
దుతితచరితననమరణ , దుష్టనంకటాదిదూర
హరనమయసుఖార్థవర్ధ , నాభికల్పిరప్రచార

ప్రకటరరథవాంధకార । పటవిఘటనప్రదీప
సుకృతజనహింసదేశ । సులభసద్గురుస్వరూప
విన్మయాభి జననహేతు । వీరభక్తియోగసార
లన్మదీయ చెన్నమల్లి । శాశ్వతావరావతార

౨౬

తత్కృతిక :- ఆమర రనువు సత్త్రియార

రము రనము గాని వేద
నము మనము భక్తిభావ
నమున నమయలింగసావ
ధాసలీన పరమయోగ
మానిరాసురాగతోగ
జనిరసిర్వికల్పసౌఖ్య
వినుతనిభిలశరణమఖ్య

౨౭

—: సార్య వి ర త్తి క ము :—

౧. నీవార్యుండవు నిన్పజింపజగముల్ నీచే భవంబెందు నీ
తై వ్రట్టిల్లు యశంబు నీవలన సౌఖ్యావాప్తి నీకుం బ్రసా
దావిస్తార నతోర్నవంబదరు నీయంతావహింతున్ మదిన
దేవా! పండితమల్లికార్జున! జగద్విప్రప్రభావోదయా!

౨౮

౨. ఆదూతాంధరలింగజంగమ కృపాయత్త ప్రసాదోదయా
పాతోత్తిక జను నీయురాహరణముగా బాల్కరికి సోమండు లో
కారాద్యుండగు మల్లికార్జునునకి ప్తర్పించె నదృష్టినిం
దారంగాఁ బరియించినగా వినినఁ గావ్యార్థం బింక జేకులున్.

౩౯

(ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక, డిసెంబరు 1968)

వేముల రామభట్టు - గౌరీ విలాసము

మహాబాబునగరము మండలమున మానాటిపేట (మానవరీపురము) అను చిన్నజమీందారీ వట్టణము కలదు. రానికి "తూము" ఇంటిపేరుగల రెడ్డు అధిపతులు. ఆ జమీందారు లెందరో కవివండితుల కాశ్రయమిచ్చి సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మయములకు చక్కని రోహద మొనర్చిరి. కవి వండితులను పోషించు జేతాక తూము వంశపురెడ్డు రాము న్యాయముగా కన్నులై వండితులై వాసికెక్కినారు. అట్టివారిలో తూము రామచంద్రదాసినపాలు దొకడు. ఈతడు "అలమేటమంగావరీణయ" మను కావ్యమును రచించెను. ఈ రామచంద్రదాసినపాలుడు (రాజా చందాలాల్ నమగాల్సుడను ఆధారమును బట్టి) పంచొమ్మిదవ శతాబ్దము ప్రథమపాదమున నుండినట్లు శ్రీ కప్పగంటుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు నిశ్చయించినారు. రాజా చందాలాల్ (క్రి. శ. 1786-1843) అనెల్లాహి వంశపు నుర్తానులలో మూడవవారైన సికిందర్‌లా కాలము నను, నాల్గవవారైన అసిఫుద్దౌలా కాలమునను ముఖ్యమంత్రిగా నుండినవారు. తూము రామచంద్రదాసినపాలుని కాలమును కనుగొనుట కిరారాచరములు నారు. వేరేమియు లభించలేదు. ఈ రామచంద్రరెడ్డి కుమారుడు పరశురామరెడ్డి. పరశురామరెడ్డి ప్రాపుననుండి "గౌరీవిలాస" మను నారాధ్యానముల మహా ప్రబంధమును రచించినవారు. మన వేముల రామభట్టు, కనుక తూము రామచంద్రదాసినపాలుని కుమారుడగు పరశురామరెడ్డియను, అతని ప్రావకమును గాంచిన నీ కవివరంసుడగు వేముల రామభట్టును (రామభట్టుని ప్రాత్రప్రసరి) రాజు శతాబ్దము పుర్యర్థాగము-అనగా నివృత్తికి నూరేండ్లకు పూర్వ ముండిన వారని యూహించవచ్చును.

1. ఈ కావ్యమును గ్రంథకర్తకు మునిమనుమడగు శ్రీ తూము రామకృష్ణరెడ్డిగారు శ్రీ కప్పగంటుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారిచే పరిష్కరింపించి ప్రకటించినారు. 1949.

2. Journal of Andhra Historical Research Society
1961-62. Pages 90-100.

గోవిందానాథవ్యము పూర్వకాలపు దేశసరి కాగితములపై వ్రాయబడి ప్రాచీనాదు అంద్ర సారస్వతపరిషత్తువారికడ నున్నది. ఇందులో మొదటి రెండు కాగితములు పోయినవి. వీనిలో ఇష్టదేవతా ప్రార్థనాచిత్రములు, పూర్వ తప సన్మరణము మున్నగు విషయములకు సంబంధించిన వర్ణములు బుడి యుండును. పోయిన కమ్మలు పోగా మూడవకమ్మ ఇట్లారంభమైనది.

'... ..దగిన మహదేవ చారిత్రంబెయ్యది యని విచారించుచున్న నమయంబున'—

దీనిరథువార శృంగై ప్రోత్సహించిన పరశరామకెడ్డి వర్ణనము, అరసి వంశావతారవర్ణనము మొదలైనవి కలవు. ఇందులో కొన్ని ఎద్యములు.

సీ॥ తననిజిరాని (...) పం బరాతికాంతాబ్బందములకును హృద్రాపమిదగ
తనరానమహిమ చింతారత్ననంతాన నురభేనువులలోడ నరనమాక
తనయశోగరిమ నుధాధామహిమకుక్కత్ క్షీరవారాసుల సిగ్గులరవ
రన రూపలావణ్యత వనంతరలికాంత నలరాజులను జూచి నగవుయంక
బరగుతాము టలాల్లి శంఖరథరుండు
ఘోరిమేధాశయడు శివాచారవరుడు
నత్యనంతల్లు దతిరర్మ శాస్త్రములను
కొవిదుండు పరశరామ టాచిదుండు.

ఉ॥ సామజలిత్యరాత్రముడు సంగర రంగరరాతిరాజగో
రామర రాజధర్మ నర్మకాయురహస్తుడు రిక్కటిగణో
ద్దామ నుమల్లికాతునుమరామ యశశ్రవణోజ్యులుండు శ్రీ
రామజవల్లభైపరశరామధరామణిగు దొప్పెడిన్.

గా॥ శ్రీ లక్ష్మీనరసింహ మంత్రఫల సంసిద్ధి ప్రకాశండు న
చ్చీలుండ్రాశిత చంద్రుండు విలనర శేషాల గోత్రాంబుది
ప్రాణేయాంకు రుద్రప్ర)తావరిపుత్రిత్రౌయండు నల్కొద్రి (.)
(.)లాయుతుడు రామచంద్రధరణిపాలార్మణం దొక్కెదన్.

సీ॥ ఒకచెంగ (నకల) కళావ్రమటితు లొకదిట్ట నిధిలశాస్త్రికవయంబు
నొకలేవ నకలంక నుకపీంద్రనికరంబు లొ(కట) సిద్ధాంతజాతకవిదిజ్ఞా

లోకవంశ మకరాంతసుకుమారధరచీత లోకచేరువను పురాణకనమూహ
మొకపాంశ ప్రకటగాయకానప్రకరంబు నొకచోట సకలవైదికగణంబు

వకటవర్ణులు రాకురోపాయ విషయ
శక్తులను యుక్తులను మించు సత్త్వధాన
పద్యులునుగొల్ప కొల్పొంది వనుమతీకు
రాదితావ్య ప్రవంగంబులారుచుండి.

కా॥ శ్రీకొండిస్వనగోత్రనంద్రపుని దీక్షితున్ బురారాధ్యు ను
శ్లోమన్ లక్ష్మీస్ససంహయాయుద్యునకు సంకుద్ధార్మ వెంకాంబునన్
తోకొపురుని రామయాట్యుని ననున్ సొంపొప్ప నిల్పించి యా
భూతాంతచిత్త డిట్టలం బలితె సంబోధ్యదగ్ధరంబుగన్.

క॥ శ్రీపాలగోత్రజలధి ని
శావతి మారంద్ర రామచంద్ర కవీంద్ర
జ్ఞాపాలుం రంమేల్మం
గాపదీయ మనగ విష్ణుకథ రరియించెన్.

క॥ ఆ వైష్ణవ కథవలెనే
నీవాక తెవప్రబంధ నిర్మాణంబున్
గావించి కీర్తి గనుమని
యా వెంటన్ భూదపుడు రయమ్మున బల్కెన్.

క॥ లేనియలు జిలుక నమ్మరపు
సోనలు గురియంగ బుధులు ఆ(....)ర్థం
టా నారా దుర్తి యది గా
రానంద్(....)గర్భల్పి యాశ్చర్యవరన్.

అట్లే శతదవారగల చిత్త వచనమున నేరత్కావ్యగుణములు వర్ణించబడినవి.
ఆపై పరకరామరెడ్డి వంశావతార వర్ణనము కలదు. ఈ వర్ణనమున రామ
భట్టు వసుచక్రిరాధి ఘోర్వప్రబంధము లందలివలురొకల ననుకరించి చక్కని
వద్యములు కూర్చినాడు. వీనిలో మొదటివద్య చిట్టాన్నది.

సీ॥ అచలేశ్వరులుగాని యచలేశ్వరులుగాను భూరిదర్శిద్వీధిభూరిగతుల
గోపసింహులుగాని గోపసింహులుగాను చతులభాహాబల శౌర్యగతుల
నరలిడౌజులుగాని నరలిడౌజులుగాను విస్తరాజయదశావిభవగతుల
రాజాంగజులుగాని రాజాంగజులుగాను రగ కళారూపసౌందర్యగతుల

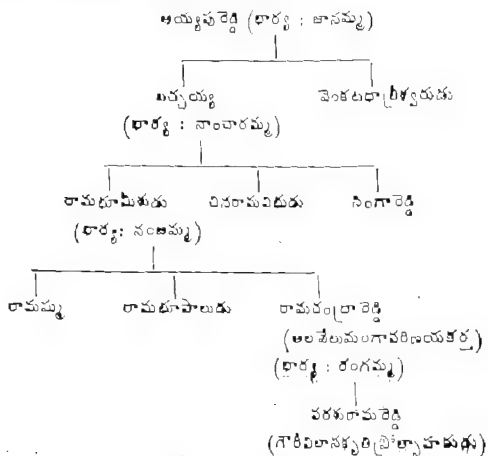
ననుయ జన్మతెన్నగను మిస్సయగు యశస్వి

రిని పహింప నవద్యయద్వీపభూప

మాన్యులగుదురుగాక సామాన్యస్వపుత్ర

తూముచంశంబునను బుట్టు భూమిపరుని.

రామభక్తీవిధముగా యాముచంశమువారి నందరిని వర్ణించినాడు. ఈ వర్ణనము
పనునరించి తూమువారి వంశక్రమ మీ విధముగానున్నది.

ఈ వంశావతారమునకును అలవేలుమంగాపరిణయమం దీయబడిన
వంశావతారమునకును కొలది పక్ష్యానములున్నవి. అలవేలుమంగా పరిణయ
మున అయ్యప్పరెడ్డి కొడుకులందు జ్యేష్ఠుడుగా చెప్పబడిన వెంకటరాఢీశ్వరు

డిండు కనివృథుగాను మరియు చివరమిరెడ్డి సంజన్ముల సంతానముగా చెప్పబడిన రామరంగరావనీపాలు డిండు (పెద) రామిరెడ్డి సంజన్ముల సంతానముగాను చెప్పబడినారు. గౌరీవిగానక్కది రచనమునకు ప్రోత్సహించిన పరశురామరెడ్డి రామరంగరావనీపాలుని జౌరసన్నుతుడు కాదనియు రత్తపుత్రుడనియు గౌరీవిలాసము చలన దెలియనగుచున్నది.

కృతికర్త పరశురామరెడ్డిచే ననుజ్ఞాతుడై గృహమునకుబోయి ఆర్కాటి నిదురింపగా నృష్ణమున పరమేశ్వరుడు సాక్షాత్కరించి కావ్యమును తన శంకితముగా రచింపుమని యాదేశించును. ఆ వట్టిన పరశురవుని వర్ణన మీ రిరుగా నున్నది.

సీ! వలనొప్పనెమ్మైన శలదిన పలుబూది గనుగొన చలువ చందనముగాగ
కుడిదెన జారంగవిడిచిన పల్లెపావగమి పైడిదీపె అందెములుగాగ
డిముకవాల్నాగబెల్లెము రమరుకము ముమ్మినవాలు కైయాయుధములుగాగ
చలిమిరికొండ ముద్దులకూతు రెల్లప్పు డరమేన పదలని యతుకుగాగ

నొక్క తెలియాలబోతు బల్ జిక్కినెక్కి
కనులపండువుగా నొద్ద గానలడుచు
తొలిమెయిళ్ళ తొడోయన బోచ బిలిచి
గట్టునిలుకాదు కలలోన నిట్టలనియె.

శివుని ప్రోత్రముచేయు వర్ణములును ఒక రంభకమును గలవు. అటుపై కవి వంశావతారములుగలదు.

కోనయార్యుడు (కౌండిన్య గోత్రము)

(భార్య : కొండమాంబ)

రామయ్య

(భార్య : లక్ష్మమ్మ)

పావన్న

(భార్య : పెదవెంకమ్మ)

లక్ష్మీస్వసంహారు

(భార్య : వెంకమ్మ)

రామభట్టు

(కృతికర్త)

కృత్తికర్త తనతల్లి తాతతండ్రులను గూడ వల్లించియున్నాడు. అటుపై వృష్ణంబములు చెప్పి కథాప్రారంభము చేసినాడు.

గోరీవిలాసము ఆరాశ్వానముల ప్రౌఢవలంబము, మొదటిజన్మాశ్వానములందు శివపార్వతుల ప్రణయకలహము, శివు డలుకతో శ్రీలాసమును విడిచి వచ్చి తాము రామచంద్రావసీపాలుడు కట్టించిన శివాలయమున నెలకొని యుండుట, పార్వతీవరహము, ఆమె నథులతో గూడి శివుని పెదకుయ మానవరీపుర (తామవారి రాజరాని) ప్రాంతారణ్యములకు వచ్చుట, శివుని విరహము, చిలుక రాయబారము, పార్వతీ శివుల పునస్సహుగముము, పరివార దేవతలతో వారు మానవరీపుర దేవాలయమున నెలకొనియుండుట అదిగాగల కథలు వ్రవచింపబడినవి. వృష్ణాశ్వానమున రామచంద్రావసీపాలుడు రాజ్య రాజమును పరశురామరెడ్డి కప్పగించి, యోగమార్గమున బ్రహ్మపదములంక రించుట, పరశురామరెడ్డి పరిపాలనము, చెంచులమొర, మృగయావిహారము, పరిపాలనావ్యవస్థ, తండ్రికట్టించిన శివకేశవాలయముల పునఃప్రతిష్ఠ మున్నగు విషయములు విపులముగా నర్చింపబడినవి. మొదటి ఐదాశ్వానముల కథా రాగముగూడ విష్ణులయ శివాలయ నిర్మాణ సందర్భములందు ఈ రెడ్డి ప్రభువులకు వ్రవేయు కల్పించి ఈ గ్రంథకర్త యొక విలక్షణ మార్గము ననుసరించినాడు.

పోయిన కమ్మలందరి పద్యములు పోగా మిగిలిన గ్రంథమున మొత్తము రెండు గద్యపద్యములున్నవి. ఈరవి యాశ్వాసాంత గద్యమిట్లున్నది.

"ఇది శ్రీమన్ మహాలక్ష్మీస్వనింహర త్తవరప్రసాదకవచ్యరచిత సహజ పాండిత్య వేములవంశవయఃపారావారతాకానుధాకర లౌండిన్యగోత్ర పవిత్ర లక్ష్మీస్వనింహయార్యపుత్ర నకల కవిమిత్ర రామాభట్టాహ్వాయ ప్రణీతంబైన శ్రీమద్గోరీవిలాసంబును మహాకావ్యంబునందు వృష్ణాశ్వానము".

గోరీవిలాసమున పార్వతీవలంబములోని చక్కని పద్యములకు రావములకు అనుకరణము లధికముగా గలదును. మీదుమిక్కిలి రచితరస నమూనైన విషయములెన్నిటితో ఈ వర్ణనములందు పోషించియున్నాడు. ఈరవి కవిత్వాధికములు చెలియుటకై అటనుట గల కొన్ని పద్యములు బట్టంబును.

మానవరీపుర హర్యగి'పురములందున్న హంసల వర్ణనము.

గీ॥ ఒంటిపొడమాని యొక్క చిత్తము నిల్చి
యూపి రదిమిపట్టి చూపు దాని
గోపురములమీద తొన్నెరాయంచలు
తపము నేయు మునుల తాల్మిలూని (1-78)

తెలంగాణమున 'చకిలం మొకిలం' అనుమాట ప్రచారమందున్నది. ఇది
(భోజనాదులకు) కూర్చుండు విధమునకు పేరు.
వీణ వాయిండు శ్రీని వల్లిండురు కవి యీ పదమును ప్రయోగించినాడు.

ఈ కనులర మోడ్చు చేనియు చకల్ మొకులంబున గూడుచుండి తా
కనకవివంచి లెంతోడ దగన్ నిడి నాదము గాంచి తరనీ
య నఖముతోటి మీటి నవహసము మోమున తిల్కరాజా కాం
చిని గని పాటరావె నొకరిన్ ప్రతిపాడియనంగ మేరలోన. (1-80)

పురశ్రీలను వర్ణించు నందర్భమున దళావతారములు వారియందారోపించిన
విధము.

అ॥ యుష్కనేత్ర కమతరదాల్చ గోల హ
ర్యమమర్మలాల రామ రాజ
వదన కృష్ణవేణి వరబుద్ధి కల్గినా
తరుణు లలరిరి పది యపతారగరుల. (11-80)

శ్రీనాథుని శృంగార ప్రేషరమునందలి "శిష్యపుచ్చర్యాయ చెయవాడు దివముల"
(I-98) అను పద్యమును రలపించునట్టి దీ తటాకవర్ణన పద్యము.

సీ॥ అపారాజపుచ్చ ప్రభాసలద్వితపాః యంతరస్థాత్రము వరంతములుగ
నంపులైనరపద్మ నల్లర్రులక యామిని హస్తీరాగ్ధమనరేఖాంకురములుగ(1)
ప్రతివలతోపాంతవిరతబూతారముల్ కుఱినిక్రిప్తనర్మదరములుగ
కమలినీరుకరంతకాంక్షారంధ్రుంగ జాలముల్ గరళాశీలంబులుగ

లలితతే వాలతాలిచాలశిశోంరయ
భీమబద్రానలోద్భవదూనుములుగ
క్షీరకలశధి తోలె గంధీరమైన
యత్తటాకంబు గాంచె దైవోద్దముండు. (11-94)

నటులలో బయలుదేరి పార్వతి వనవలందు శివుని వెదకు నందర్భమున
తెలిక తైల మాటలు.

సీ॥ మనసాశమా శరద్దనసారవర్ణని ఘనసారగంధిలో గల్లు మనవె
మదనభూజాశమా మదనావతారు నీ మదనాగగరి వెలలో మాన్యు మనవె
కాంచనదుగ్ధమా కాంచనాచలధన్యు కాంచననాన రక్షించుమనవె
కాదంబమా భూకాదంబవతి నీరి కాదంబికాదేవి గల్లుమనవె

గల్పదూతమ రక్షనంకల్ప దునిద
గల్పగతె మోహవాళిది గల్పకయను
ఏలకీదూతమా నదయాలనాలు
నీ లలాంగిని దయలోడ నేలుమనవె.

(III-28)

చంద్రోపాలనము నేయనవృత్తి వర్జము.

చ॥ అరుదగ కుంభభూతుడు మహార్థవన ప్రకమూర్తి నీరమునో
గతమనగూర్చి పుచ్చక రయమ్మున గల్లున దేల్చి పొట్టవో (తేనె?)
నడుగక మున్నదోలె గళమంద వసింది కృపించి యూర్పుననె
మరలెగరమ్మ వీనినరి మంగళసూత్రంబమ్మ నేమనన్. (IV-32)

మరనుడు పార్వతిహిరికి నన్నర్థుడై బయలుదేరి వెదలునప్పటి వర్ణనము నమ
కాలివ యోధుల వర్ణనము కాటోలు.

సీ॥ వికలాతిమొగ్గ జల్లర దుమాలో వడిజాట్టి గేదంగిరేకు నీమా తొడంగి
మంచెనపువ్వు తుమాన్ శిష్టుగా దూర్చి కడిమి కురువేన్నరుకట్టుగట్టి
మెలైనదిగురాకు సాయివ ప్రేగప్పి పాటలీదామంబు దాటజాట్టి

వచ్చెకన్నది బొట్టిడి వచ్చువంటి
పూలకోలలు నంధించి దుఃఖమునుంచి
రేకు బూదాలో మొగిల్లేకు బాకుకత్తి
చాల్చి మదనుండు కదన వ్రయాణమయ్యె.

(IV-34)

మంయానియరు మన్నుచున కాయత్రవరచిన రథ మీ రీరుగా చర్చింపబడినది.

సీ॥ కలువరేకులు బండికండ్లుగా నవరించి మెరుగైన లినకాండ మెరుగొనర్చి
మొగిల్లేకులు తెండునొగలుగా నొనగూర్చి మల్లెమొగ్గయు కాడి మూకుడెసి

మొల్లమొగ్గలుకరుల్ మొల్లగా నమకూర్చి తేటిగంటలు వేర్కొనితి గట్టి
నిండు సంపెగ పూలదండ తెండాత్వరి గొఱ్ఱంగివిరి గొంక కుళిర దీర్చి

పీనుమొసలి సిదంబులు పీడితెల్లి
కమ్మపూదేనె కన్నుల కందెనలిడి
శీరగంధపహుండను సూతుడొకడు
కుదన కరలుమటసి తేరు ఎదుటనిడియె.

(IV-57)

మన్నధుని తైత్రయాత్రావర్జన మిట్టన్నది.

సీ॥ వచ్చపిట్ట పరానసిపాయాల్ నవారి భేష్టాభాషు పహవా వసందనంగ
మొకఱులెత్తబొని తారికవంద మాగదుల్ బహువరాగ్నిర భారతీయవంగ
రభసంపునెమ్మి వీరభటాశి ఝటిమంచ ఉక్కుకత్తులును రత్నకృష్ణవంగ
శీరువుపిట్ట బండ్లొరు కుపాకి రచ్చుళ్ళుకెమిల్లు రెమిల్లు మనగ

అంచ లిరువంక చోపుదారై గరంగి
జరుగతుడు ఖిర్తార్పూలారి యనంగ
మాదురవ్వేశ ననికై నవారివెడల
రనలంబులో శృంగారవనము జేరె.

(IV-64)

వసుచరిత్రము పద్యముల కిందెన్నియో అనుకరణములున్నవి. అట్టివానిలో
నొకటి. ఇది "మోహవరేశ్వరమోముద్రితములైన" అను వసుచరిత్ర పద్య
మును (III-180) దలపించును.

సీ॥ రవుపిడి వ్యామోహ రమనంబు పైగవ్వ మురికికందమ్మలు మోయెనేమె
మదనానంబులో బొరవ గామిని రమాకంఠర మీరక్కిగ్రాగెవేమె
రద్రవమాంభళిణి తారకల్గని లేమ ఉచక్రకాకమార గుండెనేమె
విడునిపైగలకూర్చి వ్యంఠంబుదురమాని యనుంతారమహాయమాగెవేమె

గాన హిమజలముల గనుల్ గరుగరాదు
వనిరపై వల్లవపుటంబు లిరగరాదు (1)
చెలికనుల చంద్రఖండముల్ నిలువరాదు
ఈ చెలువసోక వీవనల్ వివరిరాదు (1)

(IV-84)

దీప్తాశ్యానమున తూమువారి పరిపాలనాదులు నర్కార్యములు వర్తింపఁబడినది.
వరకురామరెడ్డి నుద్దేశించి ఆతని పూర్వబిచ్చిన యగ్రహారాదుల వ్రసత్తి
గావించు పద్యమిది.

చ॥ తమ పెదతండ్రి రామవసుదాపతి భక్తిని నల్పినట్టి శ్రీ
ఓమణుని యుర్పచారులకు రాసిరులీనెడు కాపురాగ్రహ
రము నమకూర్చె రా నిరరరాజులు మెచ్చగఁగ్రహరామో
ర్రమరురగంబు లందలము రా గొనె ధీకుశలార్చ విహ్నుముల్, (VI-81)

రామరాజభూషణుడు ఆర్థద్యయమున కభేదాధ్యవసాయముచేసి శివపార్వతుల
వర్ణించిన పద్యమును (I-8) మనమునందుంచుకొని గౌరీవిలాసకర్త వరకు
రామరెడ్డికి న్యచ్చమున దాఖ్యయిడి సాఖ్యలగ్రామైన విధమును వర్ణించి
యున్నాడు.

సీ॥ వరసీలకందరస్సురరాభ లిరువక్కనిరువక్క శమలభాసుర కరంబు
ఘనపుండరీక శోభనచేల మిరువంక నిరువంక ననలబంధురదృశంబు
నవనురారతలింపననితవం లిరులేవ నిరులేవ నిరవయోధర విభాతి
తారకాస్థిరనశ్రవరామంబు లిరుదెన నిరుదెన నాహినకాభరణకాంతి (1)

వలుకుభేదంబుగా బల్కు వలవకయును
వలదియిచ్చిన నరమైన గంసీ శౌరి
రెలుపుదును రాను గరియుట రెలువవచ్చి
శలను దూపాలకునిమోల నిలువబడియె.

(VI-III)

వరకురామరెడ్డి న్యచ్చ వృత్తాంతమును వర్ణించుపల్ల నాతని మంత్రి యగు
వల్ల పురుషోత్తమరాయడు కూడ పర్ణించబడిచాడు. వరకురామరెడ్డి తన
న్యచ్చమును వినిపించుటకై రంగాచార్యులను బ్రలిపించెను. ఆ యాచార్యుల
పద్యమిది.

క॥ ఆర్యమలేశం నమరా

చార్యులనత్రచురబాక్రనంశీకృత రీ

దుర్బుల నుక్కలరంగా

చార్యముఖార్యాశీ లిల్ల చయ్యన బంచెన్,

(VI-186)

ఇటులే నమకాల్సిన విషయములెన్నియో గౌరీవిలాస ప్రబంధమున గలవు.
కొన్నివర్ణములందు ఫారసీ ఉర్దూ భాషావదములు కూడ ప్రయోగించబడినవి.
విస్తరభీతిచే వానిని విడుచుచున్నాను. వృద్ధిశ్వాసాంతమునగల శివస్తోత్రముతో
నీ చరిత్రయవ్యాసమును పఠినమాత్తము చేయదును.

అమితాహిమలేశ్వరహారరరా

హిమరానుజితాధనరేణకరా

కమలాంబకచేతనగర్వహరా

విమలాభ్యుదయీధృతవిష్ణుశరా (VL-171)

(సాహితీ వార్షికోత్సవము 1988)

కుందావజ్జుల గోపాలసూరి

సంవరణ చరిత్రము

గోలకొండ కవుల సంచికలో (1934), పూర్వకవి పరిచయములందు (పుట 898) కుందావజ్జుల గోపాలకృష్ణకవిని గూర్చి కొంత పరిచయ మున్నది. ఈ కవి ములకనూరు (కరీంనగరం జిల్లా) వాస్తవ్యుడనియు, నూరు యడుపరియేంద్రకు పూర్వముండినవా డనియు, బ్రహ్మవైవర్తసునందరి శ్రీకృష్ణకన్య ఖండము (అమృతరేఖ) రచించెననియు, దాని ప్రతులు ఒకటి లభించుననియు పరిశోధక మండలితోను, మరొకటి నుడిగొండ గ్రామమందలి మోతుకూరు రామరావుగారి కడను ఉన్నట్లు అందలి సమాచారము, ల కవిని గూర్చి అంత కంటే మిక్కిలి విభిన్నాధారములు మరెవరును కానరావు.

ములకనూరు కరీంనగరం మండలములోనిదే యైనను హనుమకొండకు చేరువ, నుడికొండ హనుమకొండకు మూడు వరుసులు, అచట మోతుకూరివా రింట నున్న శ్రీకృష్ణకన్యఖండమును నేను రెండు దశాబ్దముల క్రింద చూచి రిని. మోతుకూరు కౌండరామరావుగారి జ్యేష్ఠపుత్రులు శ్రీ సేంథలేశ్వర రావుగారు (80 ఏండ్లు) కను ప్రవీణామహాలు వందరినాథరావుగారు రచించిన వందరినాథ రామాయణముతోపాటు కుందావజ్జుల గోపాలసూరి రచించిన శ్రీకృష్ణకన్య ఖండమును నాకు చూపించిరి. గోపాలసూరి వందరినాథరావుగారి సమకాలిను లగుట (1914లాభిప్రారంభము) వారిరువురికి పరిచయముండి యుండును, అందువలననే శ్రీకృష్ణకన్యఖండము ప్రతి యొకటి మోతుకూరి వారి యింట చేరి యుండును. ఈ రెండును ప్రకల్పమైన కృతులగుటచేత దానిని పరిష్కరించి Ph.D. నిర్దాంతవాణినములు ప్రాయుటలై మోతుకూరు హను మంథరావు గోపాలకృష్ణరావులను ప్రోత్సహించిరి. హనుమంథరావు పందరి నాథ రామాయణమును పరిష్కరించి (1975) ఇటీవల శిల్పశిల్పి నాడు.

నీర్ధారత వ్యాసము పూర్తికాకుండగనే ఆతడు కన్నుమూసెను. శ్రీకృష్ణుని ఖండమును గూర్చిన పరిశోధనము ఏమయ్యెనో తెలియరాదు.

వారము దినములక్రింద నాకడ నున్న ఆముద్రితగ్రంథముల చుట్టు దులుపుచుండగా కుందావట్టుల గోపాలనూరి రచించిన మరొక శబ్దవిరచనము నా కంట బడినది. దానిపేరు "సంవరణ చరిత్రము." రచన సంవరణులగాతను వర్ణించు శావ్యమిది. ఆర్థంతి గంగాధర శివ రచనసంవరణోపాఖ్యానము ప్రబంధయుగపు ప్రసిద్ధకృతి. గోపాలనూరి రచనసంవరణుల గాతను సంపూర్ణముగా రచించెనో లేదో తెలియదు. నా వద్ద నున్నది ప్రథమాశ్వాసము మాత్రమే. ప్రథమాశ్వాసములో 23వీ గద్యవరము లున్నవి. ఆశ్వాసాంతగద్యమిదిగా నున్నది.

"ఇది శ్రీమద్వేంకటేశ్వర పరప్రసాదలబ్ధోదయరాషాకవికారాక శౌండిన్యగోత్రాలంకార శ్రీ కుండోజ్జలాన్వయపారవారతైరవమెత్త వాగగాత్ర పోత్ర వెంటకళాప్రసూత్ర నిఖిలవిద్యత్తనకృపానుసారి గోపాలనూరి ప్రచీతం దైన సంవరణచరిత్రంబను మహాప్రబంధంబునందు ప్రథమాశ్వాసము".

ప్రేగద్యమున మహాప్రబంధమని యందుటనుబట్టియు, లభించున్న ప్రథమాశ్వాసమున కథ కొంగవరకే సాగుటనుబట్టియు, గోపాలనూరి దీనివొక పెద్ద కావ్యముగా రచించుటానె ననుట న్యవ్వము. నమ్మగొలిగి మఁగఁమాదు ప్రాంతములం దెరుటనైన లభించునో లేదో! నా వద్దనున్న ఆనముద్రితగ్రంథము పాఠశాలపు దళనరి కోదుట కాగితములపై (16), తెయ్యతైపుం ముద్రపంకజుతో ప్రాయబడినది. పుటకొక్కంటికి నగటున ఇరువది లంఠులున్నవి.

ఈ ప్రథమాశ్వాసములో శబ్దరేపతాప్రార్థనము, పూర్వకవిమృతి, సుకవిప్రార్థనము, కుకవినిరాకరణము, శ్రీవేంకటేశ్వరున కండీరముగా పుష్పం రములు, నైమికారణ్యమున శాసనాదిమనులకు నూతురు వంశము చరిత్రము వినివివ రొకకొనుట, హస్తినాపురము ఆరటి దాకురవ్యవస్థ, రకుంజ బలము, పుష్పలావిదాదుల వర్ణనము, హస్తినాపురాదీశ్వరులైన వంశరణు క్షిత్రిప్రాధవములు, సూర్యపుత్రియైన రచనసౌందర్యముల వర్ణనము. వంశరణ చరిత్రమును న్యర్థామాగీరప్రబంధములందు విన్న రచన ఆకవియందు ముఖము గొనుట, రచన మోహమును వారమున నుంచుచును తెలుపెడి, ఇది విన్న

సంవరణుని యనురాగము, సంవరణుడు మృగయావినోదమునకై బయట
 దేరుట, ఆభేటము, మధ్యాహ్నారాహ్నోదయమునకై సంవరణుడొక గో
 షరము చేరుట, అదే నమయమున తపతి తన శర్మి ఛాయాదేవీ సాన్నిధ్యమును
 భరింపుట, ఆరటి కామె నఖురాలు కీరవాణి వచ్చి తాను భూలోకమున
 యుండు వింధలు విశేషములు ఛాయాదేవికి వినిపించుట, ఆ విశేషములందు
 సంవరణుని మృగయావినోదము ఏకాంతవాసముల ప్రసక్తి వచ్చుట, అది విన్న
 తపతి విరహముతో నిజమందీరమున కేగుట, ఆమె మోహవస్థలు, కీరవాణి
 తపతి చెంత క్షీణమై దీనావస్థకు తారణమడుగుట, తపతి తన యాశయమును
 తెలుపుట, కీరవాణి మందలించు, తపతి నిశ్చయము, కీరవాణి తపతితో
 సంవరణుని దెచ్చి నీకవ్వగించునని యారడించుట, తపతి కృతజ్ఞభావప్రకటనయు
 భారీగా గల వృత్తాంతమొనర్చి, తనుక క్షీణ కథారాగము తరువారి
 యాశ్వాసములం దుండియుండునని భావించవచ్చును.

గోపాలసూరి కవిత్వవైరుష్యాదులు తెలియుటకై ముచ్చనకుగా కొన్ని
 పద్యములు బహుహరించును.

గ్రంథ ప్రారంభమున శ్రీమహానిష్ఠువును స్తుతించు పద్యవిధులున్నది.

గా. శ్రీ రంజిత మనోజ్ఞసౌదమున లక్ష్మీభూవధాలులఁ ద్రవితో
 రారస్యైశురతానురాగ గరిమల్ తర్కింపగా గూఢనం
 దారుండై చను భూమిదేవీ సుమనాభారంబులన్ మూసి శ్రీ
 నారినీ చుంబనకేరి దేబ్బు విభునిన్ భావింతు భావంబునన్. 1

శివపార్వతులను స్తుతించు పద్యములు :

సీ॥ ఎక్కో కోదలమిన్న మెక్కోగా విన మెన్న జరచుకపై పాలకదలిసెన్న
 యొరులునింద విదూరి యెడమదిక్కున నారి కడకంట నమృతంబు వెదలురిలి
 మెదను పాములతోడు మేలి గుల్మల విడు మొననీ కరంబున ముద్దు లేడు
 ఎదను పుష్కల చెన్ను నుడుటలిచ్చులకన్ను నరిలేని శేకశంకములుమిన్ను

నకలదేశస్థు డఖిలయోగింద్రహృదయ

జలమధుపాయమానుండు శంకరుండు

భూరివారుజ్జ్వలనదురిహార్థదృష్టి

మించి మల్కావ్య మరని పోషించుగాత.

చం॥ లోకలవయి న్నిష్కలైకయి లోకపువేర్క మనంబు నింద చ
 స్తురుచు కుమారునాస్యహన కోమలనీలసతేంద్రబంబులన్
 బొడగని కప్పకాటుకను బుద్ధి కరంబున మాటిమాటికిన్
 కుడుచు గిరింద్రకన్య రయబోడుర మర్కరి పెంపు జేయరన్. 8

శరరకపుల సానుభూతి నపేక్షించుచు కవి యిట్లనుచున్నాడు :

ఆ॥ కడుపునింద తాన్పు గన్నవానికి నొరు
 తాన్పుమీద కరుణ గలిగినట్లు
 తాను కావ్యకర్త యైనవా శిరగుల
 కావ్యమడసి బ్రోచు గాదె ఆగరి. 12

హస్తినాపురమందలి బ్రాహ్మణుల యింద్ల వర్ణన మీ క్రింది వర్ణము :

మ॥ ఉదయా న్దంనమయ్యుర్విలాజ్యహంబాగోల్లాన లీలాగర
 బ్రదిక శ్రేణిశీలీటగోటినుమనోదీప్యన్మధుసీత ష
 బృదపంకారలహాకృతానవరతిస్సాహాసినాదంబులై
 బొడలున్ తక్కుట భేరనాంతరవనద్యాకేతలాగారముల్. 87

హస్తినాపురయువకు లరటి పువ్వలాదికలతో వారు నరసౌత్తులు :

సీ॥ మొదలొక కుసుమంబు గడియగాగీరించి కుసుమంబుపైకొన్ని కుట్టలముద
 కుట్టలంబులమీద గొమరొప్పగా పూపు పూపుపై తైరవపుష్పయుగము
 తైరవయుగముపై కమనీయరరముగా నువరిలీనవింధిందయాధమైన
 ఆక్షార్థ మర్పించి యలరించి లీమాల్య హినేత్తు బ్రహ్మకు నెరుగబోలు

దీని యర్థంబు తెప్పిన పూని నీడు
 వాంఛితము దీర్చు నని విన్నవయనువారు
 పువ్వలాదికలన మించు పువ్వబోండ్ల
 యాననము ఖాది నరసౌత్తులాడువారు. 81

క॥ ఇది బంధుజీవి కుసుమం
 విడుగో బలురమ్మి మొగ్గ లివి గొప్పను న
 మృదమగు రసికుల కను చె
 స్నరగున్ సుమరావికాశనం లవ్వీటన్. 82

నంవరణునిపై ననురాగము గొన్న పాతాళలోకవాని భోగినీమణుల వరిస్థితిని
వర్ణించు పద్యము.

ఉ॥ భోగిజగంబులన్ వెలయు బోటులు నంవరణుడితీతుపై
రాగము జెంద మన్మథశరంబులు మర్మము బుద్ధిపొవ పా
రాగమనంబు దప్పె చెవు లారయ నందియమయ్యె ఘోరతా
యోగములై వియోగమున నూర్చులు మోముల న్బలసిల్లెడిన్. 69

దవడిపై మనసు గొన్న నంవరణుని వర్ణించుపద్యము :

సి॥ వ్రణుడింప లోకేశ్వరత్వ మాత్రమే కాదు కమలాననత్వంబు గలిగియుండు
శ్రీ మోహనశర్వ సంసిద్ధిమాత్రమే కాదు ఘనసంభవదశత్వ మెనయుచుండు
నరవి రాజావతంసత్వమాత్రమే కాదు దవళదేహత్వంబు దనదుచుండు
కనుగొన వైవాత్మకత్వమాత్రమే కాదు రామారామప్రీతి ప్రబలియుండు

నహహ రాజన్యవరుడు రున్నహవియోగ

దారవరిబూరుడై బ్రహ్మ శౌరి శర్య

తైరవాప్తుల తెనయయ్యె చారురీల

ధూర్జటికి కంఠనైల్యంబు తొడవుగాచె.

101

మృగయావిరోధమునకు వచ్చిన నంవరుణునికి స్వాగతమిచ్చిన వనవర్ణనము.

చ॥ వికసిరపుష్పవ త్క్రియయి విహ్వలభావగరానేత్రయై

యొకలరికాహిమాంకుముఖి యొక్క రరాదుహయావనాధ్యు న

బ్బుకొని సృపాలమోళి కటముందటగా గల వర్మ మిత్రపు

ల్రకి వరిరంభతేజులను దెల్పె ప్రమోదవిధానదక్షయై.

119

సంవరుణుడు బడలిక తీర్చుకొన్న సరోచర వరినరవర్ణనము :

సి॥ పేలాచరక్కిరలాలాగదుర్వాత్మభేలావరహ్మనకిరీరంబు

దారాళసుమహాస్థారానుగమింద నాతీరితారావ చారురరము

వేతారతీనందవైశాలితోటల లాలానుచరకోకిలారియురము

తేజిగృహీతూరవాళికసంఘాత పాశీనమంచన్నరాళయుగము

నిభిలయువజనజనకలానిరతనరసి

జాతుగాదీర్ఘనింహనారాసుకారి

బర్హి నినదంబు తత్సరఃపరిసరంబు

ఆగధరీకుండు సూరి యుర్పవము నొందె.

152

ఈ నా దీర్ఘ కృతులను తద్రవయితలను ప్రోత్సహించుట యరుదైనను
అకృతల పేర్లు, కవుల పేర్లు సాహిత్య చరిత్రలైనను ఎక్కువ అవసరమని
భావిండును.

(వివేచన, డిసెంబరు 1978)

శివరామలింగరాజు

వీరశైవాచార సంస్కరణము

నావద్ద ఉన్న అముద్రితగ్రంథాలలో వీరశైవాచారసంస్కరణమునే పద్య కృతి ఒకటి, ఇది మూర్త్యాసాల గ్రంథము, దీని రచన శాలివాహనశకం ౧౬౫౫ అనగా క్రీస్తుశకం 1773లో జరిగినది. కృతికర్త పరమేశ్వరుడు. కృతికర్త శివరామరాజు లేదా శివరామలింగరాజు, శ్రీశ్రీయుడు, భారద్వాజున గోత్రం. తండ్రి పేరు హరిరాజు, తల్లి పేరు సీతమ్మ, గురువు గోకర్ణమతాధీశ్వరుడైన సోమేశ్వరుడు.

కాకలిసీమలో గాని చాళుక్యసీమలో గాని ఈనాడు శ్రీశ్రీయుల్లో వీరశైవులు లేరు. కాని రాయలసీమలో ఉన్నారు చాళుక్యసీమలో నాలుగైదు గోత్రాల శ్రీశ్రీయులే ఉన్నారు. భారద్వాజులు లేరు. తెలంగాణంలోను రాయలసీమలోను భారద్వాజులున్నారు. అహలీ ఈ రచయిత రాయలసీమ వాడై యుంటాడని ఊహిస్తున్నాను. రచయిత తన జన్మస్థలం గురించి ఏమీ చెప్పలేదు. ఇంటి పేరుకూడ చెప్పలేదు. కాని తన ఐదుతరాల పూర్వులనుగురించి మూత్రం చెప్పుకున్నారు. ప్రథమాశ్వాసం 7-8 వద్యాల్లో వర్ణించబడిన ఈతని వంశక్రమం ఈవిధంగా ఉన్నది.

శంఖాన్వయుడు	(లర్పరదేశాధీశుడు)
లింగరాజు	
దేశికరాంగు	(భార్య మేనకీ)
రామచంద్రరాజు	(భార్య ఉమ)
గోపీనాథరాజు	(భార్య లక్ష్మి)
హరిరాజు	(భార్య సీత)
శివరామరాజు	(కృతికర్త)

ఈ పీఠత్రైవాచారసంగ్రహం స్కాందపురాణంలోని శివరసహితకు తెలుగు అనువాదం. ఇది మతం దృష్ట్యా ప్రారాన్యం ఉన్న గ్రంథం చెప్పకోదగిన సాహిత్యం ఇందులోలేదు. అదే రచయిత గొప్ప దాదాశుద్ధి గలవాడు; ఎంరగహనమైన తా బ్లికవిషయాన్ని నా నరళంగా సులభంగా చెప్పగలవాడు. రాషాద్భుష్టితో పరిశీలిస్తే ఇందులో 13వ శ్లోకాల్లంసాటికి కావ్యభాష ఎటువంటి పరిరామం పొందందో తెలుస్తుంది. పీఠత్రైవకపుట ప్రయోగించే కొన్నిపదాలు సమాసాలు ఇందులో ఉన్నవి.

ఉదాహరణకు కలుహరపుష్పము(కల్హరపుష్పం) అరహము(అర్హము), సుదరిసెన (సుదర్శన), పితురులోషణము(పిత్రిలోషణము), పీతురులోకంబు (పితృలోకము), శ్రీరుద్రయము (శ్రీరుద్రీయము) వంటి మాటలూ, పుష్పాంబ లొసర్చి, చిరతీత్రై, నేనేనాడు వంటి నంధులూ, యోదానిలక్షణంతురాసుల వంటి సమాసాలూ ఉన్నవి.

ప్రథమాశ్వాసారంభంలో నూతుడు వైమికారణ్యంలో టుఘలకు ఈపీఠ త్రైవాచారసంగ్రహం పనిపించినట్లున్నది. ఇది పరమశివుడు తొలుత కుమార స్వామికి బోధించిన విషయమని నూతుడు వినిపిస్తాడు. ఒకనాడు త్రైరానంలో శివపార్వతులను శ్రీమహావిష్ణువు, బ్రహ్మ, నమస్తదేవతలు కొలుస్తుండగా కుమార స్వామి వచ్చి పరమశివుని స్తోత్రంచేసి తన సంకయాలు తీర్చవలసినదని కోరితే పరమశివుడు భక్తివిదములు, లింగార్చన క్రమం, లింగరాక్షసాసములు, వంచముద్రల నిర్ణయం, తన్మఘంధిరారణ, దుద్రాక్షరారణం, మాహేశ్వరుల దివసచర్య, అర్చావిరానం, గంధాక్షరపుష్పవ్రణభేదాలు, శివపూజ, మహేశ్వ రులు చేయవలసిన పనులు చేయగూడని పనులు, శివపంచాక్షరి, త్రికాలపూజ అరిథిపూజ, లోకనవిధులు మొదలైనవి వివరిస్తాడు.

ద్వితీయాశ్వాసంలో షట్స్థలనిర్ణయము, స్థందర్శముల క్రమము, షడ్విదభక్తిమార్గములు, ద్రివిధోపాసనలు, నిర్వాణతైలవము, షడ్విద లింగ ములు, న్యాసము, మాహేశ్వరార్చనము, షడ్విదజ్ఞానలక్షణాచారము, మాహేశ్వరుల వర్ణనము, రత్నవివేరణము, భక్తుల వర్ణనము, ఈశ్వరవచనిర్ణయము అశ్రమచర్యములు మొదలైనవి ఉన్నవి.

తృతీయాశ్వాసంలో శివయోగులకు చేసే ధానముల విశేషంనము, గోపాశ్చర్యములు, శ్వేతుడు పింగళుడు అనే రంధ్రకొడుకుల శత, శ్రీతైల

మాహాత్మ్యము, ఆనందయోగి ఉపదేశం, కర్మవిమోచనము, ఆదితిపూజ,
మాహేశ్వరపూజ, గురుపూజ, శివపూజ, అన్యదైవరముల నిరాసము, స్వధర్మ
నిష్ఠ, సూతకములు, తత్త్వమసి వాక్యార్థము, ఫలప్రతి చెప్పబడినవి.

| గంథ ప్రారంభపద్యం ఈవిధంగా ఉన్నది.

క॥ శ్రీపార్యభివహాదవ

తావనహృదయాబ్జర్పంగ రనదాత్పిత వి

ద్యోపాయనిలయ నిర్మల

శ్రీవతింతాంతరంగ శ్రీగురులింగా ।

ఈ గ్రంథప్రాముఖ్యాన్ని కవి ఈవిధంగా చెప్పినారు.

సీ॥ వరవీరశైవమస్థిరసురాసారంబు వీరమాహేశ్వరాచారవృత్తి
స్వస్వరూపాలోకనదమలముకురంబు అజ్ఞానమేఘజంఘానిలంబు
విమలలింగాంగనంబిద్రవ్యహృదయత్రంబు పాశదగ్గోక్ష్యలపావకంబు
అయలలభ్యార్థవాక్యార్థనిర్ణయలక్ష్యమనగ వేరాంతసారార్థమైన

గీ॥ వరమశివర త్యక్తాస్త్ర మేర్పడి తెలుంగు

నరయగా స్కాందమను పురాణాంతరమున

ఘనులు శంకరసంహితాఖ్యానమనగ

నది తెలుంగున రచియింతు నభినవముగ.

వీరశైవులకు పులాల వివక్ష ఉండదు కనుక కవి తన పంజావతారం
వర్ణించేముందు,

“క॥ వర్ణాశ్రమాన్యయంబుల

నిర్ణయములు కృతులయందు నిలుపుదురని నే

వర్ణింపదలచునెడ నే

వర్ణంబని హాసదయ్యో వరనాథములన్.

క॥ అంగత్రివిధనిష్కణ

లింగాంగితి నొక్కకులము రేదని మదిలో

నంగాభిమాని కేర్యద

పొంగురు నెరిగింతు రమపు పుట్టిన కులమున్” అని చెప్పు
టన్నాడు. పంశక్రమముగురించి తాతశంధ్రులగురించి చెప్పిన తరువాత తన
పేరు ఈవిధంగా చెప్పినారు.

క॥ శివరామరాజు పేరన్
భువి బిల్లుబు నన్ను నురగభూషణ సేరి
శివాస్త్వ ముంధ్రభాషను
వివరించెర వీరవైవదిదు లేర్పరగన.

గంధం ముగించే ముందు దీని ప్రాశస్త్యము మరల ఇట్లా చెప్పినాడు.

సీ॥ ఫలకామ్యకర్మ సంపాద్య సంహిత గాదు విషయభోగముల దుర్వృత్తిగాదు
పరణామిని మానరంగశాస్త్రము గాదు గానశాస్త్రముల కలిమి గాదు
గోత్రభాందవమిత్రగురుహంర మిది గాదు కవలకర్పారంభకథయు గాదు
గారావరంవరత్ సాధించుటయు గాదు విమలసమ్యక్జ్ఞానవృద్ధికరము

గీ॥ బంధనిర్ముక్త మలిమానసాశరద్గ
మరులలింగైక్యనిష్ఠ లక్ష్మార్థసూక్తి
పరమతైవల్యమిది పరబ్రహ్మమయము
ధీశోక్తము లిదియు సాధించవలయు.

దీని తరువాత గ్రంథరచనాశాలం చెప్పినాడు.

సీ॥ తనినెట్టి బలివాహన శక్తాంబులు పాటింప వేయు నాహ్వాతిమీర
నిరవంధగా నేలరేను ప్రమాదీర విమలవర్సరము నాశ్శీతమందు
బహుశర్మరీయలో భానువానరమున రలియించినట్టి నిర్ణయచరిత్ర
వీరతైవుల నరాచారసంగ్రహ మిది పరిపూర్ణమయ్యై ప్రబంధరీతి

గీ॥ నలలితాచారనిష్ఠులు సాధుజనులు
సంతరింపరియబా హ్యేంద్రియాదుతెల్ల
నాత్మలింగానుభావసాధ్యానుభవులు
శివసమర్పకులై యభ్యసించవల్యు.

ఇందులోని దేది శ్రీ. శ. 14-10-173వకు సరిపోతుంది.

కృతినమర్యణం ఈవిధంగా జరిగింది.

గీ॥ కరణములు మూటివొకటిగా గల విలక్షణ
భావమున నిష్ఠులింగంబు ప్రాణలంగా

భావలింగంబు బ్రెయున్పు బ్రహ్మమునకు
భక్తితోడుత కృప నమర్చుము చేతు.

తృతీయాశ్వాసాంతగద్యం ఈవిధంగా ఉన్నది.

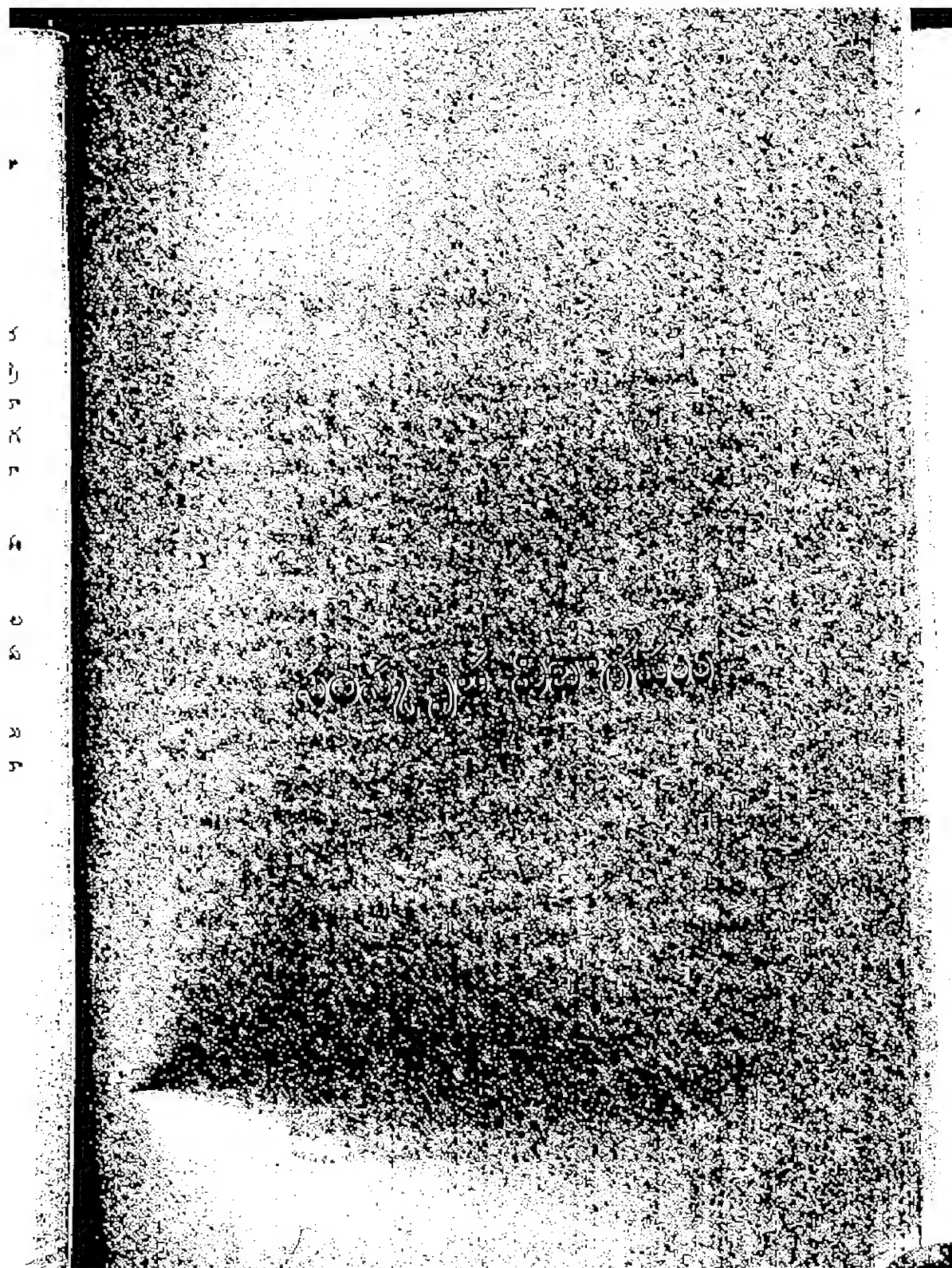
“ఇది శ్రీమదఖండ సద్విరాసంత నిత్యహర్ష వీకలింగైక్య నిష్ఠావర
వీరమాహేశ్వరనందోహ చరణకమలషండమకరందపానమ తద్విశేషమాన శ్రీ
మద్గోక్షరమతాశీశ్వర పంచవర్ణిగ యదిరాయపట్టభద్ర శ్రీనివాసేశ్వర దివ్యపాదా
రవిందలింభరుంచైన శ్రీనర్మదేశ్వరకరసిరఃకగ్నోర్భృతుంచైన శ్రీవరామలింగ
ప్రతీకంచైన స్కాందపురాణాంతర శంకరసంహితాఖ్యానంబును వీరశైవా
చారసంగ్రహంబునందు సర్వంబును తృతీయాశ్వాసము” —

ఈ రాగవేద్రగ్రంథం ప్రతి వ్రాసినవారి వివరాలు చిట్టచివరన ఈ
విధంగా ఉన్నది.

“చరితాని సంవత్సర ఆశ్విజింతపూజ దశమ తెనివారం మూడు రూముల
వరకు వీరశైవాచారసంగ్రహం ప్రెలితో ఘన్మవారం నున్నపు సోమయ్యకు
పాటోజు బ్రెరాగి వ్రాశి యిచ్చెను.”

ఈ తేది గ్రీ. శ. ౧-11-1892కు సరిపోతుంది. వ్రాయవలెనని వాక్యాలు
గతకాలాల్లం తెలుగు వ్యావహారికభాషకు లేఖనసామ్రాజ్యానికి ఉదా
హరణలు.

(మీవేదన, డిసెంబరు 1979)

టరుగ

ఆరా
రామవిహార
టర్గంటి లక
కారని కాల
లభించలేదు
టర్గంటి య

ఉన్న
పుస్తకధాం
లైదు కల
మూలశ్లోక
అన్నింటిక

క
ప్రాచ్యలి
లానే ఇ
ఈ రెం
లయము
నందును
తమలు
పురుష
మున

ఓరుగంటి లక్ష్మణ యజ్ఞ

గిర్యాజవాణి బాంధవులు త్రేనేనిన యమాత్యాదరణములందు నీరా రావువిహారకావ్య మొకటి. దీనికి కర్త ఓర్గంటి లక్ష్మణ యజ్ఞ. ఈతడు ఓర్గంటి లక్ష్మణసోమయాజి పౌత్రుడు; ఓర్గంటి శంకరసోమయాజి పుత్రుడు. ఈతని కాల మిరమితముగా లేర్చి చెప్పటకు తగిన యారామము లింకవరకు లభించలేదు. అటులే ఈత డే ప్రాంతమునందుండినవాడో చెప్పట కష్టము. ఓర్గంటి యను నింటిపే దీత బాంధవుడనుటకు సాక్ష్యము.

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయమందలి సంస్కృత ఆకాదమిచారి లిఖిత పుస్తకభాండారమున నీతారావువిహారకావ్యమునకు నందించిన ప్రతు త్రెరు కలవు. వీనిలో రెండు భిన్నకర్తృకవ్యాఖ్యానములతోడను, తక్కినవి మూలశ్లోకములతోడను కలవు. ఈ ప్రతులన్నియు ననమగ్రములే యైనను ఆన్నింటిని కూర్చినచో నమగ్రమగు మూలగ్రంథము నిర్దమగును.

ఈ యముద్రితగ్రంథప్రతి యొకటి నవ్యాఖ్యానముగా మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండారమున నున్నట్లు వర్ణించబడినది. మరియు నందు లోనే ఇండియా ఆఫీసు త్రైలరీ కేటలాగులో కూడ వర్ణించబడినట్లున్నది. ఈ రెండు గ్రంథాలయము లందలి ప్రతులకన్న ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము నందలి ప్రతులు విశిష్టమైనవి. మద్రాసు ప్రాచ్యపుస్తకభాండారము నందును ఇండియా ఆఫీసు త్రైలరీలోనుగల ప్రతులు చంద్రికావ్యాఖ్యానమేతరములు. ఏకద్యాయ్యాక విభం వండితుని పౌత్రుడును రామచంద్ర వండితుని పుత్రుడును నగు తర్కిక వైద్యనాథవండితుడు, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయమున గల ప్రతులందీ చంద్రికావ్యాఖ్యానముతోఁబాటు మరియొక ద్వారా

(1) Triennial Catalogue of Mss. Vol. III Part I Sans.

A. Page 3215 No. 2884

(2) Nos. 8918 and 8919

నముగల ప్రతియును గలదు. ఈ వ్యాఖ్యానమునకు రత్నప్రకాశి యని పేరు. దీనికర్త హర్షదేవసునుడగు అవసద్ధి భగిరథుడు. చంద్రికావ్యాఖ్యానముతో కొన్ని సర్గలును, రత్నప్రకాశికావ్యాఖ్యతో కొన్ని సర్గలును, శేవలమూలశ్లోకములుగల కొన్ని సర్గలును కలిపినచో మొత్తము పంజెండు సర్గలుగల ఈ సుహాకావ్యము సిద్ధమగును.

కృతికర్తయగు ఓర్గంటి లక్ష్మణయజ్ఞులాల మిదమిద్దముగా తెలియకున్నను వ్యాఖ్యాతలము కొంతవరకు తెలిసియున్నందున సీతకు అంతకన్న హర్షుడని భావించవచ్చును. గోవింద తక్కుడుని కావ్యప్రకాశిచేరివముపై ప్రథమము వ్యాఖ్యానమును, కావ్యప్రకాశిమందలి యదాహరణ వర్ణములకు ఉదాహరణచంద్రికావ్యాఖ్యానమును, కువలయానందమునకు అలంకారచంద్రికావ్యాఖ్యానమును వ్రాసిన రత్నర్ వైద్యనాథసూరియే ఓర్గంటి లక్ష్మణాధ్యక్షునివిరచిత సీతారామవిహారకావ్యమునకు చంద్రికావ్యాఖ్యానమును వ్రాసినవాడు. ఈ వైద్యనాథుడు శ్రీ. శ. 1884లో ఉదాహరణచంద్రికను రచించినట్లు చుహుమహాపాఠ్యాయ, రాత్తరు పి. వి. కాణి వండితుడును³, రాత్తరు ఎస్. తె. రే వండితుడును⁴, తెలిపియున్నారు. కనుక మన ఓరుగంటి లక్ష్మణయజ్ఞ అంతకన్న హర్షుడుగా నుండవలెను. అనగా నాతడు పదునేడవ శతాబ్దము ప్రారంభమునలో లేదా పదునాడవ శతాబ్దము చివరలో ఉండి యుండును. రత్నర్ వైద్యనాథ వండితుడు సర్కారములం దిట్లు చెప్పుకొన్నారు.

"ఇది శ్రీమహర్షదవాక్య శ్రుమాదాల్ప రత్నశాస్త్రదురీణ రత్నర్ రామభట్టార్జున వైద్యనాథసూరి విరచితయాం శ్రీ సీతారామవిహారకావ్యతీతాయాం చంద్రికాఖ్యాయాం ద్వాదశవర్గకిరణ సంపూర్ణః".

పై వాక్యమువలన మొత్తము వ్యాఖ్యానము పేరు చంద్రిక యనియు⁵ లక్ష్మణకృతసర్గ వ్యాఖ్యానము పేరు కిరణమనియు తెలియుచున్నది.

ఉస్మానియ విశ్వవిద్యాలయమున సీతారామవిహారమునకు మరియొక

(3) History of Sanskrit Poetics; Page, 418,

(4) Sanskrit Poetics; Page, 170,

వ్యాఖ్య కందని మనవి చేసిరిని. దీనికర్త అవస్థ (అవస్థ కాలాలు) భగీరథుడు రఘుగూర్చి ఇట్లు చెప్పుకొన్నాడు.

“ఇది శ్రీ కూర్మాచరణేంద్రోద్ధారవంధ్రాగ్రత శ్రీ దుద్రచంద్రపూహిత సోమపాయి నిలభద్రచందీర గోర్రాపర్వ హర్షదేవమాను అవస్థ భగీరథకృతా యాం నీతారామవిహరణియాం రత్నప్రవాళాభ్యాం చంచమ స్వర్గః”

ఈ భగీరథ పండితుడు: కుమారనందన, మేఘనందేళ, రఘువంశ, శత పాలవర, విరాటాద్ధునీయ, నైషధీయ చరితములే కాక కావ్యార్యము, దేవీ మాహాత్మ్యము, మహిమ్నశ్రీతములకు కూడ వ్యాఖ్యానములు రచించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈయన కూడ వదునేడవ శతాబ్దమందున్న వాడట.

పై యిరువురు వ్యాఖ్యాతలును అంధ్రేశ్వరులు. అంధ్ర దేశమున బుట్టిన రావ్య మాంధ్రేశ్వర ప్రాచీనులందు వ్యాప్తి గాంచుటకు శతాబ్దమో కనీసము ఆర్యశతాబ్దమో వర్తించునందు గదా. కనుకనే ఓరుగంటి లక్ష్మణాచార్యి వరు వారవ శతాబ్దము చివరనో లేదా వదునేడవ శతాబ్దము ప్రారంభమునకో ఉండి యుండునని యూహించిరిని. ఈ కావ్యవ్యాప్తిని గూర్చి మరియొక యూహా హార్యము దాకరియకనివందకు లందరకును కాళి, నవ ద్వీపముల వంటివి కూడలి వట్టులుగా నుండెడివి. అన్ని రాష్ట్రములవారును ఆ సరస్వతీ నిలయము లందు కలిసికొనెడివారు. నీతారామవిహరణియాం విధి కూడలి వట్టునందైన వరరాష్ట్ర పండితుం నాకర్తియి యుండును.

నీతారామవిహరణియాం వంద్రెందు సర్గల మహాకావ్యము. ఇందు శ్రీరామచంద్ర యావరాత్తివట్టలిషేకవర్ణనమున్న కథమాత్రము వర్ణించి యున్నది. ఇందు సర్వలంకరి యిదేవుల్రమును, వాని శ్లోక సంఖ్యయు నీ వర్ణక వలన తెలియగలదు.

సర్గ	ఇదివృత్తము.	శ్లోకసంఖ్య.
I	అయోధ్యాపుర వర్ణనమ్	00
II	వర్షర్ష వర్ణనమ్	64
III	శరద్యర్ణనమ్	62
IV	కాంతకన్యా వివాహః	58
V	చారాణసీ వర్ణనమ్	71
VI	లిందుమారవ సాక్షాత్కారవర్ణనమ్	51
VII	విశ్వామిత్ర యాగోద్ధరణమ్	09
VIII	సీతావర్ణనమ్	51
IX	సీతా వివాహమ్	79
X	సీతారామోద్ఘాన వివరః	51
XI	పుష్పావరయాదికమ్	88
XII	యౌవరాజ్యాభిషేకః	52
		706

కొన్ని ప్రతులందరి శ్లోకసంఖ్యలో ఒండు రెండు హెచ్చుతగ్గులున్నవి. పైన పేర్కొనబడిన సర్గముల పేరులనుబట్టి ఈ కావ్యమందున్న కథ మిక్కిలి చిన్నదనియు, తేవల మిది వర్ణనాత్మకకావ్యమనియు మనము గ్రహించగలము. V, VI సర్గములందలి విషయములు, అనగా చారణాసీ వర్ణనము మరియు లిందుమారవసాక్షాత్కారవర్ణనములు కథానాయకురగు శ్రీరామచంద్రున కన్న మన జీవితమనకే ఎక్కువ సంబంధించినవని ఊహించుచున్నాను. ఈ కవి చారణసీప్రముఖశ్రీరములు పుణ్యమునకొ పురుషార్థమునకొ (విద్యార్జనమునకు) సందర్శించియుండును. కనుకనే మిక్కిలి యభిమానముతో వానిని తన కావ్యమున చొప్పించి యుండునని యూహించుచున్నాను. ఒకవేళ ఈకృతి చారణాసీ పుణ్యస్థలమున కవించబడి యుండను వచ్చును, కనుకనే అంద్రధేరవండితులను ఆకర్షించుట ఆరిగి యుండును.

ఈ కావ్యముతో బాటు ఒగ్గంటి లక్ష్మణయజ్ఞ ఇంకను ఐదు కృతులు రచించినట్లు దీని సర్గంత వర్ణములు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి.

1. ద్వితీయ సర్గాంతమున
 "ఓర్గంటి లక్ష్మణాధ్వరికృత సీతారామకోభనవిహారే
 కయ్యటవివరణ సోదరకావ్యే వ్యగమద్వితీయ సర్గోయమ్"
2. తృతీయ సర్గాంతమున
 "ఓర్గంటి లక్ష్మణాధ్వరికృత సీతారామకోభనవిహారే
 శ్రీ సీతరామ సోదరకావ్యే వ్యగమత్తృతీయ సర్గోయమ్"
3. చతుర్థ సర్గాంతమున
 "ఓర్గంటి లక్ష్మణాధ్వరికృత సీతారామకోభనవిహారే
 శ్రీ చమత్కారలహరీ సోదరకావ్యే చతుర్థసర్గోభూత్"
4. పంచమ సర్గాంతమున
 "ఓర్గంటి లక్ష్మణాధ్వరికృత సీతారామకోభనవిహారే
 గీతమహేశ్వర సోదరకావ్యే భవద్రతపంచమః సర్గః"
5. షష్ఠ సర్గాంతమున
 "ఓర్గంటి లక్ష్మణాధ్వరికృత సీతారామకోభనవిహారే
 సంగతి లక్ష్మణ సోదరకావ్యే భవద్రత షష్ఠసర్గోయమ్"

అథోదేహాంకిరములగు ఉపర్యుక్తకృతులన్నియు మృగ్యములగుట
 మన దుశదృష్టము, పై కృతులు ఓర్గంటి లక్ష్మణయజ్ఞ బహుముఖప్రతిభను,
 వివిధకృతినీర్మాణదక్షతను చెప్పక చెప్పుచున్నవి.

లక్ష్మణయజ్ఞ పూర్వసంస్కృతమహాకపుల రచనములనేగాక
 పూర్వాంధ్రకపుల రచనలనుగూడ తాగుగా తీర్థముచేసికొన్నవారు. పరు
 నారవ శతాబ్దిము వరకే పరాంకోటి నందుకొన్న మన ప్రబంధముల ప్రభావ
 మీ కావ్యముపై స్పష్టముగా గనపడుచున్నది. ఇంటియతాక ఆంధ్రదేశపు
 ప్రత్యేకరలుకొన్ని యీకావ్యమున ప్రవేశించినవి, ఆంధ్రేరులగు వ్యాఖ్యాతల
 వట్టులందివి ఆంధ్రదేశమునకు సంబంధించినవని కంఠోక్తిగా చెప్పియున్నారు.

సీతారామవిహారమును కావ్యసామమే కొంత దిద్దముగా నున్నది. అటు
 సంస్కృతమందును ఇటు తెలుగులోను 'విలాసకావ్యము' లధికముగా

నున్న వేదాని 'విహరకావ్యము' లక్షణగా లేవు. ఆయనదేవకృతిమగు సీతా విహరమును కావ్యమొకటి సంస్కృతమున విసరించుచున్నది⁶. లక్ష్మణయశస్వి మేధాదక్షిణముగ్ని మంత్రోపాసకుడు. ఈ విషయము కావ్యారంభమందలి మూడవ శ్లోకము వలనను అరవనర్గమందలి మేధాదక్షిణముగ్నిస్తోత్రము వలనను తెలియనగును.

సీతారామవిహరకావ్యమున గల ప్రథమ శ్లోకమిది.

"అస్తి ప్రళస్తాభిలలోకభూషా విభూషితద్యాదశయోజనైషా
వివర్ధదాతై ర్వినివిష్టమర్యా విరాజమానా విబుధై రయోధ్యై." I-1

అయోధ్యాపురవర్ధనము చేయబానిన కవి తన వినయము నిట్లు చాటుకొన్నాడు:

"వ్యాసం న వేదా న్నవతుక్మభోహం న వా గురుత్వైవ పదాభ్యుదీః
కథం త్యయోధ్యాపురవర్ధనాయ దక్షో భవిష్యామి దరం వినైవ" I-2

వినయసంపదలోగాటు అత్మాభిమానముగూడ దొడ్డగా గలవా ఓలక్ష్మణకవి. దవభూరివలె ఈతడుగూడ తన ప్రయత్నమునుగూర్చి ఇట్లు చెప్పుకొన్నాడు :

"తైషమ్యైవైరన్యవిషాదరగ్ధుక్తి నరాగ్యాన్యగ్ని నైష యత్నః
జయంతు తే సర్వకయః కవిత్వరహస్యనర్వన్యవిదీపనౌ యే" I-3

అయోధ్యానగరము చుట్టున్న పరిభావర్ణనసందర్భమున గల శ్లోకమిది :

"యే మా ముపాక్రగ్య వనంతి నర్జ్యే జనా ఇహముత్ర చ పాలసియాః
ఇతివబద్ధం పరిభా రజేనపాదే యయా కంకణ మాపిభాతి" I-4

ఈపాదకంకణ మాండ్రుల గండపెందారము. వ్యాఖ్యాత లీనందర్శమున "పాదే బద్ధం కంకణ మాపిభాతి శోభతే న చ కంకణం కరణూషణ మిత్య మరకోగాతివోదః. అంధ్రాం దేశవిశిష్టే పాదే కంకణబంధస్య విరుదత్వేన ప్రసిద్ధతయాదోషావాదః" అని చెప్పియున్నారు.

మణిభవితములగు అయోధ్యాపుర నమ్రుంగ శౌర్యములందలి ముగ్ధుల వర్ణించునవ్వకు కవి యాంధ్రదేశమునగల ఎనరన్నము పండు నాచారమును ప్రవేశపెట్టినాడు :

6. History of Classical Sanskrit Literature -M. Krlsna-machari, Page 645 (1884)

"ద్వితం యుత్ర ప్రముక్తా బహుతరణిదిరాంగరబుర్యా మదీవాం
సంఘం నిక్షిప్త్య చుల్కాం తదుపరి కలశే చంద్రాంగా వసద్దే,
తోయం జాలాంతరాలస్థితశశిరత్రై ర్వర్తమానం హ రాత్రౌ
దృష్ట్వా పాతార్థ మేతత్ కలశగతతే తంబలాన్ ప్రక్షిపంధి." I-33
ఋష్యశృంగు నాకర్షించికొని తెచ్చుటకు పోయిన వేళ్ళ లావలువున కిడివ
భక్త్యముల నిట్లు పర్జించినారు :

"వనితా వటవే దదు స్తదా వటకాపూవనమేత మోదకాన్,
వరలద్ధుడ భూరిపూరితా మధురా నన్నరసా నృశోహరాన్." IV-34
ఈ సందర్భమున వ్యాఖ్యాత "అంద్రదేశ ప్రసిద్ధభక్త్యనిశేషాన్ దయ" అని
వ్రాసినాడు. వేళ్ళలకును ఋష్యశృంగునకును జరిగిన సంభాషణమున
హన్యము బాగుగా ప్రొడింపబడినది. ఇందు సులభవరకుటితముంగు శ్లేష
చమత్కారములును ప్రకర్షింపబడినవి.

"వయ మేక పదేన నిశ్చలా సజ్జపా శివ్యకలా స్తవశృలా,
చలపాదకటాక్షదాహవస్త ఇమే సామజపా స్తపోహిరా." IV-37
దశరథమహారాజు సీతాకల్యాణమహోత్సవమున కయోగ్యముగ మితిండు
రతలిపోవునప్పుడు వర్జింపబడిన పేనుకలు విరోధములు మున్నగు వానిలో
నాంద్రదేశ ప్రసిద్ధదళావతారాలైనయములును, దొమ్మరివాండ్ర అలలును ప్రవే
శించినవి.

"మృదంగ వీణావజ్రవాణశోజ్జ్వలా రూపతారాలినయే ధురంతరా,
ప్రవర్ణితే వేషద్రైంద్రజాలికా గుణేర వంతే ర చివర్తనక్షమా" IX-43
ఈ విధముగా నాంద్రతాముద్ర తెరనెడ సీతారామవిరూపకావ్య మంతటను
గానవచ్చుచున్నది. శరద్యర్థనము చేయునప్పుడు చెప్పిన
"జలనిర్గమేన తరనిర్మితి పులిసం క్రమాత్ ప్రకటయంత్యమలం,
నవసంగమేన కులవధూ శృవతైః జపసప్రదాశనపరేష బధా" III-8
అను శ్లోకము చార్మిక శరద్యువువర్ణనమును జ్ఞప్తికి తెచ్చును. వర్తవర్తన
సందర్భమున చెప్పిన

"గాథం ఘనానింగితసర్వగాత్రా వ్రదాకరస్పృష్టవయోధరా వేల్కా,
అభోంబరే బంద్రవధిత్తరాగా బభూవ నంద్యా సురజన్మరేష." II-12

అనుశ్లోకము తాకినాను (రఘువంశము XI-60) వర్ణనమును తలపించితేయును.

సీతారామవిహారకావ్యమున నైదవనర్గము వారాణసీవర్ణనము, 'ఇది లక్ష్మణయశస్వికాలమునాటి కాశీపురమునకు దర్పణము, ఈ నర్గమున మణి కర్ణికాష్టకము, గంగాష్టకము, నులసివట్కము, భైరవాష్టకములు గలవు. వీనిలో 'ఒక్కొక్క శీర్షికనుండి యొక్కొక్క శ్లోక ముదాహరింతును.

మణికర్ణికాష్టకమునుండి :

"కరుణాం కురు మ య్యశన్యవాధే తరణి పారకళాలశర్థమన్య,
అరుణాంకుక వేష్టితాంగయష్టే శరణం త్యాం మణికర్ణికే ప్రవద్యే," V-10

గంగాష్టకమునుండి :

"తవ్యరుత్సంగే గంగే విహరణవిహంగే మయు మిలర
కృపాపాంగే నంగే తవ కరతరంగేణ నతి మే,
కురు పాపం తాపం ఆనయతు నమీపం వణిహర
చరం దీప్తం దీపం తమ శవ మరావం ప్రజరిహి," V-30

నులసివట్కమునుండి :

"నులసిం తలశీరిసేరభారా మువర్తిప్రాంతజహికలపభారామ్,
వ్రణమామి తపి'విధానదక్షాం నిజదక్షాం విపాటనైకదీక్షామ్," V-41

భైరవాష్టకమునుండి :

"వరేరభూతజాతభేతభేతలోకవీక్షరం
కరాలహస్త కాలకాలరూపకీర్తిర్వ్యరమ్,
వటుం వటుం నటంత నూదిదేవ మావృరం సుతై,
మూర యరా కరాపి కాలలైరపం నమాశయే," V-60

సీతారామవిహారకావ్యమున షష్ఠనర్గము లిందుమాధవసాత్కారవర్ణనము, దీనిలో 'మేధాదక్షిణామూర్తిస్తోత్రమును, విశ్వనారాయణమును, లిందుమాధవ వర్ణనములును కలవు. ఓరుగంటి లక్ష్మణాచార్యుని, 'మేధాదక్షిణామూర్తి మంత్రో' పానపదని తొలుత మనవిచేసికని, దక్షిణామూర్తి స్తోత్రము శంకరుల శివానంద లహరిని తలపించునట్లున్నది.

"ఇమం సర్వం గర్వం కలయ మచ సర్వోత్తమ విభో
సదా పూర్వం శర్వం సురవినుత చార్వంప్రభు కమలం
సకృ స్మత్సాపి త్యా మహా మగణయత్వంతర మపి
స్థిరో బూత్వా ధృత్వా తవవర మధీత్వా చ విహరే." VI-8

విశ్వనాథాష్టకమునుండి :

"ఆత్మనామ రామ దీమ రామ పాపహరిణం
కామ భీమ సోమ సోమ నీమ మామకాశ్రయమ్,
వామ వామ వామ వామ దేవ దేవ కామరం
విశ్వనాథ మే వికాననాథ మీశ మాశ్రయే". VI-15

నీలమేఘశ్యాముడగు బిందుమాధవుని వర్ణనమిది :

"నీల తావణసార పూరితాశః స్తనితాపూర్ణచతుర్వింగుళాబః,
త్రితి వేషు చతుర్భుజస్రనన్నః కృషిటివిష్యవ నీలనీలమేఘః". VI-42

ఓరుగంటి లక్ష్మణయజ్ఞ కవితాపాటవమును జూచుటకు నీతారామవిహార
కావ్యము మొదటిమూడు సర్గలును చివరినాల్గు సర్గలును ప్రతిశ్లోకప్రమాణ
ములు. ఈతని కవిలాకశసుగూర్చి స్థలాంతరమున వివేచింతును. ఇది తేవల
మారని చరిత్రయమున కుద్దేశించబడిన వ్యాసము. లక్ష్మణసోమయాజి బిందు
మాధవుని స్తుతించిన శ్లోక మొకటి యుదాహరించి దీని నింతటితో
ముగింతును :

"దేవ త్వదీయచరితం విచిత్రవ్రమేయం
తీం వర్ణయిష్యేతి తనో నైవ జాతజన్మా,
వారామగోచరమహా మనసాం చ విద్వాన్
ఆనంద మేత్య న విధేతి కుతశ్చ న త్యామ్"

VI-43

(ఆదినందన కావ్యముం, 1981)

సారంగు తమ్మయ

వైజయంతీవిలాసమును వైష్ణవప్రబంధమును రచించిన సారంగుతమ్మయ
కాలమునుగూర్చి భిన్నాభిప్రాయములు గలవు. ఆతని కాలమును గూర్చి
యాహిందుటకు చోద్యుడు రెండువర్ణములు వైజయంతీవిలాసమున నున్నవి.
వానిలో మొదటిది గురుస్తుతి సందర్భమున గల వర్ణము

“వందాదుదాసజనరా

మందారున్ చేరకాన్త్రునుహితప్రజ్ఞా

ల్పందారతగురు మద్గరు

కందాళప్పలగురున్ జగద్గురు గొలుతున్”

(I-11)

రెండవది ప్రభుస్తుతిసందర్భమున గల వర్ణము.

“జననమతేజాలో నృపులనెల్ల మహమ్మదుపాహి యేలు నీ

యెనుబరినాల్గురుగ్రముల నేలిన యేలిక గోలకొండ త

ద్వననగరనల్లిన గరణికం బొనరించెడు తమ్మయంత్రి యా

జనవరి తమ్మ బొమ్మన ప్రజల్ జయవెల్ల గృహస్థులొననన్” (I-30)

ఈ పద్యము తారాతముగా కీ. శే. కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు
తమ్మయంత్రి గోంకండరాజ్యము చేరిన పురుష్ పాపీవంశమునం దై ద్రవవా
దగు మహమ్మదీయర్థి ఖురుష్ పాకాలమువా దనిరి.¹

పైనానిలో మొదటిపద్యమున పేర్కొనబడిన తమ్మయంత్రిగురువగు
కందాళప్పలార్యులును తెనాలిరామకృష్ణుని పాండురంగమాహాత్మ్యమునకు
కృతిరీత్ర యగు విరూపివేదాద్రిమంత్రి గురువగు కందాళప్పలార్యులును
సరిస్సూనియు కాన తమ్మయంత్రి తెనాలిరామకృష్ణునకు సమకాలిను
దనియు వీరేశలింగంపంతులుగారి యభిప్రాయము. ఈ యభిప్రాయమునకు

లిన్యముగా కీ. శే. చాగంటి శేషయ్యగారు విహారి వేదాద్రిచుండ్రుకి గురువైన కందాళి అప్పలాచార్యుల తాత మరొక కందాళి అప్పలాచార్యులు సారంగు తమ్మయకు గురువనియు, రెండవదర్శమునగల మహమ్మదుషాహి కుతుబ్ షాహి సంఘమునందలి ఖులీదురుల్ షా కాదనియు అతడు బహమనీ సుల్తానులందు చివరివాడగు మహమ్మదుషా (1481-1518 ఎ. డి.) యనియు సోపవర్తికముగా వాదించి వైజయంతీవిలాసవ్రతంధరచనమును క్రీ. శ. 1610 ప్రాంతమునందు నిర్దిష్ట నిర్దాంతకరించెను.²

చాగంటివారు చూపిన యువవత్తు లన్నియు నమంజనముగానే యున్నవి. దాని సుల్తాను సారంగతమ్మయను "రమ్ము పొమ్మని" యాదరించెనువారు. రమ్ముపొమ్మనునంతటి యాదరమును ఆంధ్రుల దూరస్తుడగు బహ్మనీ సుల్తానున కన్వయించుటకన్న నపేక్షస్తుడగు "కుతుబ్ షాహి" సుల్తానున కన్వయించుట మేల్తరముగా నుండును. ఏడు చిక్కిలి చాగంటివారు తెప్పెడి బహమనీ సుల్తాను అవంశములో చివరివారు. ఆరనికాలముననే బహమనీ రాజ్యముం రించెను. కనుక నాతడు "ఎనుబది నాలుగుదశముల నేలిన యేలిక" యగుట పొన గదు. కాని కందాళి అప్పలాచార్యులగూర్చి చాగంటివారు చూపిన యువవత్తులే నమంజనముగా నున్నవి. చిత్రభారతమున పేర్కొనబడిన కందాళి పురుషుడే వైజయంతీవిలాసమున పేర్కొనబడిన కందాళి పురుషుడవని యూహించుటకు ఓరుగల్లు, గోల్కొండ వట్టణముల సాహిత్యమునుగూడ తొందలోద్భవమయ్యెను. దానిను ఈ విషయమింకను పరిశీలించవలసియున్నది.

సారంగు తమ్మయ్య గోల్కొండనగరమునకు కరణ మను మాట నర్థము. కరణ మనగా సాహస్యముగా మకరణము కాదు. నగరమునకు కరణ మనగా ముందరిత్యమంతటి వేరి. నేటి 'మేయరు' పదవివంటి దానాటి నగర కరణికము. కనుక సుల్తాన్ 'రమ్ము పొమ్మ'ని యాదరించెనువారు. వ్రజ రారని వైభవమునకు 'జయ' వెల్లువొందిరి, గృహస్థులౌనని మెప్పుచుండిరి. ఇట్టి సారంగతమ్మయ తెలుగుకవిగా మాద్రీము మన చింతవలకు వరిచిరుదు. కాని యాతడు గిర్యాణిభాషితగూడ క్రైనేరలు చేసినవాడని తెలుపుటయే నాయుద్దేశము.

2. ఆంధ్రకవిరంగిణి. 11వ సంపుటము. పు 393-394, (1931)

సారంగరమ్మయ విశిష్టాద్వైతమతానుయాయు యనియు "వరిచిత్రగ
చద్వాగరతైంకర్యవిధాను"దనియు వైజయంతీవిలాసాస్వాసారంగద్యములు
చాలుచున్నవి.¹ ఏవంవిధగుణవిశిష్టుడు గనుకనే సారంగరమ్మయ నారధీయ
పురాణాంతర్గతమగు హరిభక్తినుభోదయమునకు సంస్కృతమున వ్యాఖ్యానము
రచించెను. ఈ వ్యాఖ్యానమునకు, భక్తిసంతోషని యనిపేరు. ఇది యిరువది
యధ్యాయముల గ్రంథము. ఆధ్యాయాంతమున గల గద్య ఈ క్రింది విధముగ
నున్నది.

"ఇతి సారంగరమ్మప్రభువా విరచితాయాం హరిభక్తినుభోదయ
టీకాయాంభక్తిసంతోషనివ్యాఖ్యానాంప్రథమోధ్యాయః." ఈగద్యమున సారంగ
రమ్మయ్య తన్ను ప్రభువుగా భిష్టికొనినాడు. మంత్రికులమున బుట్టిన పెద్ద
కరణము నుల్లానులు 'రమ్మపౌమ్మని' యొనర్చిన యాకరమున దాను గూడ
స్వయముగా ప్రభువైన పిమ్మట నీవ్యాఖ్యానమును ప్రాసీయించును. అనగా
వైజయంతీవిలాసప్రబంధరచనము రచనాతనే 'భక్తిసంతోషని' రచన జరిగి
యుండును. వైజయంతీవిలాసము శ్రీరామచంద్రునకంకితము. శ్రీరామచంద్రుడు
సారంగ రమ్మయ కిలువేల్పు. ఆ శ్రీరామచంద్రప్రభువును తమ్మయ తన
వాఖ్యానంతమున నిట్లు స్తుతించినాడు.

"శ్రీరామచంద్ర స్వ తనోరు లక్ష్మీం
శ్రీలక్ష్మీదాలంకృతవివ్యమూర్తి,
యద్దర్శనాద్భుత మపాన్య సర్వం
నద్యుపరాసంర ముపైతి లోకః"

దీని తరువాత మఱిరెండు శ్లోకము బున్నవి. వానిలో రమ్మయ తనను
గూర్చియు, తనప్రయత్నమును గూర్చియు, తెలివినాడు.

"యస్మాదాకర్మమివాకలయ్య సతతం కుర్వన్తి వానం దివి
స్వర్గేనుప్రమథావదాన్యమయో వ్యక్యోపి నేహగతా,
శ్లాఘ్యస్సాదుగుణాన్వితో బుధజనై ర్భాగీరథీపట్టణే
సోఽయం మంత్రిరురంధరో విజయతే సారంగరమ్మప్రభుః"

పి. కీ. శ్రీ. వీరేశలింగంపంతులుగారు సారంగరమ్మయ 'మాధ్వమతానుయాయు'
యనిరి.

"తే నేయం క్రియతే టికా హరిభక్తినుభోదయే,
భక్తినంజితసీ నామ్నా విద్యర్చంతోషకారిణి."

పైశ్లోకమువలన సారంగుతమ్మయ 'మంత్రిధురందరుం' దనియు, 'ప్రభు' వనియు తెలియుటగాక గోల్కొండ పట్టణమునకు 'భాగీరథీవట్టణ' మని మణియొక పేరుగూడ ఉన్నట్లు తెలియుచున్నది.

హైదరాబాదునగరమునకు 'భాగ్యనగర'మని పేరుండినట్లును అది సుల్తాన్ మహమ్మద్ ఖులీకుతుబ్ షా ప్రియురాలివలన నేర్పడిన దనియు నొక యైతిహ్యమున్నది. కొందరిది నర్మమనియు మరికొందరిది కట్టుకథ యనియు వాకొనుచున్నారు.

సారంగుతమ్మయ మహమ్మద్ ఖులీ కుతుబ్ షాకన్న పూర్వీకుడని భావించినచో నిజమున కీకథకు శాశ్వతేవని పైశ్లోకము చూపుచేయుచున్నది. 'భాగీరథీవట్టణమే' భాగ్యనగరముగా మారెనని భావించవలయును. ఒకవేళ సారంగుతమ్మయ ఖులీకుతుబ్ షా కాలము (1580-1612) వారే యని నిశ్చయమైనను నానిని ప్రియురాలు భాగామరి పేరుతో నేర్పడిన పట్టణము భాగీరథీవట్టణము కాజాలదు గదా! ఒకవేళ పూర్వము భాగీరథీనామముతో నుండిన పట్టణమే సుల్తాను భాగామలి పేరుతో భాగ్యనగరముగా మార్చెనో తెలియరాదు, భాగీరథీనిగూర్చి మరియొక విశేషము. సుల్తాను మహమ్మద్ ఖులీకుతుబ్ షా భాగీరథియను హైందవశ్రీవలన (1585) జన్మించినట్లొక ఐతిహ్యమున్నది.⁴

ఒకవేళ ఈ భాగీరథి యనుపేరుతోదనే భాగరథీవట్టణ మనుపేరు వచ్చినచో సారంగుతమ్మయ కాలము మరికొంత ముందుకు పోవును. హరిభక్తి నుభోదయ వ్యాఖ్యానవాదుడగు సారంగుతమ్మయ కన వంశాధికారలనుగూర్చి యైతిహ్యం చెప్పకొనలేదు. వైజయంతీచిరానద్రలంకకర్త తాత మరియొక సారంగుతమ్మయ ఈవ్యాఖ్యానరచయిత కాగూడదా యన్నచో భాగీరథీవట్టణ వృత్తాంతము మరి కొంత ప్రాచీనమగును. తాతగా రిట్టి గొప్పపురాణమునకు

⁴History of Golconda, by Abdul Majeed siddiqui-
Page 88 (1954)

అందులో రమ మతస్తునకు సంబంధించినదానిది - వ్యాఖ్య ప్రాసీయుండగా
 వైజయింటివిలాసకర్త దానిని స్మరింపకుండువా? కనుక నీయరువురు రమ్మయ
 లభిన్నులనియే భావింపవలయును. మీరుమిక్కిలి వైజయింటివిలాసకర్త
 తాను 'వరిచిరదగవద్దాగవత'దై చరణవిదాను'దని కఠోర్తిగా చెప్పుకొనుటచే
 హరిభక్తిసురోరయమునకు ప్రహ్లాదాదిభాగవతుల చరిత్రమునకు భక్తి
 సంతీపనీటికను గూర్చిన వాదతదే యని మన మనుకొనవలెను. ఈ
 యముద్రిత కృతికి లాకపత్రవలె యస్మానియావిశ్వవిద్యాలయము సంస్కృత
 అకాడమిలో నున్నది. దీని ప్రతిష్ఠమునుగూర్చి కాలాందరమున నివేదింతును.⁶

(జూలై, 1881)

పరశురామ పంతుల

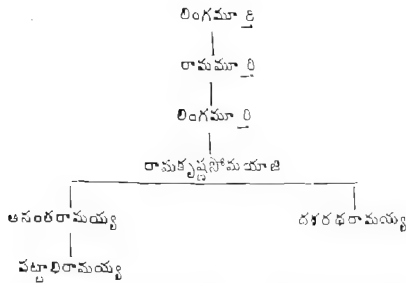
అనంతరామ పండితుడు

గీర్వాణరాషాస్యాష కమూల్యాభరణము లనాదిగా నవదరించుచున్నవా రాంధ్రులు, అట్టివారిలో పరశురామపంతుల అనంతరామపండితు లొకడు. ఈతడు సీతావిజయమును చంపూప్రబంధమును రచించెను, ఈగ్రంథ మును ద్రితము, దీని ప్రతి కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్యవేరిషర్కారాలయమున గలదు.

పదనెనిమిదవ శతాబ్దము పూర్వార్థమున తెలుగు గర్భపై అన్నించిన మహానుభావుడు పరశురామపంతుల లింగమూర్తి, లింగమూర్తి రతిమన్మథ విలాసము, జీవన్ముక్తి ప్రకరణము, బ్రహ్మసారద సంవాదము, తారక యోగము, మానస శతకము, సీతారామాంజనేయ సంవాదము, సీతపాట, మున్నగు వానిని రచించెను. ఇంతవరకు లోకమునకు తెలియని మరి రెండు శతకములు లింగమూర్తి రచనలు ఉన్నానియో విశ్వవిద్యాలయము సంస్కృత అకాడమీ తాళవ్రత గ్రంథములందున్నవి, ఆవి, 1. అత్మారామ 2. గోవింద శతకములు. లింగమూర్తి కుమారుడు రామమూర్తికవి కుకరత్నరమను వేరాంతగ్రంథ నిర్మాత. పరశురామపంతులవారి వంగరము లింగమూర్తి అదిగా అధ్యాత్మికవిద్య బాలపాఠమై నేటికిని ఓరుగల్లునను తర్పరినర గ్రామములందును వర్ణింపబడుచున్నది. లింగమూర్తి వసించిన గృహ మిప్పటికిని పుట్రైవారలో నున్నది. ప్రభుత్వమువారి పజిలో దీనిని స్వాధీనము చేసి కొని ఆంధ్రులపాటి బిచ్చుకొర్రుమట్లు వరిరక్షింపవలసినది పవిత్రగృహము.

లింగమూర్తికవి కైదవ రరమణువాడు అనంతరామ పండితుడు. సీతా రామాంజనేయసంవాదమునకు పీఠిక వ్రాసిన శేషాద్రి రమణకవు లిచ్చిన లింగమూర్తి వంశావతార మిట్లున్నది.

ఈ పట్టికలో నైదవ తరమువాడగు అనంతరామయ్యయే సీతావిజయ చంపూ ప్రబంధ రచయిత. పైన పేర్కొనబడిన వంశక్రమమే సీతావిజయ మందును అనంతరామవంశీకుని వరకును గలదు. కనుక నీతడు 19 వ శతాబ్దము మధ్యభాగమున నుండియుండును. అంత్యగద్యవలన నీతని తల్లి వేదాంతిక యనియు తెలియుచున్నది.

ప్రథమస్థలకాంతగద్య మిట్లున్నది.

"శ్రీ శ్రీమత్సమస్తభువన ప్రసిద్ధ మేధానర ధరద్వాజగోత్రాధరణాయ మాన వరకురామాన్యయ మగ్ధాంబుధినుధాదీతిని, శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ పారాధవింశమరందాస్వానంద తుందిలేందిరిరాయమాననిజస్వాంతేన, శ్రీ రామకృష్ణస్థోమయాజికుటుంబినీ వేదాంతికాత్మత్తిముక్తావళాయితేన, అనంతరామవంశీతేన, ప్రణీతే శ్రీ సీతావిజయారాన చంబూ ప్రబంధే ప్రథమస్థలకన్యమాత్మ" —

చంపూప్రబంధమును చంబూప్రబంధమనుట తెలుగుదేశమున కొలదిగా నైనను వాడుకలో నుండినదనుటకు నిదే మతియొక యుదాహరణము. ఈ గ్రంథమున తెందు మూడు స్థలముల చంబూప్రబంధమనియే కలదు. పిల్లలమట్టి పినవీరభద్రుడు తన శ్రేమినిబారతమున నీ వదముని ప్రాసస్థానమున ప్రయోగించుట సాహిత్యజ్ఞులెరుగుదురు.

సీతావిజయమనగా శతకంఠ రామాయణము, ఆంధ్రేశ్వర రాషట్రలో సీ శతకంఠరామాయణకథ యున్నదో లేదో నే నెదుగనుకొని తెలుగులో

మాత్రము సీరావిజయము, శతశతం రామాయణమును పేరులలో వద్య, గద్య, గేయ, యక్షగానాది వివిధప్రక్రియలం రసేకగ్రంథములు తెలసివచ్చి, శతశతరామాయణకథ కాళరము వాసిష్ఠరామాయణమని రాక్షసు యస్త్రి తోగారావుగా రనుచున్నాడు. శతశతరామాయణముల గూర్చి శ్రీ సాక్ష్య కృష్ణమూర్తిగారు వ్రాసియున్నాడు.*

ప్రకృత ముపలబ్ధమగుచున్న సీరావిజయ చంపూప్రబంధము సంపూర్ణ ముగా లేదు. శేవలహు మూడు నైలకములు మాత్రము దక్కినవి. ఇందులో గూడ కొన్ని కమ్మలు పోయినవి. కొన్ని క్షిణములైనవి. ఈ భాగము నాంధ్రలోకమునకు పరిచయ మొనర్చును.

సీరావిజయచంపూకావ్యము శ్రీ రామచంద్రస్తోత్రముతో నిట్లాకంఠ మైనది.

శ్రీరామం సురరాజ్ఞుభామరవరై రారాధితాంఘ్రిద్యయం
రావారాజముఖం నరోజనయనం రాజాధిరాజం ముదా,
హరం సూరకులాంబరాశి శశనం దైత్యాంధకారాదులం
ధీరం వీరమరం (హం) న్మరామి సుఖరం స్వాంతే నసీరం నరా. 1-1

దీని తరువాత లక్ష్మీనారాయణుల స్తోత్రము, నరనర్మర ప్రార్థనలు, ఆంజనేయ స్తోత్రము, విష్ణుశ్వరస్తుతియు పరునగా నవ్వవి. అటుతరువాత అనంతరామవందీతుని గుడు(వంశ) పరంపర కందు.

శ్రీరామం నమపాన్య భామరమఖం యోంబాలపుర్యాస్థితః (తం)

రస్మాత్రాన పురుషన్వరాన్లదవరో లేభే వికాలం యశః,

యో వేదాంతవిదార సుందరతరగ్రంథాన్విరర్యాంజనా

తం వందే గురులింగమాత్రి మనిశం బ్రహ్మన్యరూపం వరతు. 1-7

1వ భవ విలనన్యస్సోన్వరర్యా నిదాంతం

విధిసుత నన్యో దక్షిణా వేన రాంశమ్,

* అంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయచరిత్ర. పుట 376-481.

* విజ్ఞానసర్వస్వము. తెలుగు సంస్కృతి. పుట. 1040.

కుశమునిరివ సత్యో భూరివై రాగ్యత నం
మనసి గురువరేణ్యం చింతయే రామమూర్తిమ్. 1-8

దివి దివిజమునీశో వీక్ష్య విజ్ఞానవంతం
రచయతి యుగలోలోన రక్షణం నారదోయమ్,
భవతి నమితపక్షో వ్యాసపుత్రో పిరాగం
నదయహృదయమీశే లింగమూర్తిం గురుం తమ్. 1-9

కుర్యన్మృగతి యో ముతైర్య సునిశం వ్రత్యకృత్రహ్మణా
చిత్రే భక్తజనాయ నైజరణ్యాభితే గణాయాం తులమ్,
రత్నం బోధయతి ప్రణాంర మమలం దాంతం దయాలోయతిం
తం వందే గురుసార్వభౌమ మనమం శ్రీరామకృష్ణం గురుమ్. 1-10

పై శ్లోకములందు మొదటిదానిలో అంబాల ప్రసక్తి వచ్చినది. ఈ గ్రామము ఓరుగల్లు సమీపమున గలదు. ఈ గ్రామము కాకరి రుద్రాంబ పేరున నిర్మింపబడినది. చరశరామవంతులవారి గ్రామమందున్నారు. (అంబాల శ్రీరామాంకితముగా సంస్కృతమున మరికొన్ని లఘుకృతులు గలవు. అట్టి వానిలో ఉర్తిమిట్టి పావయ్య విరచిత రామవాస్తవ మొకటి. ఇదియు నముద్రితమే). గురువరంపర తరువార కాదాసాదిపూర్వకపుల యొక్కయు, నారదగుణకలశోర్భవవార్మికివ్యాస సురాది తావనులయొక్కయు స్తుతి గలదు.

అటు తరువాత కథాప్రారంభమగును. శంకరుడు పార్వతికి చెప్పి నట్లుగా వ్యాసుడి కథను నైమిశారణ్యమందలి మనులకు వినిపించును. ప్రథమ స్థలకమున మొదలను 94 గద్యసద్యములున్నవి. శ్రీరామాదుల జననమాదిగా రావణవదానంతరము శ్రీరామచంద్రు డయోధ్యానగరిమునకు వచ్చి రామరాజ్యమును స్థాపించినకథ 20 శ్లోకములలో క్లుప్తముగా వర్ణింపబడి నది. రావణవధను విన్న అతని బంధువు శరకంఠుడు విభ్రంభించి ముల్లోక ములవారిని బాడించుటయు, శ్రీ మహావిష్ణు నాదేశమున నింద్రుని దేవతలును మహర్షులును ఆయోధ్యను వచ్చి శరకంఠుని దౌష్ట్యమును, వాని బల పరాక్రమములను శ్రీరామున తెలిపించుటయు, శ్రీరాముడు వారి కథయెఱిచి ఏకొల్పురులునును విషయము లీ ప్రథమ స్థలకమున వర్ణితములు.

శ్రీరాముని కీర్తి ప్రాభవములు వర్ణించు శ్లోకములందొకటి.

"దైత్యే నప్రీకృతో మేదురాద్యవాన్ రుహినాచలః,
మందరాద్విరపి భ్రాంతః కథంస్మయేనతే నమాః"

1-74

దశముఖునకు కుంభకర్ణునివలె శరముఖునకు రక్తబిందుడునా దొక
దున్నాడని శ్రీరామునితో దేవతలిట్లు చెప్పుదురు.

రక్తబిందురిది యామినీచరో, వర్తతేన్య నిశతే మహాలలః,
కుంభకర్ణ జన రావణాంధికే, కుంభినీధరనమానవిగ్రహః.

1-81

శరకంఠ దశకంఠుల బలముల తారతమ్యము "సుమేరు నద్వయోర్యావరం
తరం తావదంతరం శరముఖ దశముఖయోః" అని చెప్పబడినది. మీరు
మిక్కిలి శరముఖునకున్న కొన్ని విచిత్రకృత్ గద్యమున నిట్లు చెప్పబడినవి.

"అయి రఘువీర యస్య యామినీచరస్య విగ్రహోద్రుధిరం నద్వయా
త్రైణ యదా యద్ధోర్యాం పరిష్కృతి తద్వైవ తర్పులవానశ్యో దనుజో జాయతే
తచ్చరీరాశ్చతితాశ్చౌఢిరబిందోస్తాదృశః పల లాశసః పునరపిజనిష్యతే,
రదంగ ప్రవతిత రక్తబిందోశ్చాస్యో నిశాచర స్తర్భమవిక్రమవాన్ భవత్యధి
ప్రసంగే దైవమేవ రక్షప్రవరాః తోటితో జనిష్యంతే"

1-92

ద్విరీయ స్తబకమున మొత్తము 81 గద్యవర్ణములున్నవి. దీనితో
షడ్రుచులును, చంద్రోపాలంబనాదులును, నీలారాముల వనజనకేశవిహారము
లును వర్ణింపబడినవి. అనంతరామపండితుని రచనలో శబ్దాలంకారము
లెక్కువ. గద్యములు తరచుగా ముక్తపదగ్రస్తములు. ద్విరీయ స్తబక
ప్రారంభమున గల వనంకర్తువర్ణన మిది.

"శ్రీ మత్పులవర ల్లజనముర్జస్వరూపసాయక సమిర్చముచితవానంధి
కాలతోదనవీర మహామంజునవలంబివిభానమానం, విభానమానస్వాదుమన్నసో
మరమరంధిందునముదయాస్వాదానందదుంధిల నమస్కృత్రణీముఖం, 81
ముఖాయమానసురభిరసాంకలితాప్రయోగ కృశీకృత ప్రియవియోగవద్యోష
దోషయృత మదనం, మరననన్నదుకర నికరననన్నముదయనముదయ సారసం,
సారననశీకరణనిషుడుమరనకణగణవరీత పాదసప్రకర మూలప్రదేశకాంతా
రం, కాంతారచిత్ర పీఠపత్నీ విరానప్రేంభోకా ప్రకర ప్రేంబద్ధాలలనా
లిలం, లీలాహరిరంజనంతర ప్రసరత్ప్రసూన సారథం"

(II-2)

ఈ గద్యమిటులే ముక్తపద్యగ్రస్తముగా మరి నాలుగింకలు సాగి పోయినది.

వర్షద్వపర్ణనానందరృమున గల కొన్ని శ్లోకములు.

"నమశిర రనమం దిగంగనానాం

ధృటపటతుల్యపయోముదాం రజస్వయే,

సులలితనవసీవవృక్షదేఖా

పురుషటవాన మివాభిరామగంధమ్ "

II-22

ఆ నమయముననే ఇంద్రగోపములవర్ణన విట్లున్నది.

"రదేంద్రగోపాః కాశ్యప్యాం, కురువిందా ఇవా బభుః,

మహేంద్రాయ బలం దారుణం, విశ్వస్థా వర్షహేతవే."

II-26

శరదృతువర్ణన సందర్భమున గల శ్లోకము.

"రామార్థం దేవతా యాదైర్వత్తిర్వ శ్రమయీతరా,

శుభాశ్లేష్మగివాతాశే రథాశోభర శోభనా."

II-34

హేమంతపుష్ప వర్ణించు గద్యమున కొంతలాగ ముట్టించియును.

"నమాచరితహస్తద్విటీయ స్వస్తికలంకరయా నుహినారంశశంకయా
హృదయరాత్రివమివ రక్షయంతం, సరతరంకనివందెకావారనేన కంపమానా
ధరోష్ఠరయా శిరవేదనావనోదనాయ మంత్రజవం కుశలం కుర్వంత
మివ స్థితం, నిదితరరోమాంచ సంచయకంతుకీతకాయరయా నరయదైవదత్త
తనూరుహబహులకంబలకృతదేహరక్షణమివ భిక్షామటంతం రరిద్రజననికు
రుంబం"

II-37

అనంతరామపండితు డెక్కువగా శబ్దాంతారములను ప్రయోగించి నాడని లోయర మనవి చేసిరిని. అందుకొక యుదాహరణము.

"నీలరమాల కదంబవిలీనం. నీలరమాలకశోభనవక్త్రే)

మానవతీమణి వేర్చి నవాముం, మానవతీర్థభవేక్షణ భాంతే" II-42

మూడవ స్తంభమున 87 గద్యపద్యము లున్నవి. ఈ స్తంభములయందు శ్రీ సీతారామచంద్రుల శృంగారజీవితమున కంకితమైనది. కొన్ని పట్టులంటి వర్ణనములు మిడిమిడినట్లున్నవి. మూడవ స్తంభ మధికభాగము శిథిలము.

చంద్రోదయవర్ణన సందర్భమున గల శ్లోకమిది.

"చళాన శౌముదీ కామం, శౌముదం తస్యతీ ద్విజాన్
ప్రాచీదిక్ష్వామినీశాంర నాసాముక్తా రుచిర్యరా"

111-31

మన్మథ సాక్షాత్కార ప్రార్థన వర్ణన మిది.

"నీర్మలాణి కరాజ్ఞాత, ధూననం రాపి యోషితాం,
నయ మోర్ధనిమేషాస్తు, మన్మథస్యాశ్రయం యయః"

111-45

ఈ చంపూప్రబంధము సంపూర్ణముగా లభించకుండుట విచారకరము.
ఈ గ్రంథమున గల ఆంధ్రలాముద్ర మణియొకటి గలదు. సారాంశముగా
సంస్కృతకావ్యములం దొక్కొక సర్గలో నొకేటిరు ఛందము వాడబడును.
తెలుగు ప్రబంధములందువలె నీ యనంతరామచండితుడి సంస్కృతప్రబంధ
మున ప్రతి ప్రతికమున ఆనేకవిధములగు ఛందముల నుపయోగించినాడు.

(సాహితీ, జనవరి 1962)

దిట్టకవి లక్షణము

సంస్కృతసాహిత్యమునకు సేవచేసిన ఆంధ్రులందు దిట్టకవి లక్షణము కవి యొకడు, ఈతడు హనుమద్రామాయణమును నేకనర్గకావ్యమును రచించెను. లక్షణకవి ఏమూరివాడో ఎప్పుటివాడో ఇదమిత్థముగా తెలియదు. దిట్టకవియను నింటిపేరుగల ఆంధ్రకవి - శంగరాయచరిత్ర కర్త - దిట్టకవి నారాయణకవి సాహిత్య చరిత్రమున కెక్కినాడు. ఈతడు పదునెనిమిదవ శతాబ్దము ప్రారంభమున నుండినవాడు. సంస్కృతకవియగు నీ దిట్టకవి లక్షణకవి నారాయణకవికి బంధువగునో తాదో తెలియదు. కాని కొంత పూర్వకవిసూత్ర మూహించవచ్చును. దిట్టకవియను ఇంటిపేరప్రకృత్యచే స్థిరపడుచున్నప్పుడో లేదా లేనే ఆ విరుదమును సంపాదించుకొని గృహనామముగా నుంచుకొన్నప్పుడో ఉన్నవాడీ దిట్టకవి లక్షణకవి, ఇట్లాహించుటకు కారణమేమన లక్షణకవి దిట్టకవియనియేగాక మండలవేముల యను నునవరమునుగూడ ఇంటిపేరుగా వాడియున్నారు. తొలుత పీఠి యింటిపేరు మండలవేములవాడు. ఇది గ్రామనామమువలన నేర్పడిన గృహనామము. తరువాత పురుషకారమున సంపాదించుకొన్న దిట్టకవియను విరుదము ఇంటిపేరుగా మారియుండును. శండ్రికాలమునాడు మండలవేముల యనునది గృహనామముగా నుండి తన కవిత్వారాధనమున నార్జించుకొన్న దిట్టకవి విరుదము తనకును తరువాతవానికిని గృహనామ మగుటచే దిట్టకవి వారి కోవలో నీతడు మొదటివాడని చెప్పవచ్చును. మండలవేముల యను (మండలముల) గృహనామము వైదికులందు గలదు. మరి దిట్టకవి యింటిపేరు వైదికులందున్నదో లేదో, శ్రీవైష్ణవులందు గూడ దిట్టకవి వారున్నారు. ఒకే యింటిపేరు పెక్కుకులములవారి కుండుట చున మెరుగుదము. దిట్టకవి లక్షణకవిది తొడిమ్యనగోత్రము. దిట్టకవి నారాయణకవిది కూడ తొడిమ్యనగోత్రము. కనుక నీ దిట్టకవి లక్షణకవికూడ నియోగియని భావించుచున్నాను.

హనుమద్రామాయణము వ్యాఖ్యాన నమీరము. కవియే వ్యాఖ్యాతయై యుండునని యూహించుచున్నాను. హనుమద్రామాయణము వలన కవిని గూర్చి తెలియనగు సంగతు లీరుగా నున్నవి.

ప్రారంభమున, "ఇహ భూన సంస్కృతాంధ్రభాషాకవనచారుర్యదుర్యో
దిట్టకవి లక్షణకవి. కావ్యం యశస్వీభక్త్యతే ..... " అని యున్నది.
దీనివలన దిట్టకవి లక్షణకవి సంస్కృతాలంకార భాషాకవనచారుర్యదుర్యదని
తెలియుచున్నది. ఈరని ఆంధ్రభాషాకావ్యము లేమైనచో తెలియరాదు.

కావ్యాంశమున కవినిగూర్చిన రెండు శ్లోకములీ టీరుగా నున్నవి.

1. "శ్రీమద్రామ వరప్రసాదకలనా సంప్రాప్తసారస్వతి
శ్రీమదిట్టకప్పింద్ర లక్షణకవివర్ణనా సంపూరితే,
షట్కాండేరిత యావద్దశకలితే సంక్షిప్త రామాయణే
శ్రోతృశ్రోత్రనుభావహే విజయతే నగ్గోఽ ద్వితీయస్సరా" (121)
2. "మండలవేములదులలః తొడిన్యనగోత్ర కృష్ణకవి పుత్రః,
లక్షణ కవిః కృతవాన్ నగ్గజ్జితేన రమువతేశ్చరితమ్". (122)

మొదటి శ్లోకమువలన దిట్టకవి లక్షణకవి శ్రీమద్రామవరప్రసాదకలనా
సంప్రాప్త సారస్వతశ్రీమంతుడనియు, షట్కాండ రామాయణకథను సంక్షిప్త
మొనర్చి ఏకనర్గమున నద్వితీయముగా వ్రాసినవారనియు తెలియుచున్నది.
ఈశ్లోకవ్యాఖ్యానమున నింటిపేరు ప్రసక్తి వచ్చినవర్తక;

"దిట్టకవి కిర్లగిరి కవిశబ్దస్య విశేషణీ భూతాగృహనామఘటితత్యే కథం
సమానాధికరణసిమాన ఇతి సంగతినీయం న నామ్ని విప్రతిపత్తిరితి వ్యవహారాత్
యథా దృష్ట్యానౌ కలిశ్చేరిచా దృష్టం యథారథా కవయతితి వా
సమ్యగువవత్తే." అని కందు.

రెండవశ్లోకమువలన వీరి మొదటి యింటి పేరు మండలవేముల
చారనియు, వీరిది తొడిన్యనగోత్రమనియు తెలియుచున్నది. కనుకనే దిట్ట
కవియను నింటిపేరు లక్షణకవిగాలమన నేర్పడి యుండునని యూహించి
తిని. లక్షణ కవిరంగిరి కృష్ణకవియై యుండునని యూహించితిని. 'కృ'
త్రను నక్షరము రథువత గ్రంథము శిథిలమైనది. మండలీ కరణములందరి
--(వ్రోకవి పుత్ర) అను నక్షరములు నా కవిశబ్దము. ఈ నా కవిశబ్దము నిజ
మైనచో మన లక్షణకవి యొక రంగిరి బిడ్డయగును తన్నెనచో కృష్ణకవి
పుత్రుడే లక్షణకవి యన్న పాపము నా కంటుకొనును. ఈ యొక్కశ్లోకము
నకు వ్యాఖ్యానము లేదు. ఇదియే దిట్టకవి శ్లోకము. కలిని గూర్చిన
విశేషము లంతకన్న నెక్కువ తెలియవు.

ఇక కవికాంమును గూర్చి కొంత విచారించము. ఈ హనుమద్రామా యుజము ప్రతి మరియొక ప్రతికి పుత్రికయని నిశ్చయముగా తెలియుచున్నది. దీని మాతృకకు సంబంధించిన ఒకటి రెండు కమ్మలీ ప్రతిలో మిక్కిలి శిథిలావస్థలో నున్నవి. ఐనను పుత్రికలో శిథిలమైన చోటలు కనుగొనుట కిది నాకు చిక్కిలి తోడ్పడినవి. పుత్రికను ప్రాసకొన్నవాడు తేదినీర్చయియ్యడు. కాని సంవత్సరము వ్రాయబడిన భాగము విరిగిపోయి అందులో చివరియక్షర మొక్కటిమాత్రము కొనయూపిరితో నిల్చి పరిశోధకుం పాలిటి పారిభార మైనది. అది యిట్లున్నది. (.... కిసామ సంవత్సర ఆశ్విని కు ౧౫ భాను వారంవరకు హనుమద్రామాయణం నమాస్తం" కలువలనల్లెరా (నా?) రణప్ప గారి ...)

సంవత్సరము 'పేరులో' చివరియక్షరము 'రి' యని యుండుటచే అది సర్వధారి, వికారి, శార్వరి, దుధిరోద్ధారి సంవత్సరములలో నేరే నొకటియై యుండును. 'రి' అంతముగా గల్గిన ఈ నాల్గు సంవత్సరములలో ఆశ్వయుజ శుక్లపౌర్ణమి రానువారము కడచిన రెండు మూడు నూరేండ్లలో నెప్పుడు వచ్చు నాడుని వెదకితిని. సర్వధారి, వికారి సంవత్సరములలో రానేలేదు. ఇక మిగిలినవి శార్వరి, దుధిరోద్ధారి సంవత్సరములు శార్వరి సంవత్సరమున రెండువారులు అనగా శ్రీ.శ. 11-10-1840 మరియు శ్రీ.శ. 12-10-1800 తేదీలు సరివడుచున్నవి. దుధిరోద్ధారిలో శ్రీ. శ. 28-9-1623 తేది సరివడు చున్నది. ఈ మూడింటిలో రెండు వరుసేదవళలాటము ప్రారంభమగుటను ఒకటి వందొమ్మిదవ శతాబ్దము శుభ్యభాగమునకును చెందినవి. నాకు జార ఈ ప్రతి మూడునూడేండ్ల మునిటి గానట్లున్నది. అవస్థమాత్రము శిథిలముగా నుండుటచే మూడు నూరేండ్లనిపించినను ఈ ప్రతి శార్వరి (శ్రీ.శ. 11-10-1840) సంవత్సరమున వ్రాయబడిన దనుకొందును. దీని మాతృక ఇంతకన్న పూర్వపుదనుట నిశ్చయము. ఆ మాతృకకు చెందిన రెండు కమ్మలీ ప్రతిలో మిక్కిలి శిథిలావస్థలోనున్నవి. ఈవిధముగా మాతృక శ్రీ.శ. 1800 ప్రాంతమునకో మరొకటే వెనుకకో పోవును. కవి యంతకన్న పూర్వపుదనుట యందలి సారాంశము. ఒకవేళ ఈ ప్రతియే శ్రీ.శ. 12-10-1800 లేదా శ్రీ.శ. 28-9-1623 తేదీ అంతాకరానికి సంబంధించినదైనచో దిట్టకవి లక్ష్యణకవి కవీసము పదునారవ శతాబ్దము వాడగును. ఇంతకన్న నెక్కుడుగా కవి కాలమునుగూర్చి చెప్పకుండు నాధాధారములు లభించలేదు.

ఈ హనుమద్రామాయణము ప్రతి (సం. 1967) కాకినాడ ఆంధ్ర పాపిత్య పరిషత్తు స్తక బాంధాగారమున గలదు. ఇది ౨౯ కమ్మలపై ప్రాయబడినది. దీనిలో మొత్తము 122 శ్లోకములు గలవు. మొదటి రెండు శ్లోకములు ఇష్టదేవతాప్రార్థనాదికములు. చివరి రెండుశ్లోకములు కవి చరిత్ర మునకు సంబంధించినవి. ఈ నాలుగు శ్లోకములు పోగా మిగిలిన 118 శ్లోక ములందు ఆరుకాండముల రామాయణకథ హనుమద్రామాయణముగా నిబద్ధ మైనది. ఇందులో మొదటి 118 మంజురాషిడి వృత్తములు; తరువాతి 7 శ్లోకములు మాలినీ, శాలినీ, స్రగ్వరా, ఉపకారి, ద్రుతవిలంబిత, శార్దూల, ఆర్యావృత్తములు.

దిట్టకవి లక్ష్యజకవియే తన గ్రంథమునకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసికొని యుండును. వ్యాఖ్యాతనామము వేరుగా చెప్పబడక పోవుటచే కవియే వ్యాఖ్యాతయనై యుండునని యూహించుచున్నాను. లక్ష్యజకవి నిశ్చయముగా దిట్టకవి. ఈతడు రామాయణ మంతటిని 118 శ్లోకములందిచ్చి మంజు రాషిడి వృత్తము లన్నింటిని ఆనుప్రాస యుక్తముగా నడిపించి చక్కని రారా శబ్దగళ: కవిత్వమును రచించినాడు.

ప్రారంభమున గల ఇష్టదేవతాస్తోత్రాదిక శ్లోకము లిట్లున్నవి.

1. "వరదం భజామి శరదంబురవ్రతం ద్వితరం ముఖే శుభరతం తనౌ నరమ్
గణనాథ మాత్మగణనా పరేష్వరం శశిఖండ మండిత శిఖండ మీశ్వరమ్."
2. ప్రపితృశ్రోత్రి మమితానురాగకం స్మితభూషణం చితవభానులేఖనమ్,
కలయామి చాపవలయాన్వితం ముదాశరధారిణం రశరధాత్మశృంగనరమ్."

గ్రంథమున గల శ్లోకము లన్నింటిని సారారణమైన వ్యాఖ్యానము గలదు. కాని ఒక్క ప్రథమశ్లోకవ్యాఖ్యానము మాత్రము కొంత దీర్ఘముగా నున్నది. వ్యాఖ్యానమున కుపలంకముగా నిండు ఉదాహరణ మార్పగ్రంథము భాదాపూరించబడినవి. కనుక ప్రథమశ్లోక వ్యాఖ్యానము నంతటిని ఉదాహరించుట యవసరమైనను ముందరనుకొందును.

"వరదమిరి వరం దధాతితి వరదః తం, శరదంబురస్య శరత్కాల మేనుస్య ప్రతేనప్రదా యస్య తం తతోత్తం, ముఖే ఆననే, ద్వితరం గణ రూపం, రనౌ శరీరే, నరం మనుజురూపం, శోభనౌ రహో యస్య తం శుభ

రదం. ఏకదంతమిత్థర్థః, ఆత్మనః స్వస్య, గణనా నంభ్యానం, సైవ పరం
ప్రవాసం, ఏషాం లేషామయమేవ ఆర్థః పూజ్యే ఇతి స్వయమేవ గణయగా
మిత్థర్థః, ఇష్టదం వాంఛితార్థదం, శశిఖండేన చంద్రకలేన, మండితః ఆలం
కృతః శిఖంకః కాకవక్షోయస్య రం, గణనాథస్య పటుత్వా చ్చిఖండమండిత
మిత్థుత్వం, యద్వా శిఖండశబ్దస్య హా శూత్ర పరత్వే శశిఖండమండితమౌ
మూత్రపరత్వే శశిఖండమండిత మౌశిమితిహ ద్రవ్యవ్యం, యథోక్త ముపమస్య
స్తవే: "శశిఖండ శిఖండ మండనం, శరణం యామి శరణ్య మిశ్వర మితి
ఈశ్వర మణిమాన్యైశ్వర్యయత్నం, గణనాథం భజామిత్వన్యయః ఏతేన
శ్రేయార్కం గణవతి ధ్యానం నూచితం, రచుత్త మహర్థవే: - "కుందేందు
చందనవయశ్వరద్రగౌరం, పాశాంకుశ స్వరదనాభయ పాణిపర్మమ,
ధ్యాయేత్కుమారగురు మిందుకః పరంసం, శ్రేయార్కం రూప మితరాజమాఖం
గణే"మితి. శరదంబుదప్రవర్త్య చంద్రశేఖరత్వే గణవతిశ్రేయరత్వేత్వాది
విశేషజ్ఞే. పరశివస్యాపి భజనం నూచితం. అల్పాబద్ధానైపుత్రనామాసి (1)
నజీవశ్రుతే. నను ముఖే ద్వీరదమిత్థవైవ వ్యో రదో యన్యసః ద్వీరద ఇతి
యాగికారన్య సిద్ధత్వా చ్చుభందమితి పునర్విశేషణే పౌనరుక్త్యాపత్తిరిధిచేత
మైవం. "దంఠీ దంతావణో హస్తీ ద్వీరద" నేకప్రో ద్వివ"ఇతి నామాను శాసనాత్
ద్వీరదశబ్దో గణసామాన్య వాచకః. అస్మిన్ యాగికేతే :- "పేరదపి రుద
అంబేనా (పేరదమవలంబేనా) మేకదంతం పిచండిలమ్, విహ్నుశు
కాననదాత్రం. పరరః ద్వీరదం ముఖే" - ఇతి కవి సార్వభౌమాది
ప్రయోగే వ్యద్విరంతస్య ఏకదంతత్వం కథం నవిరుద్ధేత అథః 'యాగికోగ
మహకః' రితి వ్యాయేన ద్వీరదపిః శబ్దావాం యథార్థ స్త్రైవ పక్షవ్యత్యాన్న
పౌనరుక్త్యం. అస్మిన్ సర్గే మంజుభాషిణీ పృథక్ పృథక్ లక్షణం, 'కవితా
సమ్మతా నజీ సర్గ సంయంతైరచిరా (1) గజైస్సపతి మంజుభాషిణీ" అదౌ
సగజప్రయోగస్య కవికంతపాశే, నిష్క్రియం పవమానే వహ్నిరయం.
శుభమతో స్త్రైశ్శేడితి. కవిగణాంకుశే చ, "సగణస్వర్య సౌభాగ్యదాయక
.... సృర్యరా భవేత్, కర్తు. కారయితుశ్చైవ సగణో నపురోయ"
దిరి. వాయుదేవతాకస్య సగణవ్య వహ్నిదేవతా రగణవ్య (జపవ్యగ) త్యా
భావాచ్యుత్ప్రదాయకత్వం యుక్త్యతే. యద్వా "దేవితావారకాశబ్దా, యే ర
రద్రాదివారం, తే సర్వే నైవ నింద్యామ్యుర్వర్థతో గణలోపి పేర్కాదన్య

వరదగట్టన దేవతానాచకత్వేన తస్యైవ రద్రవాచక వరగట్టపటితత్వేన చ, అన్యక్షరస్య (వ) కారస్య అమృతపీఠాత్వాత్ విచారో నాద్రకర్తవ్యః. అత ఏక నగణస్య నిర్లప్తత్వ సులిగమ్య రత్నాకరే లక్షణకారేణ లలితగతి నామ్ని ద్రయోదశ భందన మంజరాషణివృత్తం ప్రసార్య వినిర్మితమితి సర్వమపి సమంశం. అత్ర పాదరతుష్టయేపి ఏకస్మాదక్షరాత్వరస్థితస్య వర్ణద్యయస్య రదనంతర వర్ణ చతుష్షయాత్వరస్థితేన నతాతీయ వర్ణద్యయేన సహనియమేన ప్రాసస్య అనుగతత్వాదనుప్రాసస్య జాతిమళభాలంకార యో స్సంస్పృష్టః"...

ఈ వ్యాఖ్యానమున ప్రాయసనాని రవ్యలు కవులుగా నున్నవి.¹ ఇందులో ఉపమన్యుస్తవము, మంద్రమహర్ణవము, కవి కంఠపాళము,² కవి గణాంకుగము, రత్నాకరము (వృత్త రత్నాకరము) మున్నగు పూర్వకాలాత్మ డిక్షుల గ్రంథములేవాక కవిపాఠ్యభాషము మొదలగు వారి ప్రయోగములును ఉద్భవించుటగినవి. ఈ కవిపాఠ్యభాషమువెలలో తెలియదు.

తెంతవ శ్లోకమునుండి గల వ్యాఖ్యానము లన్నియు లఘురూపమున నున్నవి. తెంతవ శ్లోకమున లక్షణకవికి ఉపాన్యదైవతమగు శ్రీరామచంద్ర మూర్తి రాసమున్నది. ఇది కోదండరామమూర్తి ద్యానమని వ్యాఖ్యానమున నిట్లున్నది :- "ఏతేన కోదండరామమూర్తి ద్యానం సూచితం, నిర్ణ (యదీపి) కాయాం, వామేన పాడినా చావం, దక్షిణేన శరం ధరత్, రక్షితాచిదో దక్షో, ద్యేయో రామో మహాద్భుత్" రితి. పై సుదాహరింపబడిన గ్రంథము నిర్ణయదీపిక యగునోకాదో, 'ని' యను నక్షరము సంపూర్ణముగకు 'జ' యను నక్షరము నగమును మాత్రము కలవు. 'జ' రకువార వలవల గిలక ఉండునుండినని భావించి 'నిర్ణ' యని ప్రాని కుండలికరంబులందున్న (యదీపి) యను నక్షరములు పూరింతుకొన్నాను. నాయూహ తస్యైవతో ధ్వంసభృతం.

1. అన్నధ్వనిపాదులు శ్రీవిదారాచర్య రమునాథచక్రవర్తిగారి పౌరికములను నవరించుటలో నాకు సాయము చేసినాడు.

2. హరుడు, 'పుష్పాంజలి' మాసపత్రిక రామకృష్ణ కవిగారు, భారతి, ఆగ్నేయ 1927. పుటలు 34-43.

తరువారి శ్లోకముల వ్యాఖ్యానములందు తరచుగా సమరశ్లోకమును, వ్యాకరణ విషయములకై అష్టైర్ద్యాయము, అదనదదవ యాదవనిఘంటువును, నర్వలక్ష్యము, (నిఘంటువు 1) ను, అమరరత్నమాలిక యను, ఒకచోట 'కొకప్రీతివశోరపారణవటు' వను భట్టమురారి ప్రయోగమును, మరియొక చోట "మందానిలా పూర్వకృతం దదానో" యను మామ ప్రయోగమును, "తస్యాలయో నిఖిలలోక" అను శ్లోకభాగము నిచ్చి దీపికా యనియును పూర్వోదాహరణము లిచ్చియున్నాడు.

లక్ష్యజకవి 92 లి తెలియటకై కొన్ని శ్లోకము లుదాహరింతును. కథా ప్రారంభపు శ్లోకము లివి.

"దశశంధరేణ భృశకంపితై స్సుతై రభియచిహ్లోడిక లియా సమన్వితైః.
సహివాన్వయే ఒజని హి రామనామతః కమలావలిన్య విమలాంబుజేక్షణః" (3)

"చినయేన గాధితనయే సమాగరే కృతపూజినీ విగతపూర్వకల్యషః,
అజనందనోపి నిజనందనం దదౌ యతయే సురారిహతయే నలక్షణమ్" (4)

"కుశికోద్భవేన రసికే ప్రజన్తే రథా వథి తాటకాం ప్రమథితామరాం సహ
రఘునందనోపి లఘు నందరచ్చరం సుమనాశ్చకార శమనాలయారిథిమ్" (5)

"సవనావనాయ పవనాస్త్రమోజసా దరతా సురభారధ తాటకాసురః,
జ్వలనాశుగం ర బలనాశనేన తౌ కృశతాం గతౌ దశశతాంగసూనునా" (6)

తక్కిన శ్లోకములన్నియు నిటులే యనుప్రాసయుక్తములై రాసాయజకభను క్లుప్తముగా చెప్పును.

వాచివరానంతరము సుగ్రీవుడు సుఖముగా రాజ్యమును పాలించుచున్న నందరత్నమున వహ్నిశరత్నలను ఒకే శ్లోకమున వర్ణించి కవి రస ప్రతిభను చాటుకొన్నారు.

సతతానవగ్రహ తతాభ్రమందలా భృదనీలకంఠ కృతస్మత్తపా జగత్,
నృకులాయయక్ష్మగకులార్ధ వాఙ్మకీనమయాత్ ప్రదోషనమయోయరోగ్గతి" (7)

దిట్టకవి లక్ష్యజకవి తన ప్రయోగములందర్పటచ్చటకొంత వైలక్ష్యమును కనబరచినాడు. ఉదాహరణమునకు :

"శరభంగకాద్యసుర బంజనోచితో యతి మండలం నద్యతిమండలోర్పయన్,
రమగన్త్య నన్మని మగజ్యవై రిపం ప్రణవామ ఫణ్యగుణవామదీర్తనమ్." (31)

ప్రశ్నోక్తమున ముని మండలమనుటకు యతిమండల మననాదు. వ్యాఖ్యానమున
'మునినమూహం' అని యర్థము కలదు.

లక్ష్మణు డింద్రజిత్తును సగహరించునప్పటి వర్ణన విట్లున్నది.

"అథ లక్ష్మణే విరథలక్ష్మ సంధర ద్విజయశ్రియ నృభుజయప్తి నిస్సృతః,
సుర మాగ్రహీంద్రజితహచ్చినచ్చరైర్నుజాతిపశ్య మనుజాధిపానుజః" (98)

ఈ శ్లోకమున ఆగ్రహశబ్దము తెలుగుదేశమున ప్రచారమందున్నట్లు కోవమున
నర్థమున వాదలడినది. వ్యాఖ్యానమున "సక్రోధనస్సర్వేశ్వరః" అని కలదు.

వ్యాఖ్యానమున అటనట "తెలుగు సంస్కృతము" అంటే చూచు
చుందును. మీదుమిక్కిలి కొన్ని శబ్దముల శర్థము వ్రాయునప్పుడు కొంత
అశ్రద్ధ చేసినట్లు కూడ కాన్పించును. ఉదాహరణమునకు :

"చిలన్మహాస్త్రి బలసంప్రప్తో ద్విష ద్దణధేదసోగ్ర రణధేరికారవః
మజేఘోషదాశిష్యుజిహ్విలాంబరోవరగాత్పరాత్రృమరగాత్రసౌష్ణవః" (88)

దీని వ్యాఖ్యానములో గాత్రసౌష్ణవశబ్దమునకు శరీరశోభ యను
అర్థమున్నది.

"అథరావణం విబుధరావణం రథాభిముఖం తదా రశముఖం నమాగతమ్,
అకరోత్తరా లఘుకరో పతోకయన్, భృశరంహసానసశశరం శరాసనమ్" (99)
దీని వ్యాఖ్యలో లఘుకరం అనగా 'లిప్రహస్తస్సన్' అని కలదు. ఇటులే

"గ్రిధివేశవైరి హృది వేగవర్చరాన్, గ్రధిలాంశ్వకార మధిరామరాహితః,
రవిపశశోపి పవివద్ధరాసరాన్, పురుషోత్తమోర పరుషోపతోపమే" (103)

దీని వ్యాఖ్యానమున దురానరాన్ అనగా దుస్వహన్ అని కలదు.

దేవులపల్లి అన్నపూర్ణేశ్వరశర్మ

కాల మిదమిత్తముగా తెలియని సంస్కృతకవులందు దేవులపల్లి అన్న పూర్ణేశ్వర శర్మ యొకడు. ఈవారు నరసింహవిజయవ్యాయోగమునకు కర్త. ఈ (No. 4591) తాళపత్రగ్రంథములో మూడువంతుల కమ్మలు పోయినవి. ఉండవలసిన ౧౫ కమ్మలలో ఆరుకమ్మలు మాత్రము మిగిలినవి. ప్రారంభపు రెండు కమ్మలును అటు తరువాత ౪, ౬, ౮, ౯, ౧౨, ౧౩, ౧౪ కమ్మలును పోయినవి. ఇక మిగిలిన కమ్మలారముగా కపని గూర్చియు, ఆరసి కవిత్వ మును గూర్చియు పరిచయము చేయుదును.

గ్రంథము మూడవ కమ్మలో ప్రారంభమైనది. ఇందులో ప్రస్తావన యందలి వివరిభాగము కొంత దక్కియుండుటచే కవి వంశావతారము తెలియ నగుదున్నది. నటిసూత్రరాయిల సంభాషణమున సూత్రధారుడు నటితో నిట్లడును.

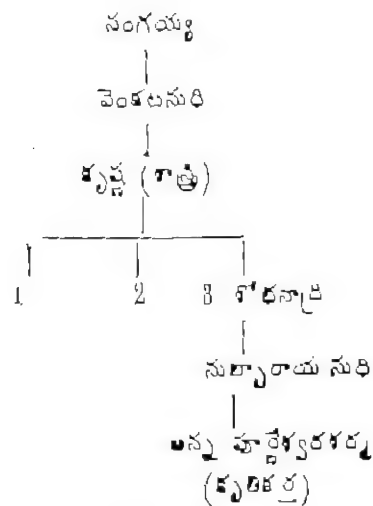
“సూత్రధార, :— అ! జ్ఞాతం.

శ్రీ మదేవులపల్లి వంశతిలకః కౌండిన్యగోత్రోర్మవః
సంగ నైస్య సుతో హి చెంకటసుదీప్తస్కృష్టనామా తతః
తా ర్తీయ వైసయశ్చ దూతకలుషః క్రిశోభ(నా)త్రిశ్వరః
సుర్పారాయసుదీప్తతోన్మ రనయోన్మాఖ్యాభవత్సర్మకవిః

నృసింహ విజయంనామ సూరసం వ్యాతనోత్కృఢి,
వ్యాయోగం సుధియాం ప్రీత్యై నహి గంభీరయా గిరా.

తదతివయేన ఏరత్పారిషదజనమనోసురాగమత్పాదయ”

దీనినిబట్టి నృసింహవిజయవ్యాయోగకర్తయగు అన్నపూర్ణేశ్వర శర్మ వంశావతార మిట్లుండును.

ఇది శ్రీ సుహృద్భువ నకలదేవతలకును అష్టదిక్పాలకులకును అరయ మిచ్చుచు (నేనభ్యమునుండి) వతించు శ్లోకము. ఇందులో రండి, ప్రాకేరన, రాజరాజ వంటి పదములు శేవలము యము, చరుణ. విలేరాదులను సూచించు నట్టిదేనా లేక పూర్వకవి న్యరణమిందేమైన సూచితమా ? ఈ రాజరాజ శేవలము రులేరుదేనా ? చాళుక్య రాజరాజున శేమైన సూచనగలరా ? చాళుక్య రాజరాజుని యుహించుటకు నాకు దైర్యము కలిగించిన పింఛిక విషయమిందే గలదు.

బదవకమ్మలో శ్రీహరికిని గురువు(సురాచార్యు)నడును జరిగిన సంభాషణ మున్నది. గురుడు హిరణ్యకశిపునివలని బాధలచే ఆయా దిక్పాలకులును, దేవతలును, సూర్యచంద్రాదులును, ఎట్లు భంగపడినది నివేదించుచుండును.

చంద్రునకు 'గో' నమాన్య హిరణ్యకశిపు భంగపాటుచే నెట్లు కలిగి నతో బృహస్పతి తన వాక్పాఠ్యముచే నిట్లు వర్ణించి చెప్పును.

"దిరిసురపతితోపానుగ్రహభాం శశాంకః
క్షయముచరయ హవస్సుర్వై నర్వదౌమై,
అనకృదపి నిదాంతం గ్లాపితః క్షాంతకాంతః,
తదపతి గతితో సౌ గ్లోన్మమాఖ్యశ్చిలోక్యామ్"

సురగురుని వాక్పాఠ్యమును మెచ్చుకొనుచు శ్రీహరి యిట్లునును.

"హరిః : అహోభవానేవ గురుర్గిరాం. యత పితర్వాటక్య వాక్యాని వ్రయుజ్జే,
అపి రథమేతస్య నృశంసినన్య ఏతార్వశానర్వశ వరాక్రమ న్నం
జాతః తదపివద సురగురో."

మైన పేర్కొనబడిన వాక్యములందలి చాళుక్యవదమున కర్థమేమి ? మొదటి 'రాజ రాజ' పదమును, ఈ 'చాళుక్య' పదమును అర్థాశగల నన్ను ఒకవక్కున పరునొకందవ శబ్దమున కీర్తుకొని పోవుచున్నది. అంత ప్రాచీనత్వది లభించుటనునది ఆంధ్రుల భాగ్యమున సుండునా యను నిరాశ మరియుకవ్రక్కన మిక్కిలి బాధించుచునే యున్నది.

దేవులపల్లి ఆస్పృహణ్ణేశ్వరశర్మ దేశభాషాదుల సంగతి యెట్లున్నను అరసు తెలుగువాడు నగర్వముగా చెప్పకొనజాలినంతటి గిరాంధురంధరుడు.

శ్రీమహావిష్ణువు సురగురుని వాక్పాత్యమును మెచ్చుచు "అహో భద్రానేవ గురుర్గిరాం" అన్నమాటలు అన్నపూర్ణేశ్వరశర్మకును చెల్లును.

లుప్తమైన లాగములందలి పృథ్విరమును అందు వచ్చు ప్రాశ్రములును తెలియరావు. మిగిలిన ఆరు కమ్మలలో - మొదట నటిసూత్రరాదులును ౪ వ కమ్మలో హరిగుడులును, ౮ వ కమ్మలో రంగరాన, వనంధ, వనంధ కుసుమాకరులును, ౧౦-౧౧ కమ్మలలో శిరీ, ఇంద్ర, నారద, మయంధ, ప్రహ్లాద హరిణ్యకళిపు - ప్రాశ్రములును గలవు. నటి, శిరీ, సంరాషణములు ప్రాశ్రములలో నున్నవి. ఒక్కచో రక్క, రక్తిసచోటులందు ప్రాశ్రుర రాశ్యములకు సంస్కరచ్ఛాయలు కలవు.

అన్నపూర్ణేశ్వరశర్మ కవిత్వము తెలియుటకై అటనటగల కొన్ని శ్లోకము లుదాహరింతును.

సురాధార్యుడు శ్రీమహావిష్ణువునకు ఆయా దేవతలు హరిణ్యకళిపువే పొందిన భంగపాలులను వినుపించు నందర్పమున గం శ్లోకము ందొకటి. ఇది సూక్ష్మభగవానునకు వట్టిన దుర్గతిని చెప్పును.

వైద్యేంద్రోన్దర కుంభార్ధరవరళు లుత్కంఠ భూర్భుస్సహస్రై
రంధోదాప్త ప్రకర్షం ముహూర్తం లంఠిః కృత్తలింతోలి మూర్ఖన్,
అంధోద్భంధస్సు వర్మ్యుర తనురన శృంగ్రాప్త సంజ్ఞిత్రిలోకామ్
అఖ్యాం వైకర్తసిం లాం తదను సమగమ త్తర్థయాపాత్రగ్రాత్ర.

కోదనాద్రి పుణ్యశ్రేణుమును వర్ధించుచు రంగరాన వనంధులకు
మిగిలిన సంరాషణమునుండి యొకశ్లోకము. ఇది వనంధుడు పలికినది.

పాదాశ్వింబ పీఠికాకృతవరం భూదానన వ్రవేరి

హరాద్రామిత నవరోజ నికరం నిఖ్యాంధరాబిర్వికమ్,

ఏరదోవురమల్లలొన డువనశ్రేణి కనోరీతిరు.

లోకానాం ప్రకటికరిష్కదివ తద్విశ్వస్యభావం మహర్.

ఇదే నందర్పమున గం మరియొక శ్లోకము. గరుడవాహనమును వర్ధించు నీ శ్లోకము వనంధకు (సుమా) కడుని శోట వెలువడినది.

ఏనం ర్భుటికృత పురందర ముద్రిభారమ్

కద్రూప్రజా విషదవానల ఖానురేయమ్.

వక్షప్రభంజన చరిత్యరవర్మజాంధమ్

చక్రింధ్ర మిక్షణయగక్షణ మిక్షయామః.

కీర్తనమేరుదైయున్న ఇంద్రునకు నారదుడు సృనింపవలారప్రారు
దృవమును చర్చించి చెప్పనప్పటి శ్లోకము.

“కర్పానాస్తంభలోతోధరనికరనముజ్జుంబ గంభీరరావ

శృంబ్జంబ్దద్విషద్విర్ధర దళనమిశ్ధంభ దంభోకేశః,

విజయాక్షస్సులింగభుత్తిర దిలిసుతాద్యక్షనూతేస్సమక్షమ్

రక్షామీన్యక్షక్ష్యుతి విరతిస్సహర్షక్ష దూపోక్షో నూత్.

హిరణ్యకశిపుడు శ్రీ సరసింహస్వామి పైకెత్తిపోవుటకు నూరుని
రథము తెమ్మని చెప్పినప్పటి శ్లోకము. ఇది కూడ నారదుడు దేవేంద్రునకు
వినుపించినదై యుండవలెను.

మాయావిన్నమభుగ్నిరాం ధిరురభిధేత్యానిహత్య ద్విషం

జోషం లేపిర మారనోమి సుమనోగుంధాశుతోజ్జుంధిరకమ్,

నూతాశ్వానయ సాశ్వ విశ్వకరణం జాంటానదం న్యందనం

కో మేగ్రే నివసేదనహ్య బలినః పాలాక్షతులోపి నన్.

వ్యాయోగాంతరాగమున గల గద్యలాగము.

“కరను మనుజగతిపువపుర్ధర శ్రీధరః, సురపరిషది హోటకశిపు
సురమలిశంఠమలిం మలిమద్వరిష్టమిష్టదృష్టినావ్యప్తర్థ్య దేవరిపుటూచాల్లభ్యం
విరాయ విరాశ్యప్రముఖ ముఖభుజస్సభుజః సభుజగరిపువాహనః పుణీద్రా
లోకనేనా కలయ్య నాకలోకగమనాయ యాచితో వరాహానర స్తీరే శోభనాచలే
నకలలోకపరిపాలనాయ వసామిత్యభిదాయ యదాయధం గంతుం లేషాం
అనుక్లాం రత్యాత్రాదాసి ద్యుభాదల శతి (సప్తాంశాన్యద్యే).”

ఇంక చక్కని రచనచేసిన దేవులపల్లి ఆన్నపూర్ణేశ్వరశర్మ దేశకాలాదు
లికమిదముగా లేలియకపోయినను కనీసము గ్రంథమంతయునైనను లభింప
దాయెను. ఇట్టి యుత్కృష్టకృతు లెన్ని వాలగర్వమున గలనిపోయినవో కదా!

సరసింహవిజయవ్యాయోగము ప్రాయబడియున్న ఆరు లాటియారుటకు
అటునిటు కన్నాడులుగానున్న కమ్మరపై కొన్ని విశేషములు కలవు. ఇవి

వాఁడొకమునకు గాని తగ్గింభకర్తకు గాని కనీస మా వ్రాయనకానికీగాని సంబంధించినవి కావు. ఈ పుస్తకపు యజమాని యెవరో వ్రాసికొన్న వ్రాతలై యుండును. గ్రంథము వ్రాయఁబడిన లిపికిని కన్నాకులపైనున్న లిపికిని భేదము గలదు. ప్రారంభపు కన్నాకునకు తొవలి భాగమున నీ శ్లోకము గలదు.

శ్రీశారీప్రియభక్తరక్త విబుధేష్వానకనన్దార్థర
త్వాం నసంస్థామహం మహర్ష్యకృతదం విజ్ఞాపనం జ్ఞావయే,
యద్యేల్వారి పురస్థితైస్సుకృతిభిర్దత్తం ని వేశ్యతలం
రన్నత్రాత్ కులాబ్జ లిప్యలధరా దేవేంద్ర పాయాన్మమ.

ఇందులో 'పేర్కొనఁబడిన వేల్వూరెచ్చల నున్నకో' తెలియదు. ఈ నత్రాత్ (మొసలికంటి) దిద్దల ధరాదేవేంద్రు దెప్పటివాడో అంతకన్న తెలియదు. ఏ సుకృతు లేపాయనకు వేల్వూరులో వివేశ్యతలమిచ్చికో దానిని లాగి కొని 'కాశీలో' గోహత్య చేసిన పాపం' ఎవరు ఒదిగట్టిరో తెలియదు. మొసలి కంటివారిని గిర్వాటికరించి నత్రాతులను జేసి ఈ శ్లోకమును 'కట్టిన' వారెవరో తెలియదు.

రెండవ ప్రక్కనగల కన్నాకుమీద లోవలిభాగమున ఉల్బనపుదగ్గనకు "బుద్ధిచార ఆలోచించిన బ్రాహ్మయోగ ప్రకారము"ను కొన్ని యోగముల, మూవ కముల వివరములును గలవు. ఈ ఆరుపైననే వెలుపలి భాగమున యాకములును మూవకముల కొలరలును దెప్ప వర్ణములు రెండున్నవి. ప్రాతఃకాలపు కొలతలను మరచిపోవుచున్న మనకివి కొంత వివోదమునైన కలిగించును.

- 1 ఈ దర వరహా నిష్కమనః
ఐరగున్ కర్మకము డబ్బు పంపన గిర్దన్
రరతిన్ కురుపము సోలగు
ఐరువడి చన్దంబు హాని కలరున్ కృష్ణా.

- 2 కర్మకమున కుండ్లంబును
ప్రాదం ద్రోణం ఐనంగ ఐరగున్ యామై
దృఢతర గోనెయు వాహుము
భావంబగు కావడిలమ భారంబనగన్.

అ య్య వా రు శా స్త్రీ

పరునేదవ కలాటము మద్యభాగమున కందనోలు (నేటి కర్నూలు)లో నుండినవాడి అయ్యవారు శాస్త్రి. ఈతరు 'నరారంజన'మును ఏఠాంక రూపక మునకు శర్త. దీని రాటియాకులవ్రలి యొక్కటిమాత్రము (నెం. 2302) కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు న్నకలాంధాగారమున గలదు. ఇది యిరువది లొమ్మిది శమ్మలపై వ్రాయబడి యున్నది. మొదటి యైదుకమ్మలు పోవుటచే కవినిగూర్చిన విశేషములును, ఆతని పోషించిన ప్రభువును గూర్చిన విశేషము లును పోయినవి. ఇంకొకప్రతి లభించిననేగాని ఆ విషయములు తెలియరావు. గ్రంథాంతరముందలి యొక్క శ్లోకము మరియు గద్యవలనను కవి మరియు నాతని ప్రభువు దేశనామాదులు తెలియనగుచున్నవి. ముందుగా కవి దేశకాలాదులగూర్చి నాయమాహులు వ్రాకటించి తరువాత 'నరారంజన'ము నందలి విషయములు నివేదించును.

చిట్టచివరనగల శ్లోకమును గద్యమును ఈరీతుగా నున్నవి.

శ్లో॥ శ్రీనిత్యానందరాయ ప్రభువరనకలశ్రేయసాం శల్పవల్లె

శృంగారాంబోధిపీఠిచయరసుకళానితాళానుభూత్యై.

శ్రీశాలివై శ్రీరవాన్త్యై శచితపవనిరాట్యంతరానందవర్కం

భూమావారంధ్రతారం ఆయతు భుభకరం శ్రీ నరారంజనాఖ్యమ్.

గద్య :- ఇలి శ్రీమదులియభాషారచనాచమర్కసిని రాజశ్రీ కందనోలు దేశాన్యానందరాయాస్థానకవినా అయ్యవారు శాస్త్రితా నిభూషితం రూపకం నరారంజనం నామ సర్వమేఠాంకమ్॥—

ఏనివలన అయ్యవారు శాస్త్రి ఆనందరాయాస్థానకవి యని తెలియచున్నది. శ్లోకములలో నిత్యానందరాయదనియు గద్యమున నానందరాయదనియు పేర్కొనబడిన నీ ప్రభువు కందనోలు దేశాయుట. దేశాయి, సర్దేశాయి,

దేశపాండ్య, దేశముఖ్ మున్నగు బిరుదములు మహారాష్ట్రుల పాలనమున వెలసి నవి. ఒకప్పుడు కర్నూలు బీజాపూర రాజ్యాంతర్యాగముగా నుండినది. అప్పు డప్పుల మహారాష్ట్రలు వ్రతుత్వము నెరవేరి. ఆట్టి వారిలో నీయానందరా వొక్కరై యుండును.

Kurnool District Manual పుట 29లో నిట్లు కలదు.

"In 1674 while Kurnool was under Bijapur, the district was visited by Sivaji the founder of the Maharatta domi- nions, on his way to the South. He crossed the Kistna, at Nivartisangam, and after exacting three lakhs of rupees from Ananda Row, Desamukhl of Kurnool, he despatched his army to Hande Anantapur, and proceeded himself to the holy shrine at Srisaillam."

కొవాడీ కప్పుము కట్టిన ఆనందరావును, అయ్యవారు గాత్రాని పోషించిన ఆనందరావును ఒక్కరై యని యాహించుచున్నాను. అదే వంశమునకు చెందిన మరియొక ఆనందరావు తాగుదరా యన్నచో కావచ్చును కాకపోవచ్చును. ఇతరారాములు లభించువరకు నీ యిరువురభిన్నులనుకొనుట లెస్స. ఈ విధ ముగా అయ్యవారు గాత్ర పరునేడవకతాల్ల ముల్లలార్థమునకు చెందినవాడ గును. ప్రాశంభ్యకమ్మలు పోవుటవలన కవినిగూర్చికాని యాశని పోషకుని గూర్చికాని ఇంతకన్న నెక్కుడు తెలియరారు.

జటప్రోలు సంస్థానమున, నా సంస్థానమున కొకప్పుడు రాజధానిగా నుండిన పెంట్లవెల్లికి నమీవమున అయ్యవారువలెయను గ్రామమున్నది. అది యిప్పటికిని వ్రెన్సిద్దకవివండితుం తాటవట్టు. ఈవల్లెకును మన అయ్యవారు గాత్రాని ఏమైన సంబంధముండెనో తెలియదు. ఈ వల్లె మన అయ్యవారు గాత్రాని జటప్రోలు రాజారిచ్చిన అగ్రహారమేమో యని నాయాహ. కర్నూలుకు నమీవమున నీ జటప్రోలు సంస్థానముండుటచే నిటూహించుటకు సాహసించితిని. నా యాహాలు రచనైనచో శంకశ్యుడను.

ఇక నభారంజన రూపకమును గూర్చి మనవి చేయుదును. పోయిన కప్పులందిది యేజాతి రూపకమో కవి నూరించియుండును. చివరన మాత్రమే విషయమై యేమియు చెప్పబడలేదు. బీజాపూరవక మెచ్చుట మరిగినదో యెటుల

జరిగినదో తెలియరా మెను. ముఖమే లేనప్పుడు ముఖసంధి యెట్లుండును? తల లేని మొండెమును వట్టుకొని వృత్తి నిర్మయము చేయుట కష్టముగదా! ఇక నిర్వహణ సంధినిబట్టి యూహించి మన్ననతో నలియును లేదు. పలాగమమేమిటో తెలియదు. కేవలము వర్ణన ప్రధానముగా నడచిన రూపకమిది. గ్రంథాంత ర్భాగమున నీ సభారంజనమునకు మరియొక పేరేడియు లేదుకాని రాకప్రత్య గ్రంథపు కన్నాకులపై నభారంజనమునియు హితభారీ యనియు నుండుటచే హితభారీ యనునది దీనికి మరియొక పేరై యుండునని తలంచుచున్నాను. సభారంజనమున నిరువురు ప్రధానపాత్రలు గలవు. ఇందిరామందిర పట్టణాధిపతియగు రసికావతంసురను ప్రభువు మొదటివాడు; ఆ ప్రభువునకు సఖుడైన హితభారీ యనువాడు (అవసార్యపుడు) రెండవవాడు. వీరి సంభాషణలు రూపకమంటటకు వ్యాపించియున్నవి. బోయినకమ్మలు పోగా మిగిలినవాగ్ధిలో మొదట ప్రత్యక్షమగువాడు దొవారికుడు. రాజానాజ్ఞ ననుసరించి హితభారీని ప్రవేశపెట్టి దొవారికుడు వెదలిపోవును. వానిపని యంతటితోనరి, రసికావతంసురుడు హితభారీయును పనవిహారము చేయుచుండగా ప్రవేశించి కొలది చాన్మనంభాషణము చేయువారు పనపాలుడు మరియు రాజానురథుడు, వీరే ఇందరి పాత్రములు.

సభారంజనమున కందనోలు పట్టణమే ఇందిరామందిర పట్టణమై అనందరాయ ప్రభువే రసికావతంసురై, అయ్యవారు శాస్త్రియే హితభారీయై వెలసినా రనుకొనుచున్నాను. రాజసభాస్థానమునుండి రసికావతంస ప్రభువును హితభారీయును కలసి పనవిహారమున కేగి మరిల యాస్థానమును ప్రవేశించు ఒకదినపు (వగలు) కార్యక్రమ మిందలి యిరివృత్తము ఈ వ్యవధిలో వారి కంటబడిన ప్రతిపస్త్రపు, వారి యూహకండిన ప్రతివిషయము సభారంజనమున స్థానము కల్పించుకొన్నది.

అయ్యవారు శాస్త్రి వండితకవి. వ్రేలేడికము మొదలు వైద్యశాస్త్రము వరకు నమయానుకూలముగా సభారంజనమున ప్రవేశించినవి. రసికావతంసురుడు హితభారీయును పనవిహారమునకు పోవుటకు సన్నద్ధులగునప్పుటినుండి యీ పర్వము లారంభమైనవి, రాజుగా రలంకరించుకొనుట కర్థమును చూచుకొందురు, కనుక మొదట వర్ణింపబడినది ఆర్థము. అది యిట్లున్నది.

"అదర్క : నదవలో దర్కనతోంత ప్రవేశయని సర్వాన్,
యస్య ముఖ శ్రీలోకే రస్య వశే సర్వలోకా న్ముఖం."

అర్థములో ముఖమును చూచితొని రాజుగారు తన చెవిచోగులోని
ముత్యమును వర్ణించుకొన్న పద్యము.

"ముత్రాఫల ముఖోల్లాసకరో రా (శ్లోం) శ్రవోగ్రగః,
సుప్తత్రశ్చతురాకారో న కః ప్రతుహతో భవేత్."

వనవిహారమునకై ఇందిరామందిర చట్టజమునుండి బయలుదేరుచున్న
సమయమున హితకారి యానగరమును ముత్తప్రదగ్రస్తమగు నొక దీర్ఘ
వచనమున పల్లించును. అటుతరువాత నీ శ్లోకములో ముగించును.

"శ్రీసురివ్యవహరమా' విజయలక్ష్మిలక్ష్మజప్రాదవా
సీమంతాయిత సూర్యసోమసరణిశ్చంగారంగన్నభా,
సప్త్రాకారనిరంబలింబరళనా కల్పాయితస్వర్ధనీ
మేధ్యాసౌ న కథం హి నర్యవిబుధశ్రీమందిరేయం పురీ"

వనప్రవేశ మొనర్చినరదువార ఇరువురును వారివారి కంటలడిన ప్రతి
వృక్షమును వర్ణించుదు. ఆ వర్ణనములంబొకప్పుడు శ్లేషచమత్కారములకు
సంబంధించిన విషయములును ప్రవేశించినవి. ఈ టీడుగా అశ్వత్థ, దిల్వి,
ప్లక్ష, ఉదుంబర, చూర, తాళ, కాల్పరీ, బర్బూర, భల్లారకీ, అభయ,
వృషాదులు వర్ణింపబడినవి.

ఇది యశ్వత్థవర్ణనము :

"చలదళసంతత చంచలదళవాననీ కుంజరోత్థ ధీరి కా,
హార్యం కుంజరరమా భవతా నారాయణేన నకృతా కిమ్."

వృక్షములరదువారే చూరవీ, తురవక సుమలరదుల వర్ణనమున్నది.
ఆ భదువార నింహ, కాడ్మల, వనపరాహ, కురంగ, చమరీమృగాదుల
వర్ణనము గలదు.

ఇందలో మర్కాహ్నుమగును. రనికావరంనుని కులదేవతయగు భవానీ
మందిర మా వనమున నుండును. అచటనే పూజోపకరణములు నిర్ధమంగా
నుండును. అప్పుడు హితకారి బుట్టనును.

"మహారాజ ఇహో నితూవయ. తదుదారుణశీతలప్రభావవిధాననరన సారసముకుళకుచహుకాయుల భృంగీనంగీతద్విగుణిత హంసాన్నదపదార్థాణ కంజారా, జాతరూపనరూపశింజుల్కారద్రావణా, కాలాంబరదంబర నైకతశ్రోణితటా, తటవిటవినటత్కులాపి కలాపపేజి వేణీబాహు రంగర్త రంగ హస్తనంజయూ మహారాజ(మాహ్యయంతివ) పురస్థితా."

ఈ నందర్శమున, నకోవర, కముల, పట్నర, హంస, కుముద, మర్మ్య, రాతక, నీలకంఠ, చకోర, చంద్ర, చక్రవాకముల వల్లనమున్నది. వీనిలో చకోవర్ణన మితియగా నున్నది.

"చకోర తారకోదార యోగోద్భవో నిరంతరం,
సహితే చుంద్రకాపానం కథం ధైర్యరముద్రయా."

ఇంతలో నేపథ్యమున కోలాహలము వినబడును. రసికావతంసుడు "కోయం ఏచార్కారా" మనును. అప్పుడు హితకారి "మహారాజ నరీమవ్యస్మ ద్దుచరేణాహాతై. పలకుసుమభారనమేతై. మహారాజదిదృశ్యయాగతై. వనపాతై ర్చనిరవ్య" మనును. ఈ నందర్శమున రాజానుచరునకును వన పాలకునకును జరిగిన మోటుహాస్యపు సంభాషణ మొకిందుక గలదు.

అటురువార వనపాలుడు తెచ్చిన వివిధఫలకుసుములు వర్ణన మున్నది. ఇర్హార, ఇంబీర, ద్రాక్ష, మాతులుంగ, దాడిమీ, పనస, రంధ్రా, నారికేళ, కపిత్థ, రసాల, బదరీ, జంబూ, శకింగ, ఉర్వారుక, వింబఫలము లీనందర్శమున వర్ణింపబడినవి. వీనిలో వననవర్ణన మిట్లున్నది.

"వనన విహరమేవ లృహత్కూక్షర్వం న యది కుత్ర నర్తరే,
ఆర్జుంధరాజి తస్మాక్ కంటకీపలతా తు నవలలా భవతః"

ఫలముల తరువార పుష్పములు వర్ణింపబడినవి. ఇవల మల్లికా, గంధపరీ, కేరకీ వర్ణనలు గలవు.

ఒకతైపు మధ్యాహ్నపు తెండ దీప్రముగా నుండగా మరియొకతైపు గారి యాదకుండును. దీనిని పురస్కరించుకొని వ్యజనము వర్ణింపబడినది.

"వ్యజనమేవ వరోహశృతో శృణో నహి వరః. పరోహోపి ఏచార్కరాం,
నను పరోభ్రమణం చ నృణామహో న్యహితకార్యవశాన్మరుణామపి".

వ్యజినమునకు కట్టబడియున్న బద్ధమును పురస్కరించుకొని బద్ధి, వర్ణనము, శరీరవర్ణనము, బంధరవర్ణనము లున్నవి.

ఇంతలో స్నాననమయచును. ఆ నందర్పమున పీతము, చెంబు, విఘ్నాది, శ్రీ ఫలము, స్థాని, ఉద్ధరిణి మున్నగువాని వర్ణనములున్నవి. ఇది యుద్ధరిణి వర్ణనము.

“ఉద్ధరిణి : సర్వవిదుషా ముద్ధరణే జీవనస్య తే నృప్తిః,
సోచేత్సర్వాత్రస్థిరిమత్స్వార్థః కన్య తాదృశం రాగ్యమ్”

చండికాయరసమున పురోహితు దెరుదురూపులందఱు రసికావతంసుడును హితకారియును దేవ్యాలయము ప్రవేశించి పూజాదికము తొనర్తురు. ఈ యదనున దేనిని స్మరించిన శ్లోకము లిట్లున్నవి.

“అంబ ! ఇగతోవలంబన మంతా ధ్యేనైవ విహితమిహ భూయః,
అవలంబయ మాం కృపయేయ్యః! పునత్రక్షేరి మయా నోక్తా”.

“చండి : రవచండకానన మందజగమనాదిరార్కమవనిధుర్యం,
చందాదితైత్యఖండన భండన చాతుర్యకార్య భటపిస్తార్కమ్”.

“వందేహం జగదంతాం వందితసురసుందరీ కృపాలంబాం,
సుందరమృఖాల్ల కచరోలంబా మంబరవిలాసి సునితంబాం.”

“వాడిం పీతాయత్రామౌవ మర్కాంశశోల్లసత్పాడిం
వేడి విహితలంబారత్రేణి మేడివృశం చ సుశ్రోడిం.”

“బ్రహ్మరామలక్ష్మీబ్రహ్మాం బ్రహ్మరాహిత్య ప్రభావహృద్భ్రమరాం,
అమృతీశ్రమరీహరా సుధరీ మధురీ దుఃఖ చలిరావ్యాం.”

దేవీప్రసాదమును స్వీకరించిన తరువాత బోజనమునకు సిద్ధమగుదురు. ఇత కావలసిన దేమన్నది : వర్ణరాజనము మొదలు పానపాత్రము వరకును పులును మొదలు పంచరత్నవరమాన్నములును వర్ణింపబడినవి. కాకములందు వర్ణింపబడినవి, మధుర కాకం, రాజగిరి, మేంది, ఉపేదశి మొదలగునవి. కూరగాయలందు కూష్మాండము, చార్లకము, తారవల్ల, పటోలము, కోకారశి అలాలు, నూరణము మొదలగునవి చేరినవి, అటుతరువాత హింసు, నిర్ధార్యము

మరిచను, భక్తిములు, పరమాన్నము. హయ్యంగవీనము, సైరవము, తిగ్గెటివలము వర్ణింపబడినవి వీనిలో కొన్నింటివర్ణనము బుదాహరించును.

వటోల (పొట్టకాయ) వర్ణనమిట్లున్నది.

"వటోల దీర్ఘాకృత్యాపి లాఘవకేస సాధిరం,
పాషాణవహనాదిభ్యః సారనేభ్యః శిమూర్తిరమ్"

కూష్మాండ (గుమ్మడికాయ) వర్ణనమిట్లున్నది.

"కూష్మాండ సర్వమధురోచ్యులబాదుర్వేద్య సాదువృత్తేనీ,
తాల్యే సర్వావధ్యం భవదాచరణం శిమేత రుపవస్పమ్"

ఇంతవరకు చెప్పబడిన విషయమంతయు 24 లాశవర్ణములందున్నది. 21వ వర్ణము పోయినది. కనుక భోజనానంతర మేమిఱిగినదో అది 25వ కమ్మలో పోయినది. ఐహుళ, భుక్తాయాన వర్ణనముండియుండును. 26 కమ్మలో మరల రాజుగారు పురమునకు తిరిగిపోవుటకు సిద్ధముగా నుండురు.

పురప్రవేశ సందర్భమున పౌరాంగనల వర్ణనము, అటులరువార సభా వర్ణనము, సింహాసనవర్ణనము, విరాసవర్ణనము, ఉపబర్హణ, కాళివర్ణ, సులోచన, లేఖనీ, రీపస్తంభ, ధావకశిలా, శురికా, వీణాదుల వర్ణనమున్నది. వీనిలో కాగిరము వర్ణనమిది.

"కాళివర్ణః తేః కన్యహి కాచస్యాప్యాననేహి మానిన్యం,

శరవరిమితనువీలాళం సహి తార్కృత ముల్లగామితా తస్మాత్."

ఇటుల కొంతసేపు శరదిన రరువార హితకారి "మహారాజా! నకలకళా ప్రవీణ కళావత్కాశవా సరననంభోగ్గృంగార మనుభవితు నయమేవావసరః" అనును. దీనినిబట్టి రసీకావరంసుని బాధ్య కళావరియని తెలియుచున్నది. వయస్కుని మాట రాటరానిదని రాజుగారందురు. అప్పుడు హితకారి యిట్లా శిర్యదించును.

శ్లో. "రాజన్ సామ్రాజ్యలక్ష్మి విభవవిలసితః సర్వదిక్కుంధీకుంధ
ప్రోద్ధన్నుక్తాఫలక్రీ సహవర యశసాబ్యాత విద్యర్థశక్తిః,
త్వం పుత్రైః పౌత్రపత్రైరిముదితమనాశ్చాయరాజోగ్గృహ్యం
దృత్యా సంపూర్ణకామే భవ భవగృహణీ ఘోరయా చంద్రభారమ్"

అయ్యవారు వాత రసకావలంసు తొక శ్లోకమిట్లు వర్తించును.

"జుచుంటి బహుధా సుధామధురబంధుభాబంధుర

ప్రబ. రరచనా చమత్కృతి కృతార్థనద్యైర్భవా,

ప్రసూనచయసారప్రె. ప్రసవతేనుదుగ్ధాంచితై

రవ్వరేభిరభిరన్నభాం ప్రదవ ఏవ సంభావితుమ్."

అయ్యవారు వాత హితకారి "మహారాజ భవత్సహాయేనానుభూత నదా నందవార్తి కల్లోల చాలికా కేతావైభవ. మహారాజ స్వాజ్ఞాపూర్వకం మామ కాగమాపేక్షామీతిరుం కృపావరీం మర్త్యియాం ప్రతిగచ్ఛామి" యని నిష్క్రమించును. అందరును నిష్క్రమించురు. ఈ చివర చాక్రములవలన హితకారి దార్య కృపావరియని తెలియుచున్నది. పైన పేర్కొనబడిన బంధురెండు శ్లోకములందు నిర్వహణనంది నమాప్తి యెట్లు కలిగినదో నాయూహ కందుట లేదు. 'నదానంద వార్తికల్లోల' ఇత్యాది వాక్యమున కందనోరి దేశాయి యగు ఆనందరావు స్ఫురించుచున్నారు. పోయిన కమ్మలు పోగా మిగిలిన శిరిల దాగములను పూరించుకొని అయ్యవారు శాస్త్రి సంస్కార సాహిత్యసేవను నా యోపినంత ప్రచిత్తించితిని. +

+ వ్రాతరహితమున నవరించుకొనుటయందును, శిరిలములు పూరించుకొనుట యందును నాకు బోధపడినవారు మధురపాదులు శ్రీమదారాధ్య రఘునాథ చక్రవర్తిగారు. కర్నూల్ మాన్యువర్ నంప్రదింపబడు మార్గదర్శకులు, దాక్టరు నేలూరు వెంకటరమణయ్యగారు. ఈ యిరువురకును కృతజ్ఞుడను.

(సాహితీ, జులై 1962)

పింగళ ముద్రాటి మంత్రి

కాల మిదమిత్రముగా తెలియరాని సంస్కృత కవులందు పింగళ (?) ముద్రాటిమంత్రి యొకడు. ఈతని కృతి సాంబోధయమను చంపూశ్రవంధము. దీని యనమగ్రప్రతి యొక్కటి మూత్రము (నెం. ౪69౪) కాకినాడ-ఆంధ్ర సాహిత్యచరిష్యు స్తకథాంధాగారమున గలదు. ఈ యనమగ్రచంపూకావ్యము మొత్తము 88 లాటాదులపై సున్నది. ప్రథమాశ్వాసమున ౮7 గద్య పద్యములును ద్వితీయాశ్వాసమున 45 గద్యపద్యములును నవ్యాఖ్యానముగా సున్నచి సాంబోధయమందలి ఇలిప్పత్తము శ్రీకృష్ణునకు జూంబవడియందు సాంబుడురయించుట, ఉవలబృథాగమున సున్న, కథనులట్టి నష్టమైన బాగమే యధికమని తెలియుచున్నది.

గ్రంథకర్తయను, వ్యాఖ్యాతయను గొప్ప వందీరులు. ఈగ్రంథమును వ్రాసికొన్న వాడెవరోని ప్రతివంక్షియందును ప్రాచ తప్పలున్నవి.* గ్రంథావతారిక పలచిను, ఆశ్వాసాంతగద్యలవలనను తెలియనగు గ్రంథకర్త, మరియు వ్యాఖ్యాతలగూర్చిన విశేషములు మొదట నివేదించును.

గ్రంథావతారికయందలి మొదటి పూర్వ శ్లోకములలో, వినాయక, త్రిభువనేశ్వరీ, శివుల స్తోత్రములున్నవి. తరువాత రెండు శ్లోకములందు మాతాపితృవందన మిడియగా సున్నది.

"శ్రీకాంతా చపలా (నగేంద్రరసయా) రంధీ ధునామ్ని మహి.
జల్యాకీ చతురాననన్య వనిలా భాగీరథీ భంగభాక్,
కావాన్యో నృద్యతో భవంతి సుద్యతో ధీరాస్తువంతీతి యాం
లాం.మే మాతరహనమామి శిరసో బిమ్బాంబితా మన్యహమి.

---

* మద్గురుపాదులు శ్రీ మదారాధ్యరఘునాథ చక్రవర్తిగారి సాయము లేకున్నచో ప్రాచ తప్పలతోనున్న ఈ గ్రంథము నాకర్థమయ్యెడిదే కాదు.

"జాగర్యభ్యుదయో భువీహ కమలోల్లాసాయ యస్సద్విజాం
శృత్రాఖ్యాంశ్య సుధీః ప్రమోదయతి యో దూరం తమో నిఽపన్,
సోయం మజ్జనకో నమజ్జనదయావీలీ దిశావలన్
తేతో భానుబురోత్రమో విజయతాం శశ్వతరాం (శ్రేయ)సా".

ఈ శ్లోకములవలన కవి తల్లిపేరు తిమ్మయంబయనియు తండ్రి భానుబురోత్రమదనియు తెలియుచున్నది. వ్రథమాశ్వాసాంతగద్యమున కవిని గూర్చిన వివరములింతకన్న నధికముగా గలవు.

"ఇతి శ్రీమత్కలలోక విఖ్యాతవపిత్ర భారద్వాజగోత్రులజ పింగళాన్వయ పయోదిరాకాసుధాకరేణ, ఆశ్వలాయనీశాఖాచార ప్రవర్తతేన, శ్రుతిస్మృతిలి హన పురాణాద్యయనబోధాపరణవచారణధురీణేన, ఆశ్రమవిద్యద్బుందా ద్విష్ణుశ్రదాన నంతన్యమాన యశోవితానవ్యాప్త దిగంతరాతేన, త్రిభువనేశ్వరీ పాదారవిందమరంధాస్యారానందగుండిలేందిరాయమాణ నిజాంతరంగేణ, ఆర్థైర్నిరదాంధంధనిప్తాగర్హిషేన, భానుజీవదానతీమ్మాంబికా గర్భకీర్తిముక్తా పలేన, శ్రీమతా ముత్రాజీమంత్రిభామణినా ప్రణీతే సాంబోదయాదిదాన చంబూప్రబంధే వ్రథమాశ్వాసే"

ఈగద్యమువలన పింగళముత్రాజీ మంత్రి భారద్వాజగోత్రుడని తెలియు చున్నది. కళాపూర్వోదయ కృతికర్త పింగళ సూరనాధ్యక్షుడు, ఉదవిధిలగు ఆచార్య శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతముగారును గౌరవగోత్రులు. తెలంగాణమున ఓరుగల్లు, కరీంనగరం, హైదరాబాదు మండలములందు పింగళివారున్నారు. వీరు భారద్వాజ గోత్రులు. కనక ముత్రాజీ మంత్రికూడ తెలంగాణమువాడై యుండునని యూహించుచున్నాను. తానాషా కాలమందుండిన సుప్రసిద్ధ సోదరులు అక్కన్న మారన్నలుకూడ పింగళివారు మరియు భారద్వాజ గోత్రులు. తెలంగాణమందలి ఈ పింగళివా రొకప్పుడు మహారాష్ట్రలను వార మొకటి కందు. వాని దీనికి దాతిరకారాకములు లేవని విశ్చలందురు. అనను భానూజీ, ముత్రాజీ వంటి పేరులుకొంత మహారాష్ట్రవాసన గలవిగానే కన్పట్టు చున్నవి. అక్కన్న మారన్నల తండ్రిపేరుకూడ భానూజీమంత్రి. సాంబోదయ కృతికర్తయగు చున పింగళ ముత్రాజీమంత్రి తండ్రిపేరు కూడ భానుజీ ప్రదాని. గోత్రము, తండ్రిపేరు భౌతికంగా నుండుట అచి మారన్నతే

ముత్రాజీ యను మరియొక పేరుండి యుండినని కొంత అభ్యాసలోడి యూహ చేసితినిగాని చారిత్రకులు అక్కన్న మారన్నల రల్లిపేరు భాగ్యమ్మ యని నాడు. ముత్రాజీ రల్లిపేరు తిమ్మల యగుటలో నాయూహ సరిపడుటలేదు.

ఈగర్వమువలన ముత్రాజీమంత్రి త్రిభువనేశ్వరీమంత్రిపానకుదనియు తెలియుచున్నది. చంపూకావ్యమును చంబూప్రబంధమునట పిల్లలమట్టి పిన వీరభద్రుని నాటినుండియే తెలుగునాట వరిపాటియని విజ్ఞులెరిగిన విషయమే, ముత్రాజీమంత్రి తెలుగువారు కావున (తెలుగు ప్రబంధములందువలె) తన సంస్కృతచంపూకావ్యమునగూడ తెలుగు మర్కాదను ప్రవేశపెట్టి అగ్రానములుగా విరచించినట్టి గర్వము సాక్ష్యము.

ఇక వ్యాఖ్యాతృపీఠిక నారయదము. ఈ పీఠికలో మొదటిశ్లోక మిట్లున్నది.

"ర్యాత్వా నిర్వమనీక హితమనిశం న్యగ్రోదమూలాలయం
ర్యత్వా చేతన దేశేంద్రచరణం నర్వాలిభాషప్రదమ్,
జ్ఞా (ర్యా)లంకృతదీప్తకావ్యవరపీం వ్యాఖ్యాని కృష్ణస్తుదీః
మత్వా ప్రాజ్ఞహితం గభీరహృదయం సాంబోదయం సోదయమ్."

వ్యాఖ్యాత యగు కృష్ణవండితుడు దక్షిణామూర్త్యుపానకుడని దీనివలన తెలియుచున్నది. తెలుగు పెర్యములందువలె పైశ్లోకమున ప్రాసనియమము పాటించెడుట గమనింపదగిన విషయము. రెండవ శ్లోకమున వినాయక స్తుతియు, మూడవ శ్లోకమున నరనల్లరీ స్తోత్రమును, నాల్గవ శ్లోకమున కృతి కర్త ప్రశంసయు కలవు. ఐదవశ్లోక మిదిదముగా నున్నది.

"సోపర్యహదామజీ తవ్యతాన్య
వ్యాఖ్యాసమాఖ్యాపిత గూడభావ్యా (వమ్!)
కావ్యేతి (రీ) విశ్వేశ్వరపండితేంద్రో
వ్యధీవయతుందరమార్య గోష్ఠ్యామ్ "

ఈ విశ్వేశ్వరపండితుడెవరో తెలియదు. కృష్ణవండితునికంటె పూర్వము ఈతడు కూడ సాంబోదయమునకు వ్యాఖ్యానము రచించినవాడై యుండును. కృష్ణవండితుడు తన వ్యాఖ్యానమునకు కృష్ణకొదూహలమును పేరు పెట్టినట్లు చెప్పుకొన్నాడు.

"సాంబోదయాఖ్య నర్త్యావ్య వ్యాఖ్యా విఖ్యాతలక్షణా
కృష్ణకౌతూహలాఖ్యా మే ప్రఖ్యాతం భవతాం చిరమ్"

వ్యాఖ్యాత రచించిన ఆశ్వాసాంతగద్యమీదీరుగా నున్నది.

"ఇది సర్వమంగళాలింగిత దివ్యమంగళ విగ్రహపరిగ్రహాలి ప్రి
రక్షితామూర్తి దేవతాసార్వజ్ఞాను మహామంత్రనిరంతరచింతన సంపర్కం
పాదినరసవర్షహృద్య విద్యావైశద్యస్య నిఖిలవత్ప్రతాపిభామజీ శ్రీశాయ
మాంబా...మండితాబంధలనభానలీ సంతతసంతస్యమాన నంఖ్యావర్త్యుండరీత
మండల చందాంశో, శ్రీ మద్రామవదై వజ్రాన్వయ వయోపారావారతాదాదివన్య
శ్రీకృష్ణవందితమణిః కృతాయాం సాంబోదయవ్యాఖ్యానాయాం కృష్ణ కుతూహల
సమాఖ్యానాయాం ప్రథమాఖ్యానః" —

ఈగద్యమునగుల శాయమాంబ ఎవ్వరో తెలియదు, ఆమె పేరు రఘువార
రెండు మూడవరములకు చారినంత స్థలమారక వదలబడియున్నది. ఆమె ఏ
సంస్థానమునకు ప్రబ్లిడియో? ఆ యాస్థానమున రామవదై వజ్రాన్వయుడైన
ఈ కృష్ణవందీతు రుంతెను కాబోలు, జాతకసారనంగహకర్త రామవదైట్టును
ఈ రామవదైవజ్ఞుడును ఒక్కరగుటతో కాలో తెలియదు. ఈ గ్రంథ మారా
రముగా కవి మరియే వ్యాఖ్యాతలగుర్పిన విశేషము లింతకన్న నెక్కుడు
తెలియరావు.

ఆక సాంబోదయ చంపూప్రబంధము వారమురము.

ద్యారకాపుర వర్ణనముతో నీకావ్య మారంభమైనది. దీనిలో ప్రథమ
శ్లోకమివిధముగా నున్నది.

"అస్తి ప్రళప్తరవస్తుభిరులనంతీ పూర్వార్థకా ఆగతి మందిరమిందిరాయాః,
రక్తిమమస్మరతి మానమసూనలఖ్యానస్యాన్యురేంద్ర నగరీ నగరీయనీతి"

అటరఘవార రాధుర్వర్ణము, చతురంగలంఘము, ప్రాణారము, సౌధ
పంక్తి, ఉపవనాదుల పర్ణనములు పున తెలుగు పెంపందములందువలె వరుసగా
నున్నవి. శ్లేషరమత్కారములతో శక్తాల్లాటంకారములతో అభేదార్థవసాయ
ములతో నీ వర్ణనలు ముత్రాజీమంత్రి ప్రౌఢకవితా సంపదను అరుగుగుసను
చాటుచున్నవి. ఉదాహరణమునకై పీఠీసుంధికొన్నిగద్యపద్యములనుబట్టింతును,

రాజమండలవర్ణన మిట్లున్నది.

"స్మృతయేన కుమదం కళావరా, నిర్మలప్లువదరాజ్యదంచయత్,
రాజమండల మసాప్రణాళితే, సాలయద్విజకులం తమోపమామ్."

ఇది ప్రాకార వర్ణనము.

"అష్టావదేష్టకచిత్ వరణః ప్రభాతి, తస్మామహానవదితైల యవ ద్విటియః,
యత్యూహితోటిగణనాంరచయన్నివాస్తే, బాసుఃకరైర్దళళలైదువకంతరాగే"

సారముల వర్ణన మిట్లున్నది.

"సౌరాస్థ్యరాస్థ్యైంరవీతేతైలా, రాజంతేఽస్యాం తైజయంతం ఇయంతః,
సంక్రాంతా యన్మోగినిలశ్చబాసా, సర్దంగాభేవ్యంచితేవార్కపుత్ర్యా"

అటుతరువాత నౌక ప్రౌఢగద్య మీ టిదుగానున్నది.

"అపిచ విసిలకమాలకాననాభిః వృదుల కుచరాసమానాభిః, కమనీయ
రసాల దంతచ్చరకమణియాభిః, కాంచన కర్ణికార రచితశోభాభిః, శుకపీఠ
మదురస్వరవంతీలి ర్విలాసినిలిళ్య; వికసత్కమలముఖరాజంబిళిః, ఇనక ర
లాలితాభిన్నటిళి, కమలినీలిళ్య; లతాతనువత్రభంగరచనావదై ర్మణిజైర్నా
యతైర్గంఢవస్త్రాళ్య; రత్నశాస్త్ర కలాలంకర్మణైః ప్రత్యర్థిరాననముచితభూరి
కాండైశ్చూరైరుదారైశ్చ; గలోషేషప్రవీణతరైః త్రైవ్యవల్లభైర్మోదపరైశ్చ దీప్య
మానా ద్యౌరివ దీప్యత్కవబుధగురుసర్దణా, సురపురివ మదుచిరావృరోచర
విహారమాణ బృందారకగణి ర్వసంతక్రీరివ సురలినుమనోభరితా, పుండరీ
కాక్షవక్షస్థరీవ వైజయంతీ లక్ష్మీవిరాజమానా, వామదేవతసురివ నిరంతరాత్మా
శ్రీతా, సరసిజభవపరిషదీవ క్రమరక్షవసిష్ఠబ్రహ్మనమాద్యానితాపి రాజవంగాశీ
ర్లాపి నాన్యోన్యవిమర్దసంతాత లాసా పరిశీలితకృష్ణవహువి దూరీభూత తమో
జాతా, ధర్మైరతసర్వతోముఖవాహినీనమాశ్రిత ప్రభోరెవ్యపేతజల సంసర్గా
సాధులోకనమాక్రాంతాపి పుణ్యజనదవీయనీ ద్వితిహ్వనాం వనతం బోగవతీంచ
కింపురుషసికరాశీర్లామలకాం చ న్యక్కుర్వతి విగాలాపి చ కల్యాణీ మధురా
యోధ్యానటి బహునగరమయీవ రాజితే సేయం రాజదానీ" —

ఈ విధముగా ద్వారకాపురమును వర్ణించి ఆ పురమందుండునట్టి శ్రీ
కృష్ణదేవగూఢుని వివిధగద్యపద్యరూర్ణికాదులందు విపులముగా వర్ణించినాడు.

శ్రీ కృష్ణుని కీర్తిప్రతాపముల వర్ణనమిది.

"కీర్తిప్రతాపౌ కిలదంపరీవ, త్రైలోక్యసోధే లనతస్మై తస్య,
శంకే శగాంకద్యుమణి తనూతా తయోరిమౌ పాండురచందరూపౌ."

శ్రీ కృష్ణుని దానదాత్రముల యుగవర్ధరస మిది.

"దర్శం గృహీత్యాపి గుణవర్ధిభం నమార్గజ్ఞప్రాశమహా మమోచ,
తథాపి రాజంఠిమిమం నమిత్యాం ప్రత్యర్థిరానప్రవణం వదంతి."

ఆతని సౌందర్యమునకు దర్పణ మీ శ్లోకము.

"నిలింపశంపానయనాంతరంగ, ప్రకంపనంపాదకమన్య రూపమ్,
కింవర్ణయామ్యన్య లతాంతరస్యా లావణ్యభూర్యన్య యతఃకుమారః."

ఆపైన దుష్పీడికృష్ణుల వివాహ మొక్కశ్లోకమున వర్ణింపబడినది.
అటుతరువాత జాంఘరీవివాహవృత్తాంత మారంభమైనది. ఇది ప్రథమాశ్వాస
మందలి 34-87 గద్యవద్యములందును లలింపినంతవరకున్న ద్వితియాశ్వాసపు
45 గద్యవద్యములందును సాగినను వివాహము అరుగశఘార్యమే గ్రంథము
లు ప్రమేయమైనది.

సత్రాశిత్తు వర్ణనము, అందు సూర్యునిరాతింబి శమంతకమణిని
నంపాదించుకొని పురము ప్రవేశించుట, పౌరులా మణిప్రభావమున వెలుగు
నల్లాశిత్తును సూర్యుడని భ్రాంఢివడి శ్రీకృష్ణునకు నివేదించుట, సత్రాశిత్తు
దినచర్య, శమంతకమణిని ధరించి ప్రసేనుడు చేటారలోపుట, మృగయా
విహారము, నింహము ప్రసేనుని రంపుట, జాంఘరుడా నింహమును చంపి
శమంతకమణిం గొంపోయి తన కూతునకు లిం కందుకముగా నిచ్చుటలు
84 నుండి 90 వరకు గల గద్య వద్యములందు చెప్పబడినవి.

ఇంతవరకు జరిగిన కథలో హరిపంశమునకుగాని లాగవరమునకుగాని
దిన్నమైన కల్పనలేట్టివి లేవు. ఇది చంపూకావ్యము గనుక ప్రారంభమందలి
పుర వర్ధిదాదు లిదిద్దముగా సాగినవి. కాని ఇచ్చటినుండి కొలది మార్పులు
కథలో కావచ్చుచున్నవి. తెలుగు హరిపంశములో జాంఘరుడు శమంతక
మణిని తన కుమారునకు కేళిండుకముగా నిచ్చినట్లున్నది. తెలుగు లాగవర
ములో "నొక్కటారిక తెరుది దిర్ఘసేయకేళిండుకంబుగా ప్రేలంగట్టబడి"

నట్లున్నది. ఈ బాలిక జాంబవతియో లేక యమెరెల్లలో తెలియదు దాని సొంతోదయచంపూకావ్యమున జాంబవతుడు జాంబవతి కిచ్చినట్లున్నది.

"జాంబవాన్ మణిమాదాయ, దాయాదాయ దిదే ముదే,
లిలాశంకుకయామన, బాలాకృతి రసావపి."

ముద్రాణీమంత్రి తన శావ్యవ్రజాశికు శావలనీన కథాకల్పన మిచ్చటి నుండి ప్రారంభించినాడు. హరివంశము భాగవతము మున్నగువానిలో నీ నందర్పమున శమంతకమణిని వెదకుచు శ్రీకృష్ణుడు వచ్చుట జాంబవంతునితో పోరాడుట లాదిగాగల కథయుండును. సొంతోదయకావ్యమున శ్రీకృష్ణాగమన మిచ్చుదులేదు. ఈ పట్టన నిచ్చట నారదాగమనము గలదు. నారదాగమన మొక చిన్న చూర్ణికయుండి విధముగా వర్ణింపబడినది.

"అథ కదాచన యర్చయౌ సంవరమాణః సన్వరమాణ ఏదాపాణి
శాఢీజానిసు సర్గాంగలో గాంగలోయద్భాయశాయ ప్రధానికామైరశదిశా
యావతస్య చందనలేపమాపాదయన్ మేదయన్మేదిసింహ పాదస్యాస్మైరుల్కే,
తనం నికేతనం జాంబవతో విదంబితాంబర రత్నదంబరం విభ్రాజదంబర
రత్నస్థగిరం నిగసిగదుర్భిషటలజటిలనభాభవనం ప్రవివేశ" —

ఇటు ప్రవేశించిన నారదుని జాంబవంతుడు యథోచితముగా పూజించును. ఈ యరువురు కూర్చొనియుండగా జాంబవతి ప్రవేశించి కండ్రి యంకరల మున గూర్చుండును. ఈ పట్టన జాంబవతి వర్ణనము లష్టశ్లోక కులకమున గలదు.

"సంఘ్నమర్ణికాగర్భ కబరీభారబంధరా,
ద్యౌరివేందుకరాంహర మిశ్జలరదాసురా"

"అకర్ణాంతనట్రాప్తవర్ణోచనాభ్యాం మనోహరా,
మీనాభ్యాం సందరిష్టభ్యామివ లావణ్యసాగరే"

"స్వస్తకస్తూరికాక్షప్రచిత్రకప్రోల్లనన్ముఖీ,
కళంకాంకురసంకాశశాంకేవ విభావరీ"

"సౌవర్ణకర్ణికోద్ధీర్ఘ సూక్ష్మరత్నప్రభాయుజా,
గండమండలభాగేన తిరదర్శకధర్మణః"

"చూర్తికం ద్విభ్రతీ కుభ్రమద్రుం నానికాపురే,
మంజుపుంజీభవస్సుందహస్వతమర విభ్రమయే"

"చంచక్కలరవోదంచక్కలచిట్టకటిరటి,
నదన్మరాళపాళికపురినేవ తరంగిణి"

"చేతన విలసన్ముక్తారణామాలభారిణి,
భాన్వరా శశిరేఖేవ సాంధ్యరాగేణ శోభితా"

"రుచిరా కుచయ్యగ్మీన నద్యోహృద్యం నమూర్మలా
నరసివ మహాపర్వ శోభద్యంద్యేన మంజులా"

అటురదువార బాంబవంతురు తనకూరుచే నారదునకు ప్రణామము చేయించును, నారదురామెను పుడబ్బోర్తముని వదుడుగా పడయుమని దీవించును. బాంబవంతుడు తన కూతునకు దగిన వధునిగూర్చి నారదునడుగును. నారదుడు శ్రీకృష్ణుడు తగినవారని యారని రూపగుణాదులను, అతిలోక శక్తులను విఫలముగా వర్ణించును. నారదుడు శ్రీకృష్ణుని వర్ణించిన సందర్భ మందున్న కొన్ని శ్లోకములు మనకు శ్రీకృష్ణ కర్ణాచ్యుతమును దలపించును. అట్టివానిలో నొక్కశ్లోకము :

"మందాకినీ శోకనరావళిమ, మందారభూమిదహ వల్లవేమ
తర్వాదపిరీ సువమానమృత్తిం, విలోకయామో వయమారణేణ"

శ్రీకృష్ణుని రూపగుణానుకీర్తనమును విన్న బాంబవరి మనస్సు అతని యందు లగ్నమగును. అమె తరేకానత్రుతి త్రయగును. నారదుడు వెడలి పోవును. ఇంకటిలో ప్రథమాశ్వాసము ముగిసినది.

వనంశవర్ణనములో ద్విరీయశ్వాస మారంభమగును. మధుమాస వర్ణనము. చేయు ప్రౌఢదీర్ఘ గద్యమొకటి గలదు. అటుతరువాత బాంబవరి విరహ మరి వేంముగా వర్ణించుచినది. ఈపట్టునగల తెండు మందాశ్వాంత వృత్తముల సురాహరిండును.

"చిత్రేచిత్రే రచియింపిం యావతెయల మరాదే
ర్వర్కం దర్కం నిషిషరహితై ర్మితై ర్మితై ర్మితై,
శన్యా నద్యే వరవళయో చిత్రమస్మిన్నీదాయ
ప్రాప్తౌ హంత స్థిరవరరసు సాకమయ్యెరసిర్దయే"

"అలింగత్యాశ్చరహరిణీలోచనాయా ముకుందం
చేతోపృత్యా వపుషి కలికాబృందతుల్యం లలాటే
స్వీతం జాలం విపులపులకప్రారమస్యాః ప్రకామం
మూరోదారప్రహరణధియా నిర్మితం వర్మశంకే."

జాంబవతి పొందిన రథావస్థలు విపులముగా వర్ణింపబడినవి. జాంబవతి తెలికత్రైలామెకు శత్రువారములు చేయుదురు. ఆమెను పలువిధములుగా నూరడించి వనవిహారమునకు గొంపేరుదు, వనమందలి వివిధవృక్షలతాదులు, కోకిలారావములు జాంబవతికింకను మెన్మదొడ్డిపకములగును. ఆమె తన తెలికత్రైలము రస బాధనెరిగియును, ఈ నివేదనము నుమారు పదుమూడు శ్లోకములందున్నది. వానిలో నొకటి ఇందు శ్లోకములు.

"స్మరాయుదోక్తా వనలేఖనార్థ, మంగారపుంజం మధులోహకారః
ప్రవాళరాశిం వనితాః యమానాః తిస్త్రాగ్నినిలైః ప్రజ్వలయన్మధారామ్"
"నానాగమభ్యాసం సితమాలం వానంతికేవ ప్రమదాః కదాహూమ్
స్వరత్రసూనస్తభకస్తసీరం, పరిష్కృణీషు ప్రేయమాదరేణ."

ఏకహస్తీన్నయగు జాంబవతిని వర్ణించు చివర గర్భమిడి.

"ఇతి బుద్ధివాదా సీలవేణీ సా పునః పునర్వికన్యరేణ ఏకన్యరేణ చ
ప్రసద ముచ్చరలా చందరీకనందయహుంకారేణా వ్యభంగర తరంగితయా
రాజీర కూటిక మధురాయా చ నికవధిప్రసరలా చందనాచల మందిరతుంబ
పరిమృజగంధవహ కందశేన ఛ ప్రత్యగ్రజాగ్రలా కుసుమవిసర విలసనేన చ
పంచాననగళరవప్రవంచేన కలనీప, దుర్జయవర్జస్యగర్భితేన మరాచ, ఖావలముఖావలం కేకయా భుజంగీవ, దిగంధ పిన్దమర రవరహానోష్ణజా
తురంగీవ, శరదవనర విసరత్కృముడిఘారేణ పద్మినీవ, వివర్ణా విభీలా
కంచమనా ప్రతప్తా చరిహూనా చ బభూవ" —

ఈ గర్భ వ్యాఖ్యానములో గ్రంథమాగిపోయినది. దీనివలన లభించిన గ్రంథభాగమునకంటె బువ్వమైన భాగమే యధికమని తెలియుచున్నది.

సంస్కృతకావ్యమర్కాచ ననుసరించి కాక పింగళముల్లాణి మంత్రి సొంతోదయ కావ్యమున ఒకే యాశ్యానమున వివిధవృక్షములు తెలుగు ప్రబంధములందు వలె అరుగడుగునను వాడెను. గ్రంథము నమగ్రముగా లభింపకపోవుట ప్రచారకరము.

(సాహితి, సెప్టెంబరు 1902)

చంద్రభట్ట రశ్వరప్ప

పార్వతీవరమేశ్వరుల పరిణయగార లెందరో మహాకవులకు కావ్య చక్రవర్తి నని. కవికులగుడుపు కాకావాసు కాలమునుండి నేటివరకును అటు నంస్కారమందును ఇటు దేశభాషలందును రచయిత లీ వస్తువును గ్రహించి తమ తమ యభిరుచుల కనుకూలముగా మలచుకొనుచున్నారు. అట్టివారిలో చంద్రరట్ట రశ్వరప్ప యొకడు. ఈతని కృతి పార్వతీపరిణయచంపూకావ్యము.

పార్వతీపరిణయచంపూకావ్యములు వ్రాసినవారింకను ఇద్దరు సంస్కృత కవులున్నారు. ఒకరు ఈశ్వరసుమతి; రెండవవారు కందుకూరి రామేశ్వరుడు. వామనభట్టరాణుడు మున్నగువారు రచించినవి ఈ పేరుతో నున్న నాటకములు. చంద్రరట్టఈశ్వరప్పకృత పార్వతీపరిణయచంపూ కావ్యము (నెం. 876) కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో గలదు. ఇది ఆంధ్రాభివ్రతములపైనున్నది. ప్రారంభకర్తగానే యున్నను వ్రాయునశాని పూర్వ పాటలు మిక్కిలి కొరతినవి.

చంద్రరట్ట (చంద్రాభట్ట) ఈశ్వరప్ప ఏకాలమువాడో ఏయారివాడో ఇదమిథ్యముగా తెలియదు. కాని వ్రాయునకాడిచ్చిన తేదీనిబట్టి కొంత యాహింస వచ్చును. ఆత కమ్మపైనే తవి వ్రాసికొన్న అశ్వాసాంతగర్భ మున్నది.

“ఇతిశ్రుమదీశ్వరప్సారిరానబద్ధవిరచిత పార్వతీపరిణయ నామధేయ చంపూప్రతింధే చంద్రమన్వన్నాహః.”

దీని రచయిత.

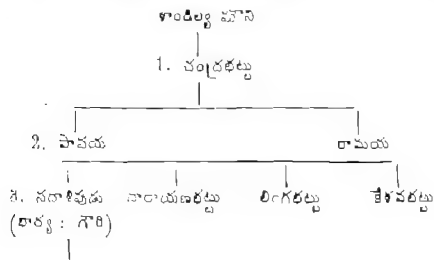
1. రంజాపూరు కేటలాగు 11వ సంపుటము నెంబరు 8884, పుటలు 2688-2571.
2. History of classical Sanskrit literature M. Krishnamachariar Page 619 Para 644.

"శిష్టాధిపానునంవర్తర తాద్రవర ఖ. రి. గురువారంనదికి పాఠ్యతి పరిణయం సంపూర్ణంగాను చంద్రభట్ట సుబ్బన్న వ్రాయడమైనది." యని యున్నది. దీనిలో రిథి మొదట ౫ గా వ్రాసి తరువాత ౩ గా దిద్దినట్లున్నది. తదియ యగుచో ఈ తేది క్రీ. శ. 18-9-1819 కి సరిపోవును, వంచమి యగుచో క్రీ. శ. 19-9-1799 కి సరిపోవును. ఇది తదియ యనియే నా యూహ, గ్రంథమును ఎత్తి వ్రాసికొన్న తేదియే 18-9-1819 A. D యగుచో గ్రంథకర్త ఇంతకు పూర్వదనుటలో సందేహము లేదు. చంద్రభట్ట ఈశ్వరప్ప కనీసము పదునారవ శతాబ్దము వారగును. ఈ గ్రంథమును వ్రాసిన వ్రాయనకాదు కూడ చంద్రభట్ట వంశమువాడే. ఈతడు గ్రంథకర్తకు కొడుకొ, మనుమడొ, మునిమనుమడొ కావలయును. ఇంతకు మిక్కిలి గ్రంథ కర్త దేశికాలములు తెలియరావు.

గ్రంథావతారికలో మొదటి యెదుర్గోతములు ఇష్టదేవతాస్తోత్రాదికములు, వినాయక, శివ, సరస్వతీ, బాలకృష్ణ, గురుస్తోత్రము లీ గోతములందు గలవు గురుస్తుతి తేయ గోతమట్లున్నది.

"సదాశివగురుం భజే సకలధీం నిత్యస్తుతం
ద్విజాధిపతిసేవితం వివిధ వేదవక్త్రాంబుజమ్,
స్ఫుటస్ఫటికమాలికాస్ఫురితకంబుకంఠం సదా
శ్రీరక్తకరవాంఛితప్రబల దివ్యవస్తువ్రదమ్." రి

అటుతరువాత ౮ నుండి ౪౩ వరకున్న గోతములలో తన వంశావ తారమును వర్ణించుకొన్నాడు. చంద్రభట్టవారి వంశక్రమ మీ రీరుగానున్నది.

4. విశ్వరూప

(భార్య : సుబద్ర)

సదాశివుడు
(భార్య : హనుమాంబ)

శి. రామేశ్వరుడు
(భార్య : లచ్చమ్మ)

విశ్వేశ్వర సదాశివ సుబ్రహ్మణ్య నరేశ్వర వేంకట శి. ఈశ్వరపు రామనాథ
(కృషికర్త)

ఈశ్వరపు తన యన్నలలో మూడవవారగు సుబ్రహ్మణ్యుని గీర్వాణాంధ్ర కవితాభారందీర్ఘము నిట్లుగడించినాడు.

"గీర్వాణాంధ్రకవిర్వయ్య కీరతుర ప్రసానుజాగ్రేసర

(సు)బ్రహ్మణ్యులులో విత్తస్థల సమానీతామితాంకృతిః,

ఏతైకప్రహరీర్థిత ద్విశరకస్సంగీత భిక్షావ్రత

స్సాక్షాన్మానుషవేషవిషణ్ణపటుశ్శిషో యథా శోభతే" ౩9

ఈ యవతాతితా భాగమందే ఈశ్వరపు తన తరచోద్యోగము నిట్లు సవివరముగా చాటుకొన్నారు.

"ప్రాత్యాం తోహితవట్టకందుకరునిం తిస్తా నిశానాయతే

జాతే చందిరహేమమంజులయౌ జంబీరనశ్యేచ్ఛయా,

బాలః స్వప్నరియా యథా నిజకరారానే ను తామస్తరా

చంఘం నంలవరి పార్వతీపరిణయప్రభ్యాం కరిష్యే ముదా" ౪౦

పార్వతీపరిణయచంఘకావ్యమన నైదు నన్నాహములు కలవు. ఈ యైదు నన్నాహములందున్న గద్యపద్యముల సంఖ్య ౩౩. అవతారికలోనున్న గద్యపద్య సంఖ్య 44. ఈ విధముగా మొత్తము 267 గద్యపద్యము లి కావ్య మున గలవు.

కథాప్రారంభము హిమవ్రతి వర్తనముతో మొదలై నది.

"ప్రమానస్త్రీ సమస్త పర్యవశిర్వాహ్ను హిమవ్రతిర్మహాన్

కశ్యపిర్మహావశిర్మి వ్రతకటయన్నాద్వీయ విస్తాతామ్,

పాశ్చాత్యుల ముదయా ప్రవర్తకముగం ద్యాభ్యాం నిజాభ్యాం గిరి

సామిత్వేనవిరోదయన్నిప సురైస్సాకం మఖాంకాదన" I-1

హిమవంతుడు మేనకను పెండ్లియాడుట, మైసాకజనము, పార్వతి జనము, నఖభివర్కంతము పార్వతివర్ణనము (12-28) ప్రథమసన్న్యాహమున గలవు.

ద్విరీయసన్న్యాహమున నారదాగమనము, నారదుడు పార్వతిని దీవించి వెదలుట, సూర్యాస్తమయ నిశా, తారకా, చంద్రోదయ, చంద్రానవ, సూర్యోదయ, వర్ణనములును, పార్వతి తన చెలికత్తెలతో నాడుకొనుట, హిమవంతు డామెను యాదవచ్చుట, పార్వతి తండ్రికి మొక్కుట, ఆరడు పార్వతిని నీశేమి కావలయునో జోరుకొమ్మునుట, పార్వతి తనకేమియు వలదని చెలికత్తెలతో నాడుకొందు ననుట, హిమవంతుడు వెదలిపోవుట యను వృత్తాంతములును గలవు. తపము సేయుటకై శివుడు హిమాద్రి కరుదెంచుట, భద్ర దీర్ఘమున తపోవన వర్ణనము, శివుని తపస్సు, ఇది తెలిసిన పార్వతి తల్లిని భద్రదీర్ఘముని నేవకై యనుజ్ఞ వేరుట, పార్వతి భద్రదీర్ఘమున కేగి శివుని నేపించుట, దేవత లింద్రునికి తారకానురుని నుత్పేక్షితము తెలిగించుట, ఇంద్రుడు దేవతలతో బయలుదేరి బ్రహ్మలోకమున కేగి బ్రహ్మకు తారకానురుని బాధతెలిగించుట, బ్రహ్మ శివుని తపమును దేవతలతెలిగించి పార్వతీశివుల పరిణయమైనచో కుమారుడు జన్మించి తారకానురుని పరిహరించునని చెప్పుట, ఇంద్రుడు నకలదేవతలతో మన్మథుని కడకేతెంచి శివరపోరంగమునకై పురికొల్పుట, రఠీదేవి మన్మథుని వారింపుట, మన్మథుడు రఠీదేవి వెంటరాత్తైరునితో కలసి భద్రదీర్ఘమున ప్రవేశించుటలను కథలు గలది కృతీయ సన్న్యాహము. చతుర్థసన్న్యాహమున మన్మథుడు శివరపోరంగముచేయ ప్రయత్నించి భస్మసాగ్గృతుడగుట, రఠీవిలాపము, శివుని వరము, పరిభూత యగు పార్వతి స్వగృహమున కేగి తలిదండ్రులను తపముచేయనని యనుజ్ఞ వేరుట, పార్వతీదేవి తపము, శివుడు కపటవటురూపమున పార్వతి కడకు వచ్చి సంభాషించుట, శివుడు సామర్కరించి సాగ్గరికి తన కోరికనెరిగించుట, ఎవరి నివాసములకు వారు వెదలిపోవుటలను వృత్తాంతములు గలవు.

శివరపోరంగమున సత్తరులకుంట్రిసమేరు లై హిమాలయమునకు వచ్చుట, పెండ్లిమిదర్శనము, ఋషులు సఫలమనోరధులై తిరిగిపోవుట, శివుని పెండ్లి

నన్నాహము, బ్రహ్మవిష్ణాదిసమస్తదేవతలు కనువి వివాహమునకు తరలి వచ్చుట, పార్వతీశివుల వరిణయము, వధూవరులు క్షీణాతలమును చేరు కొనుటలను, కథలు గలది పంచమసన్నాహము.

ఈశ్వరవృత్తి కాలిదాసవిరచితమహారనంభవము నాధర్మముగా నిడుకొని పార్వతీ వరిణయచంపువును రచించినట్లున్నాడు. కాని కథలో నొకచోట చిన్న మార్పుకల కలదు. కుమారనంభవములో ఇంద్రుడు తన మనమున మున్నగుని స్మరించినంతనే యాతకింద్రుని సన్నిధికి వచ్చినట్లుండ పార్వతీ వరిణయమున దేవేంద్రుడు న్యయముగా మున్నభవివాసమునకు పోయినట్లు కలదు.

ఈ చంపూకావ్యము కొంత ప్రాచీనమైనది కనుకను తరతరములుగా వ్రాయనకాండ్రు చేసిన పొరపాటు లిందు చాల గలవు. కొన్నిచోట్ల పాతనీయ వ్యాకరణవిదుర్భవయోగములు కూడ కలవు. ఇవి వ్రాయనకాండ్రవలన నేర్పడినవో న్యయముగా కవికృతములో తెలియదు. “వివరాల్గొన జే.” యను సూత్రమునకు విరుద్ధముగా ‘విజయతి’ యను పదస్మై పరమామమును తెండుమూడు తోట ప్రయోగించినారు. తెండు మూడుచోట యధిద్రవ్యము లున్నవి. ఆపరాధికలో తన చంపూకావ్యమున వర్ణించుకొనునప్పుడు తన తాతగారి భార్య సురద్రసుగూర్చి యిట్లు చెప్పినాడు.

“తన్య విశ్వపరేర్పార్యా రేజే కృష్ణార్పితాంతరా,
సురద్రాభ్యా సురద్రేవ న నామైర్పితాంతరే పా” 23

నీలాచలస్వామి యగు జగన్నాథునికీ నీలాజన మిచ్చునవ్వుడు “సురద్రా ప్రాణనాథాయ” యందురనియు సురద్ర (సద్రకాదు) శ్రీకృష్ణుని ప్రేయరా లనియు, ఈ విషయమున నేదో పొరపాటున్నదనియు షార్వమొకప్పు డేదో వర్ణికలో ఆ యపాతమును తొంగించి శ్లోకమును శపకించి ఎవరో వ్రాసి నట్లు చెదిరితిని. ఇది ఈశ్వరవృత్తవంటి పదునారవ శతాబ్దపు సంస్కృత కవి కూడ సురద్ర కృష్ణార్పితాంతర యనుట ఈ సంప్రదాయ మెంత ప్రాచీన మైనదో తెలియుచున్నది. ఈతప్పు క్రిత్రగా దొరలనది కాదన్నమాట.

ఈశ్వరవృత్తి కవిత్వము తెలియుటకై పార్వతీవరిణయమునుండి కొన్ని శ్లోకములు బహుహరించును.

పార్వతీరేణ పాదములు వర్ణించునప్పటి శ్లోక మిట్లున్నది.

"రాత్రౌ సురాంశురిపురేత్య పిబ్యంభిః సమే
హంతీ పద్మరినుతాం ప్రతి సాధు బహ్వై
పద్మం తదీయచరణావతరం ప్రవద్య
తత్సంఖ్యయా విణయతే కిమ నెత్కజ్యంభమ్"

I-18

ఆమె యూరువులను వర్ణించు గద్యమిది.

"పత స్తదియ సుందరతతోరుయుగళ మిభకరరంభాస్తంభప్రముఖే
ప్రఖండకంఠులవర్ణ వలాళకాండ ద్రోణామూం విశేషాది తోషానాపాద్య
న్యస్తైవ (న్యతవేవ?) పరస్పరసాద్యశ్య మలభత." I-18

పై గద్యమునకును పనుచరిత్రమునందలి "నలి యూరుద్యుతిః తెందః
బూని" యను పద్యమునకును (II-37) గల సోలిక గమనింపదగినది.

రాగిడి, ముత్యాలనరములు మున్నగు భూషణముల నలంకృతమైన
పార్వతీదేవి కేశపాళమును, ఆమె ముఖమును వర్ణించు శ్లోకముతో ప్రథమ
సన్నాహము ముగిసినది.

"త్ర వాలపాశ్యాంబర మధ్యదేశో ముతానరాలంకృతకేశపాళః,
తస్మాశ్చకాశే కిల పూర్ణచంద్ర మధ్యం వియతారకవేష్టరం వా" II-28

శుక్రోదయమును వర్ణించు శ్లోక మీతిరుగా సున్నది.

"చంద్రప్రియో విళతి సంగమకాంతయేతి

రాత్రిత్రయా గగననర్మగృహే ప్రదృష్టిః,

అశ్విన్నగాత్రపరిరేపనగంధపూర్ణః

శుక్రాధిరానరషణో విరరాజ శుక్రః"

II-29

మన్మథుడు తన ఇంటికి వచ్చిన ఇంద్రునిజూచి సంతోషముతో నిట్లనును.

"రాజస్మిరజనుర్యదైవ విశవే రాదిత్యవీక్షావగా

ద్యద్ధాత్రస్యవిలోకనాద్యుజ(గ)తుగ్గాత్రం యథా గోత్రభిత్,

తద్యన్మానసమద్య మామకమపి త్వద్దర్శనాద్యల్లభా

చ్చక్రస్తోత్రమహం న తత్తమధునా నంక్రందనాఖండల"

III-17

పార్వతీదేవి తనము చేయనిశ్యయించినప్పు డామె తరిదండ్రు లిట్లు
మందరింతురు.

పంచాగ్ని మధ్యాదిత్యః ప్రయత్నః సంచారణం చక్య వన్ప్రదేశే,
కించ క్వలా లే తరుణప్రసూనచందన్మృదుత్వం తవగాత్రమత్ర." IV-20

పార్వతి తవమును పరిక్షించవచ్చిన పరమేశ్వరుడు దుహనావటరూప
మున విప్రునుపాలించును. పార్వతికి వైముఖ్యము గలిగించుటకై యాత
రట్లనును.

"జానామి జానామి తవానుభావం
జాగర్తి జాగర్తి తదష్టములై,
భావస్తదాపి ప్రయతాన్ గుణాం స్త్రాం
తత్సన్నివిష్టాన్యైకృతాన్ ప్రవక్ష్యే." IV-24

"కాలకూటాశనో వాయుదుఃస్పృశణః
త్రూరకుండాంచరన్మాంతుకో యాచకః,
ప్రేతకాంతారసంచారజే తర్పకః
కిం పుతస్స త్వయా భీకరశ్చేష్టయా." IV-35

"హరికూటావతాపారిణీధర
శ్శోభనీ ముఖ్య దుష్పాశితాభీష్టకః
అంగరాగీతవద్భూరిక శ్శూరికః
కిం పుతస్స త్వయా భీకరశ్చేష్టయా." IV-38

పెండ్లికొడుకైన శివుని వర్ణన చెట్లన్నది.

"జటాజూటాశ్శంఖోన్నవది హరితోష్ఠిష్యపదం
సుంధాంతుస్త్రైతర్యః ప్రతపతి మహారాషికమచి,

గరితంబు గరితంబు ముక్తావళియరగరాశివృహ మతి. V-39
కలరాదిస్సాన్యైర్నృత్యాః కటకముఖాపామహతి.
ఈ కావ్యము చిట్టచివర శ్లోకమున వాల్మీకివరమేకైవలంబి యుండెడిది.

"కల్యాణప్రదయో నయోష్ఠ్రిజగరామహ్యంతరామహ్యం
త్రాంబూలాదివరార్థయోః కృతేతహిహారవ్యవాయోయోః,
పర్యాయాత్కసుమేషు పశ్యమననా వివిధైర్వాయామృతా
రర్చిన్నాత్మ (మధ్యకాల) ప్రపంచం జావం ప్రపితే తదా." V-61

(సాహిత్య, సవంశం 1962)

భారద్వాజరామాయణము

భద్రగిరిచంపూ

శ్రీరామచంద్రుడు తెలుగు ప్రజానికానికి బాగా మనసుకెక్కిన ద్రవిడ తెలుగువారిలో చాలామంది శ్రీరామచంద్రుణ్ణి లేక ఆతని భక్తులైన అంజనేయుణ్ణి కొలిచేవారున్నారు. రామాయణోపవృత్తం గల కావ్యాల సంఖ్య కూడా తెలుగు సాహిత్యంలో ఎక్కువపాలే వుండుకొన్నది. శిష్టులేకాక జానపదులు పాడుకొనే పాటలకూడా రామాయణానికి సంబంధించినవి నూర్లకొలది ఉన్నవి. త్యాగరాజు, గోవరాజుల వంటి శ్రీరామ భక్తుల మూలంగా కర్ణాటక సంగీతరూపాన్ని పునఃపండి గీర్వాణరాష్ర్మలో రచన చేయగల్గిన తెలుగువాళ్ళు దాదాపు 500 రామాయణాలు సంస్కృతంలో వ్రాసినారు వీటిలో చాలాభాగం అమృతదీపం.

తెలుగు దేశంలో ఉన్న శ్రీరామక్షేత్రాలలో భద్రాచలం గొప్పది. సీతారామలక్ష్మణులు ఆరణ్యవాసం చేసినప్పుడు గోదావరీతీరాన ఈ పుణ్య భూమిలోనే నంచరించినారని మనవాళ్ళ నమ్మకం. తెలుగులోను, సంస్కృతంలోను భద్రాచల మాహాత్మ్యాన్ని చెలిపే గ్రంథాలున్నాయి. రామదాసు అనే బిరుదు పొందిన కంచెర్ల గోవరాజుగారి కీర్తనలు హరిదాసుల పుణ్యాన తెలుగుదేశం నాలుగుమూలలా వ్యాపించినాయి. ఈ భద్రాచల శ్రీరామ చంద్రుని మీద సంస్కృతంలో కూడా అనేకకావ్యాలు చమ్మూకావ్యాలు స్తోత్రాలు ఉన్నవి. అతే ఇందులో అధికభాగం లాకష్మణిలో మూలుగు తున్నవి, వీటిని తెలుగులోనికి తేవటానికి మళ్ళీ ఏ రామదాస్ బండిఖానా బాధలు వధవలె కావాలి. ఈ స్థలంగ శ్రీరామనమె సందర్భంగా భద్రాచల స్వామిపేర ఉన్న భద్రగిరి చమ్మూకావ్యాన్ని ఆంధ్రలోకానికి పరిచయం చేయటమే ప్రకృతం బా కర్తవ్యం.

భద్రాచల శ్రేష్ఠమహిమనూ, అక్కడ జరిగేదై త్రోవ్వవాన్ని విఫలంగా వర్ణించటానికి పుట్టిందీ కావ్యం, దీని రచయిత రామాయణ్యులు. రచయిత రంధ్రపేరు వేంకటాయణ్యులు, గారపేరు రామాయణ్యులు. ఈయన ఏ ఊరివాడో, ఏ కాలంవాడో ఇదమిద్దంగా చెప్పటానికి వీలులేదు. ఇంటిపేరు కూడా తెలియదు. బహుశః ఊరిను 17-18 శతాబ్దాల వాడై ఉంటాడని, ఆ ప్రాంతానికి పాలకులు పాల్యంబ జమీందారులైన ఆగ్నారావుల ఆస్థానానిః సంబంధించినవాడై ఉంటాడని తుహినైనాను, కావ్యాంశంలో శని తన చంద్ర తాతలను గూర్చి, తననుగూర్చి జట్లా చెప్పుకున్నారు.

"భారద్వాజ కులార్థవామృతకర శ్రీరామచర్యస్య యః
పౌత్రో వేంకట (దేశికస్య మహర్షః) పుత్రశ్చ లేవారథాః,
రామాణ్యేన మనీషిణా విరచితే చంపూ వ్రణందే మథాన్"
(భద్రాద్రిక) మహాభవవామృతయతే భాగోద్ధిగ్ధియోజరవత్."

రచయితను గూర్చిన వివరాలు ఇంతకుండా ఎక్కువ ఏమీ తెలియవు.

ఈ చమ్మపు రెండు భాగాలుగా ఉన్నది. మొదటి భాగానికి ద్వితీయ భాగం వర్ణనమనిపేరు. రెండవ భాగానికి ఏ పేరుండేదో? చివరి గర్వమున్న కమ్మ విరిగి పోయింది కనుక ఆ పేరు చెబువకు.

∴ ఈ కావ్య ప్రారంభశ్లోకం ఇట్లా ఉన్నది :

శ్రీమద్భద్రనగారిరాజ విలస త్పౌరాగ్ర భాగోజ్జ్వల
జ్వాలాబిల మవగ్ర విక్రమ మహం చరణేశ్వరం సశ్వరమ్,
త్రేతం ఇంద మలిందనాగ్ని శమరం దుర్వారగద్యారిక
భద్రాక్షర తులితా శతశతరద్రా నృపః ప్రశస్యం ప్రజే.

మొదటి భాగములో భద్రాచల మాహాత్మ్యం అక్కడ ఉర్వవాయి మొదలైనవి వర్ణించబడ్డాయి. సాయంకాలం జరిగే దృశ్యాలోహల వర్ణనలో ఈ భాగం నమూ ప్రబోధించి, రెండో భాగం మరునాడు ఉరయం అక్కడ జరిగే తిరునాట, వీధులు, యాత్రీకులు, ఉర్వవాలను వర్ణించటానికి ఉద్దేశించింది. దీనిలో చమ్మకావ్యం లక్షణాలు వీధి లక్షణాలు కలసి ఉన్నాయి. ఇందులో ప్రధాన పాత్రలు ఇద్దరు. ప్రేరంగంనుండి భద్రాచలంలో జరిగే ఉర్వవాయి

చూడటానికి వచ్చిన పద్మాభురు ఆశని ప్రియురాలు విబోధకవతి, వర్ణనలు చాలా భాగం పద్మాభుని నోటినుండి వస్తవి. మధ్యమధ్యన సంభాషణలు కూడా ఉన్నవి. ఈ రెండుపాదాల గూర్చి ప్రారంభంలో ఈ శ్లోకం ఉన్నది,

“తైత్రితృపం దాశరథే ర్విబోధితుం
భద్రాది ధామ్నై న్నతుణీసమాగతౌ,
పద్మా(న్) విబోధకవతి నమశ్శ్రియా
ప్రభాన్ గతో జౌచస రంగవానిహే”

ఈ కావ్యం కాకరీయులనాటి ఓడగల్లును వర్ణించే శ్రీదాధిరామాన్ని రచిస్తుంది.

పద్మాభురు ఆశని ప్రియురాలు విబోధకవతితో కలిసి స్నానంచేసి ఆలయంవైపు నడుస్తాడు. ఆలయ గోపురాలకు దూరం నుండే ఇట్లా నమస్కరిస్తాడు.

కనకకలశరాజ శ్రీవరీక్షాం విధాతుం
విపులగగనాణోల్లేఖితే నోన్నరేభ్యః,
నరతరతినహానాం సాధుపారావతానాం
విహరణ్యరణ్యో గోపురేభ్యో నమోస్తు.

ఆక్కడినుంచి కొంచెం ముందుకు నడువగానే గోదావరి కనబడుతుంది.

ఆ ఆరణ్యులూ గోదావరికి నమస్కరించి వర్ణిస్తారు. గోదావరీ వర్ణనం చేసే శ్లోకాల్లో ఒకటి.

పులిసంఘసరమ్యా చక్రవాక స్తనీయం
తరళతర తరంగ ప్రోచ్ఛలస్మర్మరేఖా,
సరిధిహ చపలాక్షి స్మర్మ దిండిరహసా
విహగకుల సినాదైర్సే శుభం పృచ్ఛతీవ.

భద్రగిరిని వర్ణించే శ్లోకాల్లో ఒకటి

శ్రీ భద్రతైలం సుకృతైః మూలం,
భజేసు వేలం జలధౌఘసీలం,

శ్రీయోవిశాలం విలసక్రసాలం
(11) రాసుకూలం శ్రీరదేవజాలం.

ముఖమంటపానికివచ్చిన తర్వాత పద్మాక్షుడు శ్రీరామచంద్రమూర్తిని
ఇట్లా స్తుతిస్తాడు.

నమో స్త్యసుర వైరిణి జనకదుమనీషారిణి
హృదంఠరవిహారిణి మదిమలాం సుధాహారిణి,
శ్రీరావనవిహారిణి శ్రుతివనాం (ర నంబా)రిణి
సదా సుశృతకారిణి దశరథార్మకారిణి.

అటురథువారి జక్కదకి వచ్చిన దేవతలు వారు జరిపే పూజా
విధానాలు అన్నీ విపులంగా వర్ణించబడ్డాయి.

మొదటిరాగం చెవరిశ్లోకం ఇట్లా ఉన్నది :

శ్రీశంభా కమలాననశ్చ భగవాన్ వృధ్విసతో దేవతే
శ్రీశస్త్రప్రమహర్షయ స్సురగురుస్యాన్ కళానాం నిధిః,
నక్షత్రాణి కులాచలాశ్చ నకలా జశాశ్చ దివ్యాలకై
స్సాకం భూమి సుతావతేః స్థితరథం శంసంర్మిమే మంగళమ్.

అటురథువార విశ్వాకచరితో వద్మాక్షుడు తన విడిదికి వెళ్ళిపోతాడు.

మధునాటి ఉదయవర్ణనతో రెండవరాగం ప్రారంభం జాతుంది.
ఇద్దరూ కలిసి వివక్షిపితులు రిరుగుతారు ఒక వివక్షిలో కస్తూరి కొనవచ్చిన
ఒక స్త్రీ, అమ్మే దేహరి ఇద్దరూ (యమైరమూలంగా) ఏ విధంగా భ్రమ
పడుతారో వర్ణించే చక్కని శ్లోకం ఒకటి ఉంది.

కస్తూరీమోక్షలోభా దధిగతమచలం నిస్తుతాయాం రుతాయాం
కస్తూరీ(త్రి)ద్విదేశం (ప్ర)తగలిరులయన్ ప్రస్తుతానాం శ్రయాయ,
అస్తోశం పాతపర్వే నగరపుగద్యూం వ్యస్తవాన్ తేన వక్ష
చస్త్రోక్తిన్ మూలైరసు పురజ(నా) హస్తతాళం వర్తి(ర)త్రుః.

ఇట్లా వీడులో రిరుగుతుంటే పద్మాక్షునికి తన గ్రామంవారు ఎన్నో
వింగ్లక్రిందల ఉత్తరదేశానికి రసమూ కీర్తి అర్పించటానికి వెళ్ళిపోయినవారు

విశ్వేశ్వరభట్టు అనే పాతన్నేహిరుడు కనిపిస్తాడు. ఉత్తరదేశమంతా దిగ్విజయం చేసినపున్న ఆవిశ్వేశ్వరభట్టు తాను విన్నవీ కన్నవీ తానుచేసిన ఘన తార్కాలు మిగ్రునికీ చెప్పుతాడు.

సీతారాములను కల్యాణానికి ముందు అలంకరించే ఘట్టం చాలా విపులంగా సాగింది.

సీతమ్మచారి అలంకారం ఇట్లా ప్రారంభమైంది.

“కలశజలధికన్యాం నర్మతోక్తైకమాన్యాం
జనకయజ్ఞనాన్యాం వాంఛితానాం వదాన్యాం,
హృదయత జనదైన్యాం రాఘవేందోరనన్యాం
మలమతురుత ధన్యా మాళివలోఘకూన్యామ్.

“కాంచీగుణేన కలకించీతేన సింధు
కాంచీ నుతా కచీరచీ గ్రథితా కయాచిరీ,
పంచాక్షరకర్మకగుణ ప్రవరేణ రాఘ
వంచాననన్య విజయోర్జుమళాని నేవ”

అటురదువార సీతారాముల కల్యాణం వర్ణింపబడింది. ఆ కల్యాణానికి నానాదేశాల ప్రజలూ పాఠకులూ వస్తారు. అందులో పాల్గొనక మిందారులైన అశ్వారావుల వర్ణనం ప్రత్యేకంగా సాగింది. కనుకనే ఈ కవి అశ్వారావుల ఆస్థానియై ఉంటాడని దిశిస్తున్నాను.

“శ్రీమద్విరగసులిన్నరా సుమనసా మానందనంధాయకా
రుశ్వన్ పంకజనంగమం ప్రవీరినం ఛేత్రాదివర్గశ్రయమ్,
నిర్భం నర్మకనంచరః కువలయోల్లాసాదివాసోదయ
(సోసా)వశ్యమహీశ్వరో విజయతే వశ్యాయ తానుర్యథా.”

“అశ్వనేయోల్లాసో హ్యశ్వరాయ వ్రథు
శ్యాశ్వతీం సంపదం విశ్వతః పృష్ఠతః,
అశ్వవాప్తం రథా విశ్వసన్ భూసుతా
దీశ్వరం రామరం శశ్వరా ధూనతే.”

"శ్వేతం చక్రం త్వక్ష్మభుపానుతేన
స్వేతం చక్రే రామచక్ష్మవర్తిష్ఠాత్,
భూతం రాకా రాజిరించేన ముక్తా
స్మాతం లారాకా నంవేష్టితేన"

సీతారాములు కలంబ్రాలు పోసుకొనే సుప్తం శిరి:

"సువర్ణభాగవాతానిమా నభేత మూలా
కరాంబుజద్యయేన తా నరాత్రితావన్నోన్నతౌ,
వధూవతో వ్రవర్ణత స్తరామరా నమర్ణత,
వరన్యరస్య మూర్ధని వ్రహ్మనగంధవర్తిసీ"

"ముక్తా విదేహతనయాంబులి కుక్షికాంధ
ద్యుక్తా రఘుక్షితివరస్య సమర్థమాంగే,
నక్తాన్యమైవై రమషు ప్రబుధిక్వికాసో
ద్యుక్తా వ్రహ్మననికరా నవ పారిజాతే"

ఆటరుడువార రథోత్సవాదులు కూడ విఫలంగా వర్తింపబడినవి.

రాత్రి కాగానే సీతారామలక్ష్మణులు అలయప్రవేశం చేస్తారు.

"దక్షిణ, వరమపాయ శిష్యజే
లక్ష్మణశ్చ నృపలక్షణాన్విర
వక్షివాహనవలో న్యరక్షిణం
వక్షమావ్య మురితో రరక్ష నః"

తెల్లవారీ లేచి మళ్ళా ఆ యాదవులు పురావలోకగానినీ వెళ్తారు. ఆ భద్రపురి
చేర్చనం యిది.

"విచిత్ర రమ్యోచ్చ వరాకమాలిసీం
సురావిరాలోన్నర సోదశాలిసీం,
దృశాం ముదం భద్రపురిం విరాయిసీం
దదర్శ లాం (సౌర) పురాధిశాయిసీం"

సీతారాముల రథోత్సవాన్ని చూడవచ్చిన వర్జిజనం వర్జనమెది.

"అంతశ్చంచలపీఠర నైవయగం రాన్వనానిఘ్నోల్లల
హ్యూర్వాసా హృది సంకలాంబ లిప్తటా స్పిసాదిభూషావహా,

స్కందారూఢశిశువ్రతాః వశుసమః గ్రామ్యైశ్చ భాషాలాష
స్వేపంతే విభు మాదరాత్పరమిమా వల్లీవధూటికనాః"

రథోత్సవవర్ణనలో తొన్నితోట్ల ఉపయుక్తమైన వివిధవృత్తులపేర్లు
కూడా పేర్కొన్నారు కవి.

"సోయం రాఘవనందనోభిలక్షనా నానందయన్ న్యందనే
భక్తైర్భాగవతైర్నిషేవితరనుః శ్వాజానుజాభ్యాం యుతః,
అస్తే నైస్తుల నూత్నరత్న దురీర శ్రీమాలికాం శోలికాం
యశ్చక్రే సమరే పురాసురమృగాన్ గౌరూల పిక్రీతరం."

"అనుపమమణిభూషణాంబితా భా

న్మనుకులనాథవధూరతోపరిస్థా,

దనుజరిపునుతాను తావక్పత్ర

స్తనురరకల్పలతేప పుష్పితాగ్రా.

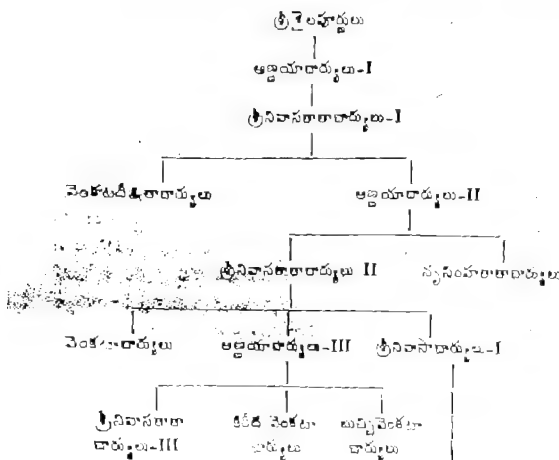
ఈ విధంగా ఐదు దినాలు జరిగే సీతారాముల కల్యాణోత్సవాలు కవి
విపులంగా వర్ణించినాడు.

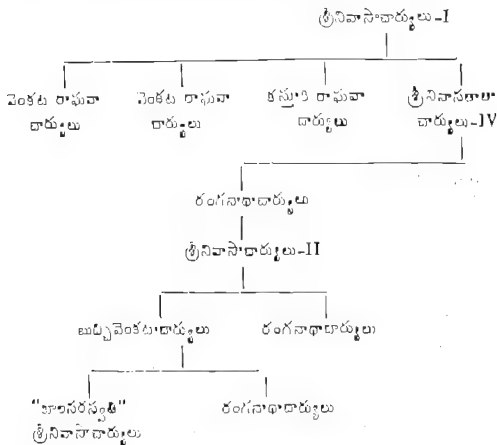
నేనుమాత్రం ఇంతవరకూ ఆ భద్రాచల సీతారాముల కల్యాణోత్సవాలు
చూడలేదు. అవి ఇచ్చటికి జిల్లాగే జరుగుతున్నాయో లేదో తెలువదు. ఈ
రామాయ్యుల భద్రగిరి చమ్పూవ్రబంధం చదివి భద్రాచలంలో జరిగే ఉత్స
వాలను మనోదర్శణంలో దర్శిస్తున్నాను. ఆ రామచంద్రమూర్తి రలుచుకుంటే
ఈ రామాయ్యుల కావ్యం తెలుగులోనికి రాదా? అక్కడికి పోలేని నాచంటి
వారు మరికొందరైనా దీన్ని చదివి అనందిస్తారు కదా.

(అంద్రజనక 19-4-1967)

‘బాలసరస్వతి’ తిరుమలబుద్ధ-పట్టణం శ్రీనివాసాచార్యులు

శ్రీతైలహర్షులదిగా తిరుమలబుద్ధ-పట్టణం వారి సంఘము కవనపైద
వసునకును, పాండిత్యప్రకర్షకును, పేరెన్నికగన్నది. ఈ సంఘువారి
ముద్రితాముద్రితగ్రంథములు అంద్ర తెలవచ్చును. వీరి సంఘము మీదిరముగా
నున్నది.

పైవంశవృక్షమున కట్టకడపట పేర్కొనబడిన బాలనరస్వతి శ్రీనివాసాచార్యులవారి సాహిత్యసమీక్షయే ప్రకృతము నా యుద్దేశము. తిరుమలబుక్కపట్టణంవారి లోలినివాసము కడపనుండలమందలి బుక్కపట్టణము, రెండవ శ్రీనివాసాచార్యుల ద్వితీయపుత్రులైన మూడవ ఆజ్ఞయాచార్యులవారును, తృతీయపుత్రులైన శ్రీనివాసాచార్యులవారును సురపురము సంస్థానాధీశ్వరులైన సామినాయకుని [1762-1778] ఆహ్వానమును పురస్కరించుకొని రాజగురువులైన సురపురమున స్థిరపడిరి.¹ ఆ యిరువురు సోదరుల చరిత్ర ముకయర్చురగ్రంథము. వారి రచనములు పరశ్వరములు.² ఈ ఆజ్ఞయాచార్యులవారి గుహారులు, వారి సోదరులైన శ్రీనివాసాచార్యులవారి శిష్యులు వైన శిరీడి

1. Surapuram Chiefs & Sanskrit Writers : Prof V. Raghavan, Journal of the Andhra Historical Research Society, Vol. XIII April 1941.
2. గోలకొండ కవుల సంగ్రహం, పుట 804.

వెంకటాచార్యులవారి సాహిత్య జీవితము మరియును అద్భుతావహము. శ్రీనాథకవి సార్వభౌమని సాహిత్య జైత్రయాత్రలట్లు కీర్తి పంకటాచార్యులవారి సాహిత్య జైత్రయాత్రలు కవిపండితులకు గగనార్కము కలిగించునవి.³ కీర్తి పంకటాచార్యులవారి పన్నాయనగానైన శ్రీనివాసాచార్యులవారు నిగమాంతదోకుల యవ రావతార మందురు. వారి మనుమని మునిమనుమలే బాలసరస్వతి, తర్కశీర్ష, ఘంటాశతశ్లోకకవి బిరుద వైభాజి శ్రీనివాసాచార్యులవారు [1882-1920]. వీరు శేషమాంబా బుచ్చిపంకటాచార్యులను పుణ్యదంపతులకు పాలమూరు మండల వందలి ఆత్మకూరు సంస్థానమున జన్మించిరి. సురపురమున సీరపడిననాది నుండియు ఈ చంకమువారికి గద్యాం, వనపర్తి ఆత్మకూరు, జటప్రోలు సంస్థానములు విహారభూములైనవి. ఆటువడవార క్రమముగా పీఠిత్ తొండరు ఆత్మకూరు సంస్థానమున స్థిరపడిరి.

పూవు పుట్టగనే పరిమళించునట్లు శైవమునుండియే శ్రీనివాసాచార్యుల ప్రతిభావిలాసములు గుఱావించినవి.

ఏకాదశవర్షప్రాయము వరకే శ్రీనివాసాచార్యులు రమరంధ్రగారికడ సాహిత్యము, అంకారగ్రంథములు ముగించిరి. అనాదికే సంస్కృతాంధ్రము లందు కవిత్వ మెల్లట ప్రారంభించిరి. చదువారవయేట తర్కశాస్త్ర మభ్యసించుటకై మైసూరుకు పోయిరి. మైసూరు ఆస్థానకవిపండితుల కీ బాలకవి ప్రతిభ యెప్పుర మనిపించినది. మైసూరు మహారాజులైన చామరాజేంద్రులు శ్రీనివాసాచార్యులకు 'బాల సరస్వతి' బిరుద మిచ్చి సత్కరించిరి. పరకాల మరాఠీశ్వరులును రాజగురువులును నైన శ్రీరంగనాథబ్రహ్మతల్లెర పరకాల స్వామివారికడ శ్రీనివాసాచార్యులవారు తర్కవేదాంతము చర్చనీసింపిరి. సత్తయం బారాచార్యులవారికడ వివిధప్రాశస్త్యములు నేర్చిరి. బాహురాజేంద్రులవారికిని ప్రతిభాపండిత్యముల కలరి కాక నవదీప్తములు చున్నరవిద్య గడించుటకై యువకాలవేరన మిచ్చిరి. శ్రీనివాసాచార్యులవారు బాగిత్ అర్చైత వేదాంతమును స్వామిశాస్త్రిగారి మొదలను, న్యాయశాస్త్ర శ్రీధరును, జాగదీశుని కై లాసచంద్రశేఖరేంద్ర బట్టాచార్యులవారిమొదలను చదివిరి ఆటువడవార నవ దీప్తమునకు పోయి హిమాంసా శాస్త్రము నాపోశనము పట్టిరి. నవదీప్తపండిత మందలినా రాయనకు 1898 లో 'తర్కశీర్ష' బిరుద మిచ్చిరి. ఈ విధముగా

3. కారదామంజీరము, పుట 87, సికింద్రాబాదు 1971.

సమస్త శాస్త్రములు నేర్చి, కవిత్వపటుత్వమునను శాస్త్రసిద్ధాంతాద్ధారతములందును తమకు సాదీవారు తేరనిపించుకొని తమమాతృదేశమనకు బయలుదేరిన శ్రీనివాసాచార్యులవారు మార్గమున దగిలిన ఉత్తరాది సంస్థానములు చూచి యదటి పండితులతో హావములందు గెలిచి సమస్త భారత సాహిత్య త్రైత్రయాగ్ర చేసిరి. దర్బాంగ్, కోఠ్, బండ్లపల్లి, గొల్లపల్లి, కోటాంజరి, ఇందూరు, భాద్రాచలం, జమ్మూకాశ్మీరభూపరు లా సరిస్థితి యపరాపరాదునకు వెలచిన కానుక లిచ్చి తమ పేరొలగములందు నమ్రోతస్కులై యభినందించి యభిమానించిరి.

శ్రీనివాసాచార్యులవారు గంటకు సూర్యోక్తము లవలలిగా చెప్పెదవారు. ఆందుచే వారికి 'సూర్య శత్రు' కవయ్యను సార్థకమైన తిరుదము లభించినది. వారి యవధానములు సమకాలికపండితులను, విద్వాన్జేత్రులను, ఉన్నతాధికారులను, సంస్థానాధీశ్వరులను ఆశ్చర్యసాగరమున నోలబడించినవి. వారు బర్మా, కడప, పెనుగొండ, తాడిపత్రి, మద్రాసు, బంగాళపల్లి మొదలైన చోట్ల ఆనెతావధానము కొనర్చి తీర్తితో పాటు భవనకనకవస్తువాహనములు ఘృష్ణలబుగా సంపాదించుకొనిరి. ఈ విధముగా శ్రీనివాసాచార్యులవారు దేశమంతయు తిరిగి తమసాహిత్య త్రైత్రయాగ్రలు ముగించుకొని జన్మస్థలమైన ఆత్మకూరులో స్థిరముగా నుండిపోయిరి. ఆత్మకూరు సంస్థానాధీశ్వరులు జగద్రులవారిని తమ ఆస్థానముందు ప్రధానపెద్దాండులుగా నుండుకొని ఆనెతావధానము లిచ్చిరి. శ్రీనివాసాచార్యులవారు కవిపండితులుగా భాము సన్మానము నందుటతో శృప్తి పడలేదు. బ్రహ్మమృతవర్షిణి యను హాకసంస్థను నెలకొల్పి ప్రతివత్సరము చేదపండితుల నాహ్వానించి తమ సౌంధ్యముతో సన్మానించుచుండిరి.

ఒకప్పుడు తిరుపతివేంకటేశులు ఆత్మకూరు సంస్థానమునకు పోయి తదస్థానవిద్వాంసులును భూమిధికారులు నైన శ్రీనివాసాచార్యులతో తలపడి శాస్త్రవారమున నెదిపోయిరి. తిరుపతి వేంకటేశులు తెలుగులో గొప్పకవులే యైనను సంస్కృతమున నాతుకవిత్వము చెప్పుటయందును, సమస్త శాస్త్ర వైచమ్యమునను శ్రీనివాసాచార్యులవారే మున్నలు. ఆ వాస్తవ మెరుగనివారు

4. 81-8-1908 నాటి "రాజహంస" పత్రికలోను, 8-4-1908 నాటి 'మద్రాస్ మేల్' పత్రికలోను ఈయవధాన కార్యక్రమము విపులముగా పరిచితమైనది.

కొందరు ఇటీవల ప్రకటించును గ్రంథములందును శ్రీనివాసాచార్యులచే పరా
భూతులైనట్లు వ్రాయుట సత్యమారము. నాది విశేషము తెలిగినవారు కొంద
రిప్పటికిని తెలంగాణమున గలరు. బాలసరస్వతుల మనుమలు శ్రీమాన్ 3వ
తార్కికసింహాచార్యులవారివలనను, తరుపతి వేంకటకవులకు గద్యాలలో నాదిభ్య
మొనగిన మహాపండితులు శ్రీగుండేరావుహక్కారేగారివలనను జిజ్ఞాసువులైనవారు
సత్య మారయవచ్చును.

బాలసరస్వతి శ్రీనివాసాచార్యులవారి ముద్రితముద్రితగ్రంథములు
పెక్కు లున్నవి. 1. సంఖరాజరంపూ, 2. దుర్బదనిర్మలనమ్, 3. శాంతిపతి
పరిజయమ్, 4. తల్లమాత్రాండ ప్రభామండలమ్, 5. రాజశేఖరచరితమ్,
6. సురపుర వేంకటగురు చరితమ్ 7. శకసుంటావధానమ్, 8. శ్రీనివాస
విలాస, 9. వీరలై చరిత్రావనమ్, 10. దుర్విగ్రహనిగ్రహమ్, 11. తిరిత్తి
వెంకటాచార్య విజయవైజయస్తి, 12. రాజచంశరత్నాచరి, 13. లక్ష్మీసరస్వతి
దండకమ్, 14. విష్ణుస్థుతివ్యాఖ్యా, 15. రహస్యశ్రయసారాళి, 16. గంగా
స్తుతి, 17. ఆంగ్లేయ జర్మనీ యుద్ధవివరణమ్, 18. ప్రపత్తిపదవి,
19. హయగ్రీవవందాశ్, 20. సరళేనతిస్తుతి, 21. రణవతారస్తోత్రమ్,
22. విజయదశమినిర్ణయ మొదలైనవి చారి సంస్కృతరచనములు.

పై కృతులలో నేడవరైన శకసుంటావధానమ్ అనునది శ్రీనివాసా
చార్యులవారు తదప్రబాధుటూరు, లక్కాది, మద్రాసు సగరములం దవధానములు
చేసినవచ్చు చెప్పిన శ్లోకములు గల చిన్న సంకలనము. దీనిని స్మరసిద్ధ
అయ్యురేద్రరై డ్యూలు పండిత డి. గోపాలాచార్యులుగారు ప్రకటించిరి.⁵ అవధాన
పద్యములతోపాటు ఏడవ ఎడ్యుర్ల పట్టాభిషేక సందర్భమున చెప్పిన 23 శ్లోక
ములును, భవానీసంగమేశ్వరస్తుతియు దీనిలో నున్నవి. శ్రీనివాసాచార్యులవారు
విష్ణుస్తోత్రులైనను, రైచథవులు కొందరు విష్ణుపై స్తోత్రరూపమైన శ్లోకములు
రెప్పవలసినదిగా కోరినపుడు వా రీభవానీసంగమేశ్వరస్తుతిని చెప్పిరి. ఇది చారి
సహృదయతకు తార్కాణము. ఈ స్తుతినుండి మధ్యనకుగా మూడు పద్యములు

'ప్రపత్తిమాభ్యాం పరియితనిశాస్త్రం కిమపి త
శ్రవణాస్తం తోఃతిర్నా ప్రథయతు శశాంకార్థమకుటమ్,

5. ఆనందముద్రబాలయము. మద్రాసు. 1908.

నిదానం తా'కానాం నిరవధిదివానందా'హరిం
దధానం భర్తానాం శమధనహృదానందనవళమ్.'

'సురాసురశరస్తటిమకుటమృపాదామృతం
చరాచరకుటమృతం శమధనాశయామృతమ్,
ధరాధరకుటాదికా స్మరవిలాసలోలాశయం
జనాస్తుపితానందం భజత సంగమాధీశ్వరమ్.'

'ఆరాశచలమస్తలం పరమరాశయనాంధికం
ప్రవాళమృదులాధరం నితకరాశికాస్మస్తభమ్,
స్మరామి పురవైరిజః కమపి నిత్యశ్రేతోత్సవమ్.'

మద్రాసు అవధానసందర్భమున శ్రీనివాసాచార్యులవారు వివిధప్రాకృతములలో నాటపుగా చెప్పిన పద్యములును ఇందులో కలవు. ఇంతకుపూర్వము పేర్కొన్న చారిత్రకములుందు 18, 20 సంఖ్యలు గల హయగ్రీవపంచాంగం, నరశివశిస్తుతి, ఆమనవికూడ ప్రాకృతమున రచించినవే.

'శ్రీనివాసాచార్యులవారి రచనములందు పదునొకందవదిగా పేర్కొన్న "శిరీషి వెంకటాచార్య విజయవై ఆయనీ" నాటక మముద్రితము, దీనిప్రతి యొకటి నాచెత నున్నది. ఇది యెనిమిదవకుమల నాటకము. దీనిలో మూడవ ఆంజయార్యులవారి కుమారులును, సురపుర సంస్థానధీశ్వరులైన వెంకటప్ప నాయకుని [1778-1802] హస్తానకపులు రాజగురువులునైన శిరీషి వెంకటాచార్యులవారి సాహిత్యజీవితము చిత్రితమైనది. దానితోపాటు గద్యాల, బౌతు, సురపురము, వూనా సంస్థాన వై భవములును సమకాలీన విద్యావై దువ్యముల చరిత్రములును చిత్రితములైనవి. దీనిని లిక్షమల శ్రీనివాసుని బ్రహ్మాత్మన సందర్భమున ప్రయోగించుటకై శ్రీనివాసాచార్యులవారు వ్రాసినట్లు ప్రస్తావనలో నున్నది.

ప్రారంభమందలి నాంతీపద్య మివిధముగా కలదు :

"కాశ్యపేన శిరీషినే ప్రచితరన్నద్వాత్మవిద్యామృతం
ద్యారాసేన వికాశితో విదళయన్ శాస్త్రేషు సాధీయసా,
తస్మై తస్య యశశ్శాంకభవం తస్యన్ ధరామండలే
శ్రీమాన్ శ్రీనిధి రమ్యతః ప్రచురైః శ్రీయాంసి భూయాంసి స",

సూరధారుడు నాటకకర్తను తత్కృతిని ఈవిధముగా పరిచయమునర్పినాడు:

"అసర్వం స్మృత మద్య మారిష సభే య క్రర్క ఠిల్లాఖర

శ్రీమాన్ బాలసరస్వతి తిరువభాకసంధ్యావలా మగ్రదీ,

నిశ్శృంకం మణిరాశరం కపయితా నిస్తందరీత్రిచ్చుట

శ్రీవాసార్యమహాకవి ర్విజయతే తుమందరీదూషణమ్."

"యో బ్రహ్మమృతవర్షదేం నిరుపమాం నిర్మాయ దివ్యాం సఖాం

తస్యాం పండితమందరీ, ప్రతసఖం దిగ్దేశితో మేలయన్,

తద్వారానవకర్త్య కర్తనుభగాన్ సమ్మానయిత్వాదరాత్

తాశేయ్యైః కలధారణాననయైః కాశ్మీరత్రి రాంకవై."

"స్వేతచ్చరద్రాపాయా గుంటితాంగప్రస్మేరాల్లాం విత్తిత్యామరాఖ్యామ్,

యోద్ధిప్తాయాంతోకాం హేమచిత్రాం దేశే దేశే సంచర త్యంబితక్రీః."

'యః కిం శతమర్షణాన్యమ సుధార్థపూర్ణమేదుస్సక్రలకలావలాసిని
వివిదత్కీర్తికలలోకనైకలోలుపమానసః, భగవద్రామానుజముని పరమాధార్య
రూత శ్రీమన్మాధమునివంగావరంసః, పంత్రిపావనః, స్వయమూదార్యహృదవశ్యు,
ఏతేన కృతమస్మి వేంకటార్యవిజయవైజయస్తీనామకం నాటకం సామాజికోద్ధిష్ట
సకలగుణవిశిష్టం తేన సర్వాంశేమా ననురంజయిష్యే.'

ఈనాటకమందలి యతిపుత్రము సంగ్రహముగా ఇట్లుండును :

ప్రభుమాంకమున తిరుమల బుక్కపట్టణమువారి చంగావతారము, అర్జునా
రాధ్యులు చారిసోరరులు శ్రీనివాసారాధ్యులు బుక్కపట్టణమునుండి సురపురము
నకు వచ్చి రాజగురువులుగా స్థిరపడుట, శ్రీనివాసారాధ్యులవారి భగవాన్
యొనర్పినఃశీరీదీ దేవతారాధ్యులు మరియు నిరరసహృద్యయిం విద్యాభ్యాస
విశేషములు అహోలలమరాధీశ్వరులైన శ్రీనివాసయరీంద్రులు గర్వాంకు వచ్చి
శ్రీనివాసారాధ్యులవారిని సురపురమున చూడగోరుట, శ్రీనివాసారాధ్యులవారి
యాకస్మికమరణవార్త విని యరీంద్రులు చింతించి చారి వైదుష్యమును, చా
రాసర్పిన మనకార్యములను కొనియాడుట కలరు.

ద్విరీయాంకమున సురపురమున శ్రీనివాస యరీంద్రులు శీరీదీ దేవతా
రాధ్యుల వైదుష్యమును పరీక్షించుటకై చారితో వారిండురు. యరీంద్రులవారు
విష్టాద్యైక వక్షమున, శీరీదీ దేవతారాధ్యులవారు అద్వైతవక్షమున వారిండుట
యందలి విచిత్రము.

శృంగేయాలకమున నీవారమే విప్లవముగా ప్రదర్శితమైనది ఈయనపురుషుల పండితులు 16 దినములు వాచిండుకొనుచు, వాదమున గెలువలెక యుట్టించుట వెంకటాచార్యుల నోడిండుటకై స్వసింహు నుపాసించుచు, హయగ్రీవోపాసనముతో వెంకటాచార్యులవారు ప్రతిక్రియ యొనర్చుచు, వెంకటాచార్యులవారి పాండిత్యమునకు వాదనైపుణ్యమునకు, కవితాదారునికి పెచ్చె యుట్టించుటవారు వాదమునుండి విరమించుకొని వెంకటాచార్యులవారికి విజయప్రతిక తొనంగి సన్మానించుచు, ఈయనమున వెంకటాచార్యుల కవితాదారులమును ప్రదర్శించు చిన్నచిన్నస్తోత్రములు- భావభారతస్తోత్రము, భావభారతము మొదలైనవి కలవు.

చతుర్థాంకమున సురపురసంస్థానాధీశ్వరులును, వారి రాజీయు వెంకటాచార్యులవారిని గూర్చియు వారి పూర్వులను గూర్చియు సంభాషించుకొనుచుండుచు, ఇంతలో నొకదూత వచ్చి వెంకటాచార్యులుగా రుచకతో సురపురము విడిచి పోవుచున్నా రని తెప్పన, రాజుగారు వెంటనే వెంకటాచార్యులవారికడకు పోయి పేదరించగా సంస్థానోద్యోగుల యంతరికృత్యప్రపంచము వారి యలుకకు కారణ మని తెలియుచు, రాజుగారుద్యోగులను మందలించి ఆచార్యులవారిని ప్రార్థించి మరలించుకొనివచ్చి సన్మానము తొనరింతురు.

చంచమాంకమున తీరితివెంకటాచార్యులవారు పూనాస్థానవిద్వాంసుల గెలుచుటకై ప్రస్తావించుచు, నానాభర్తృవీన్ మంత్రిగా పేష్కామాధవరావు పాలించు దినము లవి, మాధవరావుపేష్కా మాధవరావుతో నడిగిన ప్రశ్నలకు వెంకటాచార్యులవారు అమాటలే ప్రయోగించుచు సంస్కృతమున సమాధానము లిచ్చు విచిత్రసన్నివేశ మిందు గలదు.

షష్ఠాంకమున వెంకటాచార్యులవారు పూనా సంస్థాన పండితులతో ద్వైతాద్వైత విషయమున వాదించి విజయం గురుచు, పూనా ధర్మాధికారులు వెంకటాచార్యులవారు నవద్యుపపండితుల నోడించిన విషయమును గూడ ఇందులోనే ప్రస్తావించుచు, పేష్కా మాధవరావుగారు ఆచార్యులవారికి మేయనూట పదారు లిచ్చి సన్మానము చేయుదురు.

సప్తమాంకముకూడ వెంకటాచార్యులవారి శాస్త్రార్థముల కంకితమైనది, వెంకటాచార్యులవారి సెరివించలేని పూనాసంస్థాన పండితులు ఈశ్వరులపై ఆచార్యులవారి నోడిండుటకు పురుషోత్తమశాస్త్రి యను శ్రేణులవారు రావించుచు, పీరివాదము 17 దినములు సాగినది, ఆచార్యులవారిని వాదమున గెలుచుట

యనంతరమని 17 వనాదిరాత్రి పుడుషోత్తమశాస్త్రి ఆచార్యులచారి నంతమొందించుటకు బగళావ్రయోగ మొనర్తురు. ఇవి హయగ్రీవానుగ్రహమున ఆచార్యుల వారాగంధము తప్పించుకొందురు. మంత్రప్రయోగ మొనర్చిన పుడుషోత్తమ శాస్త్రియే బగళాళక్తి తెర యగుడుడు. ఆచార్యులవారు విజయము లగుదురు.

అష్టమాంకమున వెంకటాచార్యులవారు తిరుమలకు శ్రీనివాసదీర్ఘనమ్మలై పోదురు. వారు తిరుమల చేరునప్పటికే కాలాశీత మైనందున ఆర్చకులు స్వామి వారి మందిరద్వారములు మూయుదురు. ఆచార్యులవా రెంత బడిమారినను ఆర్చకులు తలుపులు తీయరు. అప్పుడు కుపితులై వెంకటాచార్యులవారు వెంకటేశ్వర స్వామినే యిట్లుపాఠించుదురు :

“బ్రహ్మర్మమదనుక్షోఽసి, మాం న జానాసి కేశవ,

పరైః పరిభవే ప్రాప్తే, మదదీనా తవ స్థితిః”

వెంటనే ద్వారములు తెరుచుకొనును. అన్నదీ పూజారులు పండితులు ఆర్చర్య పడి ఆచార్యులవారిని బలిమూరి సన్మానించుదురు. తిరుమల తిరుపతి ధర్మాధికారి యైన మహాంతు హస్తీశాంబాబా వెంకటాచార్యులచారి గురువులును పితృవ్యూలును నగు శ్రీనివాసదేవులు మహర్తవమును స్వయముగా తెలిగినవా రగుట ఆచార్యుల వారిని సత్కరించి పునముగా సన్మానించుదురు. వీరితో నాటకకథ ముగియును చిట్టచివరన భరణవాక్య మిట్లున్నది.

“నిర్దోషనిర్మమమహాఽనిరామయాని

శాస్త్రాజి నిర్మమభగాని జయంతు ర్భోతే,

నిర్దోషన్యోతా నృపతిరి నృద్యోగాం సభా శృ

హాశ్చోదీర్ఘ చ సుభగా సతతం కవినామ్.”

నేను రూర నిర్దోషనిర్మమమహానిరామయములు నిర్మమభగములు నైన శాస్త్రములు జయించుగాక అనియే కోరుచున్నాను కీర్తితీర్థులగురించిన నిర్దోష సత్కములు తెలియక, తెలిసికొన ప్రయత్నించక సాహసోత్సలకు ఆదునికులు పూనుకొనరాదని సప్రశ్రయముగా కోరుచు ఈవిజయవై జయంతికానాటకము ప్రభుత్వమువారి ప్రతిసంస్థలవారి ప్రకటింపవలెనని వేడుచున్నాను.

(అక్షరావృత, 1972)

ఆలూరి సూర్యనారాయణ

వాణిపేయయాజి

తెలుగువారికి ఆశుచిత్రకవిత్వాల మీద అభిమానం కొంచెం ఎక్కువ. ప్రాచీనకాలంనుండి ఈనాటివరకు మన తెలుగు కవులు ఇటువంటి కన్సర్వులు చేస్తునే ఉన్నారు. దీనికి కారణం మన సాహిత్యం చాలావరకు రాజాశ్రయం కావటమే అనుకుంటాను. రాజులకూ మంత్రిలకూ వారి నాశ్రయించుకొన్న మంత్రిధర్మనాథులకూ సాహిత్యవివోదం కల్పించటానికి మన పూర్వకవుల్లో కొందరు ఈ ప్రక్రియలను రాగా సాధన చేసిఉంటారు. వీళ్ళ సాధనలు తేవలం తెలుగు కవిత్వానికి పరిమితం కాలేదు. సంస్కృతరచనలు చేసిన తెలుగువాళ్ళు కూడా తమ పాండిరీప్రతిభలకు తార్కాణంగా ఈ విశేషాలు ప్రదర్శించినవారున్నారు. ఇటువంటివారిలో ఏకదినప్రబంధకర్త ఆలూరి సూర్యనారాయణ వాణిపేయయాజి ఒకరు.

రెండవ వెంకటపతిరాయలు విజయనగరసామ్రాజ్యం పాలిస్తున్న (1584-1614) కాలంలో రాయవేలూరును లింగమనాయకుడనే సామంతుడు ఏలుచుండేవాడు. అతని తండ్రి చినబొమ్మపూసాలకు (1640-1670) కవి పండితపోషకురేకాక స్వయంగా గొప్ప గాయకుడు కవి. జయదేవుని గీత గోవిందం వలె అతడు రామాయణం ఆధునాండలు వివిధరాగరూపాలతో గేయాలు, మధ్యమధ్యన శ్లోకాలు కూర్చి సంగీతరామవసునే కృతినీ సంతరించినాడు. అప్పయదీక్షితులవారిని చాలాకాలం పోషించినాడు. చిన బొమ్మనాయకుని కొడుకు లింగయనాయకుడు కూడా మేటి వంశక్రమశాలి; కవిపండితులపాలి కల్పితపు, కథిలమైబోయిన విజయనగరసామ్రాజ్యాన్ని మళ్ళా ఒక కొలికితీ తెచ్చిన వ్రతాపశాలి రెండవ వెంకటపతిరాయలు. అంతటి రాయలనే ఎదిరించి యుద్ధమిచ్చినవారు లింగమనాయకుడు. వేలూరుకోట

విజయనగర సైన్యాలకు కొడుకుడు పరకపోలే, రామెల్ల కరిచెన్ననాయకుడనే విజయనగరసామంతుర సైనికాధికారి మోసం చేసి ఆ కోటను చట్టకుంటాడు. అంతటిలో ఈ నాయకుల పాలనం వేటాడులో అంతరించిపోయింది.

లింగయనాయకుని ఆస్థానంలో కవులు పండితులు గాయకులు నర్తకులు అవ్వకవ్వదు విద్యాగోష్ఠులు జరిపేవారు. అట్టివారిలో అలూరి సూర్యనారాయణ యశ్య కొలికిపూన. ఒకనాటి విద్యాగోష్ఠిలో మాటమీద మాట వచ్చి కవిపండితులు పంజాలాడుకుంటారు. ప్రభువు నమక్షంలో ఆస్థాననర్త్యు లిచ్చిన ఇతివృత్తం స్వీకరించి సూర్యనారాయణయశ్య ఒక్కనాడే ఒక ప్రబంధం సంస్కృతంలో వ్రాస్తానని శపథం చేస్తాడు. తేనెన శపథం మేరకు అశువుగా నన్నూటముప్పై శ్లోకాలలో నాలుగుసర్గల కావ్యం ఏకరాటిగా చెప్పేలాడు. ఈ కావ్యంలోని ఇతివృత్తం అర్థమగుట్రైవరీవిషయమైన నమయం లంగం చేసినందుకు దీర్ఘయాత్రలకై పోయి ఉలాచీచిత్రాంగరాసుభద్రులను వివాహం చేసుకొని రావటం, కవి మాత్రం దీనికి ఏకదినప్రబంధమని పేరు పెట్టుకున్నాడు. ఇది అముద్రితం.

అలూరివారి కుటుంబం వైదికకర్మలకూ పాండిత్యానికి కాదాచి, సూర్యనారాయణ వాఙ్మేయం చేసినాడు. అతని రచింపులు జ్ఞానాంబాయజ్ఞేశ్వర మహాగ్నిచిత్తులు. ఆ మహాగ్నిచిత్తు మహాపాఠ్యాయబిరుదాంబిరుడు కూడా. ఈ విషయాలన్నీ కవి తన ఆశ్వాసాంతవద్యాల్లోను గద్యల్లోను చెప్పుకున్నాడు.

ప్రథమసర్గలో ఇంద్రప్రస్థవర్ణనం, రత్నరాజా కీర్తిప్రతిపాదన, పరిపాలనం, అర్థమగుట నమయలింగం చేసినందుకు దీర్ఘయాత్రలకై బయలుదేరటం, గంగనుండి పాలానానికి పోవటం, ఉలాచివలన బిడ్డయ్యావానుకు జన్మించటం, అక్కడినుండి కావేరీతీరం రావటం, పాండ్యదేశవర్ణనం, పాండ్యరాజు కూతురు చిత్రాంగదలో ప్రణయం, పంచప్రహర సేవనం, ద్వారకాగమనం ఉన్నవి.

రెండవసర్గలో అర్థమగుట సుభద్రమీది కాంక్షతో ద్వారకలయట ఒక పటవృక్షం క్రింద ఉండి శ్రీకృష్ణుని స్మరించటం, నర్మరామాకేటలోయైన కృష్ణుడు విజయని స్మరణం గ్రహించి మందహాసం చేయటం, నర్మరామ అనుమానవదీ నవ్వుకు కారణం అడగటం, కృష్ణుడు యరార్థం చెప్పటం, కృష్ణుడు అర్థమగు రగ్గరికిపోయి సుభద్రాపరిణయానికై ఒక పన్నాగం

చెప్పటం, అర్థమగు కుహనావరివాణకుడుగా రైవరకాడిచెంత ఉండటం, వనంబాచిర్పావం, అర్థమని విరహం, బలరామకృష్ణులు రైవరకాడికి పోవటం, కుహనాయలి దర్శనం, రామస్వామిలకు ఆ వరివాణకుని తమ అంతఃపురానికి ఆహ్వానించటం, అంతఃపురార్థానంతో ఉంచి సుభద్రను వరిచర్యలకై నియోగించటం, వారి వర్ణనలు, అర్థమని విరహం, సుభద్రకు విజయనిమిది ప్రేమ, వరివాణకుడు సుభద్రకు సామూత్రికం చెప్పటం, ఆమె కోరికపై అర్థమని కుహనరాక్షసులు వర్ణించటం ఉన్నవి.

మూడవసర్గలో సుభద్ర చెరికతై కుహనాయలికి సుభద్ర విరహం వర్ణించి చెప్పుతుంది. యలి సుభద్రతో అర్థమగు ఆమెకోసం వరే విరహం వర్ణించి చెప్పుతాడు. సుభద్ర ఆశనివర్ధ సెలవు తీసుకొని పోరానికి పోతుంది. వరావర్ణనం, వరామేఘాలవలన ఆమె విరహం మరింత వృద్ధిపడటం, కుహనాయలి పట్టణక సుభద్రతో తన గుట్టు చెప్పుకోవటం, వాళ్ళ రహస్యీకరణ వర్ణించబడినవి.

నాల్గవసర్గలో మాయాపరివాణకుడు మన్మథమంత్రం జపిస్తుంటారు బలరామకృష్ణ లాతనికి నమస్కరించి సెలవు తీసుకొని నమూద్రదీప్తవంతో జరిగే శివుని ఉర్వివాలకు పోతారు. నమూద్రవర్ణనం, జలక్రీడలు, శివపూజలు జరుగుతవి. కృష్ణుడు బలరామునికి తెలియకుండా ద్వారక చేరుకుని సుభద్రాద్వనుల పెండ్లిప్రయత్నం చేస్తాడు. ఇంకాడు, శరీరేవి, బృహస్పతి వచ్చి పెండ్లి జరిపిస్తారు. బలరాము డిది తెలిసి కోపానికి వస్తే కృష్ణుడు గారించజేస్తాడు. సుభద్రాద్వనులు ఇంద్రప్రస్థానికి బయలుదేరుతారు. సాయంకాల వర్ణనం, చంద్రోదయ వర్ణనం, మూడువర్ణనలో నూత్నవధూ వరుల విలాసం, శృంగారం, ప్రభాతం, మరల ప్రయాణం, ఇంద్రప్రస్థం చేరుకోవటం, ద్రౌపది సుభద్రను ఆశీర్వదించటం, ధర్మరాజు శ్రీకృష్ణుని యాదవులను దాచింది సుభద్రాద్వనుల వివాహోత్సవం చేయటం, వధూవరుల ఉదేగింపు పౌరకాంతలుచూడటం, అందరూ తిరిగి రావనగరు చేరుకోవటంలో ఈ కావ్యం ముగుస్తుంది. ఈ కావ్యంలో ఉటాచిచిత్రాంగులసుభద్రలు ముగ్ధి ప్రణయవృత్తాంతం ఉన్నా, సుభద్రాద్వనుల ప్రణయనికే ఇందులో ప్రాధాన్యం ఏర్పడినది. ఇంత ఆశువుగా కూర్చిన కావ్యమైనా సాహిత్యనందనకు సరసరావాలకు అలంకారాలకు వర్ణనలకూ ఇందులో లోటు లేదు.

ఈ క్రిందిప్రార్థనతో ఏకదినప్రబంధం ప్రారంభమౌతుంది.
 స్వరతు మే గురురంఘినఖిప్రభారతనంతమనే హృదయాంతరే,
 అది కథా కరకంకడకుండలీ కృతీతశంకితశంకరనంస్తుతః.
 భవతు భూపనధా విదూషాం పురః పదవరః కృతిమేకదినే మమ,
 కుశలరాయ శివే నవ పీఠం కుశలమున్నిషితేన జగద్భూతౌ.
 అటురరువార క్రింది ఇంద్రప్రస్థవర్ణనతో కథ ప్రారంభిస్తాడు.
 కురుకుటోద్భవరాజయశస్సురా రనవిలిప్త మహిమయదర్శనే,
 సురపురవరిమింబవిలోలితం విజయతే పురమింద్రవరాంకితమ్. I-8
 ధర్మరాజు పరాక్రమప్రాభవాలు వర్ణించె ఈ వర్ణం ఎంత సొగసుగా
 న్నటో గమించుంది.

పుమలిలాషవలై ర్భవమూర్తిలింగస్మణాం చ దీశాం విజయైవ,
 న హి చతుర్విరహో న హాదరైర్దరిహిచృభుజైరదిభస్మపైః. I-9
 పుమలిలాషవదంతో చతుర్విధపురుషార్థాంసు చెప్పటమేకాశ నలుగురు
 కమ్మలతోడ యుదిష్ఠిరుట్టి చతుర్భుజుడైన హరితో సోల్పటం గొప్పగా
 ఉన్నది.

పాండ్యరాజు కూతురు చిత్రాంగదను వర్ణించే శ్లోకాల్లో ఒకటి.
 ముఖదుర్నివవల్లహరి న్ననక్షిరద్రవభూరవివర్తితా,
 ఘోరశయగీ వరితస్సురతి ద్రువం భుజయగీతి భుజంగశకుద్రువః. I-10

ఇది అల్లసానివారి భ్రుకుటీభుజంగయుగళి అనే మాటను జ్ఞాపకం
 చేస్తోంది: ఆ చిత్రాంగదను చూచినప్పుటి విజయని వర్ణించేది ఈక్రింది శ్లోకం.
 దీనితోని అలంకారానిత్యం రమణీయం.

రృధినిదేరపి పీఠ్య నృపాత్మజాం విలులితం హృదయం విజయస్య లాం
 అపి శోద్రమమిందుమణిం కళా ద్రవయతే నవనీరవద్రైందవీ. I-11

అప్పుడు రైవరకాద్రిచెంత ఉన్నప్పుడు వనంకం వస్తుంది. అంతట
 కింకుకాలు నహికారాలు ఘానినవి. ఏరహంతో బాధపడేవారికి ఇవి ఇంకా
 అపకారం చేస్తవి. వాటి పేర్లను కవి ఏ విధంగా చమత్కరించినాడో గమ
 నించుంది.

వియోగిహృద్భక్తనిపిత శేషలేఖానుశ్చేతి తిలకితనంఘ్రే,
చంద్రానుగార్థిం యుక్తనామయోగ్యేలేఖామేదానికింతుకాఖ్యా II-31

స్మరప్రవాప్తిరివ పల్లవౌ మైరంగారసంసూదనప్రరవాహుః,
పాంథానీ వినిర్భర్య సహస్యరేణ చూడా యధార్థం సహకారనామ, II-32

ఈ వసంతాగమంతో విజయనికి సుభద్రావిరహం భరించరాని దౌరుంది,
అపట్టన వనంతోపాలంభనం చేసే ఈశ్రింది శోకం వండితరాజు "తాల్కా
విహి" న వివేక్షిస్తున్నాడు. అనే మాటలను తలంపుకు తెస్తుంది. మీదుమిక్కిలి
శేషదామణీయకం కూడ దొర్లది.

స్వకామభావార్థవబద్ధసఖ్య మవ్యర్థనం హంతి ముహూర్తసంతః,
వలాశవర్గస్య వికాశహేతోః కన్య తాలహీనస్య భవేద్వివేకః, II-47

సుభద్రవిరహావస్థను అమె చెలికత్తె రుహనాయతికి దీర్ఘంగా వర్ణించి
చెప్పుతుంది. ఇంగ అశువుగా చెప్పిన కాల్యంలో వదాలపొందిక, నాదసౌం
దర్యం, అలంకారాచిత్యం ఎట్లాపాటించినారో గమనించండి.

స్వందనమానతరుల్బుంచమంజరి న్యందమానమకరందలిందులి,
దందకుశగరతైలివాప్యరం మందవారసునకృదృజితృసౌ, III-13

కంతసీమని కతోత్కృతౌ ముహూర్తలసీరజః బద్ధమాలిరం,
చిత్రమద్రుచురతైలివకరల్ శ్వేతమిందుమచ దాళతోగిసిమ్, III-14

చిత్రభాశరగరున్నరున్నభక్త్యానవీరిలికల్పితకంపిగమ్,
సౌ బిభర్తి రలికాసున రైతం తందుకద్యయమివ స్తనద్యయమ్, III-15

ద్యానసప్రవరసాబుచక్రలే వీక్ష్య బింబితమియం నిజాననం,
హంత హంతుమయమంతికాగరశృంధ్రనూ ఇతి భయేన మూర్చతి, III-17

వదాకాలవర్తనం దీర్ఘంగా సాగింది. కవి మనస్సుతో ఏ రాజకీయాను
భవాలు మెదలినవో కాని ఈ వర్ణనవర్తనం గమనించండి.

యత్ర నైకతమదూర్వరా హ్రదః తత్ర యత్ర సచ తత్ర సైకతమ్,
వ్యత్యయం వ్యతనుతైష వారితో నూరనప్రభుతివాధికారిషు, III-18

కుహనాయలి తన రహస్యం సుభద్రతో ఎంత గరుసుగా చెప్పుకుంటాడో
చూడండి.

శేవలం హరితవైతి మాం ప్రియే సత్యయాచ సహ భీష్మకన్యయా,
వేష వష నిలవిప్రలివ్యయా కల్పితః రమలతోచనన మే, III-78

ఇక్కడబలవిప్రతిప్రయో అంటే బలరామనివలంభేచ్ఛయా అని అర్థం. సుభద్రార్థునుల రవాక్రిడలను వర్ణించే సరసమధురమైన ఈ పద్యం గమనించండి.

తైవత్తైర్విజ నీపిడిరా నురా వాసుదేవసహజారే కృతా.

తక్ర చ ద్విజనిపిడితైవ సా కర్మ నశ్యతి స చేశభరతః. III-92

ఇందులో ద్విజశబ్దంపైర శేష ఉన్నది.

ద్వారకనుండి ఇంద్రప్రస్థానికి బయలుదేరిన సుభద్రార్థునులు మార్గ మధ్యంలో ఒక రాత్రి విశ్రమించి తెల్లవారగానే లేస్తారు. అప్పటి సుభద్రా వర్ణనం శ్లోకాలు చూడండి.

వారాహృతనవాంఛాం సౌరభ్యేన నహద్దన,

సుభద్రామణసౌగంధ్య తారకమ్యం వరీక్షరే.

IV-91

లాహ లక్ష్మిం రదా పాదే కుంఠలే మంకుమృతయం,

భాలావః సుభద్రాయాః కర్ణే కమలపురాలామ్.

IV-92

కావ్యాంఠంలో కవి తన తల్లిదండ్రుల గూర్చి, తనవ్రతుడు సుభద్రా లేసిన వ్రతిగ్గుగూర్చి తనకావ్యరచన గురించి ఇట్లా చెప్పుకున్నాడు.

శ్రీ యజ్ఞేశ్వరయజ్ఞసే స్మరకరాదాయాఃపింఞంబుచే

జ్ఞానాంలా సుషుపే యమర్చరివరం శ్రీసూర్యనారాయణం,

తీన్య శ్రీమతి. లింగయవ్రతునభామయ్యే ప్రతిజ్ఞాకృత

శ్రీ మానేకదిన్వ్రబంధసుకృతో నర్తశృతుర్మోక్షజని

IV-115

నాడిగిరివనన్య సవ్యమచిరాకవాహతోహస్తరైః

శబ్దార్థైః వ్రదునర్కనమ్మరికభావృత్త క్రమై ర్యంగురితం,

యజ్ఞావ్యం నిరమాయ నంప్రతి మయా తస్మిన్ హతాత్కారతః

ప్రాప్తం తోషముపేక్ష్య కేవలగుణగ్రాహి బుధస్తుష్యం.

IV-116

స్వస్వగుణావిష్కరణ ప్రయోజనార్థగౌరవాదపి వా,

లింగభృతీకనిబంధన సాహసతో వా నతాం ముదెస్తు మే కావ్యమ్. IV-117

ఈ కావ్యాంఠ గర్వం ఇట్లా ఉన్నది.

ఇతి శ్రీమహాపాద్యాయ శ్రీమదాలారి యజ్ఞేశ్వర మహాగ్నిచిత్తుప్రేణ

జ్ఞానాంలా గర్వభక్తిమద్రామణినా శ్రీ సూర్యనారాయణ వాచపేయయాదినా విరచితాయా మేకదిన్వ్రబంధకృతో చతుర్థస్సర్గః.

తెలుగువారి అమూల్యతనస్సంస్కృతకృతు లెన్నో పాఠ్యపుస్తక భారా గారాల్లో మూలుగుతున్నవి. వాటికి సూర్యభోకన్ మెప్పుడో,

(నివేదన, డిసెంబరు 1977)

పిల్లలమణ్ణి వెంకటపతిస్వారి

నావద్ద ఇంకా మిగిలిన లాభపత్రాలు రియగవేస్తుంటే రాజేశ్వరవిలాస మహాకావ్యానికి సంబంధించిన 12 కమ్మలు కంటపడినవి. ఈ కావ్యం ఎన్ని ప్రకరణముల గ్రంథమో ఎంత గ్రంథమో సరిగా తెలియదు. లభించిన 12 కమ్మల్లో కృతిభర్త రాజేశ్వర భూపాలుని వంగావీప్రకరణం కొంత, అలంకార ప్రకరణం కొంత, నాయకప్రకరణం కొంత ఉన్నవి. ఈ కమ్మల్లోనే దారాపు ఇస్కూరు గ్లోకా లున్నవి. మహాకావ్యమనే పేరునుబట్టి ఎవరైనా ఇతికావ్యం అనుకోవచ్చు, కాని ఇతిక సాహిత్యశాస్త్రగ్రంథం. విద్యానాథ కవి ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తిపేరుతో వెలయించిన ప్రతాపరుద్రీయంవలె పిల్లలమణ్ణి వెంకటపతి స్వారి రాజేశ్వరభూపాలుని పేరుతో వెలయించిన సాహిత్యగ్రంథం ఇది.

కృతిభర్త కౌశికనగోత్రుడూ, పిల్లలమణ్ణి నాగలింగసోమయాజీ పుత్రుడూ ఐన వెంకటపతిస్వారి. ఈతని నివాసం ఏదో, కాలం ఏదో ఇదమితంగా తెలియదు. కృతిభర్త మహాజని నాగాంబాలక్ష్మీనారాయణులనే బ్రాహ్మణధర్మకులకు పేములబాద రాజరాజేశ్వరస్వామి వరప్రసాదంగా పుట్టినవారు; బాగా పుర నివాసి. కృతిభర్త హృద్యులచరిత్ర చాలాగొప్పది. వీళ్ళది గౌరవమగోత్రం. మూలపురుషుడైన కీర్తిమన్నుపాలుడు బదరికాశ్రమంలో బక్ష్మీనారాయణుని సేవింపి రత్నసాధంగా సంతానం పొందినవారు. ఆయన మనిమనుషుడు సరసింహభూపతి ఆసాకేరము ఆకాశి పాలించినవారు. ఈయనకు ఆరవతరంలోనివారైన కాశీనాథ, జగన్నాథ, ఉమానాథులనే సోదరత్రయం సాకేరము పాలిస్తూ నిజామల్కుతో యుద్ధముచేసి గెల్చినవారు. ఉమానాథుని మనుమడు బక్ష్మీనారాయణ డిల్లీశ్వరునిచేత బెంగాల్ సుబేదారుగా నియమితుడైనాడు. ఈయన మనుమడు చంద్రచూడుడు పంథరిపురి విఠలేశుని వరప్రసాదంగా విఠల, కృష్ణ, ధోంబారాములనే ముగ్గురు కొడుకులను కన్నాడు. వీరికి ఢిల్లీ శ్వరుడు మహాజనీ, దేశమునీ ఇచ్చినాడు. బహుళా ఆనాటినుండి ఈ దేశ

ముఖులకు మహాజని ఇంటిపేరైనది, విశ్వబుని మునిమనుషుడు గోపాలరాయుడు
మర్త్యపురి (మరిలిందడు) పాలకుడు, అయినపు ఎకమందుగుడు నంతానం.
అందులో రెండవవాడైన లక్ష్మీనారాయణ స్త్రీలాత్రి (అమృతంమెట్టు)దేశం
అయిచినాడు. ఈ లక్ష్మీనారాయణకు నాగాంబ, వెంకటాంబ, అనే ఇద్దరు
బిడ్డలు, రాక్షేశ్వరుడనే కొడుకూ పుట్టినాడు. ఈ రాక్షేశ్వరునియైన వెంకట
వాడ రాజరాక్షేశ్వరస్వామి ప్రసారం. ఈతని పేరుతోనే ఈ రాక్షేశ్వరమైన
మహావాన్యం వెలసినది. రాక్షేశ్వరకుపాత్రుడు లాగాపుర (బాగ్మనగరం-
పాదరాబాదు) నివాసి. ఇతనికి రత్నమ్మ, లలితమ్మ అని ఇద్దరు భార్యలు.
ఇవి కాలం హడ అదమింకగా తెలియదు గాని మన రాజరాజనగరం పాద
రాబాదుకు బాగాపురమనే పేరున్న వాడవాడు. నవతి గ్రీవ శ్రావణవాణి
యంటారు ఈ పాదరాబాదు గ్రంథకర్త. విల్లంపల్లి వెంకటపతిగారు కూడ
అతని నమకాలికుడై ఉంటారు. వంశవృక్షవారణం ముగిసిన ఈ విధంగా
ఉన్నది.

“తాలన్య గ్రీవవంశకర్త (మరిలిందడు) బాగ్మనగరంకి.

నంపూర్తి బ్రహ్మరక్ష, స్త్రీలమరిలిందడున విద్యామరంద్య.

నాగార్య యన్య భావరత్నవంశకర్త భాగముల విలాసం

తెనం శ్రీవేంకటాద్రి పుణ్యక్షేత్రం దురా సామకామకర్త.

“ఇది లక్ష్మీనారాయణ రాక్షేశ్వరుడొకంకంకం సురా(కర్త) శ్రీనాలింగ
సోమయాజిగారు వ్రాసినవేంకటపతిగారివిరచిత రాక్షేశ్వరచరిత్ర మహాకావ్యే
వంశావళి ప్రకరణం నామ ప్రతిపాదంకం.”

రెండవ రాక్షేశ్వరచరిత్రను మహాకావ్యమన్నారు. వంశావళి ప్రక
రణం ముగిసినచో పాటకంలోవలె ప్రతిపాదంకం అన్నారు; మరి రెండు
ప్రకరణములను పాటకంకంలోవలె బాగుక ప్రకరణమని, అలం
కార ప్రకరణమని పేర్కొన్నారు.

ప్రథమప్రకరణం చివరన వ్రాయసాగాడు.

“రాచిరాజ ముసేంద్ర గోప (పెను) శ్రీరాత్రి రాచాళి

శ్రీకృష్ణార్య పితా సురామ విజయ శ్రీరాజమాంబాత్రసూ.

శ్రీరాక్షేశ్వరకుచరంద్ర నువిరా సాఖ్యం వంశంబం బిలిగ్”

అని చెప్పుకున్నాడు. ఈశ్వరంలో మూడవపాదం ఏగిరిపోయినది. ఇక అనుగ్రహంగా లభించిన ఈ మూడు ప్రకరణాలనుండి అవ్వటమై కొన్ని శ్లోకాలు ఉదాహరిస్తాను.

మూలపురుషుడైన కీర్తిమన్నుపాలుని వర్ణించే శ్లోకాలు-
 తదక్షవద్గోత్ర సుధాపయోదో జాత స్సుధారామవేద్యులాంగః
 శ్రీకీర్తిమన్నామనృపాలవర్మస్త్యస్త్యర్థకోఽభూ ద్యౌశ్చైవ నూనమ్. (98)

రాజర్షి (ంద్ర) స్సుగంధాలదిస్సోఽపి నక్షుర్రకా మో
 లక్ష్మీనారాయణవదనరోజాతయగ్ధం హృదిజ్యే,
 ద్యాయన్ తస్య స్ఫురతలదరీతాశ్రమే తాపసేంద్ర్యః
 స్థిత్యా సాకం మనుమపి జపన్ తాని సాక్షాదివాః॥ (99)

నిజామల్కు గోడిగిరిన సాక్షేతపాలపుడైన సోచరత్రయం గూర్చి చెప్పిన శ్లోకాలు-

జూదా స్సాహాకా ప్రయ స్సనుధిక ప్రాపిష్యవంతో భను
 ద్విద్యాయాం గణవాతీరాజితథ సంపత్తి వ్రసేనాకలాః,
 సాక్షేతే నగరే వీ(శో) దనకథాలామై ర్మిశాయాచనం
 కుర్వంతః పరిపాలయంతి విషయానర్థ్యాదితేయప్రమాః. (144)

(త)దంతరే తన్నుపవీరదేవానాక్రమ్య తోర్థంకటితాపిష్టాః,
 మేచ్చానిజామల్కుమహావ్రసేన్యాయాలబంధుర్నగరంచ తేషామ్. (145)

ఈ పంజంవారికి ధీశ్రీకృతుడిచ్చిన దేశముభిని గురించి చెప్పినశ్లోకం-
 నృపా ప్రయస్తే బహుభాగ్యవంతః అనేకమారంగరథాశ్వవంతః,
 తత్రైవ ధిశ్రీనగరాధిపాతాన్ మహాజనీ దేశముభత్య మాపుః. (211)

మచిలిబందరు పాలకుడైన గోపాలరామని వర్ణించే శ్లోకం-
 శ్రీ గోపాల మహి(వ)తి కులకరోదాంత నవస్థ్యే వరం
 దర్మాత్మాలమితవిశ్రమో ద్విజకులాలంకారయాహోఽపి నః,
 శ్రీమన్ మత్స్యపుత్ర వరే చ నివసన్ తద్రాజ్యకార్యస్యై
 తత్రస్థాన్ విషయాన్యత్రాప్తు(పరి)రహ్యనివాపాలయత్. (218)

ఈ గోపాలరామని కొదుకూ, కృతిభర్తరంధ్రీ అన లక్ష్మీనారాయణుని వర్ణనం ఈ విధంగా ఉన్నది.

రాజుఁడసౌ కులశేఖరం కిల తర శ్రీరాజమంఠా నరి
గర్వప్రౌఢ్యలకుఁ క్తిమో క్తికమణిం రాజేశ్వరాఖ్యం సుతమ్,
(లేలే వే)ములవార హరివనన శ్రీరాజరాజేశ్వరో
మానాథస్య వరాన్న హేంద్రపదిమాం యో భూమి మద్యావరి. (234)

సోఽయం రాజేశ్వరస్యవరో రాజమంఠా సుసాధ్య
లక్ష్మీనారాయణ నరపయోశ్చైవే మార్గపితౄః,
క్రిడాలాపై స్వకలనినదైర్ఘ్యేపిఁసందయో న్నం
తోఽం కుర్వ న్నివ మురలిపు న్నన్ రరాజ ప్రకామమ్. (235)

తయో మహిష్యైంవికయాఽబ్జముఖ్యా సామ్రాజ్యదీపాకలిర స్స రాజా
ఖగాపురే పాలితవాన్ న్వరాజ్య మాసాగరా త్తత పన న్నయేన. (236)

ఇక లలంకారవ్రకరణంబుండి కొన్నిగోళాలు ఉదాహరిస్తాను.
చివమాలంకారమునకు.

శ్రీరాజేశ్వర భూవరికంఠీరవమంగతోపమాత్మానమ్,
సంరక్షితభూపాలం ధర్మరు లక్ష్మీవరిః పరమ్మం తమ్. (1)

సోద్యుక్తలక్ష్మీ రుభయో ర్విభారి య తోపమా సా గదితా కవీంద్రేః,
రాజేశ్వరేంద్రక్షితిపాలకీర్తిత్యోభ్యేవ గౌరీ దివ మూర్తులోహ (2)

ద్యయోర్యత్ర వర్యాయతస్మాప్యమానై, మథా సోపమేయోపమేరి ప్రసిద్ధా
శ్రీయా రాజరాజమాపాలనాఞ్చరీజ్ఞంభరే చగ్రదవ ర్తద్యదిందుః. (3)

ఈపకాలంకారమునకు.

ప్రేధా రూపక మిక్కరే తదలిధా తద్రూపలరంజనం
స్యా ద్యుక్త్యన్య నియంత్రితం విషయినా యత్రాధికత్వోక్తిర,
న్యూనత్వానుభయోక్తిర, సమదికో రాజేశ్వరేంద్రప్రభుః
సాక్షాత్) శిష్ట రలంకృతా నమభవ ద్గే ర్దేన సాకల్యతః. (10)

రాజేశ్వరేంద్రవసుధావరచక్రవర్తీ దేవాదివ (నర) గర్వప్రయథానివహయ,
ఆనందయన్న సుదినం విలుదాన్ ప్రకామం శిష్టః

నమోద్యుక్తబాలిశయ శ్చకాన్తి. (11)

అవహూరికి.

శుద్ధావహూరి రన్యారోపారోఢ్య రత్ననిహ్నవో యత్ర,
నామీ నురాజస్యవతే స్సుగుణాః కిం రక్షి రత్నజాలాని. (12)

"నయ్య క్రికొయిత్ర కా రర్చనిహ్నవోమరా న్నమామూకిల హేర్చవహ్నవమ్
అయం న తేందుః కమరానుమోదతి హరి

ర్చ సౌమ్య న్నహి చక్రపాలకః," (20)

ఫలో త్రేక్షకు-

కమలభవకులానా మంశుమాళి పలానం
న్యాయ ముదయ ముదారం యోధి నూనం విధాతుమ్,
అహ ముగమితి ధున్యే లోకబంధోః స్వలావః
ప్రమితికరణ మస్మిన్ (ఏచ్చి)రాజేశ్వరేంద్రమ్. (20)

నంబంధాతశయో క్రికొ-

క్రీనిల్కోర్చవ రాజరాజస్థపరి ర్ధానోత్పవే వ్యక్తిసాం
మేదం వా విరతివ్యర్థితి కణచక్రా లేన చిత్రేన వా,
జరాలోచ్ఛ సహస్రపాదమపి చ జ్ఞాత్వా జగచ్చమవం
ప్రాదక్షిణ్యవిధేః సుధాః స్వవనతి బ్రాజే రవిం మేనితే, (21)

శబ్దవృత్తి దీపమునకు—

ప్రారాజానన్య కథాః ప్రతిభాః సలాం ప్రకాశం జనయంతి హర్షమ్,
ప్రతివ భూపాలక దుర్నిరానాం మనోరథానాం (జన). (46)

ఈ ప్రకరణం శంఖలతో తెలిపింపబడి,
నాయకప్రకరణం ఈవిధంగా ప్రారంభమైనది.

శ్రీలక్ష్మీనారాయణాజ్ఞా విరాయకః,
రాజరాజేశ్వర మహీనాయకః ప్రతివనతి.

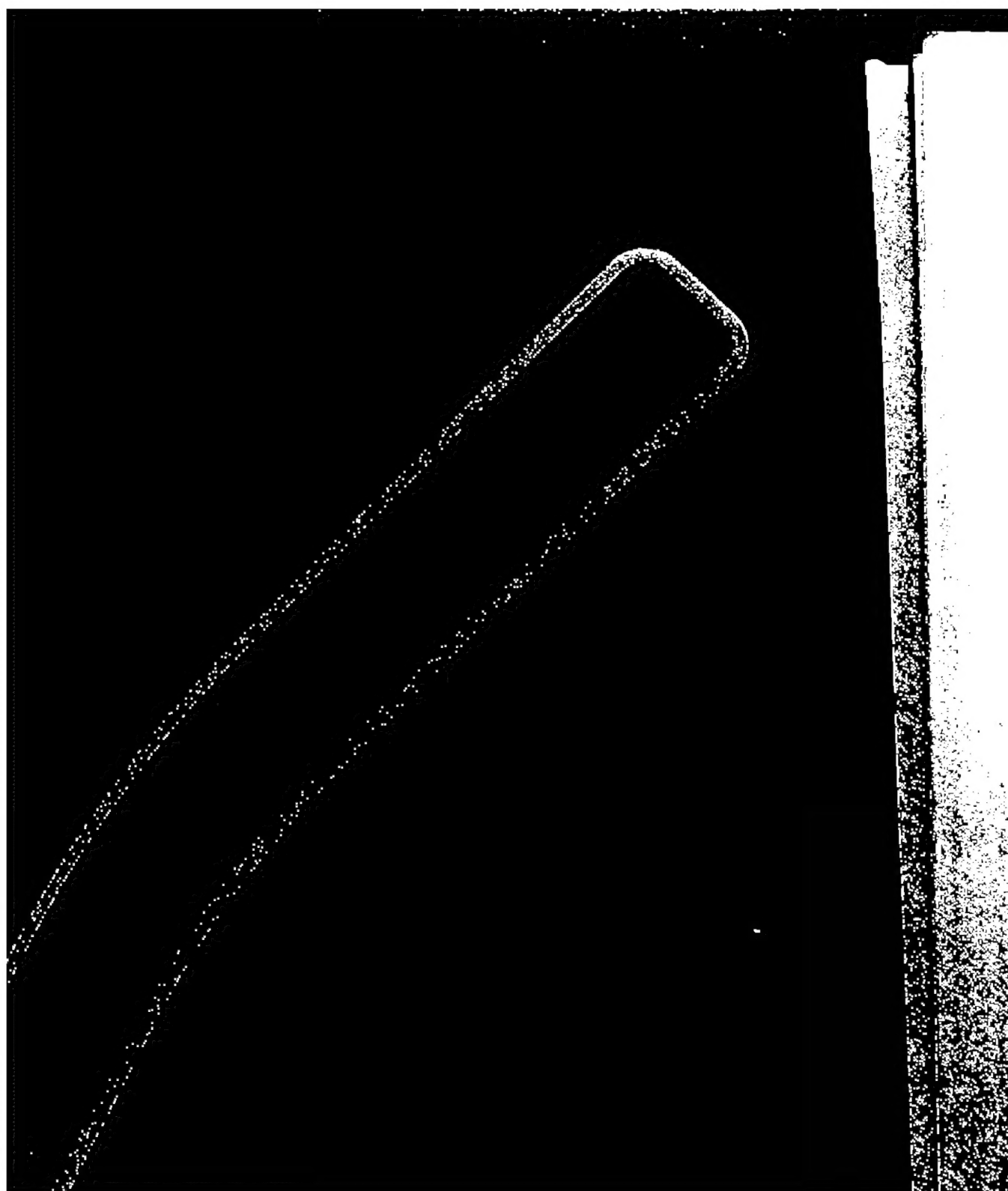
అపారిజాతోఽపి సపారిజాతోవనీనకాపేక్షితపూరణేన,
అమందరాగోఽపి సమందరాగః ప్రతి (శ్లో) వర్ణే (మ) న దైర్ఘ్యవృత్తాః.

అమరకువాత దీరోదాత్తనాయక లక్షణ లక్ష్యములు చెప్పే శ్లోకాలున్నవి.
ఇవి లాగా శిథిలమైనవి. ఈ ప్రకరణంలో తొమ్మిది శ్లోకాలు ఒక దీర్ఘగర్భం
మూత్రం మిగిలినవి. ఈ గ్రంథం నమగ్రవరి మరెక్కడైనా చొరికితే తెలుగు
జమీందారీల చరిత్రకూ వారి సంస్కృతిసాహిత్యబోధణకూ శ్రోగ్ధ నమా
చారం లభిస్తుంది. వెములవాడ రాజరాజేశ్వరస్వామివారికి ఆరకొరలేని నివే
దనంకూడ కాగలదు. అందులోని ముద్రలికరణముల్లోని శిథిలపూరణాలు వావి.

(వెములవాడ రాజరాజేశ్వరస్వామి సంస్కృతకళాశాల వార్షిక సంపత్

1939
1973

రచయిత :- విద్యుదరాజు రామరాజు

జననం :- శా.శ. ౧౮౪౭ క్రోధన, చైత్య విహార సప్తమి, గురువారం, ఉత్తరాపర (18-4-1825, 4-40 A. M.) దేవునూరు, వరంగల్ జిల్లా, పెరిగినది మడికొండ.

తల్లిదండ్రులు :- విద్యుదరాజు లక్ష్మిదేవి, నారాయణరాజు

పెండ్లిసేదారు :- విద్యుదరాజు లలితమ్మ, రామవరాజు

విద్య :- దేవునూరులో పిఠిబడి, మడికొండలో ప్రైవేటీ హనుమకొండలో ఇంటరు పీఠియేటువరకు. హైదరాబాదులో వి.ఏ. సెకండ్ కళాశాల (1849); ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంలో ఎం.ఏ. తెలుగు (1851) పి.హెచ్.డి (1856) ఎం.ఏ. సంస్కృతం (1860) P. G. Diploma In Linguistics (1868)

ఉద్యోగము :- 1861 నుండి తెప్పవర్, 1867 నుండి డిప్టీ, 1868 నుండి ప్రొఫెసర్, తెలుగు భాషాభ్యాసక 1878-1884; 1887-1874 వరంగల్ స్కూల్ ఓరియెంటల్ కాలేజీలో, తర్వాత కాలం విశ్వవిద్యాలయ కళాశాలలో.

రచనలు :- తెలుగుపీఠు. 1852, పీఠ గాథలు 1854, తెలుగు జానపద గేయ సాహిత్యము 1858, చురుగుపడిన మాటలు 1861, ఉర్దూ తెలుగు నిమిషము 1862, Folktales of A. P. 1874, Folklore of A.P. 1878, శ్రీ నరక సాయి విష్ణుపములు 1881, South Indian Folksongs 1884, నూరు పరిశోధనాత్మక వ్యాసములు.

సంపాదనము :- తెలంగాణా పత్రికలు 1860, బ్రహ్మ 1860, విద్యుదరాజు సుబ్బారావు :- ఆంధ్ర సంస్కృతి 1882, ఈశ్వర 1878.

అనువాద గ్రంథములు :- (తెలుగు) ప్రసన్నరామచంద్రాక్షరము 1882, రామచంద్రాక్షరము 1885, శివరాత్రి మాహాత్మ్యము 1886, సకలజన సంక్షేమము 1884, (సంస్కృతము) వసుదత్తీయ 1880, భాగవత పరిణామము 1880, శృంగారశతకము 1880, రామాయణ స్థావరము 1872.

అనువాదములు :- గురుగోవిందనింగ చరిత్ర 1860, ప్రేమచంద్ 1871, విద్యుదరాజు 1884.

విశేషము :- Contribution of Andhra to Sanskrit Literature 1866, తెలుగు భాషా పత్రికలు, విద్యుదరాజు ప్రాచీన తెలుగు భాషా పత్రికలు.